

**Анна-Марія Богосвятська
Людмила Ковальова**

Зарубіжна література

**для загальноосвітніх навчальних закладів
з поглибленим вивченням філології**

**Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів**

**Львів
Видавництво «Світ»
2016**

УДК 371.388:514.11
ББК 83.(0)я721
Б 74

Богосвятська А.-М.І.

Б 74 Зарубіжна література для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням філології : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / А.-М.І. Богосвятська, Л.Л. Ковальова. – Львів: Світ, 2016.– 310 с.

ISBN

Підручник рекомендовано для учнів лінгвістичних ліцеїв, гімназій, гуманітарних і класичних гімназій та ліцеїв, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням мов.

У підручнику подано кращі україномовні переклади пропонуваної Програмою творів зарубіжних авторів, а також необхідні відомості з теорії літератури. Кращому осмисленню учнями прочитаних творів сприятиме система різномірних завдань та зачитань, багатий ілюстративний матеріал.

УДК 371.388:514.11
ББК 83.(0)я721

ISBN

© Богосвятська А.-М.І.
Ковальова Л.Л., 2016
© Видавництво “Світ”, 2016

ПЕРЕДМОВА

Вітаємо Вас, Людино! Ви любите подорожувати? Мріяти? А хотіли б Ви помандрувати у часі? Запрошуємо Вас вирушити в чудову подорож-знайомство з основними літературними епохами, текстами визнаних світових шедеврів та їх авторами.

Для того щоб наша історична мандрівка відбулася, необхідно виконати деякі умови. Уявіть ваш улюблений куточок природи, де Вам комфортно, затишно, спокійно. Вслухайтесь у чарівність речей цього дивного простору, вдивіться в картину природи, створену навколо, спробуйте відчувати, яким має бути справжнє життя. Упевніться, що Ви готові отримати задоволення під час подорожі і потрудитися. Нехай вам допоможуть добрі помічники на цьому шляху: Бажання, Воля, Уява, сила Духу, сила Думки, Слово. Тож у добру путь!

Ось велична частина простору, яка називається «Священні книги людства». У цьому стародавньому Саду духовної літератури приховано багато скарбів, на пошуки яких потрібно відправитися. Це незвичайний Сад. У ньому є життєдайне джерело Небесної Мудрості і дивовижна скеля Істини. Тут ви дізнаєтесь про походження, художній світ найвідоміших пам'яток культури – Вед, Біблії, Корану. Ознайоміться з сюжетами Старого Заповіту і Нового Заповіту – про створення світу і людини, про перше вбивство людини, про моральні основи життя – заповіді; спробуєте осягнути істину в притчах Ісуса Христа.

З Саду духовної літератури Ви потрапите у світ Античної літератури, що у символічному колі щита Ахілла розкриє картину світу та сцени з життя давніх греків. Далі Ви помандруєте до Небесного Замку літератури Середньовіччя, пройдете по Зоряному Мосту епохи Відродження, доберетеся до прекрасного блакитного берега, на якому Вас чекатиме мушля з перлиною неправильної форми – символ суперечливого світу епохи Бароко. Далі будете милуватися благородством і витонченістю форм білосніжної будівлі доби класицизму. Вас чекає також знайомство зі світом літератури ХХ століття, і нарешті, можна сміливо зазирнути в світ сучасної літератури.

Зарубіжна література відображає життя народів в різні епохи, що формують світовий літературний процес і поки ви навчаєтесь у школі, Ви зможете ознайомитися з літературою різних періодів її розвитку. Побачите тісний зв'язок літератури та культурного контексту, що є одним із завдань цього курсу.

Матеріал вступних тем до кожного розділу для більшої наочності ми структурували у вигляді опорних образів-символів. Це допоможе Вам полегшити розуміння теорії літератури, виділити головне, систематизувати знання, краще їх засвоїти і запам'ятати. Також у підручнику подано словник основних літературознавчих термінів і

культурологічних понять, необхідних для розуміння того чи іншого художнього твору, літературної епохи.

У підручнику розміщено фрагменти програмових творів. Передбачається, що Ви прочитаєте художні тексти повністю, але в класі працюватимете із запропонованими уривками з цих творів.

Краще розібратися в художніх творах і особливостях культурних епох, розвивати мислення, виявити творчі здібності Вам допоможуть рубрики «Працюємо з текстом» (питання, спрямовані на аналіз художніх творів), «Завдання за рівнями» (I рівень – питання на перевірку засвоєння знань, II рівень – питання на розуміння, III рівень – завдання, спрямовані на формування умінь та навичок, IV рівень – питання на творче осмислення), «Індивідуальні завдання» (вправи креативного характеру), «Мистецька палітра» (представлення твору, епохи в різних видах мистецтва), «Український контекст» (паралелі між вивченням української та зарубіжної літератур, відомості про українських перекладачів, завдяки яким маємо змогу ознайомитися з видатними творами зарубіжної літератури), «Узагальнюємо» (питання, які допоможуть систематизувати навчальний матеріал).

Ми хочемо, щоб Ви полюбили читати, отримували від книги задоволення, тому основну увагу зосередили на справжніх прикладах героїзму, сили духу, кохання, яке перемагає смерть. Потрапляючи у світ Слова, Ви набуваєте досвід, навчаєтесь сприймати багатогранність життя. Аналізуючи вчинки літературних персонажів, Ви дізнаєтеся, як виправити свої помилки, як знайти той єдиний шлях, яким повинні йти саме Ви, спробуєте розпізнати себе у образах героїв світової літератури.

Не зупиняйтеся на Шляху, шукайте себе!

Автори

ВСТУП

Література і культура

Кожне покоління несе в собі досвід культурного освоєння світу попередніх поколінь, будує свою діяльність на встановлених принципах і, як результат засвоєння попередніх досягнень, рухається вперед, розвиваючи, оновлюючи й удосконалюючи навколишній світ.

Культура – скарбниця всього, створеного людьми. Складові частини культури – матеріальна і духовна. Матеріальна культура включає все, що пов'язане з предметами і явищами матеріального світу, їх виробництвом і освоєнням. Духовна культура – це світ цінностей людства, втілених в архітектурних, літературних, художніх пам'ятках. Найвизначнішими структурними елементами духовної культури є мова, наука, мистецтво, релігія, етика.

Мистецтво, яке і представляє духовну сферу культури, впливає на внутрішній світ людини, на її розум, почуття та емоції. Мистецтво є формою вираження духовного життя особистості. Це однаковою мірою відноситься і до літератури як органічної частини мистецтва.

Як будь-яке мистецтво, література – пізнання і творчість, висловлює багатство і розмаїття людського життя в художніх образах.

Художні твори – найчутливіший барометр, який гнучко реагує на всі зміни в духовному, соціально-психологічному кліматі епохи в його єдності емоційно-чуттєвої, побутової, інтелектуальної, філософської сфери. Життя постає у творі літератури не у своїй безпосередній формі, а просвічене думкою письменника, насичене його почуттями і переживаннями. Читач немовби починає жити в цьому тексті, вступаючи в діалог з автором, героями інших епох. Вхідження в цей художній світ твору є цікавим і важливим для самопізнання людини.

Культура (від лат. *culture* «обробіток», «обробляти») — сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил всередині соціуму для його збереження та гармонізації.

Література (від франц. *litterature*, висхідного до лат. *littera* – літера) в широкому сенсі є письмова форма мистецтва слова.

Способи зображення дійсності

Уявіть себе на блакитному березі світу літератури. Повітря тут м'яке і прозоре; від океану віє свіжим морським повітрям. За високим бірюзовим небосхилом, місцями вкритим білосніжним мереживом хмар, швидко піднімається золотиста куля сонця. Віковичний океан зараз знаходиться в доброму настрої.

Зображення світу і людини в художніх творах різняться: хто, про що і як говорить. Представляючи читачеві той чи інший предмет розмови, автор вибирає до нього різні підходи. У світі літератури – це три роди: епос, лірика і драма.

Розібратися з особливостями кожного літературного роду в цьому океані літератури нам допоможе надійний орієнтир – образ маяка, грандіозної споруди, яку в реальному житті встановлюють для того,

Роди літератури – способи зображення дійсності, її образного відтворення.

щоб полегшити мандрівникам-мореплавцям шлях, позначити небезпечні місця, вказати на кращий прохід.

Маяки, як відомо, належать усьому людству, вони є знаком доброї надії для кожного. Зазвичай, маяк – це велична вежа виразної форми, зведена високо на підводній скелі, що пильно охороняє сміливих мандрівників, які підкорюють неспокійні води океану, від підступності Нефтуна. Капітальна вежа маяка буде для нас образом епічного роду літератури (від грец. *epos* – слово, мова).

Для зображення дійсності у письменника є певний підхід: докладно розповісти про предмет, події, що з ним пов'язані. Епос – це сюжетна, детальна оповідь про людину, її життя. Автор послідовно описує героїв, їхні вчинки, характери, взаємини з оточенням. Предмет епосу: характери, побутове і природне середовище, в якому існують і взаємодіють персонажі (головні та другорядні).

Сутність епічного роду літератури – це здатність охопити життя в його об'єктивній повноті. Сюжет епічного твору складається з подій, що відбуваються в певному часі і просторі; з вчинків героїв; з різних обставин, в яких ці герої діють. Оповідач – посередник між зображеним і читачем. Текст має описово-оповідну форму, є переплетенням оповіді та висловлювань персонажів (діалоги, монологи).

Залежно від своєрідності змісту та форми твір відносять до того чи іншого жанру. На величому тілі маякової вежі зазначені основні жанри епосу, які діляться на малі (оповідання, новела, нарис), середні (повість) і великі форми (роман, роман-епосея).

Маяки оснащені потужним джерелом світла, щоб бути добре помітними в нічний час. На вершині маяка завжди світить ліхтар, який посилає з настанням сутінків рятівний вогонь в нічну дальчність. Цей ліхтар буде для нас образом-символом наступного роду літератури – ліричного. Для того, щоб відтворити життя за допомогою слова, у автора є можливість розповісти не тільки про події, а й про враження, яке вони справили на нього, про ті почуття, які вони викликали.

Лірика (від грец. *lyra* – музичний інструмент, під звуки якого виконувалися вірші, пісні) зображує внутрішній світ людини, рух душі, почуття і переживання, складне духовне життя; змальовує стан ліричного героя в певний момент життя. Слово в ліриці передає емоційний стан мовця.

Зовнішнє життя подається суб'єктивно, через сприйняття ліричного героя. Як мореплавці ставляться до сигналів маяків з найвищою довірою і трепетом, так і внутрішній світ ліричного героя знаходить відгук і тепло у серцях читачів. Ліричні твори навчають нас відчувати, здогадуватися, уявляти.

Душевні рухи та емоційні стани людини передаються в ліриці з певним ступенем чуттєвої концентрації. Особливе значення для цього роду літератури мають образні можливості мови: ритмічність, засоби художньої виразності, поетична інтонація, єдність переживання і мови.

На золотих променях, які розсіюються від ліхтаря нашого маяка, висвічуються жанри лірики: ліричний вірш, романс, елегія, ода, сонет, пастораль та ін. Основні теми лірики: пейзажна, громадянська, інтимна, філософська, лірика про дружбу тощо.

Що б не сталося, які б катаклізми не трапилися, ліхтар не повинен гаснути, за будь-якої погоди. Для автора ліричного твору це можливість відчувати, як звучить свій власний внутрішній голос.

Океанська дорога велика і широка. Безжалючі урагани часто здіймають високі хвилі. Багатотонні маякові вежі витримують натиск лютих штормів, що рокочуть таємничим гулом.

Для відтворення дійсності письменник може використати третій підхід – зобразити предмет в дії, в русі, представити читачеві його в оточенні інших явищ. Такий спосіб властивий драматичному роду літератури (від грец. *drama* – дія).

У драмі зображуються найбільш значущі події, які розвиваються швидко, енергійно, як хвилі в океані, зіштовхуючи дійових осіб (головних, епізодичних, позасценічних). Структура мови вирізняється монологами, діалогами, авторськими ремарками. Через мовне саморозкриття персонажів можемо уявити місце дії, час, обстановку, в якій вони живуть, представити їх зовнішність, манеру говорити, рухи і жести. Такі твори призначені, як правило, для виконання на сцені.

Особливу роль у драмі відіграє конфлікт (зовнішній чи внутрішній), прихована чи явна боротьба діючих осіб. Вирішення цього конфлікту йде в напруженій боротьбі персонажів один з іншим, з обставинами, з самими собою.

Величезні хвилі океану світу літератури шумно наганяють одна одну. Кожна така хвиля – окремий жанр драматичного роду: комедія, трагедія, драма, трагікомедія, містерія, фарс, феєрія та інші.

Незважаючи на те, що кордони між родами не можна провести з абсолютною точністю і є цілий ряд перехідних форм, основні особливості кожного роду досить визначені. У літературознавстві не прийнято використовувати в якості критерію розрізнення літературних родів опозицію «вірші – проза». Може бути епічний твір, написаний віршами (наприклад, «Іліада» Гомера), може бути ліричний, написаний прозою (скажімо, популярний жанр вірші у прозі або любовний лист). Критерії розрізнення лірики, епосу і драми треба шукати в способі зображення людини: епос – це *розповідь* про події, долі героїв, їх вчинки і пригоди; лірика – *переживання* подій, зображення почуттів, внутрішнього світу, емоційного стану ліричного героя; драма – *зображення* подій і відносин між героями на сцені.

Наш маяк світить вдень і вночі, даруючи надію і опору кожному, хто мандрує безмежним світом літератури.

Літературний процес і художні системи в літературі

Жоден письменник будь-якої епохи не починає писати «з чистого аркуша», він завжди свідомо чи несвідомо враховує досвід своїх попередників, як водоспад, який поступово вбирає воду від своїх річок-приток, перш ніж перетворитися на великий унікальний потік.

Водоспад буде для нас образом-символом безперервного розвитку літератури. **Літературний процес** – формування, функціонування і зміна різних літературних епох, напрямів і течій.

Розвиток літературного процесу зумовлений низкою факторів, серед яких насамперед слід зазначити історичну ситуацію, вплив попередніх літературних традицій, художній досвід інших народів, революції, війни, наукові відкриття, вчення великих філософів і діячів церкви. Є подібність і відмінність між літературами різних народів і націй, географічних зон і регіонів. Для кожної епохи властивий свій світогляд, мода, структура суспільства та багато іншого.

Кожна епоха збагачує літературний процес новими художніми відкриттями. І чим яскравіше виражені в певній культурі традиції і новаторство, тим вона багатша і плодоносніша; такою є, наприклад,

Літературний напрям – це сукупність духовно-змістовних і естетичних принципів, характерних для творчості більшості письменників певної епохи (однорідність жанрів, сюжетів, характерів, мови, художніх засобів тощо). Час функціонування напрямку: від 70 до 100 років.

епоха західноєвропейського Відродження, що стала символом всевітньо-значущої творчості.

Встановлюючи загальні закономірності літературно-художнього розвитку, вчені надають таким епохам, як Античність, Середньовіччя, Відродження та Просвітництво всеохоплюючого, глобального сенсу.

Культурна епоха – це сукупність провідних культурних досягнень певного суспільства в більш-менш чітких просторових і часових межах; підпорядкування їх засадничим цінностям, коли усі елементи культури утворюють стилістичну, світоглядну, ментальну єдність.

Про існування літературного напрямку можна говорити в тому випадку, якщо письменники усвідомлюють теоретичні основи своєї художньої діяльності, пропагують їх в маніфестах, програмних виступах, статтях. Так, у XVII ст. у Франції були проголошені

принципи класицизму, встановлені жорсткі правила «поетичного мистецтва» на противагу свавіллю поетів і драматургів бароко. Але на початку XIX ст. романтики різко виступили проти всіляких норм і правил класицизму, заявивши, що правила – це милиці і геній їх не потребує. Незабаром реалісти відкинули суб'єктивізм романтиків, висунувши вимогу об'єктивного, правдивого зображення життя.

Той чи інший напрям в кожній країні виступає як національний різновид відповідного загальноєвропейського міжнародного напрямку.

Прийнято виділяти такі літературні напрями: бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм, тощо. Новий напрям, виникаючи, не усуває попередній відразу, а якийсь час співіснує з ним – між ними відбувається творча і теоретична полеміка.

Літературна течія – група, що утворюється всередині будь-якого напрямку. Час функціонування течії: від 10 до 15 років.

У певних обставинах в рамках одного літературного напрямку можуть утворюватися літературні течії – групи письменників, особливо близьких один одному за своїми естетичними поглядами. Напрямок і течію розрізняють як ціле та часткове в межах одного літературного періоду. У боротьбі та зміні течій і напрямів найчіткіше виражаються закономірності літературного процесу.

У певних обставинах в рамках одного літературного напрямку можуть утворюватися літературні течії – групи письменників, особливо близьких один одному за своїми естетичними поглядами. Напрямок і течію розрізняють як ціле та часткове в межах одного літературного періоду. У боротьбі та зміні течій і напрямів найчіткіше виражаються закономірності літературного процесу.

Велике значення для розвитку людської цивілізації має взаємовплив, взаємодія і взаємозбагачення унікальних національних культур. Традиції, своєрідність однієї національної культури не можна глибоко зрозуміти без її співставлення з іншими. Урахування специфіки таких традицій дозволяє обґрунтувати принципи рівноцінності всіх народів та їхніх культур.

Кожній епосі притаманні певні загальні світоглядні уявлення людської спільноти того чи іншого часу – погляди на світ і людину в ньому, ціннісні орієнтації (морально-релігійні, художньо-естетичні). Таким чином, зважаючи на світоглядні домінанти певної доби, можна говорити про характерну для неї «картину світу», або «образ світу».

З безлічі національних і місцевих літератур, як з каскадів водоспаду, утворюється одна всесвітня література.

Узагальнюємо

1. Як ви розумієте поняття «культура» і «література»?
2. Які розрізняють способи зображення дійсності?
3. Назвіть характерні ознаки кожного роду літератури, продемонструйте прикладами з прочитаних творів.
4. Зіставте роди і жанри літератури:

Епос	Вірш Комедія
Лірика	Пісня Роман Епопея
Драма	Байка Повість Оповідання Трагедія

5. Йосип Бродський в есе «Як читати книгу» радив між прозою і поезією вибирати поезію. Чи згодні ви з думкою нобелівського лауреата? Відповідь аргументуйте.
6. Як ви розумієте поняття «літературний процес»?
7. Назвіть основні історико-культурні епохи.
8. У чому полягає відмінність між поняттями «літературний напрям» і «літературна течія»?

РОЗДІЛ 1

СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ І ДЖЕРЕЛО ЛІТЕРАТУРИ

З давніх-давен образ саду асоціювався у різних народів зі світлим раєм, омріяним Едемом – місцем вічного блаженства де панують затишок і благодать. Такий сад є образом-символом духовної літератури, який вбирає в себе вічне і сьогоденне. Кожне дерево в ньому – священна книга людства.

Священні пам'ятки літератури дають нам уявлення про думки, почуття та вірування людей, моральний і духовний досвід, який прагнули залишити для нащадків багато поколінь різних народів. У них містяться історичні події, життєписи людей, обраних бути речниками вищої Істини.

Прихильники світових релігій вважають священні писання безсмертним божественним одкровенням. Вони допомагають людині піднятися на високоморальний рівень. Мета вивчення священних книг полягає в пізнанні абсолютної істини – Першопричини всього. Це об'єднує всі давні пам'ятки народів світу.

Історія написання священних книг практично така ж складна і неоднозначна, як і виникнення самих вірувань, адже ці письмена створювалися різними людьми протягом тривалого часу, і в кожній з видатних пам'яток минулого є інформація, якій сучасні вчені не можуть дати єдине трактування.

У саду духовної літератури особливу увагу привертають три величних дерева. Це найвідоміші культурні пам'ятки людства, наповнені глибоким моральним сенсом: **Веди** – священна пам'ятка індійської літератури, **Біблія** – священна книга християн і **Коран** – священна книга мусульман. Упродовж багатьох віків вони були джерелом людської мудрості, і не втратили свого авторитету до наших днів. Усе це – частини одного культурного світу, який треба вивчати як ціле.

Веди, Біблія, Коран розглядають людину насамперед як духовну істоту. Головне призначення головних священних пам'яток – привести людину до усвідомлення свого істинного призначення в світі, зробити душу відвертою для прихованої, духовної, вічної сторінки речей. Порятунком і щастям людини, на думку авторів давніх текстів, – в позбавленні від ланцюгів матеріального світу і залученні до божественної сутності. Цей принцип важливий і для Вед, і для Біблії, і для Корану. Також давні пам'ятки людства розповідають про Єдиного Бога (або ієрархію богів, як у Ведах), будову Всесвіту, закони часу, природи, дають чітко визначені закони життя (у Біблії це заповіді Божі, у Корані – закони шаріату).

У центрі саду духовності розташоване Джерело Небесної Мудрості, яке збирає вічні цінності, принципи і закони життя. Від нього живляться дерева цього благословенного куточка світу і приносять особливі плоди: це мир, чистота, мудрість, терпіння, милосердя, справедливість, добрі результати людських справ, братолюбство, любов... Щасливий той, хто скуштує ці плоди, тільки треба вміти взяти те істотне, корисне й повчальне від священних знань людства.

У блакитному прозорому небі над садом духовності світить Сонце Правди. Воно постійно нагадує прадавню мудрість: **«Чини з людьми так, як ти хотів би, щоб чинили з тобою»**. Цей орієнтир на головну заповідь, як на світло, на сонце, міститься практично в кожному священному писанні людства.

Моральні установки священних книг людства потужно вплинули на розвиток світової цивілізації. Образи, сюжети зі священних книг народів світу стали невичерпним джерелом натхнення мистецтва. У кожній нації, країні має бути власний переклад усіх священних текстів. Це збагачує духовну культуру народу.

Від саду священних дерев-книг – прямий крок до саду душі. Український мислитель Григорій Сковорода залишив нам з цього приводу наставлення: **«Щоб бути цілісною особистістю, людина повинна вибрати насіння (думки, ідеї), яке вона посіє в саду свого серця, тому що насіння дає паростки відповідно до своєї природи»**.

ВЕДИ

Індійські Веди – одна з найдавніших книг світу, пам'ятка індоєвропейської словесності. Ведичні тексти народжувалися і формувалися протягом тривалого і складного історичного періоду (приблизно XV–VI ст. до н.е.), який починається з приходом індоєвропейських арійів в Індію, їх поступовим заселенням країни і завершується виникненням перших державних утворень, які об'єднують великі території.

Назва Вед походить від санскритського слова *vāda* – «знання», точніше, «вище духовне знання», «священне знання». За легендою, Веди були спущені богом Брахмою і «яснопочутими» святими мудрецами далекого минулого.

Спочатку ведичні тексти існували в усній формі. Згодом їх записали жерці, структурували і оформили весь матеріал в чотири книги-збірки: «Рігведа» (книга гімнів богам), «Самаведа» (книга пісень), «Яджурведа» (книга жертвних висловів), «Атхарваведа» (книга заклинань).

Ведичні тексти – перші спроби формувати філософські погляди на світ і місце людини в ньому, у них відбиваються уявлення давніх індійців про навколишнє середовище, космос, етичні цінності і мораль. Вони містять духовні знання, норми права, релігійні ритуали, що регулюють щоденне життя людини (народження, шлюб, смерть тощо). Цивілізація Давньої Індії ґрунтувалася на Ведах, і тому її називають ще ведичною цивілізацією.

Міфологія, філософія і мораль Вед знайшли своє втілення у яскравих художніх образах, багатій поетичній мові. Тому Веди вважають не тільки пам'яткою релігійної

Космогонія (грец. *Kosmogonia*, від *kosmos* – світ, Всесвіт і *gone, goneia* – народження) – галузь науки, що вивчає походження небесних тіл та їх систем; у давніх міфах це спроба осягнути і зобразити шлях створення світу.

культури, а й літератури. До їх складу входять твори різних жанрів: міфи, гімни, фольклорні пісні, легенди, притчі, історичні хроніки, героїчні епоси, філософські коментарі, які були створені на так званій «мові батьків» –

давньому санскриті, що вирізняється жвавістю і багатством граматичних форм. Тексти Вед написані в основному віршами, найбільш розроблений жанр – гімн.

У «Рігведі» – найдавнішій з ведичних книг – налічується 1028 гімнів різного об'єму і змісту, які розділені на 10 мандал (кіл). Створення «Рігведи» приписується п'ятнадцяти легендарним мудрецам. Авторами гімнів були багато поколінь індійських ріши (обдарованих людей племені), співців та поетів. Кожен новий автор щось відкидав, або додавав до творів своїх попередників. Ведійська поезія відображає почуття та уявлення сільноти. Основний зміст «Рігведи» складають викладені у високохудожній формі звернення до богів, вихваляння сил Природи, наділених людськими властивостями, явища навколишнього світу глибоко опоетизовані, підкреслена їхня зовнішня краса та розкрита глибока філософська

суть. Давньоіндійська збірка гімнів використовує космогонічні міфи про Єдиного Творця, походження світу, золоте яйце творіння, Пурушу – Вселенську Людину, ієрархію богів. Прославляються бог Вогню Агні, посланий на землю просвіщати людей, бог Грому Індра, бог-Сонце Сур'я, надзвичайно шанується Вішну – бог, який періодично втілюється у великих Вчителів людства у критичні моменти земної історії. Особливе місце займає бог Вогню – Агні, йому присвячено найбільше гімнів у збірці.

Веди приваблюють красою й багатозначністю художніх образів, ліризмом, пишністю художньо-зображувальних засобів. Саме тому до образів Вед звертаються митці різних країн світу. Відомо, наприклад, що видатний учений Альберт Ейнштейн дуже шанобливо ставився до Вед і використовував їх матеріал у своїх працях.

Священні тексти давніх індійців допомагають зрозуміти духовну культуру Індії та багатьох народів Азії, адже вони стали основою для створення різних релігійних і філософських учень, у тому числі індуїзму і буддизму.

Приклад тексту Вед

Космогонія

Буття і небуття тоді не було –
 Повітря не було й склепіння неба.
 Що покривало? Де? Що захищало?
 Була вода? Глибокая безодня?
 І смерті не було, безсмертя – також,
 Між днем і ніччю не було відміни,
 Те дихало саме, одне, без вітру.
 І більш нічого не було, крім Того.
 Вкривала щільма пільму споконвіку,
 Цей Всесвіт ввесь – мов океан без світла,
 Той зародок, що хаосом був вкритий,
 Один від сили спеки народився.
 Любов спочатку виникла від нього,
 Що стала першим для думок насінням;
 Знайшли зв'язок між сущим і несущим,
 У серці стежачи думками, мудрі.
 Думок тих промінь наскрізь простягнувся.
 Що нагорі було? І що зісподу?
 Там сім'яносці, тут же – їх сприймання.

Зусилля знизу, зверху поривання.
 І хто це знає, й хто про це повіда?
 Звідкіль цей Всесвіт народивсь та виник?
 Боги пізніш за нього народились?
 А як Оце створилося, хто знає?
 Світобудова ця звідкіль взялася?
 Чи створено її було, чи йнакше?
 В найвищим небі Хто її пильнує,
 Той, певно, зна чи, може, й Він не знає?

Переклад П. Ріттера

Працюємо з текстом

1. Про що йдеться в гімні?
2. Яку картину викликав у вашій уяві давній ведичний текст?
3. Що хвилює автора гімну?
4. Чи можна назвати цей гімн космогонічним?
5. Що, за текстом гімну, виникло в світі найпершим?
6. За допомогою яких художньо-зображувальних засобів передається настрій гімну?
7. Чи є в тексті «Космогонії» відповіді на поставлені питання? Відповідь аргументуйте.
8. Порівняйте, як пояснюється виникнення світу в тексті давнього Індійського гімну з міфологічними уявленнями давніх слов'ян про народження світу.

Український контекст

Павло Григорович Ріттер

(1872–1939)

Павло Григорович Ріттер (1872–1939) – видатний український індолог, мовознавець, літературознавець, педагог, сходознавець, санскритолог та перекладач. Народився в с. Чутовому на Полтавщині, звідки виніс добре знання української мови. Навчався на історико-філологічному факультеті Харківського університету, де вивчав санскрит та порівняльне мовознавство. Перебуваючи на посаді професора Харківського університету (1921–1937), проводив активну наукову й перекладацьку діяльність у галузі давньоіндійської та новоіндійської мов.

Крім наукових праць, він опублікував у цей час переклади українською мовою

давньоіндійських поетів Дандіна, Калідаси, Бхартріхарі, прози й поезії Р. Тагора, поеми Калідаси «Хмара-вістун», підготував до друку «Антологію індійської літератури». У 1930-х роках його заарештовано та звинувачено в шпигунстві. За свідченням сучасників, не витримавши ув'язнення, учений збожеволів і помер. Обсяг творчого внеску П.Г. Ріттера став основою фундаменту української національної індології.

БІБЛІЯ

Найяскравішою пам'яткою світової літератури і культури є Біблія (з грец. βιβλία – «книги»), про яку український філософ Григорій Сковорода сказав: «Книга вічна, Книга Божа, Книга небесна». Дійсно, витримавши іспит часом, Біблія посіла почесне місце Книги книг. Це найпоширеніша і одночасно найпопулярніша збірка священних текстів людства, переведена майже на всі мови світу.

Текст цієї вічної книги складається з 66 книг. Їх писали протягом п'ятнадцяти століть на різних мовах майже 40 авторів, що проживали на трьох континентах (Азія, Африка та Європа) та займали різне соціальне становище (Мойсей, наприклад, був вихований у сім'ї єгипетського фараона, Соломон був царем, апостол Петро – рибалкою, Матвій – митарем). До наших часів не дійшло жодного тексту, написаного рукою автора, – усі оригінали втрачено. Збереглися лише переписані списки. Остаточо склад біблійних текстів, як натхненне Богом Святе Письмо, затверджено в 364 р. на Лаодикійському церковному Соборі.

Біблія – зведення законів про те, як правильно себе вести перед Богом: не перед людиною, а – самим Законодавцем. Це історія духовних пошуків людства. Вона містить розповіді про створення світу, заповіді праведного життя, моральні принципи, стародавні легенди, фрагменти історичних хронік, послання апостолів, проповіді, притчі.

Композиційно і хронологічно Біблія складається з двох головних частин – Старий і Новий Заповіти (від грец. «договір», «угода» або «союз»). Перша частина Біблії, Старий Заповіт, є священною для двох релігій – іудаїзму і християнства. Друга частина – Новий Заповіт – є Святим Письмом тільки християн.

Заповіт – договір між Богом і людьми, «народом Божим».

За Біблією, є один Бог – творець світу й людини, який стежить, скеровує і виправляє світорух. У Нього є ангели (з грец. – «посланець, вісник») – духи, досконаліші від людей, які сповіщають людям Божу волю й виконують на землі Його повеління. Усі образи в Писанні мають свою естетичну цінність, несуть важливу інформацію. Це алегорія на духовну картину світу: рай і пекло, небеса і Земля обітована, драбина Якова, неопалима кушина тощо.

Біблійне слово всеосяжне, універсальне. Крилаті вислови, тексти Святого Письма заучувалися напам'ять з раннього дитинства багатьма поколіннями, були основою активного словникового запасу людини. Біблійні сюжети і образи створили ідеали, згідно з якими людина вимірює свою людяність: не вбивати, не красти, любити ближнього свого, як самого себе, шанувати матір і батька, виховувати своє серце... Усі ці заповіді, цінності актуальні завжди, у будь-яку епоху, вони дають розуміння сутності людини, її призначення як Божого творіння.

Історія виникнення, морально-філософський зміст Біблії в якійсь мірі схожі на священні книги інших релігій, наприклад на староіндійські Веди, староіранську Авесту, арабський Коран, які мають дуже близьку тематичну схожість з розповідями Старого Заповіту, повчальним змістом Нового Заповіту, драматичним передчуттям останніх часів світу.

Мистецька палітра

Біблійна мораль суттєво вплинула на розвиток людства. Образи, сюжети з Біблії стали невичерпним джерелом образів та сюжетів літератури і мистецтва. До Біблії зверталися видатні зарубіжні письменники: А. Данте, В. Шекспір, Дж. Байрон, Г. Гейне, О. Пушкін, які сучасним героям своїх епох надавали біблійного алегоричного змісту («Божественна комедія» А. Данте, «Втрачений рай» Д. Мільтона та ін.). Для письменників різних епох біблійні теми та образи слугували матеріалом для сатири (Фр. Рабле, Вольтер).

Біблія справила значний вплив на українську літературу. Г. Сковорода, український мандрівний філософ і богослов, найґрунтовніше розробив теорію символічного, а не буквального, догматичного розуміння Святого Письма. Біблія була одним із важливих джерел творчості Т. Шевченка. Образ біблійного Мойсея втілюється у грандіозний символ в однойменній поемі І. Франка. Образ Самсона, теми, пов'язані з вавилонським полонем, стали матеріалом для поем і драм Лесі Українки. Цікаво обіграна євангельська історія про перебування Ісуса Христа в Гетсиманському саду в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський». Широко використовуються біблійні мотиви в творчості українських поетів ХХ–ХХІ ст.: П. Тичини, І. Драча, Л. Костенко, І. Жиленко та ін.

У книгах Старого і Нового Заповіту багато сюжетів, що стали популярними в образотворчому мистецтві. До них зверталися відомі художники Рафаель, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Рембрандт, Веласкес, Ботічеллі, Тиціан, Рубенс. У Т. Шевченка є знаменита серія малюнків на євангельську тему «Притча про блудного сина», пензлю С. Іванова належить картина «Явлення Христа народу». Багато сил і таланту віддав Біблії відомий ілюстратор ХІХ ст. Г. Доре, створивши 230 гравюр до Святого Письма. Музику на біблійні сюжети писали Г.-Ф. Гендель, Й. Гайда, Д. Бортнянський, П. Чайковський, Дж. Верді та багато інших видатних композиторів.

Найвизначнішою пам'яткою давньої єврейської літератури є перша частина Біблії – Старий Заповіт. Тексти якого написані давньоєврейською та частково арамейською мовами. Вони охоплюють різні етапи стародавньої історії єврейського народу, який від кочового стану переходив до осілого, від родового суспільства до рабовласницької держави. Історія створення священних текстів іудеїв охоплює період від XII до II століття до н.е.

Старий Заповіт побудовано за чітко продуманою структурою, що надає йому властивостей універсальної книги. Найдавніша частина пам'ятки – хронікально-епічне «П'ятикнижжя», за переказами написано пророком Мойсеєм, що включає в себе книги «Буття», «Вихід», «Левит», «Числа», «Повторення Закону». За нею ідуть книги історичні («Книга Ісуса Навина», «Книга Суддів», «Книга Рут», чотири книги Царів, дві книги «Хроніки», книги Ездри, Неємії, Естер), книги повчальні (книга Йова, Псалтир, «Книга притч Соломонових», «Книга Екклезіяста», «Пісня над піснями»), книги пророцькі (Ісаї, Єремії, Єзекіїля, Даниїла і книги 12 «малих пророків»). Усього – 39 канонічних (визнаних священними) книг.

В епічній частині Старий Заповіт подає давньоєврейські міфічні перекази про створення світу, про життя першої людської пари – Адама і Єви в раю; про скуштування першими людьми заборонених плодів з дерева пізнання добра і зла та вигнання їх з раю; про життя їхнього потомства і про Всесвітній потоп, після якого врятувався з усіх людей тільки праведник Ной з родиною; про поневіряння єврейського народу, який під проводом Мойсея вийшов з єгипетського рабства шукати місце нового поселення – Землю обітовану; про утворення староєврейського царства і його руйнування; про вавилонський полон та повернення обраного Богом народу на батьківщину.

Старозавітні герої стали «вічними образами» світової літератури, алегоричним втіленням людських чеснот і вад: Авраам, Лот і Ной – взірці праведності, Самсон – мужності і сили духу, Соломон – мудрості, Мойсей – вірності перед народом. Письменники різних епох використовували літературні форми, розроблені в старозавітних текстах: *жанри* (молитва, притча, гімн, псалом, хроніка, пророцтва, афоризми тощо), *сюжети* (створення світу, всесвітній потоп, руйнування Содому і Гоморри, вихід євреїв з Єгипту та ін.).

В. Бейк. Створення світу, 1794

Створення світу. У старозавітній книзі «Буття» йдеться про створення світу Творцем за шість містичних днів. Усі основні елементи світу Бог створює Словом: світло і темряву, води і земну сушу, небесні світила. На шостий день після створення рослинного світу і всіх земних звірів Він приступив до створення людини, яке за допомогою образної мови біблійний текст представляє його як винятковий за своїм характером Божественний акт. Мова йде не просто про черговий різновид живих істот, що населяють землю, але про таку істоту, яку Бог відрізняє від усього іншого творіння як Свій образ і подоби – тобто Своє явлення та безпосереднє відображення. Саме людині доручається панування над світом як турботливому садівникові, як цареві, покликаному привести все творіння до гармонії.

У міфі про створення світу осілюється ідея возвеличення прагнення Бога створити життя на Землі, порушуються проблеми творчої праці, краси, світового порядку.

Каїн і Авель. Одвічне питання про боротьбу між добром і злом розкривається у старозавітному міфі про перших нащадків Адама і Єви – Каїна і Авеля.

Після вигнання з раю у Адама і Єви стали народжуватися діти. Першого сина назвали Каїном, а другого Авелем. Каїн був рільником,

П.П. Рубенс. *Каїн вбиває Авеля*
(фрагмент картини), 1608–1609

Авель – пастухом. Одного разу брати приносили жертву Богу: Каїн – плоди земні, Авель – кращих тварин зі своєї отари. Авель приніс жертву від чистого серця з надією на Божу ласку, і Бог прийняв його жертву – дим від неї вознісся до неба. Каїн був злої і жорстокої вдачі, він приніс жертву як звичай, без любові. І Господь не прийняв його жертву, дим від неї стелився по землі. Каїн позаздрив своєму братові, викликав його в поле і там убив.

Каїн і Авель – алегоричне втілення доброго і злого начал у людській природі, тобто результат куштування першими людьми плодів

від дерева пізнання добра і зла. І хоча синів виносила і народила одна жінка – Єва, брати мають різні характери. Каїн занадто прив'язується до земного, але Богові не потрібні плоди земні. Авель звернений до надсвітового, він віддає свою жертву небесам. І ці дари Богові приємні. Служіння Авеля – це біблійна алегорія: усі

пастухи в Святому Письмі не просто пасуть отари, вони зберігають слова одкровення.

Каїн – перший людиноубивця на Землі. Біблія робить акцент на тому, що життя є дар Божий, тому людина не має права ні сама себе позбавляти його, ні віднімати його в інших.

Замість убитого Авеля, Бог дав Адамові і Єві третього сина – благочестивого Сифа, народивши якого Єва сказала: «Бог дав мені інше насіння» (Бут. 4:25) – не Адам дав, не людина дала, а Бог. І цим Єва виправдовується за непослух в раю. Алгоритичний зміст образу Сифа – це народження третьої природи, поза позицією добра і зла. Саме від Сифа пішов родовід Ісуса Христа.

10 заповідей. Біблія нагадує, що ми, на жаль, не завжди розрізняємо, що добре, а що погано. Не загубитися на життєвому шляху нам допоможе Скеля Істини, на якій викарбувані заповіді – духовно-моральні закони, що визначають зовнішнє і внутрішнє життя людини.

Заповідь – веління, вимога, правило, що є керівним.

Відповідно до Священного Писання, Бог дав людству заповіді більше трьох тисяч років тому. Піднесений суті цього закону життя відповідала велична урочистість подій Старого Заповіту. Єврейський народ зібрався біля підніжжя гори Синаї, з тривогою дивився на її вершину, приховану густою хмарою, що, темніючи, опускалася вниз, поки вся гора не була озовита таємничим мороком. Вдаряли блискавки, гримів грім, вся гора тремтіла. Відчуття Божої присутності було настільки величним, що весь народ тріпотів. Пророк Мойсей піднявся на гору, і там Бог дав йому дві скрижалі – кам'яні дошки, на яких вогненними літерами були накреслені десять заповідей. Цього разу Творець уперше дав людям закон у письмовому вигляді. Серед народу запанувала благовісна тиша.

Гюстав Доре. Ілюстрація до Старого Заповіту

Десять заповідей (Десятислів'я), даних Богом на Синаї, складають кістяк, духовно-моральну основу Старого Заповіту. Вони були потрібні для того, щоб людина осягала істину і чітко розрізняла, що є добро і зло.

Основою, тобто фундаментом того, на чому стоїть людина, є вічні цінності. Принципи Десятислів'я поширюються на все людство, вони дані як наставлення і керівництво до виконання. Це своєрідний

проект життя, який людина зберігає в щирому й доброму серці. Ісус Христос пізніше виклав суть цих заповідей так: «Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією силою своєю, і всім своїм твоїм, і свого ближнього, як самого себе» (Лука 10:27).

Отже, десять заповідей умовно можна поділити на дві частини: любов до Бога (відносини людини з Богом) і любов до ближнього (відносини людей між собою). Любов до Бога виражається в турботі про свою душу, в чистоті думок, у підпорядкуванні особистих потреб духу, пам'яті про світ вищого виміру. Заповіді, що стосуються любові до ближнього, втілюються у вислові: «Чини з людьми так, як ти хотів би, щоб чинили з тобою».

Природа людини, за Біблією, може розвиватися тільки на основі виконання заповідей Божих, незмінних на всі часи. І, хоча пізніше Ісус Христос і розширив їх, вони залишилися фундаментом, своєрідною Скелею Істини духовно-морального життя людини. Порушення заповідей, даних Мойсеєм як одкровення на кам'яних скрижалях, приводить людину до руйнування відносин з Богом і з ближніми, а в результаті – до духовної смерті. Щоденний звіт виконання цих заповідей кожна людина дає уже на скрижалях свого серця.

Створення світу

(Буття 1:1-31)

1. На початку Бог створив Небо та землю.
2. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.
3. І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло.
4. І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви.
5. І Бог назвав світло: День, а темряву назвав: Ніч. І був вечір, і був ранок, день перший.
6. І сказав Бог: Нехай станеться твердь посеред води, і нехай відділяє вона між водою й водою.
7. І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так.
8. І назвав Бог твердь Небо. І був вечір, і був ранок день другий.
9. І сказав Бог: Нехай збереться вода з-пошід неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний. І сталося так.
10. І назвав Бог суходіл: Земля, а місце зібрання води назвав: Море. І Бог побачив, що добре воно.
11. І сказав Бог: Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі. І сталося так.
12. І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно.
13. І був вечір, і був ранок, день третій.
14. І сказав Бог: Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умов-

леними, і днями, і роками.

15. І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею. І сталося так.

16. І вчинив Бог обидва світила великі, світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, також зорі.

17. І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею,

18. і щоб керували днем та ніччю, і щоб відділювали світло від темряви. І Бог побачив, що це добре.

19. І був вечір, і був ранок, день четвертий.

20. І сказав Бог: Нехай вода вигоїть дрібні істоти, душу живу, іптаство, що літає над землею під небесною твердю.

21. І створив Бог риби великі, і всяку душу живу плазуючу, що її вода вигоїла за їх родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно.

22. І поблагословив їх Бог, кажучи: Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, аптаство нехай розмножується на землі

23. І був вечір, і був ранок, день п'ятий.

24. І сказав Бог: Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу й плазуюче, і земну звірину за родом її. І сталося так.

25. І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

26. І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і надптаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі.

27. І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх.

28. І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і надптаством небесним, і над кожним плазуючим живим на землі!

29. І сказав Бог: Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння, нехай буде на їжу це вам!

30. І земній усій звірині і всьомуптаству небесному, і кожному, що плазує по землі, що душа в ньому жива, уся зелень яринна на їжу для них. І сталося так.

31. І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно! І був вечір, і був ранок, день шостий.

М.К. Чурльоніс. *Рай*, 1909

Працюємо з текстом

1. Як Біблія пояснює походження світу і людини?
2. Що було до процесу творення світу, за біблійною версією?
3. У якому порядку Творець наповнював світ?
4. Чим людина відрізняється від інших живих істот?
5. Яке веління Бог дав людям?
6. Поясніть, як проявляється велич Бога у біблійній розповіді про створення світу.
7. Чи можна назвати світ, який створив Бог, прекрасним і досконалим? Аргументуйте відповідь.

Каїн і Авель

(Буття 4:1-12)

1. І пізнав Адам Єву, жінку свою, і вона завагітніла, і породила Каїна, і сказала: «Набула чоловіка від Господа».
2. А далі вона породила брата йому Авеля. І був Авель пастух отари, а Каїн був рільник.
3. І сталося по деяким часі, і приніс Каїн Богові жертву від плоду землі.
4. А Авель, він також приніс від своїх перворідних з отари та від їхнього лою. І зглянувся Господь на Авеля й на жертву його,
5. а на Каїна й на жертву його не зглянувся. І сильно розгнівався Каїн, і обличчя його похилилось.
6. І сказав Господь Каїнові: «Чого ти розгнівався, і чого похилилось обличчя твоє?
7. Отож, коли ти добре робитимеш, то підіймеш обличчя своє, а коли недобре, то в дверях гріх підстерігає. І до тебе його пожадання, а ти мусиш над ним панувати».
8. І говорив Каїн до Авеля, брата свого. І сталося, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, і вбив його.
9. І сказав Господь Каїнові: «Де Авель, твій брат?» А той відказав: «Не знаю. Чи я сторож брата свого?»
10. І сказав Господь: «Що ти зробив? Голос крові брата твого звиває до Мене з землі.
11. А тепер ти проклятий від землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки.
12. Коли будеш ти порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Мандрівником та заволокою будеш ти на землі».

Переклад Івана Огієнка

Працюємо з текстом

1. Назвіть основні заняття Авеля і Каїна.
2. Що принесли в жертву Богу брати?
3. Чому Каїн вбив брата?
4. Чи розкаявся Каїн у злочині?
5. Яке покарання Господь наклав на Каїна за братовбивство?
6. Поясніть символічне значення образів Каїна і Авеля.

10 Заповідей

(Вихід 20:3-17)

1. І Бог промовляв всі слова оці, кажучи:
2. Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю з дому рабства.
3. Хай не буде тобі інших богів передо Мною!
4. Не роби собі різьби і всякої подобі з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею.
5. Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене,
6. і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей.
7. Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно.
8. Пам'ятай день суботній, щоб святити його!
9. Шість день працюю і роби всю працю свою,
10. а день сьомий субота для Господа, Бога твого: не роби жодної праці ти й син твій, та дочка твоя, раб твій та невольниця твоя, і худоба твоя, і приходько твій, що в брамах твоїх.
11. Бо шість день творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.
12. Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!
13. Не вбивай!
14. Не чини перелюбу!
15. Не кради!
16. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!
17. Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!

Переклад Івана Огієнка

10 Заповідей

(Вихід 20:2-17)

2. «Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з землі Єгипетської, з дому неволі.
3. Нехай не буде в тебе інших богів крім мене.
4. Не робитимеш собі ніякого тесаного кумира, ані подоби того, що вгорі, на небі, ні того, що внизу, на землі, ні того, що поїд землею, в водах.
5. Не падатимеш перед ними ниць і не служитимеш їм, бо я Господь, Бог твій, Бог ревнивий, що караю беззаконня батьків на дітях до третього й четвертого покоління тих, хто ненавидять мене,
6. і творю милосердя до тисячного покоління тим, хто люблять мене і беруть заповіді мої.

7. Не прикликатимеш імени Господа, Бога твого, марно, бо не пустить Господь безкарно того, хто прикликає його ім'я марно.

8. Пам'ятай на відпочинковий день, щоб святити його.

9. Шість днів працюватимеш і робитимеш всяке діло твоє.

10. День же сьомий – відпочинок на честь Господа, Бога твого; не робитимеш ніякого діла сам, ані син твій, ані дочка твоя, ані раб твій, ані рабиня твоя; худоба твоя, ані чужинець, що перебуває в твоєму дворі.

11. Бо шість днів творив Господь небо і землю й море, і все, що в них, а сьомого дня відпочив; тим і благословив Господь сьомий день і освятив його.

12. Шануй твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі, що Господь, Бог твій, дасть тобі.

13. Не вбиватимеш.

14. Не чужоложитимеш.

15. Не крастимеш.

16. Не свідкуватимеш ложно на ближнього твого.

17. Не зазіхатимеш на дім ближнього твого; не пожадатимеш жінки ближнього твого, ані раба його, ані рабині його, ані вола його, ані його осла, ані чого-небудь, що належало б ближньому твоєму.»

Переклад Івана Хоменка

Працюємо з текстом

1. Дайте визначення поняття «заповідь».
2. Для чого потрібно знати заповіді?
3. Які заповіді стосуються обов'язків людини до Бога? Прокоментуйте їх.
4. У якій заповіді стверджується ідея єдиногобожжя?
5. Чому Біблія забороняє вимовляти ім'я Бога марно?
6. Які заповіді стосуються любові до ближнього?
7. Як ви розумієте заповідь «шануй батька твого і матір твою»?
8. З якої заповіді випливає, що життя – то святий дар Божий?
9. Чи можна вбити словом? Наведіть приклади.
10. Навіщо потрібно зберігати чистоту думок і бажань, говорити правду? Дайте відповідь, опираючись на текст 10 заповідей.
11. Яких сфер життя стосується заповідь «Не кради»?
12. Які цінності стверджуються в заповідях Божих?

Новий Заповіт. Поява Ісуса Христа, сина Божого, розділяє Старий і Новий Заповіти.

Книги другої складової частини Біблії створювалися протягом I–II ст. н.е. в умовах соціального ладу Римської імперії. Усі вони перекладені з грецької мови. До складу Нового Заповіту входять 27 книг: чотири Євангелія (у пер. з грец. – «добра звістка»), «Дії апостолів», 21 Послання апостолів. Закінчується Новий Заповіт книгою пророкою – «Об'явлення Івана Богослова» (або «Апокаліпсис»).

У Новому Заповіті розповідається про життя, вчення, чудеса, смерть і воскресіння Ісуса Христа, про діяльність його дванадця-

ти найближчих учнів – апостолів, а в завершальній книзі «Апокаліпсис» символічною мовою йдеться про останні часи людства, про кінець світу, «страшний суд» над живими і мертвими, про війну за душу людини – Армагеддон, про Небесне місто Єрусалим, про другий прихід Христа на землю уже як Царя Небесного Царства. Своєю загибеллю Христос викупив на хресті гріхи роду людського і встановив новий союз (заповіт) з Богом всього людства, а не тільки єврейського народу, як в Старому Заповіті. Життя та проповіді Ісуса Христа стали одним з поворотних моментів людської історії. Акцент новозавітної християнської історії ставиться на внутрішню природу людини. Христос закликав повернутися до витоків – до принципів життя, істинної любові до Бога і ближнього. А це початок витоків всіх провідних релігій світу.

Автори Нового Заповіту (євангелісти Матвій, Марк, Лука, Іван, апостол Павло) володіли великим літературним, ораторським даром. У яскравій образній, притчовій формі вони розкрили основи новозавітного вчення. Особливо захоплює світ таємничих і багатозначних символів четвертого Євангелія – від Івана, молодшого і улюбленого учня Христа.

Євангельські притчі Ісуса Христа – це перлини моральності, наука для людства, невичерпне цілюще джерело християнської моралі, звідки людина може брати взірець для наслідування, який є цементом життя, досконалістю. Так, у «Притчі про сіяча» говориться про роль слова – зерна, яке потрапляє у різне середовище. Зерно – це Слово Боже, земля – це люди, які його чують і виконують, сіяч – Христос. Тільки те слово-зерно, яке потрапить на добрий ґрунт (у добру душу), принесе багатий врожай.

«Притча про блудного сина» розповідає про блукання меншого сина по світу. Це своєрідний іспит совісті. Герой притчі має жаль за свої поневіряння з любові до батька, а не через втрачене майно і голод на чужині. Основна думка притчі: визнай свою провину, попроси вибачення – і ти отримаєш прощення.

Новий Заповіт дав світовій літературі ідеї (Христова любов до ближнього, непотвильнення злу насильством), систему образів (Ісус Христос, Богоматір, апостоли, Іоанн Хреститель, Понтій П'їлат, Юда, Марія Магдалина, Віфлеємська зірка, хрест, волхви тощо), жанрові зразки (притча, бачення, проповідь, послання), сюжети (народження, хрещення, розп'яття, воскресіння, явлення Христа, доля апостолів), образ мислення, мову, якій наслідували не тільки релігійні, а й світські письменники.

Притча – короткий фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, мета якого виокласти духовні чи моральні істини.

Притча про сіяча

(Від Марка 4:2-20)

2. І багато навчав Він їх притчами, і в науці Своїй їм казав:
3. «Слухайте, вийшов сіяч ось, щоб сіяти.
4. І як сіяв, упало зерно одне край дороги, і налетіли пташки, і його повидзьобували.
5. Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, де не мало багато землі, і негайно зійшло, бо земля неглибока була;
6. а як сонце зійшло то зів'яло, і, коріння не мавши, усохло.
7. А інше впало між терен, і вигнався терен, і його поглушив, і плоду воно не дало.
8. Інше ж упало на добрую землю, і дало плід, що посходив і ріс; і видало втридцятро, у шістдесят і в сто раз.
9. І сказав: Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!»
10. І, як остався Він насамоті, Його запитали найближчі з Два-надцятьма про цю притчу.
11. І Він їм відповів: «Вам дано пізнати таємниці Божого Царства, а тим, що за вами, усе відбувається в притчах,
12. щоб оком дивились вони і не бачили, вухом слухали і не зрозуміли, щоб коли вони не навернулися, і відпущені будуть гріхи їм!»
13. І Він їх запитав: «Ви не розумієте притчі цієї? І як вам зрозуміти всі притчі!»
14. Сіяч сіє слово.
15. А котрі край дороги, де сіється слово, це ті, що як тільки почують, то зараз приходять до них сатана, і забирає слово, посіяне в них.
16. Так само й посіяні на кам'янистому ґрунті, вони, як почують те слово, то з радістю зараз приймають його,
17. та коріння не мають у собі й непостійні; а згодом, як утиск або переслідування наступає за слово, вони спокушаються зараз.
18. А між терен посіяне, це ті, що слухають слово,
19. але клопоти цьогосвітні й омана багатства та різні бажання виходять, та й заглушують слово, і плоду воно не дає.
20. А посіяне в добрую землю це ті, що слухають слово й приймають, і родять утридцятро, у шістдесят і в сто раз».

Переклад Івана Огієнка

Працюємо з текстом

1. Поясніть алегоричний зміст притчі: що є зерно, земля, хто такий сіяч?
2. Про які види ґрунту, куди може впасти зерно, розповідає Учитель?
3. Що у «Притчі про сіяча» розуміється під поняттям «добра земля»?
4. Наведіть приклади, які «плоди» може вродити «добра земля» – ті, хто слухають слово Боже і приймають?
5. Розкрийте морально-філософський зміст «Притчі про сіяча».

Притча про блудного сина

(Від Луки 15:11-32)

11. [...] У чоловіка одного було два сини.

12. І молодший із них сказав батькові: «Дай мені, батьку, належну частину маєтку!» І той поділив поміж ними маєток.

13. А по небагатьох днях зібрав син молодший усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно.

14. А як він усе прожив, настав голод великий у тім краї, і він став бідувати.

15. І пішов він тоді і пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней.

16. І бажав він наповнити шлунка свого хоч стручками, що їли їх свині, та ніхто не давав їх йому.

17. Тоді він спам'ятався й сказав: «Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину!»

18. Устану, і піду я до батька свого, та й скажу йому: Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе...

19. Недостойний я вже зватись сином твоїм; прийми ж мене, як одного з своїх наймитів...»

20. І, вставши, пішов він до батька свого. А коли він далеко ще був, його батько вгледів його, і переповнився жалем: і побіг він, і кинувся на шия йому, і зачав цілувати його!

21. І озвався до нього той син: «Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм...»

22. А батько рабам своїм каже: «Принесіть негайно одягу найкращу, і його зодягніть, і персня подайте на руку йому, а сандалі на ноги.

23. Приведіть теля відгодоване та заколіть, будемо їсти й радіти,

24. бо цей син мій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!» І почали веселитись вони.

25. А син старший його був на полі. І коли він ішов й наближався до дому, почув музики та танці.

26. І покликав одного зо слуг, та й спитав: «Що це таке?»

27. А той каже йому: «То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколоти теля відгодоване, бож здоровим його він прийняв».

28. І розгнівався той, і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько його й став просити його.

29. А той відповів і до батька сказав: «Ото, стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив, ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я...

30. Коли ж син твій вернувся оцеї, що проїв твій маєток із блудницями, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване...»

31. І сказав він йому: «Ти завжди зо мною, дитино, і все мое то твоє!»

32. Веселитись та тішитись треба було, бо цей брат твій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!»

Переклад Івана Огісика

Працюємо з текстом

1. Який шлях обирає на початку притчі молодший син?
2. Чи шкодує молодший син про свій вибір?
3. Чому блудний син вирішує повернутися додому?
4. Як молодший син визнає свою провину перед батьком?
5. Як прийняв батько молодшого сина?
6. Чому розгнівався старший син?
7. Доведіть, що молодший син заслужив пробачення.
8. Чого навчає притча?
9. Поясніть суть біблійного крилатого вислову «блудний син».

Український контекст

Переклади Біблії українською мовою. Перший відомий на сьогодні й збережений переклад біблійних текстів українською мовою здійснено у волинських монастирях з 1556 р. по 1561р. Це – Пересопницьке Євангеліє.

Вагомі здобутки в перекладах Святого Письма українською літературною мовою досягнуто в ХІХ столітті: перекладено окремі частини Біблії Маркіяном Пашкевичем, Пилипом Морачевським, Антоном Кобилянським, Олександром Бачинським. У грудні 1845 року свої перші переспіви псалмів здійснив Тарас Шевченко. Його збірку «Давидові псалми» видано ще за життя поета в складі «Кобзаря» 1860 року.

Сторінки Пересопницького Євангелія

В Україні найбільш відомі видання чотирьох повних перекладів Біблії: перший – Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя та Івана Нечуй-Левицького (у 1903 р.), другий – професора Івана Огієнка (митрополита Іларіона), що створювався у 20–30-ті роки ХХ ст.; третій – переклад

греко-католицького богослова і перекладача Івана Хоменка (уперше надрукований у Римі 1963 р.); і, нарешті, переклад Рафаїла Турконяка, доктора богослов'я і літургїки, який було завершено у 1996 р. Кожен із цих перекладів – високий злет духу та думки, тривала й копітка праця, що ґрунтується не тільки на знанні мови, дослідженні історії та культури давніх народів, а й на основі топкого естетичного відчуття.

КОРАН

Пам'яткою світової культури є Коран – священна книга мусульман і перший писемний текст арабської літератури, що відноситься до VII ст. н.е. Саме слово «Коран» походить від арабського дієслова «кара'а» й має два значення: «збір, зібрання» (Божих одкровень) та «читання вголос». Віруючі нерідко додають до назви своєї священної книги Коран високі епітети: «преславний», «премудрий», «високошанований», «прещляхетний» тощо.

Згідно з уявленнями побожних мусульман, на небі існує першотекст Священного Писання, що через посередництво «Вірного Духа» (Святого Духа) був частинами вкладений «у серце пророка» Мохаммеда і записаний його послідовниками.

Текст Корану налічує 114 розділів – сур. Це слово означає «ряд камнів, ряд цеглин у стіні» – так Мохаммед називав кожне своє одкровення. Сура в свою чергу розбита на вірші – айяти (буквально – «знамення, диво»). Сури в Корані не мають внутрішньої композиційної єдності або тематичної системи, вони розташовані просто за принципом зменшення розміру – від найбільшої до найкоротшої. Подібний порядок формування розділів не був для арабів чимось новим: так само вони розташовували й вірші в численних поетичних збірках. Виняток у Священному Писанні ісламу зроблено лише для першої сури, – хоч і невеликої за обсягом, проте найголовнішої для мусульман, а також для двох останніх – сто тринадцятої й сто чотирнадцятої, які, на думку побожних мусульман, охороняють людей від темних сил.

Текст Корану складається з проповідей, молитов, моральних настанов, містить закони устрою сім'ї та суспільства, поради господарського характеру, правила повсякденного життя. Книга також розповідає про добро і зло, про праведний шлях життя людини, про те, що дозволено і заборонено правдивому. Суворе дотримання цих правил – запорука щастя і благополуччя.

Кожна сура Корану починається словами «В ім'я всемілостивого, всемілосердного Аллаха». Відповідно до священних текстів мусульман, все існуюче в світі створене Аллахом і всі явища та події, які сталися і мають статися у Всесвіті аж до кінця світу і страшного суду, визначені Ним і відбуваються за Його волею.

Перша сура Корану «аль-Фатіха» – «Та, що відкриває книгу». Мусульмани вважають її найважливішою молитвою, яку найчастіше повторюють. Це як «Отче наш» у християн. У цій сурі говориться про сукупність ідей та загальне значення Корану, який підтверджує

Сторінки Корану. Музей ісламського мистецтва в Куала-Лумпурі

єдинобожжя, є благою звісткою для віруючих, попереджає про покарання невіруючих та грішників, вказує на необхідність поклоніння Богу, на шлях до щастя у теперішньому і майбутньому житті та розповідає про тих, які повинувалися Аллаху та отримали блаженство, і про тих, які не повинувалися Йому та залишилися у збитку. Тому інша назва цієї сури – «Мати Книги».

Далі йде найдовша сура – «аль-Бакара» («корова»). Назва її пов'язана з історією пророка Муси-Мойсея, від якого іудеї вимагали якнайточнішого опису корови, придатної для офірування. Назви розділів Корану пов'язані з найбільш яскравими фразами та сюжетами. Завершується Коран сурою «ан-Нас» («люди»), що містить вимогу Аллаху через свого Пророка усім людям звернутися до Бога.

Корану притаманна особлива стилістика, про яку мусульмани кажуть, що рівній їй за художньою досконалістю в літературі немає. Це проповідь, яка разом із ритмічною організацією тексту у вигляді аїятів та римами створює вишукану ораторську прозу.

За змістом у Корані можна виділити різноманітні уривки, не лише власне релігійного, але й історичного та міфологічного характеру, серед яких заслуговують на особливу увагу паралелі з біблійними оповідями. У Корані зустрічаються імена Адама і Ноя, Авраама і Йосипа, Давида і Соломона, Мойсея та Ісуса Христа. Згідно з мусульманською традицією, вважається, що Аллах до Мохаммеда надсилав свої священні заповіді людям через Мойсея та Ісуса Христа. Тим пояснюється спільність у змісті Корану та Біблії. Але останнім за часом і тому найбільш істинним одкровенням Бога мусульмани вважають саме Коран. Мохаммед ніби завершує весь цей ряд пророків, підносить над усіма ними як останній і головний пророк.

Для немусульман Коран є своєрідним історичним джерелом певного часу, чудовою пам'яткою арабської класичної літератури, яка дійшла до нас майже без змін.

Мистецька палітра

Коран справив значний вплив на культуру багатьох народів Сходу, прискорив формування літературної арабської мови, а також розвиток ісламського мистецтва. Найвиразнішими із священних мистецтв в мусульманстві вважається каліграфія і традиційний вигляд мечеті. Вони пов'язані з ідеєю втілення слова, адже каліграфічний напис є, так би мовити, графічною репродукцією слова Аллаху.

Ісламська архітектура надзвичайно красива і різноманітна. Купола мечетей не просто пофарбовані фарбою, а ретельно викладені з десятків тисяч маленьких різнокольорових плиток. Кахлі, фрески, колопади і арки міста Самарканд (Узбекистан) вражають своєю казковою неповторністю. В Маріуполі (Донеччина) знаходиться чудова ісламська споруда – мечеть султана Сулеймана. Палацові та оборонні споруди в Криму нагадують про досить тісні контакти слов'янської та арабо-мусульманської культур.

Місто Самарканд – столиця легендарного Тамерлана, «перлина світу»

Мечеть султана Сулеймана, Маріуполь (Донеччина), Україна

Український контекст

У XVII–XIX ст. з'явилися переклади Корану цілою низкою європейських мов – італійською, голландською, французькою, німецькою, англійською, російською, польською, російською. В Україні у XIX ст. були добре освічені люди, які знали арабську мову, проте перший український переклад Корану здійснив Олександр Абрамчук Лисенецький лише у 1913 році. У 1990 р. Всеукраїнський літературний журнал «Всесвіт» опублікував чудовий переклад окремих сур з Корану відомого сходознавця Я.Є. Полотнюка. 2015 р. у видавництві «Основа» вийшов перший в історії повний український переклад Корану. Кандидат історичних наук, перекладач та дослідник Михайло Якубович витратив на це п'ять років.

За традицією в Саудівській Аравії паломникам, які залишають Священну Мекку, від імені короля дарують Коран їхньою рідною мовою. Раніше мусульманам з України вручали російський переклад. Відтепер українці зможуть отримувати цей дар своєю рідною мовою.

Сура, що відкриває книгу

мекканська, і в ній сім аяятів

1. В ім'я всемилостивого, всемилосердного Бога.
2. Слава Богу, Господу всього стущого.
3. Всемилостивому, всемилосердному.
4. Володареві Судного дня.
5. Тобі поклоняємося і в Тебе благаємо допомоги.
6. Веди нас праведним шляхом:
7. Шляхом тих, кого Ти облагодіяв, а не тих, що прогнівили Тебе, і не тих, що заблукали.

Переклад Яреми Полотнюка

Працюємо з текстом

1. Поясніть, чому саме ця сура «відкриває книгу»?
2. Як у сурі підтверджується ідея єдиногобожжя?
3. Знайдіть постійні епітети та перифрази, які використовуються при зверненні до Бога.
4. Поясніть, опираючись на текст сури, поняття «праведний шлях».
5. Порівняйте першу суру Корану з головною молитвою християн – «Отче наш».

Сура двадцять четверта – «світло»

(уривок)

мекканська, і в ній 64 айяти.

Провозвіщена вона після сури «Аль-Хашр» – «Збір»

В ім'я все милостивого, все милосердного Бога.

35. Бог є світло небес і землі. Світло Його – неначе ніша в стіні, в якій палає світильник, світильник у кришталевій лампаді, а ця кришталева лампада сяє, немов зоря з перлів. У ній горить олія благословенного дерева – оливкового дерева, якого немає ні на Сході, ні на Заході. Олія його спалахне, коли б навіть вогонь і не торкнувся її. Це світло над усяким світлом! Бог приводить до свого світла того, кого захоче, і притчами повчає людей. Бог знає про все на світі!

36. В будинках, які Бог дозволив спорудити і де згадується ім'я Його, воздають хвалу Йому рано-вранці й увечері.

37. Не звертайтеся до Посланця, що поміж вас, так, як звертаєтесь один до одного! Бог знає тих із вас, хто тікає, ховаючись від Нього. Тож нехай начуваються ті, що відвертаються від веління Його, аби не спостигло їх лихо чи люта кара.

38. Чи ж не належить Богові все те, що є на Небесах і на Землі? Богу відомо, що тримає вас, і Він знає день, коли ви повернетесь до Нього. Він скаже їм усю правду про те, що вони вчинили в своєму житті. Адже Бог знає про все на світі!

Переклад Яреми Полотнюка

Працюємо з текстом

1. Про що розповідається в даному уривку Корану?
2. Поясніть, чому Бог є «світлом небес і землі».
3. Які художньо-зображувальні засоби використовуються в сурі? Наведіть приклади.
4. Поясніть роль рефрену «Бог знає про все на світі» в даному тексті.
5. Чого навчає сура?

Український контекст

Полотнюк Ярема Євгенович

(1935–2012)

Полотнюк Ярема Євгенович (1935–2012) – український сходознавець, перекладач з фарсі та арабської. Син письменниці Ірини Вільде та інженера Євгена Полотнюка. Закінчив Львівську політехніку, вивчав сходознавство у Ленінградському університеті. Працював у Львівському національному університеті ім. І. Франка, Музеї історії релігії, в Київському інституті сходознавства при АН України. Досліджував перську мову та літературу, індійське фарсі, арабомусульманську та персо-мусульманську культури. Похований у Львові.

Завдання за рівнями

I

1. Назвіть найвідоміші священні книги людства.
3. Що означає слово «Веди»?
4. Коли були створені Веди?
5. З яких частин складаються Веди?
6. Що означає слово «Біблія»?
7. Хто здійснив перший переклад Біблії українською мовою?
8. Назвіть найвідоміші переклади Біблії українською мовою.
9. З яких частин складається Біблія?
10. Назвіть основні біблійні міфи.
11. Від якого слова утворена назва книги «Коран»?
12. Назвіть походження та побудову Корану.

II

1. Чому цивілізацію Давньої Індії називають «ведичною цивілізацією»?
2. Поясніть, чому Веди мають неперехідну літературну цінність.
3. Чому Біблію називають Книгою з Книг?
4. Які морально-етичні норми стверджуються в біблійних міфах? А які людські гріхи засуджуються?

II

5. Поясніть значення відомих крилатих висловів з Біблії: «заборонений плід», «блудний син», «кинути камінь», «вовк у овечій шкурі», «зарити талант у землю», «нема пророка в своїй країні», «сіль землі», «випити чашу до дна», «тернистий шлях».
6. В чому полягає особливість структури Корану.
7. У чому своєрідність стилістики священної книги мусульман?
8. Які гуманістичні цінності втілені у священних книгах людства?

III

1. Порівняйте священні книги людства як пам'ятки культури – Біблію і Коран, виявіть схожість і відмінності між ними.
2. Проаналізуйте одну з біблійних притч. Який морально-філософський зміст вона містить?
3. Порівняйте ведичний та біблійний міфи про створення світу.
4. Поміркуйте, чим пояснити той факт, що Біблія і сьогодні залишається однією з найпопулярніших книг у світі?

IV

1. Що з прочитаного в Біблії справило на вас найбільше враження?
2. Створіть «гроно» «Біблія – це ...»
3. Які сури Корану вам запам'ятались найбільше і чому?
4. Розкрийте значення священних книг людства для розвитку світових релігій, культури, мистецтва.
5. Що нового ви для себе відкрили, ознайомившись зі священними книгами людства?
6. Уявіть, що ви тримаєте в руках перше друковане видання Біблії Гутенберга. Спробуйте передати свої відчуття.

Індивідуальні завдання

1. Намалуйте сад душі. Які плоди приносять дерева в цьому саду?
2. Як зображена тема творення світу в образотворчому мистецтві (художники В. Блейк, М.К. Чурльоніс) та в священних книгах людства (Ведах, Біблії)? Порівняйте ваші враження і запишіть висновки, яких ви дійшли.

РОЗДІЛ 2

АНТИЧНІСТЬ

Ми вже на порозі нашої наступної історичної подорожі – в добу Античності, під час якої дізнаємося про особливості міфів, героями яких були боги і богині, титани, а також смертні люди.

До наших часів зберігся деталізований опис про дивний витвір мистецтва цього періоду – великий круглий щит героя Троянської війни Ахілла. Цей щит, за легендою, був викуваний за одну ніч богом Гефестом із золота, срібла і білого олова. Тут розмістилися картини війни і мирного життя: поле з високими хлібами, сад, виноградники, стада, танці, ігри, сцени весілля, суперечка. Божественний коваль об'єднав зоряне небо і землю, стихії і предмети, рослини і тварин, людей і богів, життя і смерть в стрункому нескінченному хороводі. Уздовж обода Гефест пустив річку Океан. Згідно з міфами, такого щита не було ні в кого: ні у воїнів троянських і ахейських, ні у божеств, що спускалися з Олімпу.

Щит Ахілла буде для нас тільки образом-символом у добу античності, але своєрідним компасом, який допоможе нам розібратися в уявленнях, цінностях давніх греків і літературі цієї епохи.

Античність – це узагальнена назва історико-культурної доби, двох народів Середземномор'я – давніх греків та давніх римлян. Існувала ця доба з I тис. до н. е. до V ст. н. е. Давні греки займали південь Балканського півострова, острови Егейського моря і узбережжя Малої Азії. Вони жили на березі моря, не заходячи вглиб материка. Основною формою організації життя греків був поліс.

Поліс – місто-держава, що складалася з самого міста і прилеглої до нього території.

Давні римляни населяли спочатку невелику територію навколо Риму, потім оволоділи всією Італією, країнами Середземномор'я, в тому числі і Грецією, багатьма країнами Європи та Азії.

За існування Давньої Греції та Давнього Риму започатковувалася майбутня європейська культура. Розвинулися ремесла і техніка, науки і мистецтво. Архімедом закладено основи фізики, Гіпократом – медицини, Піфагором – математики, а Евклідом – геометрії. Розвивалося мистецтво риторики

Парфенон – символ класичної епохи у давньогрецькій культурі

(Демосфен, Цицерон). Були також закладені основи гуманітарних наук – соціології, політології, філософії (Платон, Аристотель). Роботи античних географів дали наступним поколінням цінні відомості зі світоустрою. Тож у центрі нашого щита міститься напис: «Античність – колыска європейської цивілізації».

Слово «античний» походить від латинського слова «antiquus», що означає «давній». Поняття «античність» з'явилося в епоху

Відродження. Італійські гуманісти запровадили цей термін для визначення греко-римської культури, найбільш давньої з відомих у той час.

Вагомою частиною античної культури є література, що складається з двох національних літератур: давньогрецької та давньоримської. Перші писемні пам'ятки грецької літератури відносяться до VIII ст. до н.е., римської – до III ст. до н.е. Завершення античності – V ст. н.е. – Падіння Римської Імперії. Таким чином, антична література займає величезний період часу – близько 1200 років.

Історично грецька література передувала римській. Давньогрецька література найдавніша з усіх європейських літератур. Вона розвивалася самостійно, не спираючись на досвід інших літератур.

Знайдемо на щиті Ахілла чотири сектори, які розкажуть нам про періодизацію античної літератури, а саме, які етапи свого розвитку вона пройшла.

Архаїчний, або дописемний період, який охоплює ряд століть усної народної творчості, закінчується у першій третині I тисячоліття до н.е., завершується творами Гомера «Іліада» та «Одіссея» (VIII–VII ст. до н.е.).

Класичний період, який збігається зі становленням і розквітом грецького класичного рабовласництва (VII–IV ст. до н.е.). Характеризується розквітом ліричної поезії (Тіртей, Алкей, Сапфо, Анакреонт, Алкман та ін.), жанру *байки* (Езон). Розвиваються драматургія: *трагедія* (Есхіл, Софокл, Еврипід), *комедія* (Аристофан); прозові твори: *історіографія* (Геродот, Фукидід, Ксенофонт); *філософські роздуми* (Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель); *красномовство* (Демосфен). Ні прозового епосу – роману, ні прозової драми в класичну епоху не існувало.

Елліністичний період – це етап в історії країн Східного Середземномор'я з часу походів Олександра Македонського (334–323 рр. до н.е.) до завоювання цих країн Римом, що завершився 30 р. до н.е. підпорядкуванням Єгипту.

Еллінізм – поширення впливу грецької культури на країни Малої Азії Близького Сходу і Північної Африки.

У грецькій літературі відбувається процес кардинального оновлення жанрів, тематики і стилістики, зокрема виникає жанр *прозового роману*. Елліністичний етап представлений *лірикою* (Каллімах, Феокрит, Аполлоній) та *побутовою комедією* (Менандр).

До цього періоду античної літератури належить і римська література, тому його частину називають елліністично-римським періодом.

Римський період (III ст. до н.е. – III ст. н.е.). Греція стає однією з провінцій Римської імперії. Римська література спочатку зростає на зразках грецької і зазнає її впливу.

Римську літературу теж поділяють на декілька етапів:

– *етап республіки*, який завершується в роки громадянських воєн (III–I ст. до н.е.), коли творили Плутарх, Лукіан і Лонг в Греції, Плавт, Теренцій, Катулліюлій, Цезар, Цицерон в Римі;

– «*золотий вік*», або період імператора Августа, позначений іменами Вергілія, Горация, Овідія, Тібулла, Проперція (I ст. до н.е. – I ст. н.е.)

– літературу *пізньої античності* (I–III ст. н.е.), представлену Сенекою, Петронієм, Федром, Лукіаном, Марціалом, Ювеналієм, Апелеєм.

У цей час розвиваються такі жанри як *поема, роман, комедія, поезія, елегія, ода, сатира, байка* та ін.

Завершується римський період поширенням і перемогою християнства, падінням античного світоглядання і переходом до епохи Середньовіччя.

На одному з великих ободів Ахілла символічного щита золотом закарбовані вищі цінності античності, які заклали фундамент європейської культури. До таких цінностей належить *ідеал активної, діяльної, закоханої в життя людини*, яка прагне до знань і творчості, готова до героїчних вчинків, прийняття рішень і відповідальності.

Наступна цінність античної культури – *земна краса і гармонія: природи, мистецтва, людського тіла*. Велика увага приділялася фізичній культурі, спортивним тренуванням. Абсолютною була *віра в безмежні творчі можливості людини*. На храмі Аполлона зберігся напис: «Пізнай самого себе».

Античність оспівувала культ радості, моральності, правильної поведінки, які ведуть людину до *гармонії тілесної і духовної досконалості*. «Людина – мірило всіх речей», – навчав грецький мудрець Протагор.

Греки і римляни сформували принципи демократії, республіки, *ідеал вільного і відданого батьківщині громадянина*, що керується поняттями честі, обов'язку і справедливості.

Щит Ахілла, подібно до дзеркала, відбиває весь природний і людський світ, а також *особливості античної літератури*. Так, античність визначила три основні літературні роди: *епос, лірику, драму*. Ця класифікація зберігається і донині. У кожного жанру були свої представники: Гомер – *епосу*,

Бронзова статуетка «Дискобол». Мюнхен.

Піндар, Анакреонт – *лірики*, Есхіл, Софокл і Еврипід – *трагедії* тощо. Жанри поділялися на високі та низькі: високими вважалися героїчний епос і трагедія. Протягом тривалого історичного розвитку ці жанри зазнавали змін.

Особливість античної літератури – це і панування *віршованої форми*. Навіть філософські твори в ранню пору грецької літератури писалися у віршах.

Давньогрецька література не тільки художньо досконала, одухотворена загальнолюдським піднесенням, незмінно захоплююча. Вона має *синтетичний* характер: вбирає в себе елементи міфології та фольклору, філософії та естетики, педагогіки та етики, тощо.

Вона має *синтетичний* характер: вбирає в себе елементи міфології та фольклору, філософії та естетики, педагогіки та етики, тощо.

Мистецька палітра

Неможливо перебільшити значення античності для розвитку європейської цивілізації, культури та літератури. Без античності не можуть бути зрозумілі ні Відродження і класицизм, ні Просвітництво і романтизм, ні література XIX–XX ст., українська і зарубіжна. Мотиви й образи давньогрецьких міфів знаходять «друге дихання» протягом історії світової літератури (у А. Данте, В. Шекспіра, Й.В. Гете, Дж. Байрона, П.В. Шеллі, Дж. Джойса, Х.Л. Борхеса, Г. Гарсія Маркеса та ін.). Це і загальнолюдське значення прославлених героїв античної літератури (Ахілл, Гектор, Пенелопа, Едіп, Антигона, Медея, Одисей та ін.), які знаходять своє втілення в живописі, скульптурі, музиці різних епох.

Український контекст

Сюжети, образи античної міфології, літератури широко використовувалися і в українському мистецтві, а саме: на античні сюжети написані твори Д. Бортнянського, А. Веделя, славетна «Енеїда» І. Котляревського, поезії Т. Шевченка, І. Франка, поетів ХХ ст. (зокрема, М. Зерова). Надбання античної культури надихали й архітекторів при зведенні Софії Київської, Десятинної церкви, ампірних споруд Ніжина тощо.

ДАВНЬОГРЕЦЬКА МІФОЛОГІЯ

Античне мистецтво базувалося на міфології. Давні елліни уявляли світ як поєднання природних, історичних, соціальних і водночас стихійних, божественних, ірраціональних сил.

На малюнках щита Ахілла зображено життя і рух, внутрішній емоційний ритм. Форма щита, як образ життєвого кола, нагадує і вічне повернення, і нерухомий, незмінний, вічний час міфу. Усюди панують життєрадісність і гармонія. Це своєрідна симфонія життя в його повноті. Так і міфологія давніх греків відображає шлях людства до усвідомлення навколишнього світу як світу гармонії.

У міфі абстрактні поняття про світ виражаються у вигляді живих істот або навпаки – живі істоти виступають як вищі символи світу. Античні люди глибоко вірили в реальність цих істот та їх надприродну силу. Саме тому сонце, море, земля, вітер, світанок уособлювались для них в образах живих істот, а доля людини уявлялась їм залежною від фатальних обставин, волі богів.

Давні греки і римляни були політеїстами, тобто вірили у велику кількість різних богів і напівбогів, кожен з яких мав свій характер, виконував певні функції. Боги давньогрецького пантеону – це Зевс, Гера, Гефест, Гермес, Афродіта, Афіна, Артеміда, Арес, Аполлон, Аїд та інші. Давні римляни вірили фактично в той же самий пантеон богів, тільки називали їх по-іншому: Юпітер, Юнона, Вулкан, Меркурій, Венера, Діана, Марс, Феб, Плутон... Усі боги античності були максимально наближені до людей: вони мали людську подобу і почуття. Зевс – верховний бог, Гера – його дружина, покровителька родинного життя і шлюбу, Аїд – бог підземного царства мертвих, Артеміда – богиня мисливства, Афродіта – богиня кохання, Аполлон – бог скотарства, покровитель мистецтва тощо.

Міф (з грец. *mythos* – казка, переказ, розповідь, байка, оповідання) – форма мислення давньої людини; колективний витвір народу, в якому відображено уявлення про навколишній світ, намагання людини зрозуміти й пояснити його.

Гера

Пантеон (*грец.* Πάνθειον – храм всім богам) – група богів, що належать до якоїсь однієї релігії або міфології.

Міфологія становить основу античної культури, в тому числі літератури. На вузькому зовнішньому сячому ободі нашого щита позначені основні цикли давньогрецьких міфів за змістом: *про богів, героїв, троянський, фіванський, цикл міфів про аргонавтів.*

Бюст Зевса, знайдений в Отриколі, Музей Шо-Клементіно

Поети збирали, використовували сюжети та образи міфів. Тому, згадуючи той чи інший міф, зазначають конкретний твір, за яким він подається, бо у різних творах наведено інші версії одного й того ж міфу.

Так, про життя богів на Олімпі дізнаємося з поеми Гомера «Ліада» та «Одіссея». Міфи цього циклу *про богів* прийшли до нас із поеми грецького поета Гесіода «Теогонія» («Походження богів») і римського поета Овідія «Метаморфози» («Перетворення»).

Цикл міфів Прометей, Персея, Сізіфа, Тантала, Геракла та багатьох інших – учні систематизували за творами видатних грець-

ких та римських поетів і драматургів («Ліада» та «Одіссея» Гомера, «Прометей закутий» Есхіла та ін.).

Пригоди аргонавтів з Ясоном у пошуках золотого руна складають *цикл міфів про аргонавтів*. Цей знаменитий похід оспівано в поемі Овідія «Метаморфози», у трагедії Еврипіда «Медея».

Фіванський цикл об'єднує міфи про царя Едіпа, Антігону, про невдалий похід Алкмеона та успішний похід Епігонів (нащадків) проти Фів, про загибель Алкмеона, проклятого своєю матір'ю. Усі ці міфи пов'язані з легендарним «семибрамним» містом Фіви, яке було важливим політичним центром Давньої Греції.

Троянський цикл міфів своїм корінням сягає у III–II тис. до н. е. Давньогрецькі співці – аеди та рапсоди – з уст в уста, від покоління до покоління передавали пісні про події легендарного минулого в Іонії, про похід на Трою, або Іліон (звідси назва «Ліади» Гомера). Ці пісні знала

вся Еллада. На їх основі виникали художні твори, де історія набувала рис легенди. Міфи троянського циклу знайшли відображення ще й у трагедіях Софокла, Еврипіда, у поемах римських поетів Вергілія та Овідія.

Аед – (*грец.* αοιδος – співець) – елліпський поет, котрий виконував спічний твір, акомпануючи собі на струнному інструменті – формінізі, лірі чи кіфарі. Образ Аед відтворено у поемі Гомера «Одіссея» (Демодок, Фемій).

Рапсод (*грец.* ραψωδός) – виконавці і, можливо, творці давньогрецьких епічних пісень.

Міфологічною основою Троянської війни стала помста Менелая за викрадення в нього дружини – прекрасної Єлени. У міфі «Єлена, дочка Зевса і Леди» розповідається, що жодна зі

смертних жінок не могла зрівнятися з нею красою. Чимало женихів приходило сватати Єлену, але її батько не зважувався віддати дочку за когось із героїв: він боявся, що інші із заздрощів до щасливця почнуть із ним боротьбу і виникнуть великі чвари. Нарешті хитромудрий герой Одиссей дав пораду Тіндареві: нехай прекрасна Єлена вирішить сама, чиєю дружиною вона хоче стати. А всі женихи нехай запрясягнуться в тім, що ніколи не здіймуть вони зброї на того, кого вибере Єлена чоловіком, а всіма силами допомагатимуть йому, якщо покличе він їх у біді собі на допомогу. Послухався Тіндарей Одисеевої поради. Усі женихи запрясягнулись, а Єлена вибрала одного з них, і цим обранцем був Менелай. Він і одружився з прекрасною Єленою, а після смерті її батька став царем Спарты. Але не видав Менелай, скільки лиха принесе йому шлюб із прекрасною Єленою.

У епоху ранньої античності міфологія була основним матеріалом літератури, але в античній літературі більш пізніх часів міфологія є саме арсеналом для мистецтва. Міфологічні пригоди людей, напівбогів і богів стали темою античної скульптури, античної архітектури, а також античної літератури (Гомер, Софокл, Аристофан).

Паріс викрадає Єлену

Минуло багато днів відтоді, як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалося, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою за золоте яблуко. Тепер він був царевичем, а не звичайним, нікому не відомим пастухом. Але Афродіта сама нагадала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель, і він зібрався вже відпливти в Спарту, де жила Єлена. Даремно почав застерігати його віщий син Пріама Гелен. Він пророкував загибель Парісові. Нічого не хотів слухати Паріс. Він зійшов на корабель і вирушив у далеку путь безкраїм морським простором. Розпач охопив Кассандру, коли побачила вона, як швидкохідний корабель Паріса віддалявся від рідних берегів. Простягнувши до неба руки, вигукнула віща Кассандра:

— О горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охоплений полум'ям

священний Ліон, скривавлені лежать розбиті щент його сини! Я бачу: ведуть у неволю чужинці плачучих троянських жон і дів!

Так вигукувала Кассандра, але ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса. (Троянський цикл міфів)

А він плів усе далі й далі. Знялася на морі страшна буря. Не спинила й вона Паріса. Минув він багату Фтію, Саламін і Мікени, де жили майбутні вороги його, і прибув нарешті до берегів Лаконії. Причалив Паріс у гирлі Евроту і вийшов із своїм другом Енеєм на берег. З ним пішов він до царя як гість, що не замишляв нічого злого.

Радо привітав Менелай Паріса і Енея. На честь гостей приготував він багату трапезу. Під час цієї трапези вперше побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою.

За Миколою Куном

Смерть Ахілла

Страшним гнівом палав Ахілл на троянців. Він вирішив жорстко помститися їм за смерть друзів – Патрокла та Антілоха. Як розлютований лев, бився Ахілл, кладучи одного за одним героїв Трої. Кинулися поспішно втікати троянці, спішили заховатися вони за мурами Трої. Несамовитий Ахілл переслідував їх. Гнала його невблаганна доля на вірну загибель. Аж до Скейської брами переслідував Ахілл троянців.

Він удерся б і в священну Трою, і вона загинула б, коли б не з'явився бог Аполлон. Грізно крикнувши, спинив він Ахілла. Але не послухав його Ахілл. Він сам гнівався на бога за те, що багато разів рятував бог-стріловержець від нього Гектора й троянців. Ахілл погрожував навіть богові, що вразить його списом. Невблаганна доля затьмарила розум Ахіллові. Він готовий був напасти навіть на бога.

Розгнівався Аполлон, забув він і те, що обіцяв колись на весіллі Пелея і Фетіди охороняти Ахілла. Повишись темною хмарою, для всіх незримий, скерував він Парісову стрілу, і вразила вона Ахілла в п'яту, куди тільки й можна було вразити великого героя (Фетіда опускала немовля Ахілла у підземну ріку царства Аїда – Стікс, тримаючи його за п'яту; від цього тіло його стало твердим, як криця, а п'яти вода Стіксу не торкнулася). Смертельною була для Ахілла ця рана. Відчув наближення смерті Ахілл. Вирвав він з рани стрілу і впав на землю. Гірко докоряв він богу

Смерть Ахіллеса
(Пітер Пауль Рубенс, 1630)

Аполлонові за те, що він згубив його. Знав Ахілл, що без допомоги бога не міг вбити його ніхто із смертних. Ще раз зібрав свої сили Ахілл. Грізний, наче вмираючий лев, підвівся він із землі і вразив ще багатьох троянців. Та ось похололо його тіло. Все ближче смерть. Поточився Ахілл і сперся на спис. Грізно крикнув він троянцям:

– Горе вам, погинете ви! І після смерті мститимусь вам!

Від цього поклику кинулись тікати троянці. Але щодалі слабшав Ахілл. Залишили його останні сили, і впав він на землю. Загримів на ньому його золотий панцир, і здригнулася земля. Помер Ахілл. Але й до мертвого не наслідувалися наблизитись троянці. Вони боялися його й мертвого, такий жах навів він їм за життя. Потроху перебороли вони страх, і запеклий бій закипів навколо тіла найбільшого з героїв. Наймогутніші герої греків і троянців узяли участь у цьому бою. Горами нагромадилися трупи навколо Ахілла, а він лежав, нерухомий, величезний, не чуючи вже бою. Пил вихором кружляв, здіймаючись з-під ніг бійців. Кров лилася рікою. Здавалося, ніколи не скінчиться бій. Коли це вдарив грім Зевса, знялася буря і зупинила троянців. Не хотів Зевс, щоб заволоділи троянці трупом Ахілла. Підняв могутній Аякс Теламонід труп Ахілла і поніс до кораблів, а його захищав Одиссей, відбиваючи троянців, що наступали. Хмара стріл і списів летіла з рядів троянців в Одиссея, але він все ж мужньо стримував їх натиск, відступаючи крок за кроком.

За Миколою Купом

Завдання за рівнями

I

1. Дайте визначення поняття «античність».
2. Які етапи розвитку пройшла антична література?
3. Назвіть основні жанри античної літератури.
4. Які вищі цінності несе в собі антична культура?
5. Назвіть основні цикли давньогрецьких міфів.

II

1. Спробуйте схарактеризувати кожен з етапів античної літератури.
2. Як давні греки і давні римляни відповіли на запитання: що таке людина?
3. Укладіть план до міфу «Паріс викрадає Єлену».
4. Поясніть міфологічний вираз «яблуко розбрату».
5. Знайдіть і прочитайте в поемі Гомера «Іліада» опис знаменитого щита Ахілла.

III

1. Про який цикл міфів ви хотіли б розповісти? Чому?
2. Проаналізуйте один з ваших улюблених міфів. Над чим треба замислитись, читаючи цей міф?
3. Поміркуйте, чому божественний коваль Гефест обрав саме таку символіку для щита Ахілла.

IV

Робота в групах. Кожна з чотирьох груп представляє свій етап античної літератури у вигляді: таблиці, ментальної карти, кластера, схеми тощо.

Індивідуальне завдання

Створіть свій опорний образ-символ античної літератури і зобразіть його за допомогою вірша, малюнка, ліплення, аплікації тощо).

Гомер (VIII–VII ст. до н. е.).

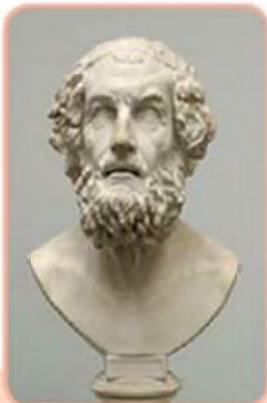
Гомер – найлегендарніший співець античності, який вважається автором «Іліади» та «Одіссеї», двох славетних грецьких епічних поем.

Про самого ж автора майже нічого не відомо. Біографічні відомості про Гомера написані Геродотом (V ст. до н. е.) та Плутархом (I ст. н. е.). Але відомості, які вони подають не можна вважати історично достовірними. В античній літературі існує аж дев'ять біографій Гомера, які складаються з міфів та казкових оповідок.

Ймовірне походження Гомера – Мала Азія. Сім міст сперечалися за честь називатися його батьківщиною, серед яких були – Афіни, Родос і Аргос.

Легенди говорять, що Гомер був сліпим мандрівником, одним з аедів. Вважають, що наймовірніше Гомер жив у кінці IX–поч. VIII ст. до н. е.

Крім «Іліади» та «Одіссеї», йому приписували ще низку епічних творів, але вже в V ст. до н. е. від цієї версії відмовились. Віра в те, що Гомер був історичною особою і автором не гаснула впродовж усієї пізнішої античності. У нові часи особливе зацікавлення його поемами виявля-

Бюст Гомера елліністичної доби, Музей копій класичної скульптури в Мюнхені

ли учені й поети доби Відродження та наступних епох. Часом його наслідували, намагаючись використати форму і художні прийоми епічних поем у нових історичних умовах, проте всі ці спроби закінчувалися невдачею. Сучасні дослідники датують його діяльність VIII – VII ст. до н. е.

Сукупність проблем, пов'язаних з авторством «Іліади» й «Одіссеї», їх виникненням і долею до моменту запису, отримала назву «гомерівське питання».

У середині XIX століття в науці панувала думка, що «Іліада» і «Одіссея» написані не на історичній основі. Проте розкопки Генріха Шлімана на пагорбі Гіссарлик і в Мікенах показали, що це неправильно. Пізніше були відкриті хетські і єгипетські документи, в яких виявляються певні паралелі з подіями легендарної Троянської війни.

«Іліада» та «Одіссея» – поеми, що належать до *героїчного епосу*, характерними рисами якого є масштабність подій, у яких беруть участь відомі історичні, легендарні або міфологічні герої. З цієї точки зору, ці твори є неперевіреним зразком героїчного епосу.

Сюжети обох поем базуються на матеріалі одного з найвідоміших давньогрецьких циклів міфів – Троянського.

В основі цього циклу лежать події, які поєднують родові прокляття, що тяжіє над нащадками відомого героя Тантала, з легендарно-історичною боротьбою грецького народу з багатою малоазійською державою Троєю (Іліоном).

Згідно з цими міфами, син верховного бога Зевса герой Тантал (героями звалися діти, народжені від тимчасових шлюбів богів та богинь із земними жінками й чоловіками), допущений до бенкетів олімпійських богів, вирішив перевірити їхню прозорливість. Він запросив їх до себе і почастував м'ясом зарізаного ним власного сина Пелопа. Боги жорстоко покарали за це не тільки самого Тантала, кинувши його у потойбічний світ Аїд, де він, стоячи по підборіддя у воді з навислими над ним соковитими плодами, не може втамувати ні голод, ні спрагу; але наклали прокляття і на весь його рід. Ідея невідворотності покарання всіх членів роду, де був скоєний злочин проти божественних настанов Правди і Справедливості, була наріжним каменем олімпійської міфологічної свідомості. Це прокляття тяжіє і над одним із головних героїв «Іліади», аргоським царем Агамемноном, воєначальником всього грецького війська під Троєю, який змушений був принести в жертву свою доньку Іфігенію, щоб відбувся цей похід, і який був задуманий вдома власною дружиною Клітемнестрою після переможного повернення із-під Трої.

Другий мотив Троянського циклу міфів – похід греків до Трої і її десятирічна облога з метою визволення найвродливішої жінки Греції Елени (доньки цариці Леди від Зевса), яка стала дружиною спартанського царя Менелая – брата Агамемнона. Коли ж Зевс вирішив покарати людей і героїв за їх безчестя, він віднайшов хитромудрий план розпочати війну між греками й троянцями. Зібравши

великий бенкет з приводу шлюбу між морською богинею Фетідою і царем Пелеєм, батьком майбутнього героя Ахілла, Зевс не запросив на нього лише одну богиню – богиню чвар Еріду. Розсерджена Еріда кинула на стіл бенкетуючим золоте яблуко з надписом «Найкрасивішій», за яке почалася суперечка між олімпійськими богинями: жінкою Зевса Герою та його доньками Афіною – богинею мудрості та Афродітою – богинею кохання. Вирішити цей спір Зевс доручив троянському царевичу Парісу, який віддав яблуко Афродіті, котра закохала Елену в Паріса, який прибув в гості до Менелая. Паріс викрав дружину Менелая і повіз її до Трої. За закликот Менелая і його брата Агамемнона ображені греки вирішили силою повернути Елену. Так почалась десятирічна війна з Троєю, в якій взяли участь майже всі грецькі царі та герої: Ахіллес, Агамемнон, Менелай, Одисей, Аякс, Діомед, Нестор, Філоктет та інші. Така міфологічна мотивація троянської війни. Насправді ж причиною її виникнення було торгівельно-економічне суперництво між Грецією, для якої життєво необхідними були малоазійські та причорноморські землі, а на шляху до колонізації стояла багата й могутня Троя.

У своїх поемах Гомер дотримується міфологічної версії виникнення війни. Про це свідчить не тільки наявність у них міфологічних героїв і самої Елени серед троянців, але й богів, котрі беруть активну участь у змальованих подіях на боці греків (ахейців) або на боці троянців в залежності від ставлення до рішення Паріса щодо золотого яблука. Так, ображені цим рішенням Гера та Афіна незмінно перебувають на стороні греків, а Афродіта зі своїм коханцем Аресом, Аполлон, Посейдон, Артеміда допомагають троянцям.

Майстерність Гомера полягає у відборі епізодів та їх побудові у захоплюючі сюжети, що розгортаються в епічні картини воєнних дій, і соціального життя давньої Греції таким чином, що поеми стають неперевершеними поетичними енциклопедіями того часу. Грандіозна поема «Іліада», яка налічує 15693 віршованих рядки, розповідає лише про 51 день десятого року облоги Трої незадовго до її падіння.

Своєрідність поеми виражається вже в будові її композиції, адже вона народжується, наповнюється подробицями й деталями, розгортається у всеосяжну картину життя, звичаїв, моральних засад, культури античного світу із маленького зернятка, із піщинки в плинні часу – гніву Ахілла внаслідок його сварки з воєначальником греків Агамемноном.

Сварка виникла через пихатість та нерозумні вчинки Агамемнона. Він грубо образив жерця Аполлона Хріса, який прийшов у грецький табір, щоб викупити свою доньку-полонянку Хрісеїду. Ображений Хріс звертається за захистом до Аполлона, і той насилає на грецьке військо «пошесть лиху», якої греки не можуть позбутись. На загальних зборах греків з цього приводу Ахілл пропонує Агамемнону, трофеєм якого є Хрісеїда, віддати її батьку. Врешті-решт Агамемнон погоджується, за умови, що Ахілл віддасть йому свою полонянку Брісеїду. Той розгніваний такою не-

справедливістю: адже він несе на собі головний тягар війни (він бере участь у всіх боях, він завжди попереду, в той час як Агамемнон не розуміє своєї помилки).

Після цього осмілілі троянці на чолі зі своїм героєм Гектором, сином троянського царя Пріама і братом Паріса, починають тиснути греків і наближаються до їхніх кораблів, погрожуючи їх спалити. Щоб врятувати греків від розгрому, найближчий друг Ахілла Патрокл вдягає, з дозволу Ахілла, його озброєння і відганяє троянців, але сам гине від руки Гектора. Тільки після загибелі Патрокла вщухає гнів Ахілла на ахейців, обертаючись тепер на троянців, і він замиряється з Агамемноном, який визнає свою провину, пояснюючи її засліпленням, насланим Зевсом, Долею і богинею помсти Еринією (пісня XIX). Вдягнувши нове озброєння, яке на прохання його матері Фетіди викував сам Гефест, Ахілл своєю невгамовною жадобою помсти наводить жах на троянців, заганяє їх за мури цитаделі й вступає у двобій з Гектором. Завершується «Іліада» смертю Гектора (пісня XXII), іграми на честь Патрокла (пісня XXIII) і драматично напруженою і зворушливою сценою викупу тіла Гектора, коли засліплений ненавистю до Гектора, невмолимий Ахілл поступово проникається співчуттям до батьківського горя старого Пріама й не тільки віддає йому тіло сина, а й обіцяє дванадцятиденне замирення для достойного поховання троянського героя.

Отже, головною руйнівною силою сюжету «Іліади» є гнів Ахілла. Поема завершується, коли вичерпується гнів героя. У той же час цей гнів вводить в структуру оповіді численні батальні сцени, сцени життя олімпійських богів, описи кораблів (пісня II), озброєння (щит Ахілла – пісня XVIII), генеалогічні довідки і таке інше. На цьому тлі виразно вимальовуються постаті численних героїв і головних олімпійських богів, які в поемі надзвичайно олюднені, з'являються поряд з героями, вступають з ними в переговори, Допомагають їм порадами, б'ються поряд з ними і навіть між собою (пісні V, XX, XXI).

Для більш виразного змалювання героїв Гомер використовує не тільки урочисто-монументальний стиль оповіді, (віршований розмір – гекзаметр, тобто шестистопний дактиль), а й постійні епітети (Ахілл богосвітлий, прудконогий; Феб дальносяжний; Зевс темномарий, громовладний; Афіна ясноока; Гектор шоломосяйний); автори цілих віршів або їх частин; неспішні, урочисті промови.

Гомерівському епосу притаманні також такі риси, як фактографізм і докладність опису всіх речей, які оцінюються в полі зору поета; традиційність світоглядних і моральних засад; величність і врівноважена спокійність; героїзм зображуваних подій і поведінки персонажів.

Гекзаметр (грец. hexámētrōs – шестимірник) – метричний (квантитативний) вірш шестистопного дактиля. Гекзаметр застосовується в багатьох жанрах античної поезії (епос, ідилія, гімн, сатира, послання), а з іншими розмірами (пентаметр) – в елегіях та епіграмах, його застосовували Гомер, Вергілій, Теокрит.

Ахілл – центральний персонаж «Іліади». Юний фессальський герой, син Пелея і морської богині Фетіди, Ахілл уособлює ту воєнну доблесть, яка у розумінні давніх греків була проявом найвищих людських якостей. Ахілл – вірний і надійний товариш. Заради помсти за смерть Патрокла він готовий пожертвувати власним життям. Ахілл має почуття власної гідності, запальний, безстрашний, сміливий, справедливий. Але може бути в жорстокому і мстивим. Ахілл – улюбленець богів і ахейців, красень і взірць воїна. Але він – теж жива людина і робить вчинки, про які потім шкодує: йде з війська – гинуть ахейці, його друг Патрокл, знущується над тілом Гектора – потім плаче разом з Пріамом над спільною трагедією учасників війни. Сенса свого життя він бачить в тому, щоб постійно ризикувати життям, захищати батьківщину. Ахілл жадає все нових і нових подвигів, які зміцнять його славу непереможного воїна.

Для автора Гектор – представник ворожого табору. Але його симпатії на боці троянського героя. Гектор очолює троянців у війні з греками. За своїми воїнськими якостями він не поступається найславнішим ахейським героям. Але, перш за все, Гектор – справжній патріот, безмежно відданий рідному місту і своєму народові. Це весь час намагається підкреслити Гомер. Думки героя постійно пов'язані із захистом Трої від ворога. Гектор також турботливий чоловік і батько.

Ахілл і Гектор – справжні герої, справжні чоловіки. Для давніх греків вони були ідеалом воїна, героя, людини. Такими вони залишаються і для нас. А те, що Гомер змалював не лише їхню силу, але й слабкості, ще раз переконує: вони герої, але все ж таки люди. І ми теж можемо піднятися, дотягнутися до них.

Пісня вісімнадцята приготування зброї (Щит Ахілла)

- 468] Мовивши так, залишив він Фетіду й до кузні вернувся.
 469] Зразу ж міхи скерував на вогонь і звелів працювати.
 470] Всі вони разом – аж двадцять було їх – задихали в горна
 471] Різноманітним диханням, що сильно вогонь роздувало,
 472] Й допомагали то швидше кувати, а то повільніше,
 473] Як того волив Гефест, щоб виконать працю найкраще.
 474] Міді незламної й олова досить він в полум'я кинув,
 475] Цінного золота й срібла додавши. Ковадло велике
 476] Він приладнав до підставки ковальської міцно, в правіцю
 477] Молот узяв величезний, тримаючи в лівій обценьки.
 478] Приготував він насамперед щит – міцний і великий,
 479] Гарно оздоблений всюди, ще й викував обід потрійний,
 480] Ясноблискучий, та ззаду посріблений ремінь приладив.
 481] Щит той з п'ятьох був шарів шкіряних, а поверх він багатю
 482] Вирізьбив різних оздоб, до дрібниць все продумавши тонко.

- 483] Землю на нім він зобразив майстерно, і небо, і море,
 484] Сонця невтомного коло, і срібний у повені місяць,
 485] І незліченні сузір'я, що неба склепіння вінчають,
 486] Посеред них і Плеяди, й Пади, і міць Оріона,
 487] Й навіть Ведмедицю – інші ще Возом її називають.
 488] Крутиться Віз той на місці й лише вигляда Оріона, –
 489] Тільки один до купань в Океані-ріці непричетний.
- 490] Вирізьбив ще на щиті він для смертних людей два прекрасні
 491] Міста. В одному із них – весілля та учти справляють,
 492] Юних дівчат при світлі ясних смолоскипів виводять
 493] З їхніх світлиць і ведуть через місто під співи весільні.
 494] Жваво кружляють в танку юнаки, і лунають довкола
 495] Флейти й формінги дзвінки, а жінки, стоячи на порозі
 496] Власних осель, на юні веселощі з подивом зирять.
 497] Сила народу на площі міській гомоніла. Знялась там
 498] Буча бурхлива – двое мужів про пеню сперечались
 499] За чоловіка убитого. Клявся один при народі,
 500] Що заплатив, а той – заперечував це при народі.
 501] Врешті звернулись вони до судді, щоб зваду скінчити.
 502] Гомін стояв навкруги: свого підтримував кожен.
 503] Люд вгамувати старались окличники. Колом священним
 504] Сіли старійшини всі на обтесанім гладко камінні,
 505] Берла у руки взяли від окличників дзвінкоголосих
 506] І, встаючи із сидінь, вирікали по черзі свій вирок.
 507] А посередині в них золоті два лежали таланти,
 508] Щоб їх віддати тому, хто докаже, що має він слушність.
- 509] Друге з тих міст оточили навколо численні два війська
 510] В зброї блискучій. Та в раді військовій вони розділились –
 511] Чи зруйнувати все, силою взявши, чи скарби коштовні,
 512] Що так багато їх в місті прекраснім, навпіл поділити.
 513] Ті ж не здавались і засідку потай нову готували.
 514] Вийшли на мурі міські боронить їх і любі дружини,
 515] Й діти маленькі, й мужі, яких уже старість зігнула,
 516] Вої ж пішли. На чолі їх – Арей і Паллада Афіна,
 517] Йшли золоті вони та в золотому одінні обоє,
 518] Збройні, величні, прекрасні, як справжні богове, усюди
 519] Зразу помітні: багато-бо нижчі від них були люди.
 520] Швидко дійшли вони місця, де мала їх засідка бути,
 521] Біля ріки, куди ходять стада усі до водоною.
 522] Там заховались вони, блискучою міддю укриті.
 523] Двоє підглядачів спереду йшли, окремо від війська,
 524] І дожидали приходу овець та биків круторогих.
 525] От підійшли вони; два пастухи їх спокійно гонили,
 526] Награючи на сопілках, – ніякого лиха не ждали.
 527] Ті ж, лише-но здаля їх побачивши, кинулись раптом

528] І зайняли срібнорунних отару овець і велику
529] Череду гарних корів, пастухів же обох повбивали.
530] Гомін і шум біля стада почули іздалеку в стані,
531] Сидячи в раді військовій, і зразу на коней рисистих
532] Скочили всі, і, миттю до берега річки домчавши,
533] У бойовому порядку у бій з ворогами вступили,
534] І один одного мідними били завзято списами.
535] Звада тіснилася там з Сум'яттям і погрозлива Кера;
536] Ранених то ледь живих, то й нераних Смерть забирала,
537] То волочила за ноги убитого труп з бойовища, –
538] Шаги на плечах її червоніли від крові людської.
539] Воїни, наче живі, у бою тім тіснилися й бились,
540] І один в одного трупи убитих старалися вирвать.

541] Далі родючих ланів змалював він широкі простори,
542] Зорані тричі, й багато на них орачів із плугами
543] Впряжених в ярма волів туди і назад поганяли.
544] А як, дійшовши межі на ріллі, завертатъ уже мали,
545] Келих вина, наче мед той солодкого, в руки щоразу
546] Муж подавав їм. І борозну знову вони повертали,
547] Щоб якнайшвидше родючі лани до кінця доорати.
548] Наче поорана нива, рілля іззаду чорніла,
549] Хоч була з золота вся. Таке-то він вирізьбив диво.

550] Далі лани змалював владареві. Достигле колосся
551] Скрізь по тих нивах женці гостролезими жали серпами.
552] Падали густо на землю колосся важкі оберемки,
553] їх снопов'язи тоді перевеслами туго в'язали.
554] Три снопов'язи стояли оподаль. А хлопчики ззаду
555] Зжате збирали колосся й, його охопивши обіруч,
556] їм подавали ретельно. І тут же, радіючи серцем,
557] Мовчки стояв на межі володар, на берло обпершись.
558] Далі під дубом окличники учту уже готували,
559] В жертву принісши бика, й навкруги метушилися; а жони
560] Борощном ячним його приправляли женцям на вечерю.

561] Далі він вирізьбив ще обважнілий від грон виноградник
562] З золота, – кетяги сині, аж чорні, по ньому рясніли;
563] Віття його на срібних підпорах трималось надійно;
564] Ровом він темним обведений був, а навкруг олив'яний
565] Тин височів, лиш одна пролягала крізь нього стежина
566] Для носіїв, що проходили нею на збір винограду.
567] Стежкою тою дівчата і хлопці, веселоців повні,
568] В плегених кошиках грона несли, наче мед той, солодкі.
569] Хлопчик, між ними йдучи, награвав на дзвонистій формінзі
570] І про прекрасного Ліна виспівував пісню чудову
571] Голосом ніжним. А ті, його співам вторуючи дружно,
572] Тупали в лад їм ногами, і весело всі танцювали.

- 573] Далі він череду вирізьбив дужих биків круторогих.
574] Деякі з золота, інші із олова їх поробив він.
575] Голосно мукали всі, ідучи із кошари на берег
576] Річки бурхливої, густо порослий гнучким очеретом.
577] Четверо йшло золотих пастухів по боках проводжати
578] Череду, й бігало дев'ять за ними собак прудконогих.
579] Спереду раптом два леви жажливі на стадо напали
580] Й поволокли вже бика, що ревів і мукав страшенно
581] В лев'ячих кігтях, а пси й юнаки поспішали на поміч.
582] Леви ж тим часом, зідравши з бика величезного шкуру,
583] Кров його й нутроці хтиво ковтали. І марно старались
584] їх одігнать пастухи і псів нацькувать прудконогих.
585] Ті ж, боячись підійти і в левів зубами вчепитись,
586] Часом наблизяться, й гавкають тільки, і тут же тікають.
587] Пастівень вирізьбив далі кульгавий митець незрівнянний
588] І білорунних отару овець в тій чудовій долині,
589] Криті хліви, й курені, і кошару, й повітки пастуші.
- 590] Далі ще змалював на всі руки митець незрівнянний
591] Місце для танців, подібне до того, що в Кносі просторім
592] Славний Дедал Аріадні колись спорудив пишнокосій.
593] В розквіті сил юнаки й багатьом жадані дівчата,
594] Міцно за руки побравшись, кружляли у танці веселім.
595] В легких одіннях дівчата були, юнаки ж у хітонах,
596] Шитих з тонкої тканини й ледь маслом для блиску натертих.
597] Ті – у віночках чудових були, а ці – на ремінні
598] Срібному мали ножі, із щирого золота куті.
599] В жвавому танці на звиклих ногах вони легко кружляли,
600] Наче той круг у руках гончаревих, коли забажає
601] Він перевірити тільки, як круг обертається буде,
602] То розійдуться рядами й одні нападають на одних.
603] Юрмами купчилися люди навколо й втішалися вельми
604] Тим хороводом. Співаючи звучно, співець божественний
605] Грав серед них на формінзі, й під музики тої звучання
606] Два скоморохи стрибали в середині людного кола.
- 607] Далі він вирізьбив хвилі могутні ріки Океану
608] З самого краю щита, що його змайстрував так старанно.
- 609] А як скінчив уже щит той кувати, міцний і великий,
610] Викував панцир йому, яскравіший за полум'я буйне,
611] Викував з міді шолом, що до скронь прилягав найщільніше,
612] Гарно оздоблений, пишний, на ньому із золота гребінь;
613] Викував ще й наголінники з гнучого олова майстер.
- 614] Приготувавши цей обладунок, митець незрівнянний
615] Тут же Ахілловій матері все передав шанобливо.
616] Та ж, наче сокіл, злетіла із сніжних верхів'ів Олімпу,
617] Зброю ясну несучи, Гефестом уславленим куту.

Примітки

469–472. Схоже на те, що міхи в Гефеста працюють також автоматично, – принаймні немас мови про помічників, які б ті міхи приводили в рух.

481. П'ять шарів щита треба уявляти собі так, що кожен нижчий шар був ширший від того, котрий лежав на ньому. Отже, цілком видим був тільки горішній шар, а з кожного нижнього видна була тільки певна смужка – ці смужки, що лежали концентричними поясами, і були вкриті різьбленими оздобами. Цікаво, що оздоби не були пов'язані з військовою тематикою.

485–486. Назви сузір'їв у давніх греків походять з міфів. Плеяди – сім дівчат, дочки Атланта і Плейони, яких переслідував закоханий велетень – мисливець Оріон, тож вони й попрохали богів обернути їх на зорі. Пади – сестри Плеяд, пімфи, також з різних міфічних причин перетворені на зірки. Нарешті Оріон пасмілювався зазіхнути на богиню Артеміду, що, рятуючись, наслала на нього Скорпіона, який вжалив Оріона в п'ятку. І Оріон, і Скорпіон також були перетворені на сузір'я, при чому вважалося, що Скорпіон весь час переслідує Оріона.

526. Сопілки, що про них тут мова, в оригіналі сиринги. Сиринга – пастуший музичний інструмент із семи очеретин, скріплених воском; вони різної довжини, отже, й звуки видають різної висоти. Має цей інструмент іще назву Панової сопілки, бо її винайдення один з міфів приписує Панові, богові гаїв, лісів та черід.

570. Ліп – міфічний юнак надзвичайної вроди, герой багатьох міфів. Немовлям його покинула мати, а виховали чабани. Він рано загинув (був розірваний псами). У деяких місцевостях Греції існував культ Ліпа.

591–592. Дедал (Дайдалос) – міфічний будівничий, художник, винахідник. Йому приписували винахід сокири, пилки, свердла, ватерпаса тощо. Він умів різьбити статуї, що зображали тіло в русі, з розплющеними очима. Свого небожа й учня Тала він убив, заздрячи його надзвичайному вмінню, тому мусив покинути рідні Афіни і втікти на Крит. Для критського владаря Міноса в місті Киосі він вибудував славетний лабіринт, в якому можна було заблудитися, – там Мінос тримав страшну потвору – Мінотавра. Для дочки Міноса Аріадни він впорядкував місце для танків, яке й зобразив Гефест на щиті. Коли Дедал дав Аріадні нитку, за допомогою якої Тесеї, убивши Мінотавра, зміг вийти з лабіринту, Мінос ув'язнив у лабіринті Дедала і його сина Ікара. Проте Дедал підкупив варту і втік з Криту на крилах. Ікар же під час цього польоту загинув (див. примітку до пісні II, рядка 144). Дедал – міфічний засновник роду Дедалідів, до якого належав, між іншим, Сократ.

Пісня двадцять друга **убивство Гектора (двобій Ахілла с Гектором)**

143] Рвавсь так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру

144] З трепетом Ректор тікаючи, дужими рухав коліннями.

145] Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,

146] Вігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим.

147] До струменистих джерел вже добігли вони. Дві криниці

148] Витоки звідти дають течії вирового Скамандру.

149] Теплою перша струмує водою, і завжди парує

- 150] Хмара над нею густа, як дим лісового пожегу.
 151] Друга ж і влітку холодним як лід струменіє потоком,
 152] Наче той град крижаний або снігу завія студена.
 153] Поряд із ними – просторі, обкладені каменем гладко,
 154] Гарні водойми, що в них блискуче вбрання своє мили
 155] Жони прекрасні хоробрих троян та їх доньки вродливі
 156] В мирні часи, як сюди не приходили вої ахейські.
 157] Мимо промчали вони, той – рятуючись, той – здоганявши.
 158] Сильний попереду мчав, настигав же, як вихор, багато
 159] Дужчий від нього, – не бик-бо жертковний, не шкура бичача
 160] Ціллю була їм, як це в бігових перегонах буває, –
 161] Тут же ішлося за Ректора душу, впокірника коней.
 162] Як в бігових перегонах, змагання мету обминувши,
 163] Однокопиті проносяться коні, й їх жеде нагорода –
 164] Мідний триніг або жінка – на шану померлого мужа, –
 165] Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто
 166] В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
 167] Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
 168] «Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
 169] Любого воїна бачу, журбою за Ректора тяжко
 170] Серце мое засмутилося! Скільки биків круторогих
 171] Він на ущелинах Іди в верхів'ях і в високоверхій
 172] Трої мені пошалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
 173] Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
 174] Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
 175] Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
 176] Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».
 177] В відповідь мовить богиня йому ясноока Афїна:
 178] «Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
 179] Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
 180] Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
 181] Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».
 182] Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:
 183] «Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом
 184] І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний.
 185] Зробиш, як розум підказує, хай тебе це не спиняє».
 186] Те, що він мовив Афїні, було і самій їй до серця, –
 187] Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських.
 188] А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався.
 189] Наче на оленя юного пес по узгір'ях поллює,
 190] Вигнавши з лігва, й жене по ярах та ущелинах диких,
 191] Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись,
 192] Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить.

- 193] Так від Пеліда не міг прудкононого й Гектор умкнути.
 194] Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти
 195] І заховатись під захистом міцно збудованих мурів,
 196] Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху,
 197] Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину
 198] Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині.
 199] Як уві сні не ввіймать чоловікові іншого мужа –
 200] Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, –
 201] Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути.
 202] Як пощастило б од Кер ухилитись йому і від смерті,
 203] Коб Аполлон дальносяжний востанне йому не з'явився
 204] На допомогу, надавши снаги й підбадьоривши ноги?
- 205] Воям ахейським кивав головою Ахілл богосвітлий
 206] Ратищ на Гектора довгих і стріл гірких не метати,
 207] Щоб не здобув би хто слави, а він тоді б другим лишився.
 208] А як обидва вони до джерел учегверте добігли,
- 209] Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
 210] Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті –
 211] Гектора, коней баских упокірника, й другий – Ахілла,
 212] І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
 213] Вниз, до Аїду пішов, – Аполлон одвернувся од нього.
 214] До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афїна,
 215] Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
- 216] «Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
 217] До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
 218] Гектора, хоч і який він неситий в бою, подолавши.
 219] Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилитись,
 220] Не допоможе і Феб дальносяжний, хоч як би старався
 221] Йї повзав у Зевса в ногах, у егідодержавного батька.
 222] Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
 223] До Пріаїда й схилю його вийти на бій із тобою».
- 224] Так говорила Афїна, і радо Ахілл їй скорився.
 225] От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
 226] І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
 227] Постать Дейфоба прибравши і голос його неослабний,
 228] Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
- 229] «Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
 230] Гонячи швидко навкруг священного міста Пріаїма.
 231] Отже, спинімося, заждім його й будемо вдвох боронитись!»
- 232] В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяїний:
 233] «Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
 234] З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.
 235] Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,

- 236] Що, мене в скрутї на власні побачивши очі, ти зваживсь
237] Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».
- 238] В відповідь мовить йому ясноока богиня Афїна:
- 239] «Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,
240] Й товариші всі один перед одним уклінно благали
241] В місті лишатись: таким-бо вони переповнені страхом!
242] Тільки ж за тебе тривогою там моє серце смутилось.
243] Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадїмо
244] В січі завзятїй, – побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
245] Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
246] До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»
- 247] Мовила так і підступно його повела за собою.
248] А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
249] Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:
- 250] «Більш я не буду, Пелїде, як досі, тебе уникати.
251] Тричі оббїг я Прїамове місто священне, не смівши
252] Стрїти твій напад. А зараз – дух мій мене спонукає
253] Стати грудьми проти тебе – здолаю чи смертю загину.
- 254] Але звернімось до вічних богів: вони кращими будуть
255] Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
256] Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
257] Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
258] Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
259] Тїло ж ахеям верну. Так само й зі мною ти вчиниш».
- 260] Глянув спїдлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
- 261] «Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
262] Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,
263] Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,
264] А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують, –
265] Так і між нами не бути любові, не бути ніяким
266] Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже
267] Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.
268] Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
269] Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.
270] Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афїна
271] Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
272] Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»
- 273] Мовивши так, розмахнувсь і свого довготїнного списа
274] Кинув, та вгледїв його й ухиливсь осяйливий Гектор,
275] Вчасно присїв, і спис мідногострий, над ним пролетївши,
276] В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афїна
277] Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
278] Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:

- 279] «Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
 280] Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.
 281] Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,
 282] Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!
 283] Не утікати му я, не вженеш мені списа у спину!
 284] Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки
 285] Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
 286] Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
 287] Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
 288] Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!»
- 289] Мовивши так, розмахнувся, і свого довготінного списа
 290] Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
 291] Але далеко одсочив той спис од щита. І розсердивсь
 292] Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
 293] Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.
 294] Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,
 295] Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
 296] Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:
- 297] «Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
 298] Я-бо гадав, що герой Деїфоб недалеко від мене,
 299] Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!
 300] Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
 301] Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
 302] Зевсу й його дальносяжному синові, котрі раніше
 303] Допомогали мені. І от доля уже настає.
 304] Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
 305] Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
- 306] Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
 307] Довгий, важений, що при стегні його дужім був завжди,
 308] Зщуливсь і кинувся, наче орел отой високолетний,
 309] Що на рівнину раптово із темної падає хмари
 310] Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, -
 311] Кинувся так же і Гектор, підносячи гострений меч свій.
 312] Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
 313] Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
 314] Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,
 315] Міддю окутий шолом, розвівалась над ним золотиста
 316] Грива густа, що виправив Гефест її щільно у гребінь.
 317] Так же, як сяє між зір незліченних у темряві ночі
 318] Геспер, що в небі немає від нього яснішої зірки,
 319] Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,
 320] Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
 321] І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.
 322] Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним,
 323] Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову силу.

324] Там лиш, де кості-ключиці поєднують шию з плечима,
 325] Горло біліло, – найшвидше душі там сягає загибель, –
 326] Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
 327] І пройняло його вістря те ніжнюю шию навиліт.
 328] Мідноважкий не пробив, проте, Гектору ясен горлянки,
 329] Щоб у розмові з Пелідом мінятися міг він словами.
 330] В куряву вивав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:

331] «Гекторе, вбивши Патрокла, – невже врятуватись самому
 332] Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
 333] Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
 334] Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишався -
 335] Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
 336] Птахи з ганьбою і пси, а його поховують ахеї».

337] Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
 338] «Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
 339] Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
 340] Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
 341] Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
 342] Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
 343] Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».

344] Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:

345] «Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
 346] Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
 347] Рвав би із тебе й сирим пожирав би, – таке ти накоїв!
 348] Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї,
 349] Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший
 350] Викуп, і, зваживши на терезах, обіцяли ще стільки,
 351] Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити
 352] Син Дарданів Пріам, – і тоді твоя мати шановна,
 353] Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, –
 354] Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!»

355] Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:

356] «Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
 357] Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
 358] Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
 359] В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний
 360] Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий».

361] Мовив він так, і смерть йому пітьмою очі окрила,
 362] Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда,
 363] З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу,
 364] А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:

365] «Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як
 366] Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!»

- 367] Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа
 368] Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми,
 369] Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські
 370] І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню
 371] Гектора. Й жоден із них не минув його списом кольнути.
 372] Дехто іще, на сусіда свого позираючи, мовив:
- 373] «Леле! А Гектор сьогодні на дотик неначебто м'якший,
 374] Аніж коли на човни до нас полум'я кидав палюче!»
- 375] Мовлячи так, його ратищем кожен старався вколоти.
 376] Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий,
 377] Серед ахеїв він став і слово промовив крилате:
- 378] «Друзі мої, аргеїв вожді і порадики мудрі!
 379] Нині, коли мені вічні богове дали подолати
 380] Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом,
 381] Спробуймо збройно на місто ударить, щоб знати напевно,
 382] Що у троян тих на думці і що вони мають робити –
 383] Чи покидять по загибелі Гектора місто високе,
 384] Чи залишатися й твердо стоять, хоч його вже й немає.
 385] Нащо, проте, цими думками любе тривожити серце?
 386] При кораблях-бо лежить неоплаканий, без поховання,
 387] Мертвий Патрокл. Не забуду його, поки я між живими
 388] Перебуваю і поки мене мої носять коліна.
- 389] Й хоч у Аїді про мертвих маємо ми забувати,
 390] Свого товариша любого й там пам'ятатиму завжди!
 391] Нині ж, цеан заспівавши, вернімось, юнацтво ахейське,
 392] До кораблів глибодонних і трупа з собою візьмімо.
 393] Слави сягли ми великої – Гектор поліг богосвітлий,
 394] Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»
- 395] Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:
 396] Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля
 397] В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
 398] До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
 399] На колісницю зійшов, славно зброю убитого взявши,
 400] Коней стьобнув батоном, і очоче вони полетіли.
 401] Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
 402] Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
 403] В поросі билась густім. Ворогам-бо його на наругу
 404] Зевс хмаровладний віддав у ріднім вітчизнянім краї.
 405] Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
 406] Глянувши, стала ридати й, далеко від себе жбурнувши
 407] Світлу намітку свою, виривать почала свої коси.
 408] Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
 409] Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.
 410] Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока

- 411] Полум'ям вся негасимим од верху до низу палала.
 412] Ледве стримать старого могли, що в нестямі шаленій
 413] Вийти із міста крізь браму Дарданську кудись поривався.
 414] В бруді дорожнім валяючись, всіх наоколо благав він,
 415] Кожного з них на ім'я називаючи в тузі жалобній...

Переклад Б. Тена

Примітки

318. Геспер – планета Венера. Згідно з давньогрецьким міфом, Геспер – син богині Еос та Астрея.

358–360. Ні «Іліада», ні «Одіссея» не розповідають докладно про смерть Ахіллеса. А взагалі існувало кілька версій щодо його смерті. За однією версією, Ахіллес загинув під час наступу на мурі Трої, коли Аполлон, з'явившись перед ним, заборонив йому сходити на мур. Ахіллес, однак, не послухав, і тоді Аполлон націлив Парісову стрілу у п'яту – єдине місце в нього, беззахисне перед зброєю. Інша версія, мабуть, пізніша, оповідає, що Ахіллес закохався в Пріамову дочку Поліксену й ладеп був навіть відмовитися від участі в війні, щоб тільки мати її за дружину. Цю угоду про «сепаратний мир» повинні були урочисто засвідчити й скріпити присяганням у храмі Аполлона, і там Паріс, сховавшись за колоною, поцілував Ахіллеса стрілою.

460. Менада (приблизний переклад – шалена) – вакханка, учасниця екстатичного культу Вакха-Діоніса.

Пісня двадцять четверта.

Викуп Гекторового тіла (Пріам у Ахілла)

- 468] Мовивши так, Гермес до Олімпу високого швидко
 469] Злинув. На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив
 470] І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
 471] Коней і мулів стеріг, подався їздець староденний
 472] Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл мав оселю.
 473] Там він застав його й друзів, що одаль сиділи. Лиш двоє –
 474] Автомедонт благородний і Алкім, Ареева парость, –
 475] Услугували йому. Вечеряти щойно скінчив він -
 476] їжі спожив і пиття. Перед ним іще стіл залишався.
 477] В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
 478] Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
 479] Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.
 480] Так, наче муж, що, в рідному краї убивши людину,
 481] На чужину утікає в нестямі і, раптом зайшовши
 482] В дім до мужа багатого, подив усіх викликає,
 483] Так здивувався Ахілл, боговидого старця впізнавши,
 484] Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.
 485] Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:
 486] «Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
 487] Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
 488] Може, в цю саму хвилину сусіди йому учиняють

- 489] Утиски й нікому ту небезпеку й біду відвернути.
- 490] Все ж він, принаймні почувши про те, що живий ти і цілий,
- 491] Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
- 492] Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
- 493] Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
- 494] В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.
- 495] Аж п'ятдесят їх у мене було до приходу ахеїв,
- 496] З них дев'ятнадцять від лона були однієї дружини,
- 497] Решту – інші жінки у моїх породили покоях,
- 498] Та багатьом із них лютий Арей вже знесилив коліна.
- 499] Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
- 500] Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий –
- 501] Гектор. Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
- 502] Нині з благанням прийшов і викуп приніс незліченний.
- 503] Війся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
- 504] Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
- 505] Те-бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, -
- 506] Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»
- 507] Мовив це, й пам'ять про батька збудив, і викликав сльози.
- 508] Взявши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
- 509] Так спогадавши обидва, – той Гектора-мужезвитяжця,
- 510] Плакав невітшно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
- 511] Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроклом
- 512] Тяжко журився, – і стогін їх сумно лунав по покоях.
- 513] А після того, як слізьми наситивсь Ахілл богосвітлий,
- 514] З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
- 515] З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
- 516] Сиве чоло пожалівши й на бороду зглянувшись сиву,
- 517] І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
- 518] «О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
- 519] Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
- 520] Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
- 521] Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
- 522] Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
- 523] Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
- 524] Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
- 525] Долю таку вже богове нам, смертним, напхали, нещасним, –
- 526] Жити весь вік у журбі, самі лиш вони безпечальні.
- 527] Глиняні глеки подвійні у Зевса стоять при порозі,
- 528] Повні дарів: нещастя – в одному, а в другому – блага.
- 529] Той, кому їх у суміші Зевс подає громовладний,
- 530] Інколи горя, а інколи й радості має зазнати.
- 531] Той же, кому тільки лихо пошле, здобуває ганьбу лиш,
- 532] Голод нужденний скрізь гонить його по землі богосвітлій,
- 533] От і блукає він скрізь, і в богів, і в людей у зневазі.
- 534] Так і Целея боги дарами блискучими зроду

- 535] Обдарували; поміж людей він усіх виділявся
536] Щастям, багатством, ще й був владарем у мужів
мірмідонських,
537] Смертний, дружиною мав од богів він богиню безсмертну.
538] Та недолю й йому приділили богове – не мав він
539] В домі своєму дітей, владущого роду нащадків.
540] Син у Пелея один лише, коротковічний; я й нині
541] Старості не доглядаю його й од вітчизни далеко
542] В Трої сиджу – і тобі, і дітям твоїм лиш на горе.
543] Чули ми, старче, раніше колись і ти був щасливий:
544] Скільки обмежує Лесбос, оселя Макарова, з моря,
545] З півночі ж – гори Фрігійські та хлань Геллеспонту безкрая –
546] Скрізь визначався ти, старче, як кажуть, синами й
багатством.
547] Та як наслали на тебе це лихо богове небесні,
548] Вічно під містом твоїм лиш січі та людоубивства.
549] Мушиш терпіти, журби не тримай безнастанної в серці,
550] Не допоможе нічого печаль за сином убитим, –
551] Не воскресиш його, тільки ще більшого горя зазнаєш!»
552] В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
553] «Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
554] Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,
555] Хай я на власні очі побачу. А сам ти від мене
556] Викуш багатий прийми, що-привіз я. Нехай він на радість
557] Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо,
558] Ти-бо дав жити мені і сонячне бачити світло».
- 559] Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:
560] «Не досаждай мені, старче, бо вирішив серцем і сам я
561] Гектора тіло вернути, – від Зевса приходила з вістю
562] Мати до мене моя, від морського народжена старця.
563] Знаю-бо й те я, Пріаме, цього не сховаєш від мене, –
564] Хтось із богів тебе до кораблів супроводив ахейських.
565] З смертних ніхто б не насмілився, навіть юнак нерозважний,
566] В стан наш вступити – ні від сторожі б не міг він схватись,
567] Ані так легко затвори на брамах відсунути наших.
568] Тож не хвилюй уже більше моє ти печалюми серце,
569] Щоб у наметі цім, старче, хоч ти і з благанням приходиш,
570] Я не відмовив тобі і Зевсову б волю порушив».
- 571] Мовив він так, і, злякавшись, послухав старий тої мови,
572] Син же Пелеїв, як лев, за двері з намету подався,
573] Та не один, за ним поспішили соратників двоє –
574] Автомедонт благородний і Алкім, що їх поміж друзів
575] Більше від інших Ахілл шанував по Патроклі убитім.
576] Випрягли коней і мулів вони, від ярма одв'язавши,
577] І, до намету з окличником старця Пріама ввійшовши,
578] В крісло його посадили, і з міцноколісного воза
579] Викуш за голову Гектора зносити стали безцінний.

580] Два лиш плащі залишили вони і хітон добротканий,
 581] Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.
 582] Сам же покликав служниць помити його й намастити,
 583] Тільки десь далі поклавши, щоб сина Пріам не побачив.
 584] Міг-бо не стримати гніву старий у засмученім серці,
 585] Сина побачивши, сам же Ахілл, умить спалахнувши,
 586] Зопалу вбить його міг би й порушити Зевсову волю.
 587] Тіло помили служниці, і, маслом його намастивши,
 588] В чистий вгорнули хітон, і плащем його зверху накрили.
 589] Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
 590] З товаришами поставив на добре гембльованім возі.
 591] Заголосивши тоді, до друга взивав він і мовив:

592] «О, не гнівися, Патрокле, як навіть в Аїді почувеш,
 593] Що богосвітлого Гектора тіло віддав дорогому
 594] Батькові я, – не нікчемний він дав мені викуп за нього.
 595] Гідну й для тебе я долю із нього вділю, як належить».

596] Мовив це, й знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
 597] Сів у крісло, оздоблене гарно, що встав був із нього,
 598] При протилежній стіні, і так до Пріама промовив:

599] «Син твій, старче, померлий до тебе вернувся, як велів ти, –
 600] Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш
 601] І повезеш. А зараз пора про вечерю згадати.
 602] Не забувала про їжу й сама пишнокоса Ніоба,
 603] Що аж дванадцять дітей у неї загинуло в домі –
 604] Шестеро дочок і шість синів у квітучому віці.
 605] Стрілами тих юнаків Аполлон повбивав срібнолукий
 606] В гніві на матір Ніобу, дівчат – Артеміда мислива,
 607] Саме за те, що з Лето ясноликою хтіла рівнятись:
 608] Двох-бо дітей породила Лето, а у неї – багато.
 609] Хоч їх лиш двоє було, а тих багатьох повбивали.
 610] Дев'ять днів у крові ті валялися трупи, й ховати
 611] їх не було кому: всіх обертав у каміння Кроніон.
 612] Тільки десятого дня їх небесні боги поховали.
 613] Сльозми знеможена вкрай, про їжу згадала Ніоба.
 614] Нині у скелях далеких, у горах безлюдних Сіпілу,
 615] Де, як розказують, захисток мають для себе божисті
 616] Німфи, що вздовж берегів Ахелюю ведуть хороводи, –
 617] В камінь богами обернена, там вона вічно сумує,
 618] Отже, про їжу пора нам подумати, мій богосвітлий
 619] Старче, встигнеш і погім оплакати милого сина,
 620] В Трою привізши, і там многослізний він буде для тебе!»

621] Мовив і, скочивши, білу вівцю Ахілл прудконогий
 622] Сам заколов; білували ж, як личить, і справили друзі,
 623] М'ясо усе на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
 624] Смажити стали старанно й готове з рожнів познімали.
 625] Автомедонт заходився ще й хліб по столі розставляти

- 626] В кошиках гарних, а м'ясо ділив сам Ахілл богосвітлий.
 627] Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
 628] Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
 629] Довго Пріам Дарданід дивувався тоді із Ахілла,
 630] Зросту його і красі, до богів-бо усім був подібний.
 631] Так же й Ахілл з Дарданіда Пріама собі дивувався,
 632] Спостерігавши вигляд поважний і слухавши мову.
 633] Як навтішались вони, один одного так споглядавши,
 634] Перший промовив тоді староденний Пріам боговидий:
- 635] «Спати пусти мене швидше, годованцю Зевсів, щоб, лігши,
 636] Сном утішатись солодким могли ми на ложах спокійних.
 637] Ні на хвилину повік не заплющував я над очима
 638] З дня, коли духу позбувся мій син під руками твоїми,
 639] Тільки стогнав я весь час і муки терпів незліченні,
 640] В куряві й бруді з одчаю валяючись серед подвір'я.
 641] Тільки ось нині я їжі спожив і вином іскрометним
 642] Горло своє покропив, а то зовсім не їв я нічого».
- 643] Так він сказав. Ахілл тоді друзям звелів і служницям
 644] Ліжка стелить в передсінку, цурпурними їх подушками
 645] Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати,
 646] І покривала вовняні подать їм укритися зверху.
 647] Вийшли із світлом ясним у руках із покоїв служниці
 648] Йі два для них ложа небавом старанно вони постелили.
 649] З жартом звернувся тоді до Пріама Ахілл прудконогий:
- 650] «Ляжеш ти, старче мій любий, знадвору, щоб часом з ахеїв
 651] Хтось не ввійшов сюди радитись, – часто до мене заходять
 652] Радити раду мужі, як звичай того вимагає.
 653] Тож, як у п'ятні нічній хто-небудь тебе тут побачить
 654] І Агамемнону зразу ж розкаже, людей вожаєві,
 655] Може, напевно, затриматись видача мертвого сина,
 656] Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:
 657] Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,
 658] Щоб не виходив на битву я сам і воїнів стримав».
- 659] В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
- 660] «Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
 661] Ласку велику цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
 662] Замкнені ми в Ліоні, ти знаєш, а дерево треба
 663] Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
 664] Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі
 665] І поховать на десятій та справити тризну для люду.
 666] На одинадцятий – пагорб насипати зверху могильний,
 667] А на дванадцятий – бій відновити, якщо вже так треба».
 668] Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
 669] «Хай так і буде, старче Пріаме, як ти того хочеш.
 670] Я прициняю війну на час, що його зажадав ти».

Примітки

278. Місяни – малоазійське плем'я, вихідці з Фракії.

544. Макар – син Еола, міфічний владар острова Лесбосу.

602. Ніоба – дочка Тантала, дружина Амфіона, владаря беотійських Фів. Вона хизувалася тим, що в неї шестеро синів і шість дочок, тоді як богиня Лето має тільки двох – Алоллопа й Артеміду. Діти Лето помстилися за ці хвастощі, повбивавши стрілами всіх дітей Ніоби. Сама Ніоба з горя скаменіла – перетворилася на скелю біля гори Сіпіл.

Український контекст**Борис Тен**

(1897–1983)

Борис Тен належить до когорти найвидатніших майстрів українського перекладу. Справжнє ім'я і прізвище Микола Васильович Хомичевський, народився 9 грудня 1897 р. в селі Дермань Здолбунівського району на Рівненщині.

Навчався Борис Тен у Дерманській школі, Клеванському духовному училищі, Волинській духовній семінарії, за-

кінчив Волинський інститут народної освіти. Висвятившись на священника, він проводив значну роботу щодо відродження Української Автокефальної Православної церкви. З 1924 по 1926 рік був настоятелем храму св. Софії у Києві, пізніше переведений до Петропавлівської церкви на Подолі.

У 1929 році Бориса Тена був заарештований у справі Співки визволення України. Його засудили до 10 років ув'язнення у виправно-трудових таборах.

У 1941 році був мобілізований на фронт. І знову випробування долі: фронт, оточення, полон, концтабір, недовір'я і підозрілість влади до письменника.

На захист стали друзі-письменники.

Борис Тен подарував українському читачеві переклади староруської класики: три комедії Арістофана («Хмари», «Лісістрата», «Жаби»), «Едіп-цар» й «Антигону» Софокла, «Медею» Евріпіда, «Поетику» Арістотеля. А крім своїх улюблених греків, перекладає ще й вершинні твори європейської класики: «Річарда III» Шекспіра, «Розбійники» Шіллера, поезії Ю. Словацького, А. Міцкевича, О. Пушкіна. За словами Миколи Бажана – «Борис Тен – видатний майстер нашої української літератури, творець такого перекладу «Іліади», якому може позаздрити будь-яка література...».

Завдання за рівнями

I

1. Хто довів існування Трої?
2. З чим пов'язана поява «Гомерівського питання»?
3. Які події покладено в основу «Іліади»?
4. Що таке гекзаметр? Дайте визначення.
5. Дайте визначення літературного терміну «героїчна поема»?

II

1. Опишіть щит Ахілла.
2. Що стало руйнівною силою характеру Ахілла?
3. Розкажіть, як загинув Гектор?
4. Як поводиться улюбленець Афіни після перемоги над Гектором?
5. Чому Ахілл не погоджується на умови Гектора повернути його тіло батька?
6. Чому Ахілл вирішив забути про свою образу?

III

1. Охарактеризуйте поведінку Ахілла під час поєдинку.
2. Які риси характеру виявляє Гектор під час поєдинку?
3. Які художні засоби використовує Гомер, характеризуючи своїх героїв?
4. Поміркуйте, чому божественний коваль Гефест саме таку символіку обрав для щита Ахілла.
5. Виберіть з тексту епітети, які використовує Гомер, характеризуючи Ахілла, Гектора.

IV

Дайте відповіді на питання. Обґрунтуйте їх.

1. Чи можна вважати перемогу Ахілла чесною?
2. Кого з героїв «Іліади» (Ахілла чи Гектора) можна назвати благородним?
3. Чи змінився Ахілл після смерті Гектора? Доведіть це.
4. Чому нас вчать гомерівські герої? Чому вони стали безсмертними?
5. У чому гуманістичний пафос твору?
6. Висловіть своє ставлення до Ахілла. Аргументуйте свою думку, наведіть відповідні цитати з тексту твору.
7. Висловіть власні враження від твору?

Індивідуальні завдання

1. Складіть порівняльну таблицю образів Ахілла та Гектора.
2. Підготуйте візитку одного з героїв поеми Гомера «Іліада».

ЛІРИКА ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Історичний період VII–IV ст. до н. е. характеризується неспокоєм, війнами, міжусобицями. Родові зв'язки розривалися, родючі

Лірика – твори, у яких знаходять втілення найглибші та найцірші переживання поета, його думки, відчувається особиста оцінка явищ

землі захоплювала знать. Безземельні селяни готові були зі зброєю в руках добувати собі шматок поля. У цей неспокійний час героїчні ідеали минулого втрачають привабливість, відходять

у небуття. У багатьох країнах владу захоплюють тирані. Новим правителям-тиранам потрібно було встановлювати свій авторитет. Для надання блиску своїй владі тирані запрошували до себе художників, які прикрашали резиденції правителів, і поетів, які уславлювали їхні імена. Героїчний епос із його повільними розповідями про давноминулі події сприймався як голос учорашнього дня, що не дає відповіді на болючі питання нової епохи. Отже, у VII–IV ст. до н. е. на зміну гомерівському епосу прийшла *лірика*, яка розкривала внутрішній світ людини, передавала її настрої і почуття.

Ліричну поезію спочатку називали *мелікою* (грец. *melos* – пісня), що виконувалася під музичний інструмент – ліру.

Сучасні літературознавці *давніогрецьку лірику* поділяють на *пісенну* (виконувалася під супровід музичних інструментів) і *декламаційну* (яка виконувалася під музику, а пізніше і без музики).

Елегія – ліричний вірш задумливого, сумного характеру. В античній поезії – вірш будь-якого змісту, написаний двовіршми певної форми.

Ямб – в античному віршуванні – триморна двоскладова стопа.

До декламаційної лірики належить *елегія* і *ямб*. Засновником елегії вважають Тіртея, ямбу – Архілоха.

Меліку поділяли на *сольну* (яка виконувалася самим поетом або солістом)

та *хорову* (виконувалася хором). Батьківщина *меліки* – острів Лесбос, розташований недалеко від західного узбережжя Малої Азії. Яскравою представницею сольної лірики вважають Саїфо.

В ямбічному вірші ритмічний акцент припадає на парні (сильні) склади. Одним з найкращих представників ямбічної лірики Еллади був Архілох.

Тіртея – давніогрецький поет, котрий уславив себе написанням елегій. Біографічні відомості про Тіртея скупі.

Ще з античних часів дійшла легенда, що він був афінським громадянином і походив з дому Афідна. За легендою він був шкільним учителем, кульгав. Спарта на цей час вела Мессенську війну, але перемогти ворога не могла. За порадою дельфійського оракула спартанці ніби звернулися до Афін із проханням призначити для спартанського війська полководця. Афінські громадяни, які не дуже полюбляли спартанців за їхню схильність до монархії, вирішили з них поглузувати і виділили їм кульгавого вчителя і поета Тіртея. А той у першому ж бою вцент розбив військо мессенців. І назавжди залишився жити у Спарті.

Проте ця легенда малоімовірна, оскільки спартанці ніколи би не призначили іноземця, та й ще з фізичною вадою, своїм полководцем – це їм забороняв закон. На афінське походження Тіртея вказував збіг двох географічних назв: місто Афідна було і в Аттиці, і в Лаконіці. Та й афінянам, мабуть, надто вже кортіло приєднати до блискучої плеяди своїх поетів і талановитого Тіртея, тим більше, що Спарта взагалі їх не мала – мистецтво у ній було заборонене. Імовірнішим усе ж здається переказ про спартанське походження Тіртея. Це підтверджують значною мірою і його вірші – усі вони насичені ідеологією суворого воїна-спартанця. Поет постійно прославляє мужність і вірність високому обов'язкові спартанського воюка, закликає його до бою.

Урешті, питання про походження цього поета не таке вже й важливе. Хай там як, Тіртей постає автором талановитих елегій, що сиріяли перемозі спартанського війська над ворогом. Перед тим, як іти в бій, він написав для спартанських воюків глибоко патріотичну елегію, яку вони й заспівали, вирушивши у вирішальну битву. І ця пісня так запалила їхні серця, що вони в єдиному нестримному пориві вмить зламали опір супротивника.

У творах Тіртея яскраво звучить тема захисту батьківщини. У його поетичних творах поєднуються сумні роздуми із закликом до рішучих дій. У вірші «Добре вмирати тому...» Тіртей закликає до героїзму. Звертаючись до героїв давніх міфів, поет прагне пробудити бойовий дух спартанців, переконати їх у необхідності бойових змагань. Вищим щастям він вбачає загибель на полі бою заради міста та його громадян. Тіртей прославляє бойову звитягу, закликає воїнів дотримуватися бойового кодексу. Пісні Тіртея про звитяги воїна спартанці співали і під час відпочинку, і після молитов Тіртей та його пісні надихнули спартанців на перемогу. У Греції твори Тіртея були широко розповсюджені.

Значну роль елегія відіграла у поезії Лесі Українки, Івана Франка, Богдана-Ігоря Антоновича та інших українських поетів.

«Добре вмирати тому...»

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
 Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
 Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
 Ниви покинуть і йти жебракувати в світі,
 З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
 Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
 Буде тому він ненависний, в кого притулку попросить,
 Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь втікача.
 Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє,
 Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
 Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
 Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю, –
 Будемо батьківщину і дітей боронити відважно.

В битві поляжемо ми, не пожалієм життя.
 О юнаки, у рядах тримайтесь разом серед бою,
 Не утікайте ніхто, страхом душі не скверніть.
 Духом могутнім і мужнім ви груди свої загартуйте,
 Хай життєлюбних між вас зовсім не буде в бою.
 Віком похилих, у кого слабкі вже коліна,
 ніколи Не покидайте старих, з битви утікши самі.
 Сором несвітський вам буде тоді, як раніше за юних
 Воїн поляже старий, в перших упавши рядах, –
 Голову білу безсило схиляючи, сивобородий,
 Дух свій відважний віддасть, лежачи долі в пилу,
 Рану криваву свою не забувши руками закрити, –
 Страшно дивитись на це, соромно бачить очам
 Тіло старе без одєжі! А от юнакові – все личить,
 Поки ще днів молодих не осипається цвіт.
 Чоловікам він був милий, жінок чарував за життя він –
 Буде прекрасний тепер, впавши у перших рядах.
 Отже, готуючись, кожен хай широко ступить і стане,
 В землю упершись міцніш, стиснувши міцно уста.

Переклад Григорія Кочура

Працюємо з текстом

1. Визначте основну тему та ідею елегії Тіртея «Добре вмирати тому...».
2. Як ви розумієте ці слова поета: «Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє, Горе й зневага за ним підуть усюди слідом»?
3. Чому елегія Тіртея користувалася такою популярністю серед воїнів-спартанців?
4. Спробуйте порівняти героя елегії Тіртея з воїнами Гомера.
5. Які почуття викликає у вас ця поезія? Що ви відчуваєте?
6. Якою постає людина у творі Тіртея?
7. На які відкриття в самому собі, у своїй душі налаштувала вас елегія Тіртея «Добре вмирати тому...»?

Індивідуальне завдання

Складіть сенкан або діаманту до творчості Тіртея.

Саффо

(VII–VI ст.
до н.е.)

Визначна давньогрецька поетеса, народилася в аристократичній сім'ї на острові Лесбос.

Була засновницею та начальницею «Дому Муз» при храмі Афродіти, гуртка зпатних дівчат, яких навчала музиці, віршуванню й танцям. У центрі її лірики— теми любові, ніжного спілкування подруг, дівочої краси.

Ще за життя Саффо стала легендою, Платон називав її «десятою музою», Катулл та Гораций її наслідували. На острові Лесбос карбували монети із зображенням поетеси. Образ поетеси часто зустрічається у творах живописців, скульпторів, романістів, драматургів. Іван Котляревський, Іван Франко, Агатангел Кримський перекладали її твори. На еолійському діалекті, яким писала свої твори поетеса, її ім'я звучить, як «світла, ослійна»

Вже в юному віці Саффо писала оди, гімни, елегії, святкові і застільні пісні. За свідченням сучасників, Саффо була невисокого зросту, дуже смаглява, з живими блискучими очима і довгими темними локонами уздовж щік.

Є відомості, що ніби нею захопився поет Алкей, однак зв'язок не переріс у сильне почуття. Такими словами поетеса з Лесбосу дала відпір Алкею «Коли б твій намір чистий і добрий був, тоді б і слово легко злетіло з уст, і вниз очей не опускав би, сміло казав би чого бажаєш».

Головною темою її сольної лірики стала тема кохання, утвердження ідеалу жіночої краси. У своїй ліриці Саффо звертається до народної творчості, використовує міфологічні сюжети. Вона приділяє увагу внутрішньому світу людини, її кохання, переживанням.

Творам Саффо притаманні щирість почуттів, тонке відчуття краси природи, поетична виразність, мелодійність мови. Лірика Саффо рідко виходила за межі сугубо жіночих переживань, однак переживання ці були виражені поетесою з надзвичайною простотою і яскравістю.

Поезії Саффо вплинули на творчість Лесі Українки.

Примітка

9 муз, покровительок різноманітних видів мистецтва та науки:
Мельпомена – муза трагедії,

Кліо – муза історії,
Талія – муза комедії,
Евтерпа – муза ліричної поезії,
Ерато – муза любовної лірики,
Терпсіхора – муза танців,
Полігімнія – муза гімнів,
Калліопа – муза епічної поезії,
Урапія – муза астрономії.)

У сучасній мові у переносному значенні муза – натхнення, творчість.

«Барвношатна владарка, Афродіто...»

Барвношатна владарка, Афродіто,
Дочко Зевса, підступів тайних повна,
Я молю тебе, не смуги мені ти

Афродита. Статуя.

Ода – вірш урочистого характеру на честь богів, видатних осіб або подій, пишномовна пісня.

Пейто – богиня умовляння, переконування, супутниця й помічниця Афродіти і Гермеса.

Серце, богине,
Але знов прилинь, як колись бувало.
Здалеку мої ти благання чула,
Батьківський чертог кидала й до мене
На колісниці
Золотій летіла ти. Міцнокрила
Горобина зграя, її несучи,
Над землею темною, наче вихор,
Мчала в ефірі.

Так мені являлася ти, блаженна,
З усміхом ясним на лиці безсмертнім:
«Що тебе засмучує, що тривожить,
Чом мене кличеш?

І чого бажаєш бентежним серцем,
І кого схилити *Пейто* повинна
У ярмо любовне тобі? Зневажив

Хто тебе, Сапфо?

Хто тікає – скрізь піде за тобою,
Хто дарів не взяв – сам дари нестиме,
Хто не любить нині, полюбить скоро,
Хоч ти й не схочеш...»

О, прилинь ізнов, од нової туги

Серце урятуй, сповни, що бажаю,
Поспіши мені, вірна помічнице,

На допомогу.

Переклад Григорія Кочур

Працюємо з текстом

1. Виразно прочитайте поезію. Висловіть свої відчуття від прочитаного.
2. Якими епітетами наділяє Сапфо Афродіту в поезії? Зачитайте і прокоментуйте.
3. В чому особливість поезії Сапфо?
4. Чому поезію «Барвношатна владарка, Афродіто...» називають одою? Доведіть.

5. Про що ми дізнаємося з поезії про її авторку? Зачитайте.
6. Випишіть епітети, якими Сафо наділяє Афродиту.
7. Які кольори відповідають вашому сприйняттю цієї поезії? Емоційна забарвленість яких слів, словосполучень відповідає обраним кольорам?
8. Яка за характером мелодія відобразила б настрої оди Сафо?
9. Проведіть диспут поетів Тиртея і Сафо, у якому кожен з поетів намагається відстояти свою творчу позицію.

Індивідуальне завдання

Спробуйте написати *твір за метафорою* на тему «Сафо».

Український контекст

Григорій Кочур

(1908–1994)

Народився в селі Феськівка Менського району Чернігівської області в селянській родині. Навчався в Київському інституті народної освіти. Викладав у Тираспольському та Вінницькому педінститутах. У 1943 разом з дружиною безпідставно заарештований, засуджений до каторжних робіт на шахтах системи ГУЛАГ м. Іпта (Комі АРСР). Тут посів провідне місце в інтернаціональному гуртку інтелігенції, не припиняв творчої

діяльності. Перекладав, писав вірші, вивчав із допомогою в'язнів нові мови, зокрема, естонську, латвійську, вірменську, грузинську, долучав до цього друзів. Активне духовне життя допомагало протистояти реаліям каторги. Після звільнення у 1953 році і реабілітації у 1962 році Кочур повернувся в Україну й оселився в м. Ірпінь, під Києвом.

Його переклади охоплюють 26 століть, починаючи від Архілоха (давньогрецька поезія) і закінчуючи сучасними поетами, три континенти (Європа, Америка й Азія), близько 30-ти літератур. Він автор статей з теорії перекладів, кваліфікованих передмов до видань зарубіжних авторів, численних рецензій і спогадів. Кочур – лауреат премії ім. М. Рильського за переклади і Державної премії ім. Т. Шевченка за книгу «Друге відлуння».

Тільки у 82-річному віці дістав можливість прийняти зарубіжні запрошення і виступити з доповідями на наукових конференціях у США (Іллінойський університет, 1991), у Польщі й Чехії (1992) Кочур був дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, нагороджений медаллю НТШ ім. М. Грушевського.

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ТЕАТР

Знаменита чорпофігурна чаша «Діоніс у човні» Екссекія. Вл. 530 р. до н.е. Державне античне зібрання. Мюнхен.

Давньогрецький театр виник наприкінці VI ст. до н.е. на основі сільських святкувань на честь бога *Діоніса*.

На цих святах виконувалися пісні на честь улюбленого бога Діоніса, бога веселощів і вина. Святкування зазвичай супроводжувалося хороводами, танцями і дифірамами (жанр давньогрецької хорової лірики). Драма – у грецькій мові означає *дійство* на честь бога Діоніса, яке виконавці відтворювали танцями і мімікою. На свято одягали маски з цинними бородами і рогами, зображуючи супутників Діоніса – сатирів (звідси назва – сатинова драма).

Це дійство і стало передвісником давньогрецького театру.

Схема Давньогрецького театру

Давньогрецький театр складався з 3 основних частин: *орхестри*, *скени* і *театрону* і був відкритою будівлею великих розмірів.

Перший грецький театр – Театр Діоніса в Афінах.

Сцена складалася з довгої вузької платформи і з трьох сторін була обнесена стінами, з яких задня (з навісом) називалася *скеною*, бічні – *параскениями*, а сама сцена – *предскенієм*. Підняте уступами півколо сидінь для глядачів називалось *амфітеатром*, місце між сценою і амфітеатром – *орхестрою*, де містився хор, який керувався корифеєм. Декорацій у давньогрецькому театрі не було. Найдавнішою театральною будівлею у Греції був Театр Діоніса в Афінах кінця VI століття до н. е. Афінський театр Діоніса міг

вмістити до 30 000 глядачів.

Театр займав важливе місце у громадському житті греків. Значення театру особливо зросло в період розквіту полісної демократії (V століття до н. е.). Творчість великих драматургів Есхіла, Софокла, Евріпіда, Аристофана відобразила найважливіші сторони суспільного, політичного і духовного життя стародавніх греків і створила театр досконалої художньої форми.

Він був трибуною для широкого розповсюдження нових думок, висвітлення найбільш болючих проблем своєї сучасності. Великим було його суспільне і виховне значення. Хоча, зазвичай, сюжети грецьких трагедій походили із міфів, вустами міфологічних персонажів драматурги завжди говорили про свою сучасність, про моральні поразки і перемоги героїв своєї дійсності.

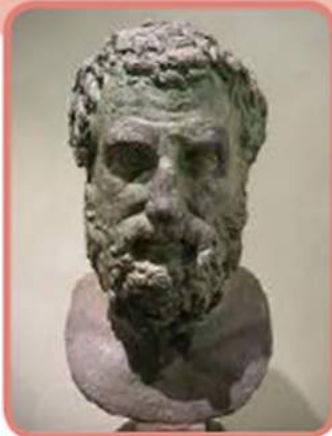
Організацію театральних видовищ брала на себе держава, і з середини V ст. до н. е. з міської казни виділялися спеціальні театральні субсидії (теориком) для малозабезпечених громадян. Відвідувати театр мали право усі вільні афіняни. Жінок і підлітків не допускали на комедії. Важливо підкреслити, що з часів тирана Пісістрата, який започаткував свято Великих Діонісій, театр став державним закладом.

Основні драматичні жанри Давньої Греції: *трагедія, комедія, сатирівська драма*.

Театр Діоніса в Афінах в римський час

Есхіл

(525–456 до н. е.)

Есхіл — «батько» давньогрецької трагедії, перший із трьох великих афінянських трагіків V ст. до н. е. разом із Софоклом та Евріпідом. Небагато відомо про його біографію. Народився Есхіл в 525 р. до н. е. в аттичному поселенні Елевсіні, походив зі старовинного аристократичного роду. В молоді роки Есхіл був свідком повалення тиранії і демократичних реформ Клісфена; у зрілому віці брав участь у найважливіших битвах греко-перських воєн: при Марафоні (490), Саламіні (480) і Платеях (479). Писати Есхіл

почав після двадцяти років, але успіху домогся лише після сорока. Тоді він був, мабуть, найбільш популярним в Афінах трагічним поетом. Помер Есхіл у Сицилії в 456 році.

Про смерть Есхіла існує легенда, згідно з якою він знав від оракула, що загине від удару з неба. Щоб уникнути випадкового падіння на голову якого-небудь предмета в місті, він вирушав у поле і там обдумував і писав свої твори. Та втекти від долі йому не судилось. Якось орел, тримаючи в пазурах черепаха, шукав скелю, об яку можна було б розбити панцир своєї жертви. Оскільки Есхіл був лисий, то орел помилково сприйняв його голову за блискучий камінь і випустив зі своїх пазурів черепаха просто на поета. Всього Есхіл написав не менше 80 драматичних творів, але з усієї кількості написаних ним трагедій до нас дійшло лише сім. Це «Перси», «Благальниці», «Семеро проти Фів», «Прометей прикутий» і єдина трилогія – «Орестея».

Есхіл жив у часи, коли демократичні порядки в Афінах не зміцніли, у самому місті точилася напружена боротьба між родовою аристократією і демократією, яка робила свої перші кроки. Тривав перехідний період, тому давні традиції родового суспільства позначалися на свідомості громадян. Не уник впливу родової ідеології й Есхіл. Цим пояснюється складність поета, якому були близькі погляди та інтереси частини родової аристократії, але який водночас не міг бачити того нового й прогресивного, що несли з собою демократичні перетворення в державі. Він поділяв погляди тієї просвіченої аристократії, яка сприяла віяння часу і почала відстоювати права людини нового періоду, заперечуючи варварство і дикість архаїчного минулого. Ця аристократія усвідомила вже перевагу полісної системи над застарілою родовою, що вирізнялася первісними, невизначеними відносинами між людьми. Тому Есхіл з такими патріотичними піднесеннями закликає еллінів на захист Афінської держави.

Заслуга Есхіла полягає у створенні могутніх характерів. Він удосконалив драматичну техніку: обмежив участь, а отже, й значення хору; увів на сцену другого актора, що уможливило розвиток дії і пожвавлення діалогу. Образи Прометей Кассандри, Електри назавжди увійшли до скарбниці світової драматургії. Велику роль у трагедіях Есхіла грали музичні елементи, хорові і сольні партії. Есхіл удосконалив акторський склад і урізноманітнив маски.

Есхіл удосконалив форму трагедії, увів формулу трагічного мовчання, створив атмосферу жаху на сцені, пофарбовані маски, декорації, костюми, танці й танцювальні фігури, першим почав писати трагічні трилогії.

Трагедія «Прометей закутий» належить до пізнього періоду творчості Есхіла. Очевидно, трилогія була написана у 469 році до н. е. Сюжет трагедії запозичений з міфу про покарання Прометей, який всупереч волі Зевса викрадає з Олімпа вогонь і дарує його людям. До того часу люди вели нашітваринний спосіб життя, а богів-олімпійців зовсім не обходили їхні бідування. Прометей приніс вогонь й навчив людей обробляти землю, будувати житла, лікувати хвороби, читати й писати, приносити богам жертви. За непослух Зевс, якому Прометей колись допоміг здобути владу над світом, наказав прикувати титана до скелі на краю світу. Образ прихильного до людей учителя – Про-

метея набув надзвичайної ваги серед афінян у період розквіту ремісництва, торгівлі, мистецтва та медицини.

Прометей, прикутий до скелі, скаржить на невдячність та свавілля новітніх божеств і пригадує, як він допоміг людям. Він наділив їх розумом, навчив ремісництву. «Не знали ні теслярства, ні підсонячних домів з цегли, а в землі селилися, мов комашня моторна, десь у темряві печер глибоких, сонцем не осяяних». Прометей навчив смертних арифметиці, письму «і творчу дав їм пам'ять». Він показав, як уярмити тварин, щоб вони допомагали у важкій роботі, як будувати кораблі. Та це ще не все! «Я їх навчив вигоїні ліки змішувать, щоб цим перемагати всякі хворості». Прометей дав людям вогонь, показав, що глибоко пошід землею сховані «скарби – залізо, мідь, срібло й золото».

Коли ж Хор радить не перейматися так справами людей, Прометей каже, що така його Доля, а її ніхто ще не зміг уникнути. Навіть Зевс. Але Прометей нікому не відкрив таємницю, коли Зевс царювати вже не буде.

Прометей песе людям вогонь (Фюгер, 1817)

ЕСХІЛ

Прометей закутий

Пролог

Скеляста гірська пустеля. Три божества – Гефест з молотом і ланцюгом в руках, Влада і Сила – підводять в'язня Прометей до скелі.

ВЛАДА

От і прийшли ми аж на самий край землі,
В безлюдну далеч Скіфії пустельної.

Пора, Гефесте, повеління виконать
Отцеве і до кручі стрімковерхої

5] Оцього міцно прикувать зухвалого
Нерозривними ковами залізними.

Твій квіт укравши, на усе придатного
Вогню він сяйво смертним дав,- за гріх оцей

Повинен кари від богів зазнати він,

10] Щоб навчився Зевсові коритися

І так прихильно до людей не ставився.

О Владо й Сило, волю вже ви Зевсову

Вчинили, – більше вам робити нічого.

А я прикути бога чи наважуся

15] Родимого до кручі буревійної?
Та зважитись повинен неминуче я,-
Отцевим страшно повелінням нехтувать...

(До Прометея).

Високодумний сину велемудрої
Феміди! Хоч недоброхить, кайданами
20] Тебе припну я до бескету голого,
Де ти людського не почувеш голосу
Й обличчя не побачиш; сонцем палений,
Увесь ти почорнієш і радітимеш,
Що світло дня барвистошатна вкрила ніч...
25] Та знову сонце ранню росу висушить,
І знов тебе ця вічна мука гризтиме –
Бо ще й не народився визволитель твій.
Ось плід твоєї до людей прихильності.
Ти богом будши, гніву не боявсь богів
30] І понад міру смертним ти пошану дав –
Отож ці кручі завжди стерегтимеш ти
Без сну й спочинку, ніг не розгинаючи,
І марні будуть скарги всі і лементи,
Бо невблаганне серце у Кроціона,-
35] Жорстокі завжди ці нові велителі!

(до Прометея)

Тепер зухвальствуй і кради богів дари
Для тих недовгоденних! З тяжких мук твоїх
Здолають, може, смертні увільнять тебе?
85] Даремно Прометея прозорливого
Ім'я ти маєш – сам-бо потребуєш ти
В недолі Прометея-визволителя.
Гефест, Влада й Сила відходять.

ПРОМЕТЕЙ *(сам)*

Ефіре божественний! О джерела рік!
О бистрокрилі вітри й незліченної
90] Морської хвилі гомін! Земле, мати всіх,
І всевидючий сонця круг,- вас кличу я,
Погляньте, що – сам бог – я від богів терплю!
Подивіться, ганебне яке
Мордування довгі тисячі літ

95] Терпітиму я!

Безчесні які мені вигадав пута
Блаженних богів новий володар.
Ой горе! З теперішніх мук і майбутніх
Я ридаю... Коли ж буде край
Безберезному цьому стражданню?
100] Що мовлю я! Прийдешнє все виразно я
Передбачаю завжди, й несподіваних
Нещасть нема для мене, – отже, легко
Повинен долю зносити присуджену:

105] То – нездоланна сила Неминучості.
 Та як мені мовчати й як повідати
 Про долю нещасливу! Дав-бо смертним я
 Почесний дар – за це мене й засуджено:
 В сухім стеблі сховавши, джерело вогню
 110] Я переніс таємно, й людям сталося
 Воно на всі мистецтва їх навчителем.
 Оцей-бо злочин я тепер покутую,
 В кайданах лютих просто неба висячи.
 Чути шелест у повітрі.
 А! а! а!

Наближається хор Океанід.

ПРОМЕТЕЙ

115] Але що то за шелест і подих незримий?
 Чи то боги? чи смертні? чи інше то щось?
 Хто до бескетів цих на край світу прийшов
 Видивляться на муки безмежні мої?
 Погляньте ж па в'язня, бездольного бога,
 120] На отцевого ворога, всім божествам,
 Що входжають до Зевса в покої,
 Осоружного тим, що не в міру
 До смертних прихильності мав.
 Ой, шелест я знову чую пташиний,
 125] І ефір навколо дзвенить
 Від помахів крил легковійних.
 Та страшить мене все, що надходить.
 На крилатій колісниці з'являється хор Океані д.

Епісод перший

ХОР

(Старша Океаніда)

Скажи всю правду, розкажи докладно нам,
 В якій провині Зевс, тебе винуючи,
 195] Глумує з тебе тяжко і безчесно так,-
 Скажи, як ця розмова не гнітить тебе.

ПРОМЕТЕЙ

Як боляче, як важко це розказувать,
 Та гірко ж і мовчати,- так і так болить.
 Як боги, вперше почали злоститися
 200] І учинивсь між ними лютий заколот,-
 Одні-бо скинуть намагались Кроноса,
 Щоб Зевс владарив, інші ж їм противились,
 Царем богів Кроніда не бажати,- .
 В той час титанам радив якнайкраще я,
 205] Урана й Геї дітям, та умовить їх
 Не міг я. Буйним серцем зневажаючи
 Ті хитрощі, самою тільки силою
 Вони здобути владу сподівалися.
 Не раз я чув провіщення від матері
 210] Феміди-Геї (під двома іменнями

Єдина постать), як скінчиться заколот.
 Тоді не тиском сили, не потужністю,
 А підступом належить подолать богів
 (Вони ж мене не вшанували й поглядом,
 215] Коли я перед ними говорив про це).
 Тому волів я краще в цих обставинах
 Вдвох з матір'ю допомагати Зевсові,
 Як-то допомагає вільний вільному.
 Безодня чорна тартару моєю лиш
 220] Порадою – і Кроноса одвічного,
 І всіх його сподвижників поглинула.
 За цю послугу карою жахливою
 Владар богів жорстоко відплатив мені.
 Властиво-бо усім тиранам хворіти
 225] На боязку до друзів недовірливість.
 Питали ви, з якої це причини вій
 Глумує так із мене,- все з'ясую вам.
 Трон батьківський посівши, між ботами він
 Дари почесні поділив і кожному
 230] Дав владу. Тільки для людей знедолених
 Не залишив нічого, несь-бо смертний рід
 Хотів вій винищити і насадить новий.
 Ніхто, крім мене, опір не чинив йому,
 А я – наваживсь. Людям я рятунок дав,
 235] Щоб їм, розбитим громами Кроніона,
 На чорне дно аїду не спускатися.
 За це ось муки зазнаю такої я,
 Що й глянуть страшно, а не те, що стерпіти.
 До смертних жалісливому – мені жалю
 240] Нема; немилосердний був до мене Зевс,
 Але й його неславить, це стидовище.

ХОР

З заліза треба серце мати, з каменю,
 З тобою щоб не мучитись стражданнями
 Твоїми, Прометену! їх не бачити
 245] Воліли б ми – надав серце в жалоцях!
ПРОМЕТЕЙ
 На мене друзям гірко вже й дивитися.

.....

ХОР

Крім цього, більше не вчинив нічого ти?
ПРОМЕТЕЙ
 Позбавив смертних прозирання долі я.
ХОР

Які ж від цього ліки ти їм винайшов?
ПРОМЕТЕЙ

250] Я їх сліщими наділив надіями.

ХОР

Велику смертним помічі дарував ти цим.

ПРОМЕТЕЙ

Вогонь, крім того, дав я їм в супутники.

ХОР

Вогнистий промінь – тим недовгоденним дав!

ПРОМЕТЕЙ

Вогонь навчить їх багатьох уміlostей.

ХОР

255] За це тебе Кроніон, так. караючи...

ПРОМЕТЕЙ

Катує, мучить, глуму не послаблює.

ХОР

Невже твоїй недолі і кінця нема?

ПРОМЕТЕЙ

Не буде, якщо сам не схоче Зевс того.

ПРОМЕТЕЙ

Не думайте, що то з сваволі й гордощів

Мовчу я,- в грудях серце розривається,

Коли погляну на оцю ганьбу свою!

Хто, як не я, новітнім божествам оцим

440] Розподілив почесної судьби дари?

Мовчу вже, ви-бо знаєте й самі про це,-

Ось про недолю смертних ви послухайте:

То я ж їм, дітям нетямущим, розум дав,

Я наділив їх мудрою розважністю.

445] Не для докору людям це розказую,-

Лише щоб силу показати дарів моїх.

Вони раніше й дивлячись не бачили

І слухавши не чули, в соннім маренні

Ціле життя без просвітку блукаючи.

450] Не знали ні теслярства, ні підсонячних

Домів із цегли, а в землі селилися,

Мов комашня моторна, десь у темряві

Печер глибоких, сонцем не осяяних.

І певної ще не було прикмети в них

455] Для зим холодних, і весни квітучої,

І золотого літа плодоносного.

Весь труд їх був без тям. Таємничий схід

І захід зір небесних пояснив я їм.

З усіх наук найвидатнішу винайшов

460] Науку чисел, ще й письмен сполучення

І творчу дав їм пам'ять – цю праматір муз.

І в ярма перший уярмив тварини я,

Щоб у важкій роботі, приневолені,

Людей своїми заступили спинами.

465] Я віжколюбних коней в колісниці впріг -

Забагатілих розкошів оздоблення.

Хто, як не я, для мореплавців вигидав

Між хвиль летючі льнянокриллі повози?

Для смертних всі знаряддя ці я винайшов,

470] Собі ж, бездольний, не знайду я способу,
Як із біди своєї увільнитися.

ХОР

Вже й розум губиш у ганебних муках ти!
Немов поганий лікар недосвідчений,
Що сам захворів, блудиш і сумуєш ти,
475] Собі самому ліків не знаходячи.

ПРОМЕТЕЙ

Та вислухайте далі, і здивуетесь,
Які я мудрі винайшов умілості
Й мистецтва,- з них найважливіші ось які:
Хто занедужав, ні щиття цілющого
480] З трави-гойниці, ні мастей не знаючи,
Без допомоги загинув лікарської,-
Я їх навчив вигоїти ліки змішувать,
Щоб цим перемагати всякі хворості.
Для них я різні віщування способи
485] Установив, і перший сни я визначив,
Що справджуються; роз'яснив я значення
Прикмет дорожніх, і таємних висловів,
І льоту хижих, кривопазуристих птиць -
Яка на добре чи на зле провісниця;
490] Усі пташині з'ясував я звичай -
І як живе з них кожна й чим годується,
Яка в них ворожнеча і любов яка.
Я показав, якими мають нутрощі
У жертви бути, щоб богам подобатись,
495] Якими – жовчі і печінок кольори.
Товстенні стегна попаливши й тельбухи
Тварин жертовних, викрив перед смертними
Я потаємну вмільсть передбачення
В огнистих знаках, ще ніким не бачених.
500] Це все – від мене. Хто посміє мовити,
Що глибоко пошід землею сховані
Скарби – залізо, мідь, срібло і золото -
Він на вигоду людям, а не я, знайшов?
Ніхто, крім тих, хто безсоромно хвастає.
505] А коротко сказати, то довідайтесь:
Від Прометея – всі в людей умілості.

ПРОМЕТЕЙ

Хоч Зевс і гордий серцем – злагіднішає,
До шлюбу він такого-бо ладнається,
Який його із трону скине й царської
910] Позбавить влади. Отоді-то батькове
Кляття справдиться, що наклав на кривдника,
З престолу Крон упавши стародавнього.
А як з біди такої Зевсу вимкнути -
З богів нікому не добрати способу.
915] Лиш я це знаю. Хай, на троні сидючи,

Він тішиться громами піднебесними,
 Хай сипле з рук вогнями-блискавицями.
 Та вже не допоможе це ніяк йому -
 Впаде безславно і не підведеться вій, ,
 920] Такого-бо на себе нездоланного
 Тепер противоборника готує він,
 Що той палкіше блискавиці полум'я
 Знайде і грім грімкіший від небесного;
 Морям грозу і землям потрясателя -
 925] Тризубця він розстрожить Посейдонові,-
 Тоді довідається Зевс повалений,
 Що рабство – це щось інше, аніж влади трон.
ХОР

Чого бажаєш, те й пророчиш Зевсові.

ПРОМЕТЕЙ

Не тільки я бажаю, але й буде так.

ХОР

930] Хтось, видно, і над Зевсом пануватиме?

ПРОМЕТЕЙ

Він кару тяжчу, аніж я, терпітиме.

ХОР

Як слів цих вимовляти не боїшся ти!

ПРОМЕТЕЙ

Чого ж боятись? Смерті непідлеглий я.

ХОР

Наслати муки ще лютіші може він.

ПРОМЕТЕЙ

935] Хай шле – нема для мене несподіванок.

ХОР

Той мудрий, Адрастеї хто вклоняється.

ПРОМЕТЕЙ

Шануйте ви владущих і улещуйте,

Для мене ж менше від нічого важить Зевс,-

Хай робить що захоче цей короткий час,

940] Недовго він богами керуватиме.

Та он від Зевса, бачу, посланець біжить -

Прийшов він, певно, із новою звісткою,

Оцей служник тирана новочасного.

З'являється Гермес.

ГЕРМЕС

До тебе, мудрія гостроязикового,

945] Богів зрадливця, а людей шановника,

До тебе, вогнекрадця, промовляю я!

Звелів отець все розказать про шлюб отой,

Що через нього, похвалявсь ти, влади він

Позбудеться. Докладно і виразно все

950] Ти, Прометею, розкажи без загадок!

Цю путь удруге не примушуй міряти,-

Сам знаєш-бо, цим Зевса не власкавити.

ПРОМЕТЕЙ

Яка зарозуміла й гордовита вся
 Розмова ця прислужника богівського!
 955] Недавно ви при владі стали й мислите.
 У замках безпечальних домувать повік?
 Падіння двох тиранів чи не бачив я? [57]
 Побачу, як і третій, що при владі є,
 Впаде ганебно й скоро. Сподівався ти,
 860] Що цих богів новітніх я злякаюся?
 Далеко ще до цього. Поспішай назад
 Дорогою, якою і прийшов сюди,-
 Нічого ти від мене не дізнаєшся.

ГЕРМЕС

Отож-бо цим зухвальством і сваволею
 965] Себе й завів ти в безвихідь страждань оцих.

ПРОМЕТЕЙ

Свого нещастя на негідне рабство я
 Не проміняю,- це запам'ятай собі.

ГЕРМЕС

Мабуть, у рабстві краще бути в скель оцих,
 Ніж Зевса-батька вісником довіреним?

ПРОМЕТЕЙ

970] Отак і треба зневажать зневажників.

ГЕРМЕС

Ти муками своїми мовби тишишся?

ПРОМЕТЕЙ

Я тішуся? Такої ворогам моїм
 Жадав би я утіхи, й серед них – тобі.

ГЕРМЕС

За ці нещастя і мене винуєш ти?

ПРОМЕТЕЙ

875] Скажу одверто,- всіх богів ненавиджу,
 За добре злим мені вони віддячили.

ГЕРМЕС

Як подивлюсь я – справді тяжко хворий ти.

ПРОМЕТЕЙ

Як хворість то – ненавидіти ворога.

ГЕРМЕС

Але ти в щасті був би ще нестерпніший!

ПРОМЕТЕЙ

Ой-ой!

ГЕРМЕС

980] Ой-ой? Це слово невідоме Зевсові. [58]

ПРОМЕТЕЙ

Старіючи, усього час навчить його.

ГЕРМЕС

А ти ще й досі не навчився розуму.

ПРОМЕТЕЙ

Ба ні,- не розмовляв би я з прислужником.

ГЕРМЕС

Нічого, видно, батькові не скажеш ти?

ПРОМЕТЕЙ

985] Не дякувать чи можу, власкавлений!

ГЕРМЕС

Глузуєш ти із мене, ніби з хлопчика.

ПРОМЕТЕЙ

Чи ти ж не хлопчик? Навіть ще дурніший ти,

Якщо від мене сподівався довідатись.

Ні мук таких немає, ані хитрощів,

990] Щоб ними Зевс присилував сказати це,

Аж поки цут ганебних не розв'яже він.

Нехай палючим кидав він полум'ям,

Завіє все снігами білоперими, .

Громами хай загрожує підземними,-

995] Нічим мене сказати не присилує,

Кому його належить з трону скинути.

ГЕРМЕС

Побачиш сам, чи допоможе це тобі..'

ПРОМЕТЕЙ

Все передбачив і давно вже зважив я.

ГЕРМЕС

Наважся, о наважся, нерозсудливий,

1000] Хоч задля мук цих розумніше мислити.

ПРОМЕТЕЙ

Дарма, мов хвиль прибоєм докучаєш ти

Вмовлянням. Не думай, що, лякаючись

Погрози Зевса, стану я, мов жінщина,

Благать, кого ненавиджу, й ламатиму

1005] я руки по-жіночому, щоб змилувавсь

І увільнив з кайданів,- ні, не буде так. [59]

ПРОМЕТЕЙ

1040] Все я знав наперед, що звістив він мені.

Мук зазнати ворогу від ворогів -

Не ганьба. Хай же ринуть на мене вогню

Дволезого кучері, неба ефір

Хай від грому, від натиску буйних вітрів

1045] Розірветься на частки: землю важку [60]

Аж до самих основ, до коріння її,

Переможний хай похитне буревій;

В шумуванні шаленім хвилі морські

Хай сплетуться з шляхами небесних світил.

1050] В вирівному коловертні долі нехай

Закинуть в Тартару чорну глибіню

Мое знеслене тіло – на смерть

Ніколи мене не вбити!

ГЕРМЕС

Супротивні вітри летять звідусіль

В незрименному герці,- заколот, бій,

Вітрове повстання! В страшній боротьбі
 Все змішалось – повітря і хвилі морські!
 1090] Всю цю бурю наслав розлючений Зевс,
 Щоб мене вжахнути.
 О пречесна мати моя, о ефіре,
 Що світлом усіх обіймаєш, поглянь -
 Я страждаю безвинно.

При гromі й блискавицях скеля з Прометеем провалюється в безодню.

Переклад Бориса Тена

Завдання за рівнями

I

1. Що вам відомо про давньогрецький театр?
2. Дайте визначення літературознавчого терміну «трагедія».
3. Що нового зробив Есхіл для створення давньогрецького театру?
4. Хто із українських митців звертався у своїй творчості до образу Прометея?

II

1. Що є спільного у сучасного і давньогрецького театри?
2. Які цікаві факти ви дізналися про Есхіла?
3. Чим зацікавила вас біографія Есхіла?
4. Чому Есхіла називають «батьком трагедії»?
4. За що Зевс покарав Прометея?
5. Які благодіяння дав Прометей людям?

III

1. Схарактеризуйте образ Прометея з трагедії «Прометей закутий».
2. Складіть цитатний план-характеристику образу Прометея.
3. Спробуйте порівняти образ Прометея у давньогрецькому міфі і трагедії Есхіла.

IV

1. Чим образ Прометея приваблює людей?
2. Поміркуйте, яких людей в наш час порівнюють з Прометеем?

Індивідуальні завдання

1. Випишіть із трагедії Есхіла «Прометей закутий» слова, що, на ваше переконання, є ключовими в розкритті головного героя твору. Поясніть, чому саме ці слова ви обрали.

2. За допомогою малюнка (образної, схематичної, графічної візуалізації) та його обґрунтування (пояснення, чому саме ці образи, схеми, кольори ви обрали, як це узгоджується з авторським задумом) покажіть своє сприйняття ідейного змісту трагедії Есхіла «Прометей закутий».
3. Створіть постер до трагедії Есхіла «Прометей закутий».
4. Підберіть музичні фрагменти, які, на вашу думку, передають характер Прометея.
5. Підготуйте повідомлення на тему: «Особливості облаштування давньогрецького театру».

«ЗОЛОТА ДОБА» ДАВНЬОРИМСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Давньоримська література досягла свого розквіту за час правління принцепса Октавіана Августа (кінець I ст. до н.е. – поч. I ст. н.е.), тому її називають ще “добою Августа”. Будь-яка плідна доба літератури – це діяльність талановитих письменників (немає талантів – немає і “золотих чи срібних діб”). У “добу Августа” розцвіли таланти передовсім ліриків: Вергілія, Горація, Овідія.

Публій Вергілій Марон (70–19 рр. до н.е.)

Вергілій народився 15 жовтня 70 до н. е. біля Мантуї, у селищі Анди.

За переказом Светонія, його матері під час вагітності наснилося, начебто вона народила лаврову гілку, що, торкнувшись землі, відразу пустила корені й виросла у зріле дерево з безліччю різних плодів і квітів.

За однією з версій, його батько був гончарем у державного чиновника Магія, з дочкою якого він згодом одружиться. Завдяки наполегливій праці батька та фінансовій підтримці тестя сім'я Вергілія досягла певних статків, що дозволило не тільки дати синові добру освіту, але й залишити йому у спадок невеличкий маєток поблизу Мантуї.

Освіту Вергілій здобував у риторичних школах Кремона, Медіолана й Рима. Перші вірші молодого поета привернули увагу впливового на той час державного діяча, оратора та історика Асінія Полліона, який, між іншим, цікавився і літературою.

Вергілій, коли було йому 19 років (бл. 51 до н. е.) поїхав до Риму навчатися риторики – у ті часи обов'язкової складової вищої освіти, необхідної для політичної кар'єри. Пробувши у Римі близько року, він приєднався до заснованого Філодемом в Неаполі гуртка епікурейців, який очолював Сірон. І хоч Вергілій готувався до кар'єри

Бюст Вергілія при вході в його склеп в Неаполі

адвоката, природна сором'язливість визначила його життя як поета. У політичному житті Вергілій участі не брав. У Неаполі чи поблизу нього Вергілій прожив майже все своє життя. Лише зрідка відвідував Рим, бував на Сицилії й у Таренті та один раз відвідав Грецію.

На п'ятдесят другому році життя Вергілій пустився у велику подорож Грецією, щоб наступні три роки займатися відшліфовкою своєї поеми «Енеїда». Прибувши до Афін, Вергілій зустрівся з Октавіаном Августом, після чого вирішив відмовитися від поїздки і повернутися з ним до Італії. При огляді Мегар він серйозно занедужав, на кораблі хвороба ще посилилася, і незабаром після прибуття в Брундизій Вергілій помер 20 вересня 19 р. до н. е.

Прах його перенесли до Неаполя і поховали біля другого каменя на ПUTEОЛАНСЬКОМУ шляху; для своєї гробниці він склав такий двовірш:

У Мантуї був народжений, помер у Калабрії, спочиваю
У Парфенопеї – оспівував пасовиська, села, вождів.
Де пасовища – натяк на твір «Буколіки»,
села – на «Георгіки», вождів – на «Енеїду».

Твір «Буколіки» (від грец. «bukolika») вийшов у 39 р. до н. е. і вважається початком літературної діяльності Вергілія. Збірка «Буколіки» складається з десяти віршів – еклог. Найчастіше еклоги це діалог двох пастухів. Темою пісень у більшості віршів є любовні страждання героїв. Важливе місце у пастуших піснях посідає герой пасторального фольклору Дафніс, який трагічно загинув через прагнення протиставитися любовному почуттю. Отже, можна говорити про те, що «Буколіки» утверджують владу кохання, що охоплює увесь світ.

Сучасні вчені висувають більш прозаїчну версію: поет, підлещуючись до «сильних світу цього», говорить у піднесених тонах про народження дитини одного з двох претендентів – Асінія Полліона чи Октавіана Августа, дружини яких на той час були вагітні і ось-ось повинні були народити. У принцепса Октавіана народилася дочка

Юлія, що ж стосується Асінія Полліона, то він виявився щасливим батьком, якому доля подарувала сина.

Після виходу «Буколік» Вергілій стає одним з найвідоміших і найпопулярніших римських поетів. Він входить до літературного кола, очолюваного Меценатом – близьким другом Октавіана Августа. Саме Октавіану та

Меценату поет присвячує свій наступний твір – дидактичну поему «Георгіки», що писалася упродовж семи років (37–30 роки до н. е.).

Основна ідея твору – поетизація і, якоюсь мірою, пропаганда життя в сільській місцевості, ідеалізація сільськогосподарської праці.

«Буколіка» – (від грец. bukolos – «пастух») жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі.

«Георгіки» – (грец. γεωργικὴν – «господарювання на землі») – в широкому сенсі – пісні та поетичні твори про сільське господарство, мають практичне значення.

«Георгіки» – друга поема Вергілія, складається з чотирьох книг. Тема першої – рільництво, другої – садівництво, третьої – тваринництво, четвертої – бджільництво. Кожна книга починається з молитви – звертання до богів і похвали Меценату та імператору Августу. У «Георгіках» людина представлена як частка природи, яка зобов'язана жити й працювати за її законами. Як дидактичний твір, що має загальнолюдську спрямованість, поема носить не тільки філософський, але і повчальний характер, бо містить чимало життєвих і господарських порад, що свідчать про знання автором умов сільського життя, сільської праці. Головне для Вергілія – показати моральні й економічні переваги життя і праці на землі.

Найкращим твором Вергілія вважається епічна поема «Енеїда», написана на прохання самого Октавіана Августа. Робота над поемою почалася у 29 році до н.е. і продовжувалася до смерті поета. В основі її лежить сказання про благочестивого троянця Енея, сина Анхіза й Венери, що втік під час пожежі Трої в латинську землю. За офіційною версією римляни вважалися нащадками троянців, а рід Юліїв, до якого зараховував себе Октавіан Август, вів своє походження від самого Енея. Поема Вергілія мала стати хвалою предкам Октавіана і давніх традицій, реставратором яких себе вважав. Більшість мотивів «Енеїди» Вергілій знайшов вже в існуючих обробках сказання про Енея, але вибір і розташування їх належать самому Вергілію і підпорядковані його поетичному завданню.

З самого початку автор поділив поему на 12 книг (9896 рядків), кожна з яких мала бути закінченим цілим. Писав Вергілій цей твір досить своєрідно. Спершу докладний зміст кожної книги з усіма подробицями був написаний прозою, після чого поет почав її «перекладати» поетичною мовою. Залежно від настрою, автор брався то за одну, то за іншу книгу. Робота просувалася повільно й лише в 19 р. до н. е. в основному була закінчена. Поема починається з прославлення Енея, засновника майбутньої могутньої держави.

В «Енеїді», як і в поемах Гомера, представлені два плани: божественний і людський. Але якщо у Гомера люди не завжди погоджуються з волею богів, то у Вергілія це взагалі недопустимо. Так Еней завжди виконує накази богів, бо він представник майбутньої великої

Жан-Жозеф Тейясон. Вергілій читає Енеїду Августу та Октавії. 1787

військової імперії, і для нього воля богів дорівнює наказам воєначальників, які обов'язково мають виконуватися.

Образ Енея у поемі має дуже велике значення. Міфологічний герой втілює основні ідеали і римські доблесті епохи Октавіана Августа: благочестя, вірність своєму обов'язку, сімейні чесноти (любов до батька й маленького сина), мужність, відвага, здатність до відданої дружби, уміння цінувати союзників.

У поемі постійно й послідовно проводиться думка про те, що Еней і заснована ним держава є найбільшим благом для Італії. Це світове визнання Риму, на думку Вергілія, є не стільки справою рук людських, скільки виконанням долі, божественного призначення Риму бути об'єднуючим началом навколишніх земель.

Всю історію Риму Вергілій подав в описі щита Енея. Вирізьблені на ньому зображують легенди та історичні події, пов'язані з розвитком Римської держави.

Вергілій глибоко шанував еллінську культуру, але протиставляв їй культуру римську, підкреслюючи її вищий і досконаліший характер. Вергілій вирізнявся людяністю, а його мудрі й гуманістичні думки часто випереджали епоху й ріднили з поетами прийдешніх часів.

Головний герой поєми – Еней – сконцентрував у собі всі доблесті епохи, як їх розумів Вергілій, – побожність, високу мораль, милосердя, сміливість, розсудливість, розвинене почуття обов'язку й честі.

«Енеїда» написана гекзаметром, який вносить у класичний розмір багато нового й доводить до досконалості. Гекзаметр Вергілія надзвичайно гнучкий і співучий, сповнений різноманітних поетичних прийомів, які відображають зміст зображуваного.

Поєма довго була зразком «героїчного епосу» і в Римі, і в літературах нової Європи.

Творчість Вергілія та її вплив в історії європейської літератури є дуже вагомими. Вже за життя він став класиком, його твори входили до шкільних хрестоматій і підручників, на них навіть ворожили, його цитували, численні його афоризми вважалися зразками мудрості, його визнавали як видатного вченого – історика Греції та Риму, знавця сільського господарства, філософії та астрономії, риторики та словесності.

З XVII ст. «Енеїда» стала об'єктом численних пародіювань. Взірцем бурлеску й трагедії є «Енеїда» І.П. Котляревського (1798 р.). За міфологічним сюжетом Котляревський приховав мрію українського народу про незалежність своєї країни. Тут є зв'язок із внутрішніми подіями в Україні 1775 року, коли була зруйнована Запорізька Січ.

Український читач знайомиться з творами Вергілія у перекладах Осипа Шухевича, Івана Стешенка, Миколи Зерова, Мирона Борецького, Андрія Содомори, Віталія Маслюка, Михайла Білика та ін. майстрів українського перекладу.

«Енеїда»

Застів

- 1] Ратні боріння й героя вславляю, що перший із Трої,
- 2] Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські.
- 3] Довго всевишня по суші і морю ним кидала сила,
- 4] Бо невблаганна у гніві Юнона була безпощадна.
- 5] Досить натерпівся він у війні, поки місто поставив,
- 6] Переселивши у Лацій богів, звідки рід був латинський,
- 7] Родоначальники Альби й мури походили Рима.

- 8] Музо, про всі ті причини згадай нам, чию він образив
- 9] Волю божисту і що так царицю богів осмутило,
- 10] Що навіть мужа такого побожного змусила стільки
- 11] Витерпіть бід і пригод; чи такі вже боги невблаганні?

- 12] Місто старинне було, Карфаген, поселенці тірійські
- 13] Там оселились, далеко навпроги Італії й гирла
- 14] Тібру; було воно повне багатств і до бою завзяте.
- 15] Місто те, кажуть, Юнона найбільше з усіх полюбила,
- 16] Більше ніж Самос. Тут зброя її, тут її колісниця,
- 17] Тут, якщо доля дозволить, і влада над світом найвища
- 18] Має постати, – вона і тоді вже про це турбувалася.
- 19] Чула, одначе, нащадки такі із троянської крові
- 20] Вийдуть, що вирвуть колись із корінням твердині тірійські,
- 21] Вийде й народ відтіля, цар могутній, в боях переможець,
- 22] Лівії всій на загибель: цю нитку вже випряли парки.
- 23] З острахом, щоб не збулось це, Сатурнія ще й пригадала
- 24] Давню війну, що вела біля Трої за любих аргейців.
- 25] Ще не затерлись-бо в пам'яті й гніву причини, жорстокий
- 26] Біль не ущух, у серці десь тліли й про присуд Парісів
- 27] Згадка, і жаль за зневагу краси; й те ненависне плем'я,
- 28] Й шана, яку Ганімед тепер має. За все це горіла
- 29] Гнівом важким до троянців, що скрізь їх морями носило,
- 30] Тих, що данайці іще не добили й Ахілл невблаганний
- 31] Не докінчив. Не впускала їх довго у Лацій, і довгі
- 32] Роки ще, долею гнані, вони десь морями блукали.
- 33] Стільки зусиль було треба, щоб римський народ утворити!

- 34] Ледве земля сікулійська з очей у них зникнути встигла
- 35] Й спінені хвилі солоні вони уже різали міддю,
- 36] В серці своєму Юнона, предвічну ховаючи рану,
- 37] Так розважала: «То я, переможена, діло облишу
- 38] Вже розпочате? І не боронитиму я уступити
- 39] В край італійський цареві тевкрійців з тієї причини
- 40] Тільки, що фатум не хоче? Паллада могла чей спалити
- 41] Флот весь аргейців, а їх потоцити у морі, хоч винен
- 42] Був лиш Ойлеїв Аякс біснுவатий? Сама вона з хмари [23]

- 43] Кинула Зевсів бистрий вогонь і розкидала судна,
 44] Збурила хвилі вітрами й вогнем, що у грудях пробитих
 45] Палахкотів, закрутила й на скелю стрімку настромила.
 46] Я ж, яка величаюся тим, що цариця я божа,
 47] Зевсова жінка й сестра, із одним лише плем'ям воюю
 48] Стільки вже років. Чи хто іще схоче вклонитись Юноні
 49] І принести на жертovníку їй свою жертву благальну?»
- 50] Так розважала Юнона у серці, розлюченім гнівом,
 51] І прибула в буревіїв країну, де Австер шаліє,
 52] В землю еольську. Еол тут, в просторій печері замкнувши
 53] Буйні вітри й буревії шумкі, владарює над ними,
 54] В диби заковує, в вежі саджає; вони ж із досади
 55] Так у склепіннях гори гомонять, що аж гори лунають
 56] Гомоном дужим. А зверху Еол, у твердині засівши,
 57] Берло тримає в руках, і вгамовує буйність, і гнів їх
 58] Здержує. А не робив би того, то моря всі, і землю,
 59] Й небо високе б зірвали й світами несли буревії.
 60] Батько могутній, проте, побоявся цього і в печерах
 61] Темних замкнув їх, ще й гір нагромадив високих ізверху,
 62] Й дав їх під владу царя, який за твердим би законом
 63] Міцно тримать їх умів, попускаючи віжки, як треба.
- 64] Цими словами з благанням звернулась до нього Юнона:
 65] «Батько богів, всього роду людського володар, Еоле,
 66] Дав тобі владу вгамовувать хвилі, їх вітром здіймати.
 67] Плем'я, вороже мені, вже пливе по Тірренському морю
 68] Й Трою везе до Італії й здоланих в битві пенатів.
 69] Дай же силу вітрам, потоци кораблі їх в пучині
 70] Чи розжени їх урозтіч, все море вкриваючи трупом.
 71] Двічі по семеро німф є у мене, краси чарівної;
 72] Найчарівніша на вроду, проте, серед них Дейопея, –
 73] Шлюбом з тобою її поєднаю, признаю твоєю,
 74] Щоб за велику цю послугу вічно жила біля тебе,
 75] Хай ошчасливить тебе вона, батька, потомством хорощим».
- 76] В відповідь мовить Еол: «Твоя лиш турбота, царице,
 77] Знати, чого побажать, а мені лише те, що велиш ти,
 78] Треба здійснити. Цю владу мені ти даєш, та еднаєш
 79] Ласку Юпітера, й змогу даєш на бенкетах бувати
 80] Разом з богами, і робиш володарем хмар буревійних».
- 81] Так він промовивши, берло в руках обернув і ним збоку
 82] Гримнув у гору порожню; й вітри, наче в лавах загони,
 83] Мчать туди, де їм вихід дали; й суходолом спочатку
 84] Вихром гуляють, припали до моря, в основах ворущать.
 85] Разом і Евр, і Нот полетіли, й на зливи багатий
 86] Африк, і хвилі великі до берега котять. Лунають
 87] Крики мужів, і ливни скриплять. Несподівані хмари

- 88] Тевкрам і небо, і день уже з-перед очей виривають.
 89] Ніч уже чорна на море злягла. Загриміло склепіння
 90] Неба, і блискавки густо в ефірі мигають, кругом все
 91] Смертю на місці мужам грозить очевидною. Зразу ж
 92] Сили позбувся Еней, весь потом холодним облився;
 93] Тяжко зітхає і, руки обидві до неба піднісши,
 94] Мовить такими словами: «Сто раз щасливіші герої,
 95] Що під високими мурами Трої їм вмерти судилось,
 96] Перед очима батьків їх. О ти, наймужніший з данайців,
 97] Сину Тідея, чом на Лійських полях не загинув
 98] Я від твоєї правиці? Чом дух не віддав, де суворий
 99] Гектор поліг, повалений ратищем внука Еака,
 100] Де Сарпедон ліг могутній і де Сімоєнтова хвиля
 101] Стільки шоломів купає, й щитів, і трушів героїв!»
- 102] Ще він не вимовив слів цих, як з півночі вихор із свистом
 103] Бурею злинув, вітрила ударив, зняв хвилю до неба.
 104] Тріснули весла, судно закрутилось і стануло диба.
 105] Ось насувається зверху гора водяна прямовисна;
 106] Ті аж на гребні зависли, а тим, розступаючись, хвиля
 107] Дно показала, а там і пісок з глибини вивертає.
 108] Три кораблі здужав Нот і метнув їх на скелі підводні;
 109] В хвилях вони там стирчать, – вівтарями їх звуть італійці, –
 110] Мов велетенський під плесом хребет. Три на скелі стрімчасті
 111] Евр під мілини зіпхнув піскові, що аж жалко дивитись;
 112] Прірву загачує ними, піском обгортає навколо.
 113] Той корабель, що ним вірний Оронт із лікійцями їхав,
 114] Перед очима Енея хвиля морська велетенська
 115] Б е у корму, і пірнув стрімголов, у безодню скотившись.
 116] Збитий керманіч; аж тричі судном закрутила на місці
 117] Хвиля рвучка, і бездонна пучина його поглинула.
 118] Зрідка спливали в безмежнім просторі крутої безодні
 119] Зброя мужів, і бервена, й багатства троянські на хвилях.
 120] Вже і міцне Лійонея судно, і героя Ахата,
 121] Й те, що ним плинув Абант і що плинув Алет староденний,
 122] Буря змогла; усі скріплення палуби зовсім ослабли,
 123] Шпари відкрились і воду ворожу до себе приймають.
- 124] Але Нейтун запримітив тим часом, що море заграло
 125] І зашуміло могутнє, що пущено бурю й на дні вже
 126] Зрушились води стоячі. Ображений тяжко, із моря
 127] Виглянув і понад хвилі підняв він спокійне обличчя.
 128] Бачить, що флот Енеїв по цілому морю розбитий,
 129] Валиться море і небо, здається, уже на троянців.
 130] І перед братом не вкрилися хитрість і підступ Юнони.
 131] Кличе він Евра й Зефіра до себе і так до них мовить:
 132] «Так-то вже вашого роду пиха завела вас далеко?

- 133] Ви лиш вітри, а посміли без волі моєї й наказу
 134] Небо змішати з землею і горами хвилі підняти?
 135] Ось я вам! Зараз же швидко приборкайте хвилі киучі.
 136] Потім уже не таку вам покуту завдам за провину.
 137] Гей же, рушайте мерщій і вашому панові мовте,
 138] Що не йому над морями знак влади – цей грізний тризубець –
 139] Доля дала, а мені. Хай дикі тримає він скелі,
 140] Ваші, Евре, оселі, Еол хай бундючиться там же;
 141] Там, в тих хоробах, нехай у в'язниці вітрів він царює».
 142] Так він промовив; та скорше, ніж слово сказав, заспокоїв
 143] Збурене море, розвіяв згромаджені хмари і сонце
 144] Викотив знову на небо. І вже Кімотоя з Трітоном
 145] Судна із гострої скелі, що сили їм стало, стягають.
 146] . Сам він тризубцем підважує, сам і піски розгортає,
 147] Море вгамовує й їде по хвилях в легкій колісниці. ‘
 148] Так-то бува, як великий народ забунтується часом:
 149] Чернь безугавно лютує, і вже смолоскиши літають,
 150] Гостре каміння летить, а зброєю лютість кермує.
 151] Мужа, проте, як побачать, що в них у пошані великий, –
 152] Має-бо він і заслуги, – то змовкнуть, щоб слухати пильно;
 153] Грає на їх почуттях він словами і гнів їх гамує.
 154] Так увесь гомін на морі затих, коли батько поглянув
 155] Ген понад хвилі, проїхав по чистопогідному небі:
 156] Кіньми правує до бігу, мов льоту, й відпругує віжки.
 157] Втомлені люди Енея прямують шляхом своїм просто,
 158] Де побережжя найближчі; і так у Лівійську країну
 159] Ідуть. Там глибоко затишок є в узбережжі, там пристань
 160] Острів своїми зробив берегами, бо кожна там хвиля,
 161] Ринучи з моря, об них розіб'ється й, роздвоєна, круто
 162] Знов повертається. Зліва і справа великі там скелі;
 163] Небу грозять їх вершини високі; внизу ж поїд ними
 164] Води спокійні мовчать. Ліси мерехтять доокола,
 165] Темні там тіні простелює гай таємничий. З другого
 166] Боку печера, в ній скелі звисають; вода там солодка.
 167] Викуті крісла у камені дикому – німф то домівка.
 168] В цьому-то місці знеможені судна не треба в'язати
 169] Линвами, ні прикріпляти, вбиваючи якір зубатий.
 170] Тут-то Еней, ледь із цілого флоту сім суден зібравши,
 171] З ними спинився. Троянці, що так за землею стужились,
 172] Вийшли на берег. Пісками ідуть, що такі їм жадані,
 173] На узбережжі, від солі вологі, в утомі лягають.
 174] З кременю іскру Ахат тоді креше й, вогонь перейнявши
 175] В листя сухе та в поживу ще й хмизу додавши, із труту
 176] Полум'я так добуває. Давай тоді блага Церери,
 177] Вимоклі в хвилях, виймать, витягать все Церери знаряддя.
 178] Втомлені, все ж починають сушити врятоване збіжжя
 179] Понад багаттям горючим і тут же на жорнах молоти.

- 180] Вгору на скелю тим часом виходить Еней і довкола
 181] Вже поглядає на море широке, чи, може, Антея
 182] Де не побачить, як вітер ним кида, або двоєрядні
 183] Судна фрїгійські; чи Капія вгледить, або на кормі де
 184] Високо зброю Каїка: ніде ні суденця не видно.
 185] Бачив, проте, як блукали три олені на узбережжі,
 186] Де, пасучися, по долах тягнулися ззаду за ними
 187] Череди цілі. Спинившись, лука схопив він і стріли
 188] Бистрі, що завжди для нього підносив Ахат його вірний.
 189] Спершу убив вожаїв, що несли свої голови гордо,
 190] Вмаєні, наче галуззям, рогами; а потім стріляє
 191] В череду і заганяє, розбиту, в гущавину лісу.
 192] І не раніш перестав він, аж доки сім туш здоровенних
 193] Склав на землі переможно, і кількість убитих зрівняв він
 194] З суден числом. Тоді звідти на пристань вертається й ділить
 195] Дружам усім. Також вина ті ділить, що ними гостинний
 196] Жбани наповнив Ацест на Трінакрії й дав на прощання,
 197] І потішає серця їх скорботні такими словами:
- 198] «Друзі мої, у житті ми не перший раз бачимо лихо,
 199] В тяжчій бували біді, але, дасть бог, і ця закінчиться.
 200] В гирлі були ви скаженої Сцілли, між скелі гримучі
 201] Йшли ви, вам добре й циклопові бескети знані. Бадьорі,
 202] Острах усякий від себе женить, і журбу, й боягузтво!
 203] Може, колись і про це все приємно нам буде згадати.
 204] Стільки пригод перебувши і стільки напастей зазнавши,
 205] Всі ми прямуємо в Лацій тепер, де нам доля вказала
 206] Мирну оселю: Троянській державі там слід відновитись;
 207] Отже, держіться й себе бережіть для часів щасливіших»...

Примітки

Книга Перша. Зміст

[* У примітках подано пайнеобхідніші пояснення до тексту. Власні імена і географічні назви пояснені в окремому словнику.]

Енейс флот, що від берегів Трої прямус до Італії, настигас буря, наслала богинею Юпокою. Але бог Нептун рятус троянців з рештками їх кораблів, і вони щасливо виходять па африканське узбережжя. Заспокоючи матір Енея, богиню Венеру, Юпітер запевняє її, що доля Енея і слава його потомства залишаться незмінними; він посилає бога Меркурія до тірійців, щоб прихилити їх до троян. Венера з'являється Енесві і розповідає йому про Карфаген і царицю Дідону. Еней прибуває до Карфагена і оглядає місто й храм. Дідона гостинно приймає Енея та його супутників. Еней посилає по свого сина Іула. Щоб викликати в Дідони любов до Енея, Венера підміняє його сина Купідомом. Урочиста учта у Дідони на честь Енея.

1. У заспіві, в якому стисло викладається тема «Енеїди» та міститься традиційне звертання до музи, Вергілій не згадує імені свого героя, бо кожний римлянин прекрасно знав, що з Трої до Лацію прибув саме Еней.

2. Землі лавієські – територія міста Лавінії на західному узбережжі Лацію, засповагого, за легендою, Енеєм на честь Лавінії, дочки царя Латина,

з якою він одружився після переможної війни з Турном.

7. ...родоначальники Альби й мури походили Рима.- Місто Альба-Лонга, засноване сином Енея Асканієм, стало столицею Лацію. Тут довгі роки правили нащадки другого сина Енея – Сільвія (від Лавінії). Засновниками ж Рима, за переказом, були брати-близнята Ромул і Рем, сини царівни з Альби-Лонги Реї Сільвії і бога Марса.

12. Карфаген заснували фінікійські колоністи з міста Тіра в IX ст. до н. е. (814 р.). Отже, зіставлення часу падіння Трої, яке мало місце в кінці XII ст., з заснуванням Карфагена – явний анахронізм.

20. ...вирвуть колись із корінням твердині тірійські... – Натяк на зруйнування Карфагена римлянами в 146 р. до н. §.

24. ...за любих аргейців.- За греків. Юнона була на стороні греків під час Троянської війни. В «Енеїді» вона далі переслідує троянців.

26. ...присуд Парісів... – Троянський царевич Паріс присудив яблуко краси Ве-пері, через що викликав гнів Юнони і Мінерви, які претендували на титул пайкрасивішої богині.

28. ...й шапа, яку Ганімед тепер має. – Предок Енея Ганімед був поставлений випочерпієм богів замість дочки Юнони – Геби.

34. Свою розповідь починає Вергілій не від падіння Трої, а з часу, коли троянці на сьомому році блукання наближалися до Італії. Попередні події викладені в II і III книгах у розповіді Енея.

97. За Гомером («Іліада», V, 329 і далі), Еней загинув би від меча грецького героя Діомеда, сина Тідея, коли б його не врятувала Венера. 176. Блага Церери – зерно, хліб, їжа. 182-183. Двосрядні судна – так звали біреми – кораблі з двома ярусами весел.

184. Зброя Каїка – на кормі корабля вміщували для його відзнаки зброю.

Книга восьма (Щит Енея)

- 608] З хмар прибула піднебесних у сяйві божистім Венера,
 609] Світла, дари несучи. І як тільки побачила сина
 610] В закутку самім долини, за зимними водами річки,
 611] Радо йому об'явившись, отак промовляє: «Дари ось,
 612] Мною обіцяні, маєш, що їх спорудив своїм хистом
 613] Мій чоловік, щоб ти не вагався, мій сину, до бою
 614] Викликать гордых лаврентів чи Турна палкого». Сказала
 615] Так Кітерея і сина голубить, обнявши, й блискучу
 616] Зброю під дубом навпроти складає. Він з божого дару
 617] Радий, із честі такої й натішитись ним він не може,
 618] Сам по порядку те все оглядає й дивує з усього,
 619] Ще й обергає в руках, до плечей приміряє: шолом тут,
 620] Що так страшить своїм гребнем і полум'ям грізно палає,
 621] Й меч смертоносний, і панцир великий із міді твердої,
 622] Що червоніє криваво, такий, як та темная хмара,
 623] Що, загорівшись від променів сонця, палає в просторах,
 624] І наколінники легкі, із золота литі й електру,
 625] Й спис, і поверхня щита, що не легко її описати.
 626] Саме на ньому володар вогню, у пророцтвах умілий,

- 627] Знаючи будучність, вирізьбив славні діла італійців,
 628] Римські тріумфи і ціле потомство прийдешне, що вийде
 629] З роду Асканія, й війни, що будуть, одна за одною.
 630] Й матір-вовчицю він там зобразив, що у Марса в печері,
 631] Зелом порослій, лежить, – до сосків припадаючи разом,
 632] Граються двоє хлоп'ят і ссуть свою матір безстрашно.
 633] Шию свою ізігнувши дугою, вона тих хлоп'яток
 634] Лиже по черзі і так їх тільця язиком виправляє.
 635] Біля цієї картини він Рим зобразив і додав ще,
 636] Як сабінянок умкнули із місць глядачів на великих
 637] Іграх у цирку, з законом незгідно, й війна розгорілась
 638] Наново між Ромулідами й Тацієм, вже постарілим,
 639] Що на чолі був у курів суворих. Царі після бою
 640] При олтареві Юпітера збройні стоять і тримають
 641] Чаші в руках та еднаються в спілку, свиню заколовши.
 642] Біля цієї картини квадриги швидкі у розгоні
 643] Метта надвое роздерли (ой, треба було, мій альбанцю,
 644] Слова додержати), там Тулл, шматуючи зрадника тіло,
 645] В лісі розкидав його, аж кров'ю шишшини стікали.
 646] Далі було, як звелів він Порсену Тарквінія знову
 647] Після вигнання прийняти і як він військом великим
 648] Місто обліг, а потомки Енея на меч поривались,
 649] Щоб боронити свободу. А він, невдоволений з того,
 650] Ніби грозить, що Коклес та наважився міст зруйнувати,
 651] Й Клелія, пута порвавши, посміла ріку переплинути.
 652] Зверху Манлій стояв, оборонець тарпейського замку,
 653] й храм заслоняв, і нерушно тримав Капітолій високий;
 654] Свіжою стріхою їжилась Ромула царська домівка.
 655] Срібний гусак літав там у сінях золотосяйних
 656] І сповіщав, що галли надходять, що вже на порозі.
 657] Через гущавину, в темінь сповіті, з'явилися галли
 658] І оточили твердиню – їм темрява ночі сприяла.
 659] Кучері в них золоті, і одіж їх золотом сяє,
 660] Світло-смугасті військові плащі, а шиї в них білі,
 661] Мов молоко, в золотому окіллі; вимахує кожен
 662] Парою списів альпійських, а в довгих щитах вони захист
 663] Мають собі. Він вирізьбив там і громаду салійську
 664] В танці святому, і голих луперків; у них гостроверхі
 665] З вовни шапки, і щити зобразив, що із неба упали.
 666] Чисті матрони везуть через місто у повозах зручних
 667] Святощі їхні. А далі іще показав він виразно
 668] Тартара царство, також глибоченний передсінок Діта
 669] Й кари за злочини; теж, Катіліно, й тебе, як на грізній
 670] Скелі висидиш і тремтиш ти від фурій. Окремо – побожні,
 671] З ними й Катон, що закони складає. Між всім цим широке
 672] Граюче море із золота, й пінилися сивії хвилі,
 673] Й сріблом довкола дельфіни блищали, міцними хвостами

674] Глибоко хвилю горнули і піну шумну розсікали.
 675] Мідний флот було видно всередині, – битва актійська:
 676] Берег Левкади, усіяний весь вояками, а хвилі
 677] Золотом сяють. Сам Август Цезар веде італійців,
 678] З ним і сенат, і народ, і пенати, й великі богове.
 679] Він на кормі височенній стоїть, а обабіч з обличчя
 680] Радісна ясність палає і батьківська зірка над тім'ям.
 681] Далі за ним – Агріппа величний веде своє військо,
 682] Вітром попутним боги йому з неба сиріяють. На ньому
 683] Славна відзнака воєнна – з носів корабельних корона
 684] Скроні йому осявала. А далі – озброєні різно
 685] Варварські сили Антоній веде. Народів Аврори
 686] Й берега він переможець червоного. Тягне з собою
 687] Сходу він сили, й Єгипет, і Бактру далеку; при ньому
 688] Жінка з Єгипту, кечестя для нього. Всі разом рушають
 689] В бій, аж запінилось море, вдаряють-бо підняті весла,
 690] Ростри тризубі прорізують плесо, – ідуть у відкрите
 691] Море. Гадав би хто, може, що тут наділивають Кіклади,
 692] Зрушені морем, чи з горами гори зіткнулись високі;
 693] З суден, важких наче вежі, воїни так натискають
 694] Збройними масами, з рук запалене кидають клоччя,
 695] Мечуть летюче залізо списів, – і багриться від крові
 696] Поле нештунське. Всередині військо цариця скликає
 697] Батьківським систром; не бачить гадюк вона двох за собою.
 698] Всякі потвори богів різнорідних, між ними Анубіс
 699] Песиголовий, рушають у бій на Нептуна й Венеру,
 700] Проти Мінерви. В середині битви цієї сам Маворс,
 701] В зброї залізній, лютує. А Діри зловісні з ефіру
 702] Линуть, і втішна Незгода надходить у шаті роздертій,
 703] Зараз за нею з кривавим бичем виступає Беллона.
 704] Зверху, з актійської скелі, на це Аполлон споглядає
 705] І натягає свій лук. Злякались тієї погрози
 706] Індія й цілий Єгипет, Аравія вся і Сабеї
 707] І починають тікати. Видно було, як цариця
 708] Кличе вітри, паруси наставляє під подув і линви
 709] їм попускає невпинно. Її там у цій різанині
 710] Бог вогняний зобразив від прийдешньої смерті блідою;
 711] Яніг попутний і хвилі несуть її в море, а далі –
 712] Ніл, засмутившись, могутній, своє розгортає одіння
 713] Й всіх розбитих до свого зеленого лона скликає.
 714] Цезар у римській мури в'їжджає в потрійнім тріумфі
 715] Й вічним богам італійським безсмертні складає обіти –
 716] Тричі по сто у столиці поставити храмів величних.
 717] З ігрищ веселих та ошлесків вулиці всі аж лунають;
 718] В храмах кругом вівтарі і хор матерів, а навколо
 719] При вівтарях жертівні воли усю землю покрили.
 720] Він на порозі сидить білосніжнім осяйного Феба

- 721] І від народів дари порядкує й на пишних колонах
 722] Вішає. Ідуть ті народи вшокорені, в шерегах довгих.
 723] Мова їх, звичаї, зброя, їх одяг – які розмаїті!
 724] Мульцібер тут зобразив номадів і карів, лелегів,
 725] Афрів отих розперезаних, ще й стрілозбройних гелонів.
 726] Далі Євфрат вже котив свої хвилі спокійні; ще далі –
 727] Люди з меж крайніх – морини; і Рейн двоерогий, і даги
 728] Непогамовні, і річка Аракс, для мостів небезпечна.
 729] Матері дару, Вулкана щиту, він дивується дуже,
 730] Образам радий ясним, хоча тих подій і не знає,
 731] І піднімає на плечі цю славу і долю нащадків.

Перелад Михайла Білика

Примітки

Книга восьма. Зміст.

Турн піднімає на війну весь Лацій і посилав в Аргіріпу просити допомоги в Діомеда. З другого боку, бог ріки Тібру Тіберін у сні спонукає Енея укласти угоду з аркадським царем Евандром, що заснував на Палатинському пагорбі місто Паллантей. Евандр гостинно приймає Енея, обіцяє йому допомогу, запрошує взяти участь у святкуванні на честь Геркулеса, знайомить його з околицями. Тим часом Вулкан, чоловік Венери, на її прохання кус зброю її синові. Евандр пропонує Енеєві очолити етрусків, які щойно прогнали свого царя Мезепція, і дає йому чотириста вершників [301] під проводом свого сина Палланта. Еней приймає від Венери викуту для нього зброю і милується щитом, на якому зображено майбутні подвиги і долю римлян.

626-728. Опис щита Енея.

630-634. Перша картина – Ромул і Рем ссуть вовчицю.

635-641. Друга картина – викрадення сабінянок і війна, що виникла з цього приводу між Ромулом і Тітом Тацієм.

Після заснування міста римляни, в яких не було жінок, запросили на свято сусідів-сабінян. Під час видовища вони силоміць захопили сабінянок. Тоді обурені сабіняни пішли на Рим війною, але викрадені жінки втрутилися в бій і припинили війну. Потім дві держави – римська і сабіньська – лилися в одну.

642-645. Третя картина – страта Метта Фуфетія, сабіньського полководця. Римський цар Тулл Гостілій наказав прив'язати його за ноги й за руки до кошей, які, пущені в протилежні боки, розірвали тіло нещасного.

646-651. Четверта картина – облога Рима етрусським царем Порсепюю в кінці VI ст. до н. е. Горацій Коклес, прикриваючи відступ, відбивав етрусків від дерев яного мосту доти, доки міст не був

Втеча Енея з Трої. Еней несе свого старого батька Анхіза. Картина Федеріко Бароччі

зламаший. Коклес кипувся в Тібр і переплив його. Клелія, що була заложницею Порсени, втекла з полопу, перепливши ріку.

652-663. П'ята картина – облога Рима галлами в 390 р. до н. с.

663-667. Шоста картина – салії – жерці Марса і луперки – жерці бога пастухів Фавна-Луперка.

667-671. Сьома картина-підземне царство.

675-713. Восьма картина – бій коло Актіа в 31 р. до н. с.

680. ...батьківська зірка над тім'ям.- Октавіан носив шолом з зіркою, що мала нагадувати комету, яка з'явилася після смерті Юлія Цезаря і в яку пібито перейшла душа диктатора.

Прощання Венери з Енеєм. (Джованні Баттіста Тьєполо, 1757)

683. ...з посів корабельних коропа...- Агріппа за морську перемогу над Секстом Помпеем одержав високу нагороду – вінок, прикрашений золотим зображенням посів кораблів.

685. Народи Аврори – народи Сходу.

686. Червоний берег – Аравійської затоки і частина Індійського океану між Африкою та Індією.

688. Жінка з Єгипту – цариця Клеопатра, з якою одружився Антоній. 690. Ростри тризубі – носи кораблів.

696. Поле пептуницьке – море.

697. Сестр – музичний інструмент, вживаний у культурі Ізиди. 697. ...гадюк... двох...- Клеопатра померла від укусу гадюк. 704. Аполлон – покровитель Августа.

710. Бог вогняний – Вулкан.

714-727. Дев'ята картина – триумф Октавіана Августа 13-15 серпня 29 р. до н. с.

716. Тричі по сто – приблизне число. Август сам свідчив, що він вибудував 82 храми.

720. Храм Аполлона на Палатинському пагорбі було споруджено в часи Августа на пам'ять Актіської перемоги.

726. Євфрат – приборканий після підкорення парфян.

727. Рейн двоєрогий – з двома гірлами.

730. ...хоча тих подій і не знає.. – Еней не розумів змісту картин пациті, бо зображені на цьому події відбулися пізніше.

Завдання за рівнями

I

1. Розкажіть, що вам відомо про життя римського поета Вергілія?
2. Пригадайте, які основні твори написав Вергілій? Про що розповідається в них?
3. Які сюжети покладено в основу епічної поеми «Енеїда»?
4. Кого з українських перекладачів творів Вергілія ви знаєте?

II

1. Який твір Вергілія вважають найвидатнішим? Поясніть, чому?
2. Кому Вергілій присвятив «Енеїду»? Доведіть це текстом.
3. Яка роль відведена в поемі головному герою – Енею?
4. Спробуйте пояснити зображення на щиту Енея. Зачитайте опис щита.

III

1. Спробуйте визначити риси епічної поеми в «Енеїді» Вергілія.
2. Порівняйте щит Енея і Ахілла.
3. Яким постав у вашій уяві Еней? Створіть словесний портрет героя Вергілія, у виразивши окремі риси, про які йдеться в тексті поеми.
4. Визначте спільні та відмінні риси двох античних героїв: Енея та Ахілла (укладіть порівняльну таблицю).

IV

1. Розкрийте значення творчості Вергілія для подальшої європейської літератури.

Квінт Горацій Флакк (65-8 рр. до н.е.)

Квінт Горацій Флакк – поет «золотого віку» римської літератури, разом з Вергілієм і Овідієм, один з найушлявленіших авторів у всій світовій літературі.

Його батько був рабом, але отримав волю, римське громадянство та ім'я свого господаря – Горацій. Мати хлопчика померла, коли він був дуже малим.

Батько хотів дати синові гарну освіту. Після закінчення школи батько відправляє Горація до Афін, де він мав змогу слухати лекції з грецької літератури, риторики, ознайомитися з епікурейською філософією, відвідувати лекції самого Платона. В Афінах Горацій захопився давніми грецькими поетами Гомером, Архілохом, Алкеєм, Сапфо, любов до яких проніс через усе життя.

Навчання Горація було перервано громадянською війною, що спалахнула в Афінах після вбивства Цезаря. Коли після вбивства Цезаря в Афіни прибув Брут, Горацій перейшов на бік республіканців і отримав у їхньому війську звання військового трибуна.

Важкі випробування війни не створили з Горація бійця. Вони викликали у нього бажання покинути політичну боротьбу. Мир, встановлений Августом (Цезарем Октавіаном) після громадянських війн, прихилив поета на його бік. Горацій поділяв переконання Августа про необхідність відродження колишньої строгості і простоти звичаїв у Римі і підтримував його заходи, прийняті заради цього.

Твори Горація привернули до себе увагу Октавіана Августа, котрий запропонував поетові стати його особистим секретарем, від чого Горацій відмовився. Поступово Горацій став «співцем» Августа.

Отримавши блискучу освіту, він чудово знав еллінську та римську літературу й філософію. У житті та творчості Горацію допоміг Вергілій, увівши нікому не відомого молодого поета до вищих кіл Риму – гуртка Мецената (ім'я якого стало символом сприяння митцям) і кола друзів Октавіана.

Більшу частину свого життя Горацій проводив у своєму Сабінському маєтку. Він помер у 8 р. до н. е., залишивши порівняно невелику кількість творів, які принесли йому безсмертну славу,

Творчість Горація суперечлива: прославляючи Августа і Мецената, він намагається залишитися в колі тем приватного життя; тяжіючи до «малих форм», він пише послання.

Його твори художньо довершені, філософічні. Так, в елегійному вірші «До Манлія Торквата» він розмірковує над швидкоплинністю людського життя, порівнюючи вічний кругообіг шір року зі змінами людського життя, яке дається лише раз. Це порівняння традиційне для світової міфології та літератури.

Горацій підсумував доробок свого творчого життя (ода «До Мельпомени»). В Україні його твори вивчалися в братських школах. Тарас Бульба герой однойменної повісті М. Гоголя, перевіряючи, чого навчили в Києві його синів, згадує саме Горація.

Горація почали перекладати в Україні ще з VII століття. Перші вільні переклади кількох його творів зробив Г. Сковорода. Горація переспівували П. Гулак-Артемівський та Л. Боровиковський.

Перекладали Горація Іван Франко, Василь Щурат. Пізніше вірші римського поета перекладали М. Зеров, Б. Тен., А. Содомора.

До Мельпомени (III, 30)

Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.
 Піднісся він чолом над царські піраміди.
 Його не сточить дощ уїдливи́й, гризький,
 Не звалить налітний північний буревій,
 Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний;
 Я не умру цілком: ества мого частина

Переживе мене, і від людських сердець
 Прийматиму хвалу, поки понтифік-жрець
 Ще сходить з дівою в високий Капітолій.
 І де шумить Авфід в нестриманій сваволі,
 І де казковий Давн ратайський люд судив, –
 Скрізь говоритимуть, що син простих батьків,
 Я перший положив на італійську міру
 Еллади давній спів. Так не таїсь від миру,
 І лавром, що зростив святий дельфійський гай,
 О Мельпомено, ти чоло моє звінчай.

Переклад Миколи Зерова

Український контекст

Микола Зеров

(1890–1938)

Визначний літературознавець, глибокий аналітичний критик, полеміст, лідер «неокласиків», майстер сонетної форми і блискучий перекладач античної поезії Микола Костянтинович Зеров народився в м. Зінькові на Полтавщині 14 (26 за новим стилем) квітня 1890 року.

Микола Зеров навчався в Охтирській та Київських гімназіях, закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. До 1917 року вчителював у Златопільській, а з 1917 – в 2 Київській гімназії. Водночас брав активну участь в українському літературному житті. Упродовж 1920-их років був професором літератури в Київському університеті, співробітником Академії наук, редактором багатьох книжкових видаць.

У 1935 році був висланий в легендарно-страхітливий концтабір на Соловки. Та в умовах жорстокого режиму, голоду, холоду й виснаження фізичною працею, — далі писав сонети і далі працював над перекладами Вергілієвої “Енеїди”. Вістки про нього загубились серед масових розстрілів, що таємно відбувались у концтаборах СРСР в 1937–38 роках.

Примітки

Мельпомена – муза трагедії або взагалі поезії.

Давн – міфічний владар Апулії.

Авкілон – північний вітер.

Понтифік-жрець – верховний жрець, за життя Горація – Октавіан.

Еолійські пісні – давньогрецькі ліричні жаври.

Дельфи – місто, де був розміщений храм Апполопа (Феба).

До Мельпомени (III, 30)

Звій я пам'ятник свій. Довше, ніж мідь дзвінка,
 Вищий од пірамід царських, простоїть він.
 Дощ його не роз'їсть, не сколихне взимі,
 Впавши в лють, Аквілон; низка років стрімких-
 Часу біг коловий – в прах не зітре його.
 Смерті весь не скорює: не западе в імлю
 Частка краща моя. Поміж потомками
 Буду в славі цвісти, поки з Весталкою
 Йтиме понтифік-жрець до Капітолію.
 Там, де Авфід бурлить, де рільникам колись
 Дави за владаря був серед полів сухих, –
 Будуть знати, що й – славний з убогого –
 Вперше скласти зумів по-італійському
 Еолійські пісні. Горда по праву будь,
 Мельпомено, й звінчай, мило всміхаючись,
 Лавром сонячних Дельф нині й мое чоло.

Переклад Андрія Содомори

Працюємо з текстом

1. Про що йдеться в оді «До Мельпомени»?
2. Назвіть провідну думку твору «До Мельпомени».
3. Виразно прочитайте оду в перекладах М.Зерова та А.Содомори.
4. Поясніть рядки оди «До Мельпомени»? і двох різних перекладачів: «Звів я пам'ятник свій. Довше, ніж мідь дзвінка..» і «Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді».
5. Доведіть, що твір Горация «До Мельпомени» є одою.
6. Як ви розумієте призначення поезії?
7. Як розкриває поет тему мистецтва і призначення митця у творі «До Мельпомени»?
8. Які художні образи допомагають розкрити основну думку твору?
9. Спираючись на знання оди Горация «До Мельпомени», висловіть свої міркування на тему: «Призначення мистецтва в житті людини».
10. Що намагався сказати Гораций в своїй оді, на які роздуми налаштувати?
11. Уявіть, що ви тримаєте в руках давній сувій з текстом оди Горация «До Мельпомени». Поясніть, які відчуття у вас виникли.

Індивідуальне завдання

Спробуйте створити сенкан (діаманту) до творчості Горация.

Вплив античності на розвиток світової літератури й культури

Публій Овідій Назон

(43 р. до н.е. –
бл. 18 р. н.е.)

Публій Овідій Назон – останній з поетів «золотої доби» римської літератури, твори якого мали суттєвий вплив на пізнішу європейську літературу.

Овідій народився в місті Сульмон, в родовитій і заможній за сім'ї. Спочатку разом із братом Луцієм, який був на рік старший навчався в граматичній школі в Римі, а потім отримав звичайну для того часу риторичну освіту. Смерть брата у віці двадцяти років справила на Овідія сильне враження.

Освіту завершив у Афінах, після чого здійснив подорож східним Середземномор'ям з поетом Емілієм Макром, а потім до повернення в Рим побував на Сицилії. Майбутній поет виявив непересічні здібності до риторики і зайнявся було політикою, побув членом колегії триумвірів, тобто одним з нижчих міських урядників, а потім – судової колегії децимвірів, але потяг до віршування одержав гору, і невдовзі Овідій став членом гуртка Марка Валерія Мессали. Світські розваги та література приваблювали Овідія набагато більше, ніж перспектива потрапити до Сенату, тож він вів незалежне життя забезпеченої людини, проводячи час у вищому римському суспільстві та в поетичних колах.

У грудні 8 р. н.е. імператор Октавіан Август несподівано відірвав поета на заслання, в Томи, грецьку колонію біля гирла Дунаю (нині м. Констанца в Румунії). Причинами для вигнання були «образа та помилка»: «образою» стала поема «*Мистецтво кохання*», яка з'явилась вісьмома роками раніше, що сам поет підкреслював неодноразово – вихід поеми випадково збігся зі скандалом, пов'язаним з подружньою невірністю дочки імператора Юлії. Проте натяк Овідія, в чому полягала «помилка», залишився нерозгаданим.

Коли це сталося, Овідій перебував на острові Ельба. Невідомо, чи відбувався якийсь суд, можливо, таємний. Майно поета не було конфісковане, і його третя дружина, Фабія, рідня імператора, залишилась в Римі, щоб домогтися помилування. Перед від'їздом вигнанець сплює «*Метаморфози*», хоча саме цей твір поет вважав запорукою свого безсмертя, своїм пам'ятником; на щастя, друзі зберегли коші твору. На засланні лише віра в відданість дружини та сподівання на милість імператора слугували Овідію єдиною втіхою. Після смерті Августа у 14 р. н.е., з'явилась надія на швидке звільнення, проте у Тиберія, до

якого поет звертався через його племінника Германіка, розуміння не знайшов. Під кінець життя Овідій, вочевидь, змірився з долею.

В засланні Овідій пробув близько 10 років, помер в 18 р. н. е. серед чужого йому народу, далеко від Риму і його блискучої культури.

Творчість Овідія поділяють на три періоди. *Перший період* творчості припадає на час приблизно до 2 р. н.е. і у творах домінує тема кохання.

Другий період творчості – перші роки н. е. до заслання поета. Творчість Овідія відзначається новими якостями, оскільки він намагався вихвалити імперію. Але попередня тематика кохання продовжує відігравати значну роль, уже не є єдиною і підпорядковується тепер як новій тематиці, так і художній методології.

«**Метаморфози**» («Перевтілення») є головним твором цього періоду. Цей твір Овідій розпочав писати ще в Римі і закінчив уже в засланні, хоч остаточно так і не доопрацював його. Дізнавшись про страшний для себе вирок, поет написані частини просто спалив.

Поема написана на міфологічному матеріалі про чудесні перевтілення богів, другорядних божеств і людей на тварин, рослин, камені й зірки виник в Овідія під впливом творів як грецьких, так і римських письменників – Гомера, Гесіода, ліриків Нікандра, Парфенія, Вергілія, Цінни, Емілія Макра та ін. Поет працював над книгою паралельно з написанням «Фастів». У «Метаморфозах» він скористався вже випробуваним розміром – гекзаметром – за аналогією з однойменним твором Парфенія. Збірка, поділена на 15 книг (11 988 рядків), охоплює понад 200 перевтілень і становить величезну поему, що за обсягом з тих античних творів, що дійшли до нас, поступається лише епічним поемам Гомера.

Сюжет поеми рухається від створення світу до сучасних Овідію часів. У другій частині твору з'являється думка про погіршення людського роду з плином часу. Як і в міфології багатьох народів світу, розбещеність людей призвела їх до всесвітнього потоцу. В Овідія цей мотив розроблений за грецьким міфом про Девкаліона і Пірру. Саме від них появилось нове покоління людей. На їхнє прохання знову населити землю людьми Юпітер наказав їм набрати каміння й кидати через голову. Каміння, яке кидав чоловік, «обернулося на мужів», а те, що розкидала жінка, «набрало жіночої статі».

У книзі систематизовано оповіді про перетворення відомих міфологічних героїв: красеня Нарциса, який так довго милувався своїм відображенням у воді, що перетворився на квітку, Орфея та Еврідіку, Пігмаліона тощо. Останні частини поеми присвячені міфологічній історії Риму, яка виводиться з часів Троянської війни і до появи в Італії перших поселенців. Закінчується твір похвалою на адресу Юлія Цезаря та Августа, які обожнюються й оголошуються покровителями Риму.

Овідій хотів систематизувати за періодами виклад усієї античної міфології. Саме його «Метаморфози» стали твором всесвітньої літератури.

Ідейний зміст «Метаморфоз» складний. У часи Овідія розвивається філософія, тому люди менше довіряють міфам. Овідій пробає своїм героям усі їхні недоліки. Його філософська теорія визнає 4 ідеї: а) вічність матерії; б) її постійна зміна; в) перетворення одних речей в інші; г) перенесення душ із одних тіл в інші.

В «Метаморфозах» використані різноманітні жанри: ідилія, або любовна елегія; нерідко користується Овідій жанром етнологічного міфу, серенади.

Події відбуваються на землі з її полями, лісами, горами, і на високому світлому Олімпі, на морі, в темному підземному світі. І все це біле, чорне, рожеве, червоне, зелене. Кольорова гама в «Метаморфозах» досягає кульмінації.

Третій період творчості. Період заслання поета, коли замість блискучого життя в столиці він опинився в найвіддаленішій частині імперії, серед напівдиких варварів.

«Сумні елегії» складаються з п'яти книг. З першої книги особливо популярність мають елегії 2 і 4, де описується буря під час плавання Овідія на місце свого заслання, і елегія 3 з описом прощальної ночі в Римі. Всі ці елегії Овідія різко відрізняються від його попередніх творів глибоким душевним боєм, почуттям безвихідного становища і катастрофи. Інші елегії першої книги присвячені римським друзям і дружині. Друга книга – молитви до Августа про помилування. Останні три книги присвячені тяжким роздумам про власне життя у вигнанні, проханням про помилування, звернення до друзів і дружини по допомогу. Елегія 10 – автобіографія поета, звідки дізнаємося про місце його народження, про батька, брата, про його три одруження, дочку, про ранню здатність писати твори. З творів Овідія, що не дійшли до нас, в античності високо цінувалася трагедія «Медея», де розкривається постать невгамовної в своїх пристрастях жінки. Популярність Овідія в античності та в часи середньовіччя була величезною. «Метаморфози» сприймалися як язичницька «Біблія», що підлягала алегоричному тлумаченню.

Для світської поезії Овідій був учителем любові, а навколо його життя склалися легенди.

Творчість Овідія спричинилася до швидкого розвитку середньовічної любовної лірики.

В епоху Відродження найбільшу популярність мали «Метаморфози», які стали невичерпним джерелом сюжетів для художників і

Овідій у вигнанні,
картина Іона Теодореску.

письменників. У XVII–XVIII ст. на основі його творів було написано багато опер та балетів.

В Україні його твори вивчалися у Києво-Могилянській Академії, Творчістю Овідія захоплювався Г. Сковорода. Високо цінував талант поета Т. Шевченко, називаючи Овідія «найдосконалішим творінням всемогутнього творця Вселеної».

Наприкінці XIX ст. – поч. XX ст. Овідія перекладали Олена Пчілка, Осип Маковей, Іван Франко. Пізніше його твори були перекладені Миколою Зеровим, Григорієм Кочуром та ін. У 1986 р. вийшов повний текст «Метаморфоз» у перекладі Андрія Содомори.

Овідій був останній з відомих поетів Августової доби, зі смертю якого закінчилося золоте століття римської поезії. На честь Овідія названий кратер на Меркурії і селище міського типу в Одеській області – Овідіополь.

Український контекст

Андрій Содомора

Народився 1 грудня 1937 року в с. Вирів Кам'яно-Бузького району Львівської області. Закінчив Львівський університет. Кандидат філологічних наук, професор кафедри класичної філології Львівського національного університету ім. І. Франка. Автор перекладів з давньогрецької творів Менандра, Арістофана, Софокла, Есхіла, Евріпіда; з латинської творів Горація,

Овідія, Лукреція, Сенеки, римських елегійних поетів; прозових творів «Жива античність», «Наодинці зі словом», «Під чужою тінню», «Сивий вітер», «Лішіями долі», «Студії одного вірша»; поетичної збірки «Наодинці зі Львовом». Член Національної спілки письменників України, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Лауреат премії імені Максима Рильського, літературної Нагороди Антоновичів та обласної премії імені Михайла Возняка. 31 грудня 2008 Андрію Содоморі присвоєно звання професора, а 5 травня 2012 року – звання почесного громадянина міста Львова.

Перший лауреат державної Літературної премії імені Григорія Кочура (2010).

Метаморфози (фрагменти)

Перша (вірші 1-150)

- 1] Дух пориває мене: про нові починаю співати
- 2] В змінених формах тіла. О боги,- бо ж од вас переміни,-
- 3] Задум співця надихніть: відтоді, коли світ народився,
- 4] Ген аж до наших часів доведіть нестихаючу пісню.

- 5] Поки ще море й земля появилися, поки над ними
- 6] Небо прослалось, обличчя однакове мала природа.
- 7] Хаосом потім назвали її – велетенська, безладна
- 8] Купа, сама бездіяльна вага, де, поєднане будь-як,
- 9] Зібране з різних кінців, клубочилось речей всіх насіння.
- 10] Світові сैया свого не являв ще Тітан променистий,
- 11] Не поновляла сріблястих рогів, наростаючи, Феба.
- 12] Ще не повисла Земля, ще в повітрі легким її власний
- 13] Не врівноважив тягар; у ту пору ясна Амфітріта
- 14] Не простягала ще рук лазурових уздовж суходолів.
- 15] Скупчились там, перемішані, води, земля і повітря;
- 16] Тим-то земля не була ще стійкою, пливучими – води,
- 17] Світлим – повітря; ніщо там не мало ще форми своєї,
- 18] Все-бо в сум'ятті було, й у тій масі, в єдиному тілі,
- 19] Жар проти холоду йшов, на вологу сухе повставало,
- 20] Проти м'якого – тверде, на легке напирало вагоме.

- 21] Бог тоді втрутивсь, однак, і добірніші сили природи:
- 22] Неба намет од землі відділив він, а землю – від моря,
- 23] Потім ефір блискотливий підняв над імлістим повітрям.
- 24] Так, розібравши громаддя сліпе на окремі частини,
- 25] Простором їх порізнив, а з'єднав – найсердечнішим миром:
- 26] Іскрами звився вогонь невагомий – опуклого неба
- 27] Сила стрімка – й закріпивсь на вершечкові світобудови.
- 28] Побіч – повітря, до нього вагою і місцем найближче.
- 29] Землю ж, яка притягнула до себе вагоміші частки,
- 30] Власний тягар пригнітив; наостанку хвиляста волога
- 31] Весь непохитний вже світ охопила пливкою межею.
- 32] Суміш первісну ось так поділивши, цей бог невідомий -
- 33] Хто б він не був – сформував як належало світу частини: [15]
- 34] Землю – насамперед, що на зразок велетенської кулі
- 35] Завжди однакову з різних боків своїх має опуклість.
- 36] Водами блиснув тоді; під вітрами рвучкими здіймались
- 37] їм повелів, суходоли ж обвів побережжям піщаним.
- 38] Далі – струмком задзвенів, багновища розлив та озера,
- 39] З волі його в берегах зазмїлися спадисті ріки.
- 40] Поки пливуть – одні тут, інші там – забирає земля в них
- 41] Трохи води, трохи – дійде до моря, і там, на просторі,
- 42] Лунко об скелі вже б'є, щойно з річища вирвавшись, хвиля.

- 43] Він повелів, щоб прослались поля, опустились долини,
44] Листям покрились ліси, піднялися хребти кам'янисті.
45] Як розтинають небесне склепіння праворуч дві смуги,
46] Й стільки ж ліворуч, і п'ята, від них чотирьох гарячіша,
47] Так от і небом повиту твердінь поділив прозорливий
48] Світу творець, охопивши й її стількома ж поясами.
- 49] На серединнім немає життя через жар непомірний;
50] Два по краях – у глибокім снігу; а двом поміж ними
51] В лагідній суміші бог дарував і тепло, й холоднечу.
52] Вище – повітря лягло, незоре й легке, та наскільки
53] Легша вода від землі,- від вогню воно важче настільки.
54] Там він і хмарам густим, і туманам велів оселитись.
55] Там і громи помістив, щоби смертним серця потрясати.
56] Там – і вітри, що викрешують спалах і блискавку в небі.
57] Світу дбайливий творець не дозволив, однак, вітровіям
58] Вільно ширяти довкіл; їм опертися важко й сьогодні,
59] Хоч не в однім вони напрямі дмуть, а лиш кожен – в своєму:
60] Світ на шматки б розірвали – в такій ті брати ворожнечі.
61] Евр на Схід одступив – до країв набатейських та перських,
62] Та до хребтів, що купаються в променях раннього сонця.
63] Захід і ті береги, що під сонцем похилим тепліють,
64] Має в опіці Зефір. А на Північ, у Скіфію сніжну,
65] Силою вдерся жажливий Борей. Протилежні широти
66] Австр поливає дощем, наганяючи хмари кошлаті.
67] Врешті й ефір над усім помістив – невагомий і чистий:
68] В ньому ні крихти нема від падолів земних, ні пилинки.
69] Тільки-но бог усьому, що було тоді, визначив межі,-
70] Тут же, привалені досі безоднею шістьма сліпої,
71] Ясно засяяли, всіявши ген усе небо, сузір'я.
72] Потім, щоб кожна з частин світових щось живе в собі мала,
73] В обширах неба зірки появилися й постаті божі;
74] Хвиля, подавшись, окутала риб табуни блискотливі;
75] Звір на землі оселився, а птахи – в легковійнім повітрі.
- 76] Та не прийшла ще пора на розумну, на вищу істоту,
77] Що повноправно б могла над усім, що живе, панувати.
78] Тут і людина зросла. Чи її з божественного сім'я
79] Вишлекав щедрий творець, щоб почин був для кращого світу,
80] Чи, розлучившись недавно з ефіром, земля молода ще [16]
81] З небом споріднений паросток виріла в лоні своєму.
82] Син Іапета вигадливий, землю з дощем розмішавши,
83] Злішок із неї зробив, до богів усевладних подібний.
84] Тож, коли звір тільки в землю потушлює погляд, людині
85] Він дав поставу струнку, щоб могла споглядати високе
86] Небо й до світлих зірок повелів їй підносити очі.
87] Так невпізнанною стала земля, хоч була нещодавно
88] Звалищем темним, і ось – вже обличчям людським зазоріла.

Чотири покоління людські

- 89] Вік золотий було вперше посіяно. Чесність і Правду
 90] Всюди без примусу, з власної волі в той час шанували.
 91] Люд ще ні кари, ні страху не знав, бо тоді не читав ще
 92] Грізних законів, карбованих в мідь; ще юрба не тремтіла
 93] Перед обличчям судді – проживала й без нього в безпеці.
 94] З гір у ту пору підтята залізом сосна не спускалась,
 95] Щоб до заморських країв поплисти по розгойданій хвилі.
 96] Смертні й не знали, що є ще десь інший, крім їхнього, берег.
 97] Міста тоді звідусіль обривистий рів не обводив,
 98] Ще не ячала сурма та й ріжків ще не чуть було мідних,
 99] Ще не блищали ні меч, ні шолом. Не тримаючи війська,
 100] В тихім дозвіллі спокійно жили-вікували племена.
 101] Без обробітку й земля, що не відала ран од заліза,
 102] Щедро, по волі своїй, усіляку приносила живність.
 103] Люди, вдоволені тим, що само, без принуки, зростало,
 104] Терен по схилах гірських і пахучі суниці зривали,
 105] Темні ожини, що густо гілки обліпляли колючі,
 106] Дуб же, Юпітера дерево, рясно ронив їм жолуддя.
- 107] Вічна буяла весна. Під віянням теплих Зефірів
 108] Солодко, наче вві сні самосійні гойдалися квіти.
 109] Так от і лан, хоча плуга не знав, не лежав перелогом,
 110] Гнав свою хвилю важку – золотавим пишався колоссям.
 111] Ріки пливли молоком, хвилювалися ріки нектаром.
 112] Медом жовтавим зелені дуби ненастанно точились.
- 113] Потім, як древній Сатурн повалився у темрявий Тартар,
 114] Світ під Юпітером був. Появилось срібне поріддя,
 115] Гірше, ніж золото, хоч од рудої цінніш було міді.
 116] Весну колишню всевладний Юпітер обмежив у часі
 117] Літом, зимою, сльотливою осінню; хутко минати
 118] Стала весна – лиш четверта частина квапливого року.
 119] Саме тоді замигтіло повітря від спеки сухої,
 120] Саме тоді задзвеніли бурульками води під вітром.
 121] Тут і під кривлю ввійти довелось: то в печерах селились,
 122] То під наметом із пруття та лоз, переплетених ликом.
 123] Саме в ту пору з'явився рільник, і Церерине зерно
 124] В темну лягло борозну, й під ярмом заревіла худоба.
- 125] Трете на зміну йому підійшло тоді – мідне поріддя.
 126] Грізної вдачі було й до жорстокої зброї покванне, [17]
 127] Ще не злочинне, однак, як останне – з заліза твердого.
 128] Тут же в цю гіршу, залізну добу всяка скверна ввірвалась;
 129] Тут же, сумні, відійшли – Соромливість, і Чесність, і Віра.
 130] Вслід їм на землю Облудність прийшла, Віроломність, а з ними –
 131] Чвари, Насилля сліпе й до багатства Жадоба злочинна.
 132] Парус тоді забілів, хоч весляр на вітрах ще не знався,

- 133] Їй сосна, що цупко своїх верховин донедавна трималась,
 134] Ось уже днищем ковким на чужій захиталася хвилі.
 135] Землю ж, яка була в спільному вжитку, як сонце й повітря,
 136] Помежував як удовж, так і вишир землемір хитромудрий.
 137] Не вдовольняючись тим, що дає вона – як і належить –
 138] Хліб та всілякі плоди, зазирають уже в її надра.
 139] Її ті, що заховані там, що вповиті стігійською млою,
 140] Вже виринають скарби – й на лихе підбивають людину.
 141] Зблиснуло згубне залізо й ще згубніше золото – й тут же
 142] Встала, жажлива до них, невсищуца Війна, й забряжчала
 143] Зброя в жорстокій руці, що багрилась пролитою кров'ю.
 144] Люд на грабунок іде. На господаря гість зазіхає,
 145] Тестя висліджує зять, уже й братня любов ненадійна.
 146] Жінка грозить чоловікові, він же – чигає на неї.
 147] Мачуха дітям готує із трав зеленаву отруту.
 148] Синові знати кортить, чи то скоро впокоїться батько.
 149] Впала вже віра в богів, і остання із жителів неба
 150] Землю, зволожену кров ю людей, покидає Астрей...

Переклад Андрія Содомори

ЗИМА У ГЕТІВ («Зима на чужині»)

(книга III, елегія X)

Може, і досі ще хто пам'ятає вигнанця Назона,
 В Місті зосталось іще, може, ім'я по мені, –
 Знайте ж – під зорями, що не спускаються в море ніколи,
 В дальній країні тепер я між чужинців живу:
 Скрізь дикунів – савроматів, і бассів, і гетів племена –
 Навіть не гідні мене їхні самі імена!
 Поки ще тепле повітря – тим часом нам Істр оборона:
 Хвилями плінними він запобігає війні.
 Тільки ж надійде понура зима і весь берег зашерхне,
 І від морозу стає біла, мов мармур, земля, –
 Тут і Борей, і сніги заважають нам жити під Арктом,
 Небо тремтять, і те ніби тут гнобить людей.
 Падає сніг і лежить, під дощем і під сонцем не тане,
 Твердне; суворий Борей робить довічним його.
 Отже, і перший іще не розтане, як випаде другий,
 У багатьох він місцях часто дворічний лежить.
 І в Аквілону бурхливого сила така, що високі
 Башти з землею рівня, дахи з будівель зрива.
 Шкури та теплі штани від холоду злого рятують,
 З тіла усього саме тільки й відкрите лице.
 Часто від руху дзвенить льодинками вкрите волосся,
 І на морозі блищить, біла уся, борода.
 Не розпадаються вийняті, посуду форму зберігши,
 Вина, і вже не черпають треба, а їсти шматки.
 Що вже казати, як струмки, переможені холодом, тверднуть,

Чи як на озері ту воду копають крижку?
 Навіть і сам, за ріку папірусодайну не вужчий,
 Той, що в собі звідусіль стільки поєднує хвиль, –
 Істр – навіть він, від жорсткого вітру ізверху застигши,
 Потай у море несе води блакитні свої.
 Там он, де судна пливли, нині ноги ступають; по хвилі,
 Холодом скутій, тепер кінські копита дзвенять;
 Нині мостами новими, що вирости над течією,
 Тягнуть сарматські воли варварських безліч возів.
 Віри мені не шіймуть; таж нема за брехню нагороди,
 Отже, здається мені, вірити свідкові слід:
 Бачив я море безкрає, що теж від морозу застигло,
 Води недвижні слизька вкрила й блискуча кора.
 Але ж не досить і бачити: йшов я по хвилі затвердлій
 І не змочила вода зовсім моєї ноги.
 Якби тобі довелось, Леандре, пливати в цій протоці,
 Певно б вода не була винна у смерті твоїй.
 Навіть дельфіни не можуть із хвиль до повітря піднятись,
 Бо навісної зими їх не пускає покров.
 Мабуть, коли, махнувши крилом, Борей зашумів би,
 Хвиль би не збив і тоді на полоненій воді,
 Не ворухнулись би судна, мов мармуром, стиснуті льодом,
 І розгинати б весело скованих вод не могли.
 Бачив я риб, що в льоду зависли, прив'язані міцно, –
 Деякі з них навіть там ще зберігали життя.
 Отже, як тільки надмірна Бореєва сила повіє
 Чи над простором морським, чи над розливом ріки,
 То через Істру рівнинну, сухим Аквилоном закуту,
 Варвар ураз наліта, ворог на бистрім коні –
 Ворог на бистрім коні, стрілою крилатою грізний,
 Дикий руйнуючи край, нищачи люд навкруги.
 Хто утікає, лишаючи дім: на полях беззахисних
 Необоронене скрізь ворог добро забира,
 Сіл нужденне добро: і ришучі вози, і худобу –
 Всі ті достатки, які має злидар-селянин;
 Тих полонених женуть, скрутивши їм руки за спину;
 Бачать востаннє вони рідні оселі й лани;
 Падають інші, без жалю зубчастими стрілами вбиті,
 Адже отруту страшну бистре залізо несе.
 Те, що несила узяти з собою, – в дорозі лишають,
 І безневинні хатки палить ворожий вогонь.
 Мир настає, то й тоді страхіття війни всіх лякає,
 І не веде борозни ратай, налігши на плуг;
 Тут, коли ворога бачать або і не бачать, – бояться;
 Тож необроблена скрізь, дика, мов пустка, земля.
 Ані солодкі в тіні не ховаються тут виноґрона,
 І не шумує в діжках, ціну здійсмаючи, муст.

Яблук нема в цій країні. Не мав би Аконтій, на чому
Слів написати своїй пані й підкинути їй.

Видно навколо поля без дерев і без зелені, голі.

Горе моє! Не заходь жоден щасливий сюди.

Адже так широко світ розіслався безмежно-великий,

Нащо ж на муки мені край цей відкрито сумний?

Переклад Григорія Кочура

Завдання за рівнями

I

1. Про які факти життя Овідія ви дізналися?
2. Назвіть основні твори поета.
3. Як Овідій описує землю чужинців у вірші «Зима на чужині»?
4. Які кольори переважають в описі поезії «Зима на чужині»?

II

1. У чому полягає трагізм долі Овідія?
2. Якою була тематика поезій Овідія?
3. Якими настроями пронизана елегія «Зима на чужині»? З чим пов'язані ці настрої?

III

1. Визначте ідею поезії.
2. Доведіть, що вірш «Зима на чужині» написаний у формі послання.
3. Поміркуйте, чому вірш «Зима на чужині» є елегією.
4. Важливою особливістю елегії є емоційна спрямованість – сум, розпач, невпевненість. Чи відповідає емоційний настрій «Сумних елегій» Овідія особливостям жанру? Поясніть, чому ви так вважаєте.

IV

1. Подумайте і дайте тлумачення класифікації людей в Овідія у моральному плані.
2. Які думки і почуття навіяла вам поезія Овідія?
3. Що є, на ваш погляд, спільного в громадянській позиції ліричних героїв поезій Тіртея «Добре вмирати тому...» і Овідія «Сумні елегії»?

РОЗДІЛ 3

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Доба Середньовіччя займає особливе місце в історії культури і філософії. Що виникає перед вашим уявним поглядом в першу чергу, коли ви чуєте слово «середньовіччя»? Закутий в лати лицар. Хрестові походи. Інквізиція. Залізо. Камінь. Молитви. Чарівники. Вогнедишні дракони. Вогонь і кров. Кам'яні громади феодального замку... Чимало в середні віки нагромаджено важкого, нелюдського, темного. Гуманісти епохи Відродження назвали цей період – епохою «темної ночі», «похмурим» середньовіччям. Та подивимось, чи так все однозначно.

Художньою моделлю середньовічного світу оберемо образ благородного замку, який буде відображенням величезного і неповторного за багатством змісту та форм духовного світу епохи, з якою ви ознайомлюєтеся.

Уявіть гірський схил, на якому зведений середньовічний замок – вражаюча своєю величністю і загадковою аурою споруда. Його гострі шпилі і башти дивляться в небо. Кам'яні стіни символічної споруди – справжні свідки тисячолітньої історії, адже саме тисячу років – з IV по XIV ст. – тривала епоха Середньовіччя.

Запрошуємо Вас піднятися по звивистій дорозі, що веде до замку. Пройдіть по схилу перед плато, помилуйтеся чудовим краєвидом. До зовнішніх воріт замку веде підйомний міст через рів. Цей міст зберігає відомості про основні опори, підвалини Середньовіччя.

Заходьте далі через міст у ворота, що охороняються лицарями в блискучих латах. На воротах нашого замку – пурпурові стяги, на яких срібними нитками вишиті основні гасла епохи Середньовіччя: *«Надія на торжество справедливості»* та *«Віра у вищі сили»*.

Століттями в цьому замку кипіло життя, плелися інтриги і влаштовувалися пишні бенкети, а за його стінами було чути брязкіт зброї і гарматні постріли. Тут кожен камінь просочений загадковістю та історією.

Наш замок будували архітектори різних середньовічних культур: західної та східної. Це відобразилося на його унікальній споруді, що складається з трьох основних корпусів – естетичних ідеалів-вершин епохи Середньовіччя.

Ось перший корпус нашого замку – висока будівля-пагода, що має кілька широких черепичних дахів з вишукано вигнутими і піднятими вгору краями. За висловом китайських зодчих, які збудували цю частину замку, ця споруда парить над місцевістю, як розпластані крила птаха. Їй притаманний дух ясної гармонії з навколишнім світом і простоти. Так само китайська література періоду Середньовіччя тяжіє до гармонійного злиття з природою.

Східні автори цього періоду спираються на ідеї і світогляд трьох великих релігій Китаю: конфуціанства, даосизму і буддизму. Конфуціанство, наприклад, культивувало поєднання самовдосконалення людини з суспільною відповідальністю. Кожен у суспільстві повинен знати своє місце: правитель – чесно служити і піклуватися про підданих, чиновники – давати йому мудрі поради, селяни – чесно працювати. Вірність, покірність, доброта і співчуття, почуття обов'язку, повага до старших і до батьків проголошувалися головними чеснотами благородної і гідної людини. Протягом всієї історії китайської поезії проходила зміна поетичних течій, які тяжіли або до конфуціанського раціоналістичного бачення світу, або до містичного натхненного зльоту фантазії даосизму і буддизму.

VIII–IX ст. називають «золотим віком» китайської поезії, характерними ознаками якої були сила і простота, мужність і ліризм, суворість і ясність. У цю епоху творили відомі поети Лі Бо і Ду Фу. Основними темами китайської поезії є теми поета і природи, втечі від світу, дружби, кохання, співчуття до людини, викриття несправедливості, туги за минулим, вигнання, життя на чужині, провини.

А ось другий корпус нашого середньовічного замку – вежопо-

дібна кубічна споруда з витонченою орнаментальною декорацією, увінчана шатром-куполом. Її будували іранські архітектори, щоб втілити в камені специфічні риси таджицько-перської культури і мистецтва. Світову літературу збагатили чудові поети і прозаїки Ірану. З них особливо прославилися «хорасанський соловей» Рудакі, неперевершений майстер газелей Хафіз, якого називали «уста сокровенного світу»; автор відомої поеми «Шах-наме» Фірдоусі, видатні суфійські поети Румі, Сааді, та найвідоміший автор цієї літератури – поет Омар Хайям, який створив жанр рубаї. Основні теми перської середньовічної поезії – оспівування величі духу людини і утвердження віри в безсмертя людського розуму.

Камелот, середньовічна Англія

Третій корпус символічного замку Середньовіччя – більш візнана кам'яна вежа західноєвропейського архітектурного стилю. Ця споруда вражає міццю. У ній відчувається бурхливий, грізний характер феодалних війн і хрестових походів. Стиль будівлі темпераментний і драматичний, як і напружене життя європейського середньовічного міста. Основним його композиційним елементом є вертикаль, що символізує спрямованість до неба і нікчемність земного перед божественним.

Література європейського середньовіччя заснована на християнських ідеалах і цінностях і прагне до естетичної досконалості. Реальністю, що визначає все суще, виступає Бог. Він вічний, незмінний, і є абсолютним Творцем всієї світобудови. Середньовічний християнський світ – це протилежності: світла й темряви, добра і зла, Бога і Диявола, неба і землі, світу вищого і земного, тілесного і духовного. Антична культура не знала подібного розколу. Середньовічна ж культура в парах протилежностей вибирає духовне. Людина – не просто гріховна істота, а така, що має божественну душу: весь світ усвідомлюється через пари антиномій, в тому числі і людина. Мистецтво розглядається як спосіб прославити Бога.

Середньовічний Хотин, Україна

Слово в Середньовіччі набуває сокровенного, сакрального значення. Воно вимовляється в особливих випадках і не має нічого спіль-

ного з суєтним, буденним. Звідси – розмежування літератури цього періоду на світську і релігійну.

До основних жанрів світської середньовічної літератури належать: *героїчний епос, куртуазна (лицарська) література, міська література, народні пісні*.

У розвитку національних культур були складені безцінні зразки героїчного епосу європейських народів: «Пісня про Нібелунгів», «Пісня про Роланда», «Слово про похід Ігоря», «Пісня про мого Сіда». Для героїчного епосу характерний ідеалізований герой, якому властиві і мужність, і жорстокість. У центрі такого твору – велика битва.

Опинившись у середньовічному замку, починаємо уявляти лицарські турніри, які проходили в минулі часи. Лицарський кодекс відображений у художніх творах цього періоду, які створюють культ «прекрасної дами», високих почуттів, шляхетності, військової доблесті, честі, вірності, гідності. Одним із перших авторів куртуазних (лицарських) романів був середньовічний поет Крет'є де Труа. У своїх творах (зокрема в романі «Івейн, або Лицар Лева») він зобразив складне поєднання двох головних цінностей, яким поклоняється лицар: васальне почуття обов'язку і любов до «прекрасної дами». Популярними стають лицарські «романи», на сюжети кельтських легенд про короля Артура і лицарів «Круглого столу», лицаря Ланселота, Тристана та Ізольду. Ядро такого роману складає «авантюра» (пригода), центральним героєм якої виступає мандрівний лицар (ідеал за мірками куртуазії).

Поезія в середні віки стає королевою європейської словесності, (творчість трубадурів, вчена латинська поезія, поезія мандрівних студентів – вагантів, література Провансу XII ст.

Значний пласт середньовічної літератури – клерикальна (церковна, релігійна, духовна) література. Вона представлена видатними іменами, такими як: Абельяр, Франциск Ассізький, Фома Аквінський. Середньовічна клерикальна література на латинській мові виробила нові жанри: *видіння* (розповідь про подорож душі під час сну по загробному світу), *житіє* (розповідь про народження святого, перше подвиги святості, чудеса за життя і після смерті), *релігійний гімн, послання, коментар до Святого Письма, сповідь* тощо. В їх основі лежали зразки текстів, що входять до Нового Заповіту. Клерикальна література відрізняється риторичністю, морально-дидактичним характером, у мові переважають символи і алегорії. Спостерігається протиріччя: людина – вінець природи, людина – раб Божий.

Мистецька палітра

Особливе місце в культурі Середньовіччя займають такі види мистецтва, як архітектура і живопис. Основний жанр живопису – ікона.

Монастирі, що виникають з IV ст., стають центрами створення християнських книг. Розвивається мистецтво книжкової мініатюри, яка отримала назву від використання для малюнків червоної фарби «мініум» і маленького розміру.

Уперше в західній культурі виникає вища освіта – перші європейські університети.

У часи Середньовіччя активно розвивалася архітектура, сформувалися перші власне Європейські стилі – романський і готика. Середньовічний храм – зменшене повторення Всесвіту, своєрідний мікрокосмос, який демонструє світосприйняття цієї епохи. Головна особливість середньовічної готики – спрямованість будівлі вгору, до небес, легкість, «відірваність» від землі.

Серед музичних інструментів Середньовіччя найбільш популярними стають орган, флейта, волинка.

Видатні представники культури середньовіччя: Мікеланджело Буонаротті, Ієронім Босх, Лоренцо Берніні, Андрій Рубльов, Джефрі Чосер, Джованні Боккаччо, Данте Аліг'єрі та інші.

Ієронім Босх «Сад земних насолод», біля 1500–1510 рр.

Узагальнюємо

1. Які три великі культури стали основоположними епохи Середньовіччя?
2. Які традиції наслідувала епоха Середньовіччя?
3. Назвіть основні ідеї, на яких базувалася середньовічна культура.
4. Якими є естетичні ідеали-вершини китайського середньовіччя?
5. У чому своєрідність та унікальність культури європейського середньовіччя?
6. Назвіть основні жанри світської середньовічної літератури.
7. Охарактеризуйте особливості лицарської літератури.
8. Що таке «клерикальна література»?
9. Які теми розкривали в своїх творах автори релігійної літератури?
10. Які твори середньовічних авторів увійшли в золотий фонд світової культури?
11. Як ви гадаєте, чи було «похмуре середньовіччя» «світлим»?
12. Прокоментуйте таблицю – порівняльну характеристику світогляду людини античності та середньовіччя.

Античність	Середньовіччя
Загальна гармонія світу	Недосконалість світу
Особлива роль природи, космосу	Головна роль Творця— споконвічної істоти
Людина— досконала. Цінність людського розуму і пізнання світу	Споконвічна гріховність людини. Спокутування гріхів людства Ісусом Христом
Можливість стати подібним богам	Страх перед Судом і Божою карою.

Індивідуальні завдання

1. Створіть свій опорний образ-символ епохи Середньовіччя і зобразіть його за допомогою будь-якого жанру (вірш, малюнок, ліплення, апплікація тощо).
2. Підготуйте цікаві матеріали з тем запропонованих на вибір: «Архітектура середньовічної Європи», «Освіта в середньовічній Європі», «У середньовічній бібліотеці», «Середньовічна лицарська література» та підготуйте за результатами роботи слайд-презентацію.

Лі Бо

(701–762)

Лі Бо або Лі Бай китайський поет періоду династії Тан. Разом із Ду Фу вважається одним з найвидатніших поетів в історії китайської літератури. Від нащадків отримав прізвисько «безсмертний поет».

З народженням Лі Бо пов'язано низку легенд. Одна з них розповідає, що перед його народженням матері наснилася велика біла зірка. Саме тому хлопчика назвали Тай Бай («велика білизна»). За іншою легендою Лі Бо був народжений зорею Тай Бай. Для багатьох він був уособленням духу зорі, вигнаної за провину в світ смертних. У датах земного народження Лі Бо існують різні версії (від 699 року до 705 року), але більшість дослідників вважає що 701 року.

Лі Бо був сином *багатого купця* або навіть *поміщика*. Про те, що батько був заможний, свідчать дані про його самотницьке, але безтурботне життя, яке він прожив до глибокої старості. Мало що відомо і про матір поета. Відомо, що вона походила з близького тангутам племені цян.

Поетичний талант у нього проявився вже в десять років. І хоча юнакові пророкували успіхи на державній службі, він залишає дім і з 721 по 738 р. подорожує, живе в горах. У мандрах поет знайшов собі дружину – онуку колишнього імператорського міністра. Сімейне життя та батьківство не відвернули поета-філософа від мандрів. Улюбленим місцем для філософських роздумів поета були гори Шаньдунь. Лі Бо було понад сорок років, коли імператор викликав його до себе і вшанував званням ханьмінь, що можна прирівняти тепер до звання академіка. «Безсмертний, скинутий з небес,» – сказав про нього старший його сучасник – поет Хе Чжі-Чжан. Але придворне життя не задовольняло байдужого до гонитви за успіхом і життєвими благами Лі Бо, тому в 744 р. він отримує дозвіл залишити столицю. Чиношанування і придворний етикет поета-філософа Лі Бо обміняв на зустрічі з близькими йому за духом людьми – поетами Ду Фу, Тао Ші та ін.

У 756 р. Лі Бо запросив на службу принц Лі Лінь. Поет згодився, бо принца вважали справедливим правителем. Вчинений Лі Лінем заколот і посягання на трон імператора Су-цзуну (старшого брата принца) ледве не коштував Лі Бо голови, проте завдяки втручання колись врятованого ним солдата, йому випадає тільки вигнання на південь Китаю, у далекий Єлан. Лі Бо незабаром помилювали і повернули зі середини шляху. А через деякий час 61-річний поет пішов із життя в будинку свого родича Лі Янбіна, в колі людей, які шанували й любили його.

Лі Бо писав про все, що входило до тем танської поезії. У його «прикордонних» віршах – мужність, суворість і привабливий ліризм.

Його поезія вирізняється глибокою філософічністю, яскравими даоськими образами, розповідає про різні сторони життя народу, зображує його нескореність.

Більшість поетичних творів Лі Бо вирізняються надзвичайною простотою стилю і неповторною задушевністю.

Поет використовує майже в кожному рядку порівняння, яскраві епітети, колоритні художні образи, метафори, алегорії. На його творчість вплинуло релігійно-філософське вчення – даосизм.

Лі Бо у своїй поезії прагнув *«змішати з землею небо»* та *«злити всю неосвящену природу з первозданим хаосом»*.

Поета приваблювали різні теми й мотиви, і серед них особливе місце посідає тема природи. Його твори не випадково називають «поезією гір та рік», тому що лірика Лі Бо є власне голосом природи, у ній відображаєть-

Даосизм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким природа і життя людей підпорядковані загальному божественному закону дао.

Релігія даосизму базується на вченні про дао – першоначало, першооснову і всеохопний закон світобудови.

Дао – у даосизмі вічне, незмінне, безформне, непізнаване начало всіх речей і явищ.

Дао – шлях, вічний, абсолютний і загальний закон спонтанного виникнення, розвитку й зникнення Всесвіту. Дао – доля, природна закономірність, порожняча, яка все породжує; невидиме, яке наявне у видимому. Воно перебуває у безперервному русі, а дії його невичерпні.

ся її розмаїте і складне життя у всій мінливості та непізнанності. Природа – привід для філософських роздумів митця, він ніколи не стомлюється спостерігати за нею, бо кожна зміна неповторна і несе красу. Був другом іншого великого поета цієї епохи – Ду Фу.

Творчість Лі Бо широко відома й за межами Китаю. Українською мовою Лі Бо перекладали Л. Первомайський, Г. Турков, Б. Рифтін, І. Лісевич.

У 2011 році в Львові вийшла перша збірка перекладів віршів Лі Бо «Дух старовини» українською мовою, які здійснили Г. Турков, Л. Первомайський та І. Лісевич разом з В. Іллею.

Український поет, драматург та перекладач Олега Лишеги відвів місце постаті Лі Бо в книзі «Друже Лі Бо, брате Ду Фу».

«Сосна біля південної галереї»

Поблизу галереї
росте сосна-одиначка –

В такої, природно,
розкидисте гілля й густе.

Вітрець навколишній
навіть на хвильку не вщухне:

Йому тут воля –
тож дме він і вдень, і вночі.

Затінений стовбур
покритися плямами моху.

А в пишній хвої
повітря неначе мигтить.

Чи вдасться їй досягти
надхмарної висі?

Це ж треба рости
аж декілька тисяч чі⁴

Переклад Геннадія Туркова

Печаль на яшмовому ганку

На яшмових сходах
біліє холодна роса.

Промокли панчохи.
Пливають мовчазні небеса.

Дивлюсь крізь фіранку
на місяць осінній печальний –

На тихій воді він тремтить
і повільно згаса.

Переклад Леоніда Первомайського

* чі – приблизно 30 см.

Український контекст

Леонід Первомайський

(1908–1973)

Леонід Соломонович Первомайський (Ілля Шльомович Гуревич) – український письменник, поет, перекладач. Народився 17 травня 1908 р. в родині ремісника-палітурника в місті Костянтинограді (тепер Красноград) на Полтавщині, де пройшли його дитинство і юність.

Самотужки здобув освіту. У літературу Леонід Первомайський увійшов стрімко. Така ж була і його натура – енергійна, запальна, чуйна до покликів часу.

В роки Другої світової війни Первомайський працював військовим кореспондентом.

Повоєнні роки жив у Києві, там і помер 9 грудня 1973 року.

Леонід Первомайський найбільше уславився як перекладач. Завдяки його невтомній праці видано українською мовою твори Лі Бо, Ф. Війона, Ш. Петефі, Ю. Фучика, Н. Гянджеві, М. Лермонтова, В. Маяковського, Г. Гайне, балади слов'янських та інших народів світу. У 1956 р. вийшла велика книга «З глибин», де зібрано переклади балад та пісень більш як сорока народів.

Завдання за рівнями

I

1. Що цікавого з життя китайського поета Лі Бо ви можете розповісти?
2. Як даосизм вплинув на творчість Лі Бо?
3. Назвіть українських перекладачів творів Лі Бо.

II

1. Яких поглядів дотримувався поет?
2. Розкрийте сенс назви твору «Печаль на яшмовому ганку» Лі Бо.
3. Спробуйте пояснити, чому поет Хе Чжі-Чжан назвав Лі Бо „безсмертний, скинутий з небес“?

III

1. Які слова допомагають вам побачити, почути, відчутти світ, зображений у поезії Лі Бо «Сосна біля південної галери»?
2. Знайдіть у вірші Лі Бо «Печаль на яшмовому ганку» зорові, слухові, нюхові, дотикові образи, заповнивши таблицю:

Гармонійна цілісність образів поезії Лі Бо «Печаль на яшмовому ганку»			
Зорові образи	Слухові	Нюхові	Дотикові

3. Охарактеризуйте елегійні мотиви у вірші «Печаль на яшмовому ганку».
4. Чи можна говорити на основі прочитаних вами віршів Лі Бо про філософське бачення поетом навколишньої природи? Поясніть.

IV

1. В чому полягає особливість структури віршів Лі Бо? Які почуття вони викликають?

Індивідуальне завдання

Намалюйте поезію Лі Бо в образі яскравого східного килима. Які кольоритки ви використаєте для свого малюнка? Які символи-візерунки?

Ду Фу

(712–770)

Життя Ду Фу, – важкий шлях людини зі збіднілого роду, змушеної продовжувати традиції своєї сім'ї, яка гордилася своїми відомими полководцями та державними діячами. Опук поета Ду Шень-яня. Ду Фу походив зі стародавнього роду. Народився у збіднілій на той час сім'ї провінційного урядовця невисокого рангу.

Проте зробити кар'єру Ду Фу не допомогли ні славетні імена предків, ні його талант. Ду Фу тривалий час мандрував країною, не зважаючи через бідність з'явитися на іспити.

У тридцять років він, нарешті, приїхав у столицю, але іспитів не склав. Тоді він написав для імператора оду, присвячену стародавнім обрядам, і йому поталанило привернути до себе увагу. Проте від посади у кримінальному відомстві у провінції, яку йому запропонували, він відмовився. Її замінили на ще дрібніший чин при дворі спадкоємця, і цей чин – лише подоба служби, яка не давала ні засобів до існування, ні доступу до політики.

У 755 р. поет опинився у полоні у повстанців Ань Лушаня, але йому пощастило втекти. Отримавши досить високе призначення, він повернувся разом із імператорським двором у столицю. Проте незабаром Ду Фу потрапив у немилість, його відправили у провінцію, а згодом поет покинув службу і перебрався у Ченду (провінція Сичуань), де прожив до кінця життя. Там йому й спорудили храм, який став у 50-х рр. XX ст. музеєм ім. Ду Фу.

Перший вірш написав у 7 років і його високо оцінили знавці поезії. Намагався скласти державні іспити, щоб за сімейною традицією отримати посаду державного службовця, проте так ним і не став.

У його творчому доробку більше 1400 віршів, у яких відображено настрої протистояння тапським вельможам та історична папорама правління династії Тан: розквіт, занепад. Серед віршів Ду Фу офіційна китайська критика виділяла твори написані на політичні теми (оспівування імператора) і на теми тлінності існування, людську пікчемність. Події доби Тан у Ду Фу передані докладніше, ніж у хроніках, тому його поезію називають «історією у віршах», «поетичною історією».

У традиційному китайському літературознавстві Ду Фу присвоєно титул «шишен» («священномудрий пііт»).

Українською мовою твори Ду Фу переклали Ярослава Шекера, Геннадій Турков.

Ду Фу – майстер пейзажної лірики. Він оспівував природу рідної країни, радість життя простої людини на лоні природи («Весняний краєвид», «В еднапні з природою», «Впочі у селі»).

Так у поезії «Про хліб і шовк» зображена тема війни і миру та долі людей.

Ду Фу використовує художні засоби для зображення війни і миру. Ліричного героя хвилюють наслідки війни. Думки народу збігаються з думками ліричного героя, який закликає вилити із зброї знаряддя мирної праці хлібороба. Ду Фу оспівує саме хліб і шовк, як поєднання праці, творчої майстерності, натхнення, краси, мирного життя.

Ду Фу багато зробив для розвитку китайської поетичної культури, справив величезний вплив на розвиток китайської поезії. У Китаї його шанобливо звать «корифеєм поезії». Вболівання за просту людину, за долю країни, оспівування самотності, печалі, страждань у вигнанні, сувора критика несправедливості у світі й у державі, конфуціанські мотиви – головна цінність яких – людина, оспівування реальних людей в реальному житті. Співвідношення «свого» і «чужого», художнє протиставлення: багатства – бідності, війни – миру, чужини – батьківщини; образи, символи; поєднання літературної і розмовної (просторічної) мови у поезії;

Конфуціанство – китайська етично-філософська ідеологія, за якою людина, створюючи тріаду «земля–людина–небо», зобов'язана працювати на землі на благо суспільства.

Засновником конфуціанства був китайський філософ Кунфу-цзи.

Спираючись на давні традиції, Конфуцій розробив концепцію ідеальної людини, якій притаманні гуманність, почуття обов'язку, повага до старших, любов до людей, скромність, справедливість, стриманість тощо.

З II ст. до н. е. і до XX ст. конфуціанство було офіційною державною ідеологією Китаю.

гострий соціальний зміст творів; лаконізм і простота особливості поезій Ду Фу.

Українською мовою вірші Ду Фу можна прочитати в перекладах Я. Шекери, Г. Туркова, І. Лисевича, Т. Некура та ін.

Пісня про хліб і шовк

Напевно, міст у Піднебесній
не менше тисяч десяти,
Але нема такого міста,
де б воїнів у латах не знайти.
Якби ж ми переплавити могли
ті лати на орала для землі.
Щоб кожну латочку бездоглядних ланів
переорати за погожих днів.
Щоб селянин і сів, і збирав,
... і шовкопряди листям годував.
Щоб той, хто любить рідну землю,
не лив за нею сліз даремно.
Чоловіки б у полі працювали,
і шовк, співаючи, жінки звивали.

Переклад Т. Некура

Пісня про хліб і шовк

У Піднебесній, по Китаю всьому,
 Є тисяч десять міст, мабуть;
 Але чи є хоча б одне, в якому
 Не славилася б воїнів могуть?
 А що, якби серпи, мотики й рала
 Повиливати нам з блискучих лат,
 Аби воли покірно оборали
 Цунь поля запусілого улад?
 Гіркі ридання вже б не поливати
 Ту землю, де гула страшна війна.
 Чоловіки б із піснею орали,
 Жінки б наткали з шовку полотна.

Переклад Ярослави Шекери

«Весняний краєвид»

Країна в руїнах, та гори і ріки живуть,
 У місті весна зеленіє співоcho-строкато;
 Засмучено мислю (аж квіти в сльозах)
 про Вітчизни майбуть;
 І птахи журливі... З родиною жаль розлучатись.
 Три місяці посіпль палає зашекла війна;
 Листи з Батьківщини для мене дорожчі від злота.
 Волосся коротша, на скроні ляга сивина;
 Рідке воно й куце, і шпильками – не заколоти.

Переклад Ярослави Шекери

Завдання за рівнями

I

1. Що вам запам'яталося з біографії китайського поета Ду Фу?
2. З ким із відомих китайських поетів-сучасників товаришував Ду Фу?

II

1. Виразно прочитайте поезію «Пісня про хліб і шовк» (у різних перекладах).
2. Чому свою поезію Ду Фу назвав «Пісня про хліб і шовк»?
3. Визначте провідну думку поезії «Пісня про хліб і шовк».
4. Про що розповідається в поезії «Весняний краєвид»? Яка ідея твору?
5. Які філософські ідеї у свою творчість вкладав поет? Поясніть чому.

III

1. Яка антитеза закладена в поезії «Весняний краєвид»? Розтлумачте.
2. Знайдіть у творах поета метафори. Зачитайте.
3. Простежте настрої вірша Ду Фу «Пісня про хліб і шовк». Які ідеали відстоює поет?

IV

1. Чи актуальний вірш «Пісня про хліб і шовк» у наш час?
2. Обґрунтуйте думку, що поезія Ду Фу не підвладна століттям.
3. У чому глибина філософських роздумів Ду Фу в поезії «Весняний краєвид»?
4. Що спільного має, на вашу думку, поезія Тіртея «Добре вмирати тому...» та «Пісня про хліб і шовк» Ду Фу? Чому ви так вважаєте?

Індивідуальне завдання

Намалюйте поезію Лі Бо в образі яскравого східного килима. Які кольоритки ви використаєте для свого малюнка? Які символи-візерунки?

Золота доба персько-таджицької лірики, її характерні особливості, видатні представники

Персько-таджицька лірика зародилася в кінці VIII ст. і розвивалася до XVI ст. Літературною мовою була мова *фарсі*.

Бейт – двовірш у писемній поезії народів Сходу.

У кожному бейті міститься якась закінчена думка. Із бейтів утворюються строфи, а то й певні жанри східної поезії (газель, рубаї, касида).

Касида (*араб.* – цілеспрямована) – урочистий жанр арабської, тюркської та перської класичної поезії.

Касида подібна до оди, хоч подеколи траплялися її сатиричні та дидактичні видозміни. Здебільшого то були твори придворних поетів на честь ханів, окремих полководців тощо. Трафаретна форма касиди, зумовлена таким призначенням, позбавляла їх оригінальності. Це передовсім моноримний вірш, у якому, як і в газелі, римуються між собою лише перші два рядки (бейт), в інших рима повторюється через рядок за схемою: аа ба ва га... і т.д. Касида мала від ста до ста п'ятдесяти рядків, причому перший бейт (матла) й останній (макта) підлягали старанному опрацюванню, оскільки вони містили основну думку твору.

Рубаї – чотиривірш, як правило, філософського змісту за схемою римування: *ааба* чи *аааа* (різновид монорими).

Рубаї як викінчений мініатюрний віршовий твір, що виражає певну думку, підкреслену в останньому рядку строфи, – одна з найпопулярніших версифікованих форм у ліричній поезії народів Сходу

Газель (від *араб.* – ліричний вірш) – ліричний вірш, що складається не менше як з трьох, не більше як з дванадцяти бейтів (двовіршів), пов'язаних наскрізною моноримною кожного другого рядка (крім першого бейта з парним римуванням) за схемою метричної основи *аруза*: аа, ба, ва, га тощо.

Поетична спадщина народів середньовічного Сходу досі вражає своїми ліричними й філософськими творами. Східні митці творили самобутні й оригінальні за формою зразки поетичного мистецтва. Особливо приваблювали східні форми лірики.

У основу системи віршування, запозиченої в арабів, було покладено чергування довгих і коротких складів. Основна одиниця віршування – бейт (двовірш). Бейти, які містили в собі закінчену думку, виділялися у творах будь-якого жанру персько-таджицької поезії

Основними жанрами персько-таджицької лірики є рубаї, бейти, газелі, «вірші з нагоди». Плинність та незбагненність світу, земні радощі, краса кохання, проблеми життя та смерті, швидкоплинності земного життя – основні теми персько-таджицької лірики. Найвідомішими постатями є Омар Хайям, Гафіз, Рудакі. Перські лірики часто звертаються до теми втраченої молодості, закликаючи жити теперішнім, цінуючи кожну мить життя, проблеми життя і смерті, незбагненності світу, плинності земного життя, цінування життєвої миті. Дуже часто лірики пишуть про кохання, поетично змальовують образ жінки.

Гафіз відомий насамперед збіркою творів «Диван», яку упорядкували вже після смерті поета. Туди увійшли близько п'ятисот газелей, рубаї, «вірші з нагоди» та інші твори. У своїх поезіях Гафіз звертається до мотивів швидкоплинності життя, до внутрішнього світу людини. Є твори, які вихваляють правителів. Звертається Гафіз і до теми кохання. Улюбленими темами його га-

зелей є віра, і викриття лицемірства. У творах простежуються глибокі філософські роздуми про існування людини у всесвіті. Для поезій Гафіза характерна багата образність, метафоризм.

Найпоширеніші жанри творчості Рудакі – касиди, газелі, рубаї та бейти.

Відомо, що Рудакі тривалий час був визнаним поетом, наближеним до еміра але втратив прихильність влад, його було осліплено за наказом еміра. Помер у злиднях насамоті.

Рудакі заклав основи класичної персько-таджицької поезії, недаремно його назвали «Адамом поезії».

Створив касиди, в яких вихваляв правителя, звертався до різних жанрів лірики. Філософські поезії Рудакі мають повчальний характер. У любовній ліриці освічуються почуття, жіноча краса, переживання.

Гафіз

(1141–1203)

Гафіз (Хафіз, Гафез, Гафіз Ш(и/і) разький; літературний псевдонім Мохаммеда Шамседдіна або Шамс ад-діна Мухаммада; бл.1325, Шираз – †1389 чи 1390) – перський і таджицький поет, народний співець.

Газель

Я по троянду в сад спустився на світанні.
Там соловей зайшовся в щебетанні.
Мій побратим гіркий, закоханий в троянду,
ронив, ридаючи, мелодії весняні.
Не стало вірності і дружби на землі,
немає жодного, хто б не тонує у злі.
Хто обдарований божественним талантом,
в скупого здирщика слугує при столі.
Немає в мудрого, де голову схилити,
йому судилися печалі та жалі.
Зате невігласи, що вирости в розкошах,
Щодня куцаються у золоті й сріблі.
Рядки поетові, що душу освіжають,

як ранній вітерець у юному гіллі,
 Ячменю пригоряй в скупих не заслужили,
 хоч будь їх автором безсмертний Санаї.
 Мені на вухо так сказала вчора мудрість:
 Терши всі злигодні, великі і малі.
 І завжди пам'ятай мої слова, Гафізе:
 «як не впадеш у прах, то будеш на чолі».

Переклад Василя Мисика

Рудакі

(852–941)

Рудакі (Абу Абдаллах Джафар Ібн Мухаммад, народився в 852 році, селище Панджрудак, тепер це Пенджикентський район Таджикистану, помер в 941, там же) – перський і таджицький поет, вважається засновником персько-таджицької літератури.

Бейти

До тебе прагне вся краса земна,
 Як до провалля прагне бистрина.

* * *

Як попрямує на левиний рик,
 На кладовище прийде мандрівник.

* * *

Не одяг – саван виправ для себе шовкопряд,
 Бо шовк душі своєї він тратив на халат.

* * *

Хто мудрих слухає, у того мир на думці.
 Війною й чварами втішаються безумці.

* * *

Покрила воду риза кришталева.
 Як зачаровані, стоять дерева.

* * *

Знання – це скарб, йому й ціни не зложиш.
 Визбируй же його, де тільки можеш!

* * *

«Що доброго сказав той гість хазяїнові дому?»
 «Якщо собі не хочеш зла, то не роби нікому!»

* * *

Хвали весняну хмару, що сльози проливає
І що своїм риданням цю землю звеселяє!

* * *

Одна душа, єдине тіло, але знанню немає дна.
Скажи, о дивний, ти людина – чи океанська глибина?

* * *

За недотепу ситий голодного вважає,
Бо на чуже страждання в нас відгуку немає.

* * *

Без діла не дармуй, життя свого не гай,
Живи роботою, за неї вболівай!

* * *

Щоденно музикою тішитись твій слух,
Тяжкого стогону не чуючи навкруг.

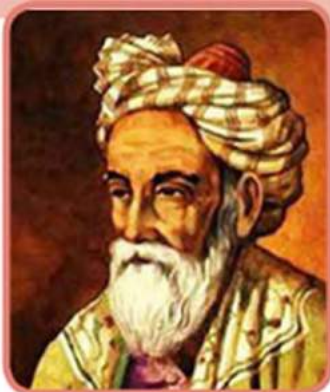
* **

Цей світ – як вітер, він усе забуде.
Неси вино! Хай буде те, що буде!

Переклади Василя Мисика

Омар Хайям

(1048–1122)

Омар Хайям народився у місті Нішапурі – одному з головних культурних центрів стародавнього Ірану. Дату народження поета змогли встановити лише недавно, розшифрувавши його гороскоп. Припускають, що гороскоп міг бути складений самим Омаром Хайямом, бо він захоплювався астрологією. Роки його павчання і мандрювань минули у різних містах Хорасану і Мавераннахру – Нішапурі, Самарканді, Бухарі, Гераті, Балхі, Ісфахані.

На Близькому Сході Омар Хайям був знаний передусім як видатний учений. Слава про його дивовижні знання поширилася по всій Середній Азії. Він був видатним математиком, фізиком, астрономом, філософом – справжнім тогочасним енциклопедистом. «Імам Хорасану», «Вчений муж століття», «Знавець грецької науки». «Цар філософів Сходу і Заходу» – ось далеко не повний перелік почесних титулів Омара Хайяма у зоряні часи його слави.

У філософії Омар Хайям вважав себе послідовником Ібн Сіні (Авіценни), модель Всесвіту якого з «Книги зцілення» була сприйнята західноєвропейськими вченими і відтворена у «Божественній комедії» Данте.

З глибин XII ст. дійшла розповідь про його останні хвилини життя. Абу-ль-Гасан Бейгакі переповів її зі слів родичів. У той день Омар Хайям уважно читав книгу свого улюбленого Авіценни «Книга зцілення». Дочитавши до розділу «Одиничне та множинне», він поклав зубочистку між двома листами й попросив покликати людей, необхідних, щоб скласти заповіт. В той день він не їв і не пив. Ввечері, закінчивши останню молитву, вклонився до землі і сказав: «О боже, ти знаєш, що я пізнав тебе в міру своїх можливостей. Вибач мені, моє знання тебе – це шлях до тебе». І помер.

Могила Хайяма знаходиться у Нішапурі біля могили імама Махрука. На цій могилі у 1934 р. на кошти, зібрані пошанувачами творчості Хайяма у різних країнах, був встановлений обеліск.

Відомий митець і мислитель середньовічного Сходу Омар Хайям залишив по собі величезну кількість наукових трактатів і досліджень, та все ж у світі його знають більш як поета, ніж як ученого. Його дивовижні чотиривірші (рубаї) й досі захоплюють читачів філософською глибиною, щирістю почуттів, лаконічністю, підкресленою простотою зображувальних засобів і водночас гнучкістю форми, яскравою ритмомелодикою.

Найбільше досягнення поета – рубаї. Омар Хайям був послідовним прихильником цього найскладнішого жанру персько-таджицької лірики. Принципово нове, що привніс Омар Хайям цей традиційний жанр, полягає в науково-філософській глибині чотиривірша, яка в його творчості ґрунтується на раціоналістичній світоглядній основі.

Поезії Омара Хайяма змушують читачів замислюватися, розмірковувати, спостерігати, сперечатися. Для поета людина – це найвища й найдосконаліша істота на землі.

Поет високо цінує її розум, натхнення, допомагає позбутися невпевненості, звільнитися від духовного рабства. Поет вважав, що тільки вільна людина може відкривати закони природи, розгадувати таємниці Всесвіту. У деяких віршах Хайям висловлює занепокоєння щодо можливостей людини, скаржиться на невідворотність долі. Омар Хайям пише, що життя коротке, а час швидкоплинний. Треба жити сьогоднішнім днем, радіти кожній миті.

У віршах поета багато недомовленого: наївтони, натяк, умовність, незавершеність думки, зумисна «туманність» висловів. Вони спонукають читачів мислити самостійно, йти дорогою пошуку і думати. Надзвичайною глибиною змісту й майстерністю художніх творів Омар

Мавзолей Омара Хайяма у Нішапурі, Іран.

Хайям здобув світову славу. Його твори перекладені мовами багатьох народів світу і читаються із зацікавленістю майже через тисячоліття після їх створення.

Літературна та наукова спадщина цього східного мислителя є неперевершеною і досі залишається незрівнянною сторінкою світової культури.

В українській літературі рубаї Хайяма переспівували Василь Мисик, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Володимир Ляшкевич, Віталій Іващенко, Володимир Ящук, Данило Кононенко, Юрій Хабатюк та інші.

Рубаї

Ті, що поклони б'ють, наслідують ослам,
 Бо служать шахраям, шахрайський возять крам
 І найдивніше те, що під покровом віри
 Живуть кафірами* і продають іслам!

І юних, і старих – всіх поглинає час,
 І невеликий нам дається днів запас.
 Ніщо не вічне тут: ми підемо так само,
 Як ті, що вже пішли й що прийдуть після нас.

* * *

Від хліба, що Творець нам посилає,
 Ніхто й малої скибки не відкрає.
 Тож не турбуйсь про те, що в тебе є,
 І не турбуйсь про те, чого немає.

* * *

Троянда вранішня ошатністю своєю
 Чарує солов'я, співця свого. Під нею
 Присядь у холодку, бо пелюстки ці вітер
 Зриватиме й тоді, як станемо землею.

* * *

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
 Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
 Того, що суджено, боятися не треба.
 Боюсь несправедно прожити на землі.

* * *

Я спав – і от мудрець мені у сні прорік:
 «Немає радощів для заспаних повік!
 Соннивче, ти забув, що сон – подоба смерті?
 Збудись, бо прийде час – і ти заснеш навік!»

* * *

Я тільки й знаю, що знання шукаю,
 В найглибші таємниці проникаю.
 Я думаю вже сімдесят два роки -
 І бачу, що нічого я не знаю.

* Кафір – «невірний» у мусульманському світі.

* * *

Недоброзичливість ніколи не могла
 Узяти верх: до злих вертались їх діла.
 Я зичу благ тобі – ти зла мені бажаєш:
 Ти благ не дждешся, я не побачу зла!

* * *

Хіба не дивно, що пани чиновні,
 Самим собі нудні, хоч горді зовні,
 До кожного, хто здирство зневажає,
 Такого пишного презирства повні?

* * *

У кого кожний день в запасі півкоржа,
 У кого свій садок і хата не чужа,
 Хто в рабстві не родивсь і сам рабів не має,
 У того світлий зір і радісна душа.

* * *

Якби мені до рук – скрижалі Долі,
 Я розписав би їх по власній волі!
 Із світу вигнав би всі смутки, болі,
 Чолом небес досяг, не жив би долі!

* * *

Твій ворог – небеса коловоротні.
 Без друзів ти, всі дні твої самотні.
 Будь сам собою, не гадай про завтра,
 В минуле не дивись, живи сьогодні!

* * *

Чи діждемо жаданого спокою,
 Чи дійдемо до хати над водою?
 О, як я хочу після тисяч років
 Зійти з землі хоч травкою малою!

* * *

Хіба у всесвіті найкращий твір – не ми?
 В очах у розуму зіниця й зір – не ми?
 Це коло всесвіту скидається на перстень,
 А камінь, що горить ясніш од зір, – це ми.

* * *

Хто в найтаємніше спроможний зазирнути,
 Той не шукає втіх і не боїться скрути:
 Якщо добро і зло – минуці, то байдуже,
 Слабим чи лікарем тобі судилось бути.

* * *

Оскільки мудрому наш вік ціни не знає,
 Усі плоди його недоум пожинає.
 Неси ж мені того, що розум відбирає,-
 І може, й нас тоді цей вік не занедбає!

* * *

Коли у мудрого є тайна будь-яка,

Хай в серці криється у нього, як Анка*.
З малої рісочки стає перлина в мушлі,
Коли глибінь її оточує морська.

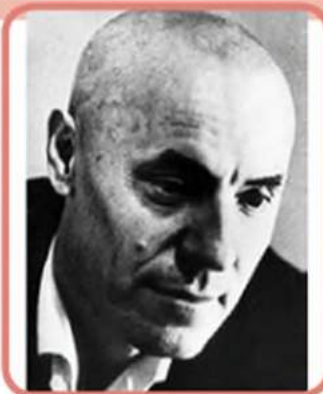
* * *

Ми – сонце щастя й горя океан.
Ми справедливість любим – і обман.
Злі й добрі ми, довершені й нікчемні,
Іржаве дзеркало й Джемшідів жбан.

Переклад Василя Мисика

Український контекст

Василь Олександрович Мисик

(1907–1983)

Василь Олександрович Мисик (1907–1983) – український поет, перекладач. В'язень сталінських концтаборів.

Народився 24 липня 1907 року в селі Новопавлівка Межівського району Дніпропетровської області в родині священика. Одночасно з творенням оригінальних поезій Мисик багато перекладав. У 1934 р. В. Мисика було заарештовано. За півроку – через брак достатніх даних – слідство було припинено. Але в липні 1935 р. Мисика було засуджено до

5 років виправно-трудових таборів. Незаслужене покарання Мисик відбував на Соловках.

З 1941 р. був у радянських військах, потрапив у полон. Навесні 1945 р. разом із групою солдатів, виведених на розстріл, утік із німецького табору для радянських військовополонених. У 1956 р. з Василя Мисика було знято всі звинувачення і реабілітовано.

Особливої уваги заслуговує плідна перекладацька спадщина В. Мисика, за яку 1977 р. поета було відзначено премією імені М. Рильського. В перекладах українською мовою Василя Мисика читаємо поезії Дж. Байрона, В. Шекспіра, О. Пушкіна, П.С. Шеллі, Р. Бернса, Г. Лонгфелло, Дж. Кітса, В. Уїтмена, П.Й. Гете, Ж.П. Беранже, та інших європейських авторів. Як фаховий сходознавець В. Мисик перекладав твори багатьох поетів Сходу: Рудаки (Вибране, 1962), Омара Хайяма (Рубаї, 1965), Гафіза (Лірика, 1971), Фірдоусі (З «Шах-Наме», 1975).

* Казковий птах.

Завдання за рівнями

I

1. Що ви можете розповісти про життя Омара Хайяма?
2. Дайте визначення літературознавчих понять «бейт», «рубаї», «газель», «касида».
3. Кого з українських перекладачів поетів персько-таджицької поезії ви можете назвати?
4. Що ви знаєте про життя і творчість Василя Мисика?

II

1. Які сторінки біографії О. Хайяма зворушили вас найбільше?
2. Які є особливості персько-таджицької поезії.
3. Виразно прочитай газель Гафіза «Я по троянду в сад спустився на світанні». Про що журиться поет, що його непокоїть?
4. Зачитайте бейти Рудакі. Визначте основні думки поезій.
5. Визначте коло проблем, які турбували Омара Хайяма в його поезії.
6. Вивчіть напам'ять 2–3 рубаї О. Хайяма.
7. Чому рубаї Омара Хаяма називають філософськими?

III

1. Що об'єднує майстрів персько-таджицької поезії Гафіза, Рудакі, Омара Хайяма?
2. Розкрийте філософський зміст бейтів Рудакі.
3. Якою постає людина в поезіях Гафіза, Рудакі, О.Хаяма?
4. Випишіть із віршів Рудакі найбільш яскраві рядки, які вам сподобались.

IV

1. Зачитайте напам'ять 2–3 рубаї Омара Хайяма. Чому саме ці рубаї ви обрали?
2. Розкрийте філософський зміст обраних вами рубаї. Чим вони вам сподобалися?
3. Які думки і почуття навіяла вам рубаї О. Хайяма?
4. До яких міркувань спонукає вас такий вислів О. Хайяма «Хіба у всесвіті найкращий твор – не ми»?
5. Яким ви бачите створений поетом у чотиривіршах світ?

«Пісня про Роланда»

У XI–XII ст. сформувався героїчний епос. Найбільш відомим твором цього жанру у Франції стала «Пісня про Роланда».

«Пісня про Роланда» – одна з французьких середньовічних героїчних поем, які називались у Франції піснями про подвиги. В ній описуються події, кінця VIII ст. (778 рік).

Історична основа твору. У 778 році, коли Карл повертався з походу до Іспанії, на його ар'єргард в ущелині у Піренеях (тепер муніципалітет Лусайде) вчинили напад баски та знищили його у битві у Ронсевальській ущелині. У ній загинуло кілька перів, серед них Грудланд, який був префектом Бретонської марки.

«Пісня про Роланда» є першим національним шедевром французького мистецтва. Первинно твір був призначений для усного виконання народними співцями – «*фішглерами*» (так називали у тогочасній Франції мандрівних акторів). Твору притаманний виразний героїчний пафос.

Посли Марсилія пропонують військові Карла матеріальну винагороду, щоб уникнути військової сутички. Але Карл Великий бореться за віру, тож Роланд наполягає на тому, щоб відмовити послам. Вчинок Роланда ставить духовні цінності вище від матеріальних, відмовляється від пропозиції, оскільки вважає свою війну священною.

В центрі оповіді – *Роланд*, племінник Карла, ідеальний лицар, втілення васальної вірності Карлу. Роландові протиставлено другого васала Карла – зрадника *Ганелона*.

В поемі проглядається три частини:

1. Зрада Ганелона. 2. Смерть Роланда. 3. Помста за Роланда. Спочатку поемі було призначено для усного виконання під супровід музичного інструменту.

«Пісня про Роланда» в Оксфордському рукописі складається з 4002 віршів. Твір написаний особливою строфічною формою – лессами, або інакше тирадами, з непостійним числом рядків у строфі від 4-х до 20-ти. Рядки всередині лесси зв'язані неточними римами – асонансами.

У «Пісні про Роланда» чітко виражена ідеологія феодального суспільства, у якому вірне служіння васала своєму сюзерену було незаперечним законом, а порушення його вважалось зрадою.

Роланд – це сміливий, відважний воїн-патріот, що завжди тримає своє слово. Це вірний васал короля, що не зрадить його ні за яких умов. Це борець із ворогами християнської віри, захисник знедолених, котрий виконує свій обов'язок. Тричі друг Роланда Оліфант благає його засурмити в чудодійний ріг, щоб покликати Карла на допомогу, і тричі одержує відмову. Роланд сприймає цю пораду як визнання слабкості, не гідної лицаря. Роланд – ідеальний лицар, патріот, правдолюбець. Безстрашний лицар, який мужньо приймає смерть, і в останні хвилини свого життя, він думає лише про свою країну, про виконаний обов'язок, про товаришів. Образ Роланда протиставляється образу Ганелона, який був зрадником і продався ворогові франків.

Карл Великий – типовий образ мудрого, справедливого правителя. Він неблаганний до ворогів та зрадників. Його образ міфологізовано й ідеалізовано.

Найбільшій популярності образ Роланда здобув на своїй Батьківщині – Франції. Його іменем у Середньовіччі називали вулиці та площі, пізніше, із лицарської літератури, його ім'я було забуте, але аж у XIX сторіччі та Шатобріан відновили зацікавленість людей історією та культурою Седніх віків, саме тоді Роланд став справжнім національним героєм Франції.

Образ Роланда не залишився поза увагою в інших видах мистецтва. Так французький композитор Огюст Мерме у 1894 році написав оперу «Роланд в Ронсево».

Український переклад твору зробили Василь Щурат, Нінель та Вадим Пашенки.

Український контекст

Василь Григорович Щурат

(1871–1948)

Щурат Василь Григорович (24 серпня 1871 – 27 квітня 1948) – український педагог, літературознавець, поет і перекладач. Родом із села Вислобоки на Львівщині. Навчався у Львівському і Віденському університетах. 1898 – 1934 роках учителював в гімназіях Перемишля, Бродів і Львова.

У 1921 році не присягнув на вірність польській державі й став директором приватної жіночої гімназії СС. Василянок у Львові (1921–1934). Брав активну участь у боротьбі за український університет, був першим ректором Львівського Тасмного Унту (1921–1923). У 1939, після більшовицької окупації Галичини, поповнився як дійсний член УАН. Останні роки життя працював директором Львівської Бібліотеки АН УРСР і професором Львівського Університету. Помер у Львові.

Щурат багато перекладав: Горація, з французької («Пісня про Роланда»), німецької (Гайне, Гете), польської. (А. Міцкевіч, Ю. Словацький, М. Конопніцька, А. Асник, Я. Каспровіч, К. Тетмаер), російської, білоруської та ін. Багато уваги Василь Щурат приділяв питанням українсько-польських відносин. Йому належить найкращий до 1914 року віршовий переклад «Слова о полку Ігоревім» сучасною українською мовою (1907).

Передмова Василя Щурата

I. Перекладати «Пісню про Роланда» я почав ще під кінець 1889 р. Спонукала мене до того її схожість з нашим «Словом про похід Ігоря Святославича», на яку мені не раз звертав увагу в своїх викладах української літератури кращій з учителів, Володимир Коцовський. Його зближення нашої лицарської пісні зі старофранцузьким епосом, хоч і намічувани злегка, давали не лиш те саме, що в 11 літ пізніше дав В.В. Еаллаш, але навіть дещо більше.

Вже Коцовський в 1889 р. звертав увагу на факт, що майже рівночасно на Сході й на Заході Європи з'являються лицарські поеми, в яких основою є боротьба з «поганими», а пануючим духом – помста й патріотизм, а причиною катастрофи – брак солідарності між своїми. Тоді ж проводив Коцовський паралель між героями поем: київським Святославом і Карлом Великим, Ігорем Святославичем і Роландом, Всеволодом і Олівером. Зближував голосіння Святослава по Ігорю з голосінням Карла по Роланду. Порівнював більш значущу [163] роль Ярославни в «Слові про похід Ігора Святославича» з ледь помітною роллю Альди в «Пісні про Роланда» й робив із того порівняння висновки на користь нашої пісні, як документу вищого становища жінки на Україні в XII столітті, а значить – і вищій культури тогочасної України. Вказував Коцовський також на такі паралельні появи в обох поемах, як тісний зв'язок людини з природою, як велике значення незвичайних явищ у природі (затміння сонця, бурі з громами, злету гайворона), як сни. Він зауважував, що як у «Пісні про Роланда», так і в «Слові про похід Ігоря Святославича» вихідним пунктом подій стала дрібна історична пригода – там побиття ар'єргарду французької армії Басками в Ронсевалі, тут – невдача походу Ігоря Святославича на Половців.

Від себе я до тих давних спостережень Коцовського додав би, що обидві военні катастрофи, оспівані в двох різних поемах, були попереджені перемогами й після обох катастроф, на завершення подій, наспіли хвилини радості – в старофранцузькій поемі з приводу хрещення еспанської цариці Брамімонди в столиці при великим здвигі народу, в нашій пісні з okazji повороту Ігорового сина з полону й весілля його з Кончаківною в Києві. Цей паралелізм у розвитку акцій можна доповнити схожістю обох поем в основі, за темами, ідеями, настроєм, змалюванням характерів героїв і їх світоглядів.

Звертаючи увагу на подробиці, можна б ще відмітити схожість у висловах лицарського завзяття в Роланда й Ігоря, котрим у битві однаково краща від ганьби смерть; схожість у ніжності відносин між Роландом і Олівером, як і між Ігорем і Всеволодом, навіть у самім розгарі битв; схожість у змалюванні безжурного нічлігу вояків після перемоги; однакове в обох поемах символізування невольницького упокорення пересіданням покороного з лицарського коня на просту шкапу, з княжого сідла в Коцієве; однаково зазначуваний співаками факт, що вони співають про давнину згідно з переказаними фактами, за хронікою св. Жіля чи по билинах свого часу, і саме тому на

їх пісні слід дивитись як на історичні (chansons de geste).

II.

«Пісня про Роланда» належить до циклу тих історичних пісень (chansons de geste) з X–XIV століття, який в'яжеться з особою Карла Великого, хоч оспівувані факти є і раніші і пізніші, а часто й зовсім фантастичні. З того циклу пісень «Пісня про Роланда» дійшла до нас у найстаршій формі. Представляючись піснею в віршах із асонансами замість рим, вона могла з'явитися не раніше другої половини XI століття. Вказують на це властивості мови, історичні натяки (наприклад, пограбування Єрусалима Турками, Оріфлам), згадки про історичні особи, які жили в X столітті (наприклад про Ричарда Норманського, Готфріда з Анжу) і загальна поетична декорація. В такій редакції ця пісня записана в оксфордському рукописі, який було переписано в Англії в другій половині XII століття. В тій редакції на кінці пісні було згадано поета чи співця Турольда.

Ядром пісні є дрібний історичний факт: знищення малого відділу французької армії Басками в Ронсевалі в 778 р. Та пригода викликала серед Франків велике враження. А хоч визначні імена убитих лицарів [164] були довго у Франції всім відомі, в пісенній традиції залишилося одно ім'я Гротланда (Роланда), бретонського маркграфа. Це є свідченням того, що пісні про ронсевальську пригоду склалися серед Гротландових дружинників, мешканців французької Бретані. На бретонське походження й першої редакції «Пісні про Роланда» вказують і сліди бретонського діалекту, які містяться в останній редакції.

Про різні моменти ронсевальської пригоди у Франції було складено величезну кількість невеликих пісень. Під кінець XI століття була складена на їх основі велика епічна пісня. Вона не збереглася. Але свідцтво про неї дають нам дві латинські переповідки – одна в прозі, друга в стихах. Прозова переповідка – то дев'ять розділів хроніки з першої половини XII століття, приписуваної архієпископові Турпіну; переповідка в стихах – то «Carmen de proditiōne Guenonis» (пісня про зраду Ганелона). Обі вони оперті на пропавшій найстаршій редакції «Пісні про Роланда». Обі незвичайно помічні при порівнянні та зіставленні старших і новіших частин редакції пісні.

(Василь Щурат. Передмова. // Пісня про Роланда. Львів. 1918. – С. 1–5.)

Пісня про Роланда (із скороченнями)

Король наш Карл, великий імператор,
Сім довгих літ в Іспанії провів.
Гористий край здобув він аж до моря,
Нема вже замка, щоб йому не здався,
В руїнах всі міста і їхні мури,
Крім Сарагоси на верху гори.
Король Марсілій править там невірний,

Мухмеду служить, Аполліна молить, –
 Та не минуть йому за те біди.
 Король Марсілій був у Сарагосі.
 Пішов він в сад, у тінь дерев плодових,
 Приліг на біломармуровий камінь.
 Круг нього більш як двадцять тисяч маврів.
 Він мовив герцогам і графам так:
 «Послухайте, панове, сталося лихо –
 Карл, Франції прекрасної король,
 Прийшов сюди, щоб всіх нас уярмить.
 А тут ні військ, щоб міряться з ним,
 Ні сил таких, щоби його здолати.
 Пораду дайте, наймудріші з маврів,
 Як рятуватись від ганьби і смерті».
 На це хоч би один промовив слово;
 Озвась лиш Бланкандрін,
 барон Вальфонди.

Карл Великий посвячує
 Роланда в лицарі

III

Вважався Бланкандрін одним з мудріших,
 Відважним був і рицарем чудовим,
 Готовим королю допомогти.
 Він так Марсілію сказав: «Не бійтесь,
 Упевніть Карла, гордого чванька,
 У вірній службі і приятні щирій:
 Пошліть в дарунок левів, ведмедів, псів,
 Сімсот верблюдів, соколів сот десять,
 Чотири сотні мулів з сріблом-злотом, –
 Всього добра на п'ятдесят возів,
 Щоб воїнам він міг ним зашлатити.
 Вже годі в цій землі йому сидіти,
 Нехай, скажіть, до Ахена верта,
 А ви, мов, пройдете слідом за ним
 Якраз в самий Михайлів день святий,
 Щоби прийняти там закон Христа
 І відтоді його васалом стати.
 Щоб честю і майном йому служити.
 Дамо йому й заручників, як схоче,
 Десятків два, щоб певність мав у цім,
 Дамо йому хоч би й своїх синів,
 На муки перший я б свого послав!
 Вже ж краще їм голів своїх позбутись,
 Ніж мали б ми маєтки й честь згубити
 І жебраками стать у цій землі».

XII

В тіні ялини сів могучий Карл,
 Своїх баронів кличе він на раду.
 Прийшов Оджьер, Турпін-архієпископ,

Старий Річарт, його небіж Анрі,
Хоробрий граф гасконський Ацелін,
Тедбалът із Реймса й брат його Мілон.
Крім цих прибув Джерін, був там Джер'ер,
Прийшов також на раду граф Роланд
І сміливий та славний Олів'ер.
Багато франків з франківської землі
На заклик Карла до його прийшло.
Також і Ганелон, що Карла зрадив,
Так почалась та нещаслива рада.

XIII

«Мої барони, – мовив Імператор, –
Марсілій-цар прислав послів до мене.
Він обіця нам блага незліченні:
Ведмедів, левів, пов'язаних хортів,
Сімсот верблюдів, соколів сот десять,
З арабським злотом сот чотири мулів, –
Всього добра на п'ятдесят возів, –
І просить нас до Франції вертатись.
Він прийде сам в мою столицю Ахен
Прийнять закон спасенний, христіанський;
Хрестившись, – буде ленником моім.
Так каже. В мене ж сумніви чималі».
На те барони: «Слід остерігатись».

XIV

Скінчив свою промову володар.
Не годиться із ним лиш граф Роланд;
Стає на ноги і говорить Карлу:
«Марсілію ніяк не можна вірити!
Сім літ, як ми в Іспанію прийшли.
Я Нопль здобув для вас, здобув Коммібль,
Вальтерну взяв і всю округу Піни,
Севілію, іуделу, Баласгет.
Король Марсілій завжди був зрадливий:
До вас прислав п'ятнадцять сарацинів;
У них були в руках гілки оливи
Й такі ж улесливі слова були.
Спитали ви поради у французів,
Хвалили вас за той безумний вчинок,
Послали ви поганинові двох –
Один був граф Базон, другий – Базілій, –
І Мавр стяв голови обом в Альтілї.
Я раджу й далі ворогів громити,
Вести до Сарагоси всі війська,
Й держать облогу хоч би й все життя,
Але ж помститись зраднику за вбитих».

XV

Поник чолом великий імператор,

Він крутить вус і підборіддя гладить,
 Роландові ні слова не відкаже.
 Замовкли франки. Тільки Ганелон
 Мовчати не став. Зривається, підходить
 І горде слово Кардові говорить.
 Він мовив так: «Не вірте похвалькам.
 Хто б це не був, хоч навіть і я сам,
 А слухайте того, хто раду дасть корисну.
 Король Марсілій справді вам кориться:
 Іспанію він хоче взяти, як лен,
 Та ще й закон Христа прийняти згоден.
 Хто радить вам не вірити йому,
 Забув, які тяжкі нас муки ждуть.
 Чванлива рада послуху не варта,-
 Лишим нерозум, розуму тримайтесь!»
 «Французькі рицарі, – промовив Карл, –
 З моїх баронів оберіть того,
 Хто б мавру відповідь мою доставив».
 Роланд сказав: «Хай їде Ганелон,

Мій вітчим – найдостойніший барон».
 Всі франки згодились: «Хай буде так,
 З дорученням він справиться найкраще».

XXIV

«Ось рукавички й палиця, бароне,-
 Сказав король могутий Ганелону.-
 Адже ви чули: франки вас обрали».
 А Ганелон: «Роландова це справа!
 Повік ненавиджу його і перів,
 Прихильних до Роланда й Олів'єра,
 Чіп друг йому! Одверто заявляю :
 Це – вороги мої, і викликаю
 їх всіх на смертний бій...»
 А Карл на те:

«Гнівливі дуже ви й завзяті надто!
 Я вам наказую іти, барон!»
 «Що ж, я піду, – промовив Ганелон. –
 Але я йду на видиму загибель,
 Як граф Базан і брат його Базілій».

XXV

Великий Карл тримає рукавичку.
 Та Ганелон хотів би там не бути,
 І рукавичку упустив в нестямі...
 О, боже наш! – покликнули французи,-
 Що це за знак? Він щось лихе віщує,
 На горі тяжке цей посол іде!»
 «Побачите!» – їм Ганелон на це.

XXVIII

Ось їде Ганелон: в оливковому гаї

Він тих послів арабських доганяє
 (їх Бланкандрін навмисне тут тримає).
 Майстерно розмовляли граф із мавром:
 Говорить мавр: «Який чудний ваш Карл –
 Апулію й Калабрію здобув.
 Досяг аж за солоним морем англів
 І дань Петру примусив їх платити,
 Чого ж йому у нашій ще землі?»
 Граф відповів: «Так хоче Карл Великий;
 Йому ніхто перечити не може.
 Нема того, хто Карла переможе».

XXXI

Так їхав Бланкандрін із Ганелоном,
 І присягалися один одному,
 Що будуть важити на смерть Роланда.
 Так їхали дорогами, шляхами
 Й спинилися під тисом в Сарагосі.
 Тут під тінистою сосною трон,
 Александрійським шовком весь укритий.
 На нім сидить іспанський повелитель,
 І більш як двадцять тисяч маврів з ним,
 Цікаві, що їм скаже Бланкандрін,
 Стоять в глибокій тиші навколо.
 От входять Бланкандрін із Ганелоном.

XXXII

Граф Ганелон надумавсь, що сказати.
 Він починає дуже мудре слово,
 Неначе справжній майстер на промови.
 Він так сказав: «Нехай боронить бог Вас, царю
 І Бог, в якого вірим ми,
 І Карл Великий, пан, велів сказати,
 Що мусите закон Христа прийняти.
 Він пів-Іспанії вам в лен дає,
 Не схочете ж-він візьме вас, скує
 І одведе в свою столицю Ахен.
 Там грізний суд відбудеться над вами
 І сором, і ганьба, і люта смерть...»
 Розгнівався Марсілій, вчувши це,
 Закутий в злото спис на графа звів:
 Якби не люди, певно б, що убив.

XXXIII

Розлютувався Марсілій, збагровів,
 Хапає спис і ратищем трясе,
 Те бачить граф, бере меч свого,
 В два пальці з піхв видобува його
 І так говорить: «Гарний і ясний
 Ти, добрий, вірний, славний мечу мій,
 Аж поки ти блищиш в руці моїй,

Не докорить Великий Карл мені,
 Що я загинув сам на чужині.
 Загинуть перше з маврів найсильніші».
 Тут всі невірні: «Не дамо їм битись!»
 «Мій добрий графе, – каже тут Марсілій, –
 Я нерозважний вчинок допустив,
 Коли замірився на вас у гніві.
 За це відшкодять соболеві хутра, –
 З них краці ліврів п'ятисот,
 Не менше варті. Їх віддам вам завтра».
 «Охоче, – мовить граф, – прийму цей дар.
 Нехай сторицею вам бог віддасть!»

XLII

«Дивуюсь Карлу я, – сказав Марсілій, –
 Старий він, сивий, двісті літ прожив
 Отримав перемог немало
 Булатних списів зазнавав удари
 І сам без ліку королів разив...
 Коли кінець отим боям його?»
 «Кінця не буде, – мовив Ганелон, –
 Поки Роланд лишається живий.
 Де ще на світі рицар є такий?
 Так само і відважний Олів'єр,
 І з ним усі дванадцять франкських перів,
 І двадцять тисяч їхньої дружини –
 Не страшно Карлові нікого з ними».

XLIII

«Мій любий граф, – король Марсілій каже, –
 І в мене військо – кращого не знайдеш:
 Чотири сотні тисяч зможу я [168]
 Повести в бій супроти короля».
 «Тепер не час, – відмовив Ганелон, –
 Багато військ загине по-дурному.
 Нерозум киньте, розуму держіться!
 Пошліть добра до Карла якнайбільше.
 Щоб здивувалися йому французи;
 Заручників пошліть десятків два –
 І Карл в прекрасну Францію поверне.
 За ним піде сторожа військова,
 А в ній лишиться певне й граф Роланд,
 Відважний та звитязний Олів'єр –
 Обох, ручуся в тім, спітка тут смерть!

Роланд

Пиху прийдегься Карлові сховати,
 І він покине з вами воювати».

XLIV

«А як же ж, любий графе Ганелоне, –
 Питає мавр, – Роланда нам убити?»
 А граф на це: «Я можу пояснити:

Як прийде Карл в міжгір'є Цезарійське,
 То там залишить військову сторожу,
 З Роландом на чолі, з своїм небожем,
 І з Олів'єром, відданим йому,
 А з ними буде двадцять тисяч франків.
 На них своїх сто тисяч ви пошліть-
 Хай розпочнуть із ними бій одразу.
 Загине війська їхнього багато,
 Та й ваших жертвою немало ляже.
 Тоді почніть новий із ними бій-
 В однім бою з цих двох Роланд сконає.
 Здобудете отак ви церемогу,
 І вже не треба буде воювати».

LVI

Могучий Карл спустошив край Іспанський,
 Взяв кріпості, поруйнував міста,
 І вирішив війну тим закінчити,
 До Франції прекрасної спішити...
 Напроти неба, наверху горба
 Роланд поставив прапор військовий –
 В долині військо стало навкруги.
 Долинами вже сунуть сарацини
 У панцерах, кольчугах і шоломах;
 У них щити, в руках мечі.
 Тримають всі списи напереваги.
 Спинились маври в лісі, серед гір.
 Чотири сотні тисяч ждуть світанку.
 О, горе! зрада і невздогад франкам.

LIX

Минає ніч, займається зоря.
 Вже на коні відважний Імператор
 Стурбовано на військо поглядає:
 «Дивіться-но, панове, – мовить Карл, –
 Які ось тут ущелини ворожі,
 Кого б лишити з військом на сторожі?»
 «Сміліший всіх мій пасинок Роланд,
 Лишім його!» – озвався Ганелон.
 На зрадника поглянув Карл суворо
 І відповів: «Ти справжній чорт
 І лють твоя за тебе промовляє,
 А хто ж передні поведе полки?»
 «Нехай датчанин їх веде Оджьер, –
 Говорить граф, – найкращий він для цього».

LXIV

Могучий Карл промовив до Роланда:
 «Лишаю тут з тобою, любий графе,
 Всього свого я війська половину,
 Воно тебе від смерті порятує».

«Цього не треба, – відповів Роланд, –
Себе і рід свій я не посоромлю!
Лишіть зо мною двадцять тисяч франків
І йдіть спокійно: поки я живу –
Ніхто вас вже ніяк не потривожить».

LXV

І скочив на коня Роланд одважний,
З ним поруч побратим став Олів'єр,
За ними Джерін і сміливий Джер'єр,
Пішов Оттон, так само Берандж'єр,
Пішов Самсон і Ансеїс старий,
Джерарт погордий, русільйонський граф,
Так само і гасконець Енджельєр.
Туррін сказав: «Авжеж і я піду» .
«Роланд – сеньйор мій, я його не кину»,
Такі слова промовив граф Готьєр.
З усіх обрали рівно двадцять тисяч.

LXIX

... Іспанський цар своїх васалів кличе:
Віконтів, графів, герцогів, баронів.
Із челяддю, з синами всі прийшли.
Всього зібрав він тисяч сот з чотири.
Гуркочуть в Сарагосі барабани,
Стоїть на вежі Мухамеда ідол,
І моляться йому всі маври рівно.

LXXX

На маврах панцери міцні, потрійні,
На голові шоломи сарагоські,
Мечі при боці сталеві,
У всіх щити і списи валенсійські,
І прапорці на списках різно мають,
Серед яких червоні, білі, сині.
Уже зійшли з дорожніх мулів маври
І мчать вперед на баских конях чвалом.
Був ясний день, вгорі світило сонце,
Блищала зброя безліччю вогнів,
Сурмили сурми, кличучи на бій;
Страшний той гук почуло й військо франків.
«Здається, друже, – Олів'єр сказав, –
Нам з маврами до бою треба братись» .
«Ну, що ж, дай боже! – відповів Роланд, –
За короля повинні ми стояти:
Васал повинен за свого сеньйора
Терпіть нестатки, спеку і мороз,
Віддати тіло й кров і все життя!
Глядіть же всі, без жалю бийте маврів,
Вони невірні, з нами ж бог і правда!
Щоб злих пісень про нас не заспівали,

Я ж прикладу поганого не дам».

LXXXIV

Знов каже Олів'єр: «Багато маврів,
А наших франків, знамо, мало дуже...
Гей, засурміть, Роланде, любий друже,
Почує і повернеться наш Карл!»
На те Роланд: Не мудро б я зробив,
Всю Францію ганьбою я б укрив!
Волю я своїм мечем разити,
Свій Дюрандаль в ворожу кров втопити.
Прийшли сюди на лихо сарацини.
Ручуся вам, що всі вони загинуть!»

LXXXIX

Роланд вже бачить – буде бій великий,
Відважніший стає від лева й барса.
Скликає франків, каже Олів'єру:
Облиш цю мову, друже мій, тепер!
Нам досить війська володар залишив,
З найкращих двадцять тисяч вибирав,
І боягузів серед них не знав.
Васал повинен за свого сеньйора
Терпіть нестатки, спеку і мороз,
Віддати тіло й кров і все життя!
Є в тебе спис, а в мене Дюрандаль,
Мій добрий меч, самого Карла дар.
Помру – новий його хазяїн скаже:
Ним вірний, славний володів васал!»

CV

Загальний бій і дивний скрізь лютує,
Де більша небезпека, там Роланд;
Разить він списом, поки спис придатний,
Та спис з п'ятнадцятим зламавсь ударом.
Тоді Роланд вхопивсь за Дюрандала,
Пустив коня, наскочив на Шернубля,
Розсік шолом, сяючий алмазом,
Розтяв шишак сталевий і волосся,
Лице і очі, груди і кольчугу,
Спинний хребет надвое розрубав
Враз із сідлом, і луку золотую.
У кінських крупі тільки меч спинився,
Розтявши й кінські кості всім на диво,-
Два труни у траву зелену впало.
І мовив граф Роланд: «Нікчемні маври!
Не в добрий час з'явилися сюди:
Ваш Мухамед вам тут не допоможе.
Така почвара нас не переможе!»

CXII

Страшний, кривавий бій лютує далі.

Разять відважно Олів'єр з Роландом,
 Турпін наніс свій тисячний удар.
 І пери теж не відстають від них –
 Всі франки б'ються дружно, як один.
 Невірних сотні, тисячі упало,
 Тим явна смерть, які не повтікали, –
 Рад, чи не рад – прощаються з життям.
 Але ж і франки кращих тратять там.
 Їх не побачать вже батьки й жінки,
 Ні Карл король, що жде їх серед гір...
 А що ж то сталося у франкській стороні?
 Гримлять громи, бушують буруни,
 Невпинний град і ливний дощ без краю,
 І часті блискавки все небо криють,
 І вся навкруг здригається земля:
 Від церкви Сен-Мішель і аж до Санса,
 Від Безансона до Гюйтсандських брам
 Нема будівлі, де би мур не падав.
 У самий південь скрізь там темно стало,
 Он тільки й світла, як на небі спалах.
 І люди всі навкруг вжахнулись з того,
 І всі кричать: «Це судний день настав!»
 Ніхто ж не знає з чого – ураган:
 Природа тужить, що помре Роланд.

CXIV

Долиною зближається Марсілій.
 Велике військо скликає він зумів –
 Веде на бій десятків два полків.
 Горять шоломи злотом, самоцвітом,
 Блищать щити та панцери дамаські,
 Сім тисяч сурм ураз до бою грає, –
 Несеться гомін по цілому краю.
 «Мій Олів'єре, друже мій і брате,
 Сказав Роланд, – продав нас Ганелон.
 Сховати зраду вже тепер не можна,
 За нас помститься наш великий Карл!
 А в нас тут буде бій тяжкий, кривавий,
 Такого ще на світі не бувало.
 Почну рубати маврів Дюрандалем,
 Ти ж Альтеклером, друже мій, рубай!
 Ми стільки світу вже сходили з ними,
 Так ними виграли багато боїв,
 Що пісні не складуть про нас лихої!

CXXIX

... Хто бачив Олів'єра і Роланда,
 Як люто билися вони мечами,
 Або Турпіна з списом у руках
 Всього чотири тисячі невірних

Вони убили в січі цій кривавій, –
 Пісні і кличі так порахували.
 Чотири наступи відбили наші,
 Останній, п'ятий згубний був, нещасний:
 Загинули в бою барони франків,
 Лиш шістдесят з усіх лишалось, –
 За них пізніше маври заплатили.

СХХХ

Побачив згубу франків граф Роланд
 І Олів'єру другові сказав:
 «Мій любий друже, що ти тут поробиш?
 Бач, скільки в нас загинуло відважних,
 Які барони не живуть вже нині,
 На жаль і смуток любої країни!
 Великий Карле, наш королю славний,
 Чом ти не тут? Ой, любий Олів'єре,
 Що ж нам робить? Як повідомить Карла?»
 «Не знаю, друже, – мовить Олів'єр, –
 Як ждять безчестя, краще смерть тепер!»

СХХХІ

«Я засурмлю в свій ріг, у Оліфант,
 В міжгір'ї Карл іде, – сказав Роланд, –
 Ручуся, він почує й вернеться назад».
 «Це був би сором, – каже Олів'єр, –
 Цим тільки вкриєте себе ганьбою,
 Себе і весь свій рід на цілий вік.
 Було б тоді сурмити, як казав,
 Тепер на це я згоди би не дав.
 Тепер сурмить не честь і не хвала,
 Коли вам кров всі руки залила».
 Роланд на те: «То кров ще не моя!»

СХХХІV

Сарацени нападають
 на Роланда, Мініатюра,
 14 століття, Брюссель

Але Турпін цю суперечку вчув,
 Коня свого острогами торкнув,
 Примчав до друзів і почав корити:
 «На бога, киньте, друзі, тут сваритись,
 Бароне Олів'єре, сир Роланд.
 Сурмити пізно вже, спізниться Карл.
 Хіба для того тільки слід сурмити,
 Щоб імператор міг за нас помститись,
 Щоб маврам не прийшлося ні одному
 У radoщах вертатися додому.
 Як тільки зйдуть з коней наші франки,
 Побачать наші зічені останки,
 Складуть у труни, покладуть на мули
 Заплачуть від журби і жалю гірко
 І поховають в склепах монастирських,
 Щоб свині, пси й вовки не жерли нас».

«Ви добре мовите», – сказав Роланд.

CXXXV

Узяв тут міцно в руки граф Роланд
Дзвінкий свій ріг, свій славний Оліфант,
До уст своїх його він притулив
І з мукою тяжкою засурмив.
На тридцять миль через вершини гір
Чудовий ріг Роланда заgrimів.
Почув король і франки всі цей грім...
І мовив Карл: «Б'ють наші ворогів!»
А Ганелон цоквашно відповів:
«Коли б хто інший отаке сказав, –
Усякий брехуном його б назвав!»

CXXXVI

Роланд сурмив так болісно і тяжко,
Що кров'ю відкрилися червоною уста,
Й порвалися всі жили на висках.
Гуде протяжно-гучно Оліфант, –
І вчув його в міжгір'ях Карл Великий,
Учув Немон і все французьке військо.
І мовив Карл: «Роланд сурмить в свій ріг.
Роланд сурмить не дурно, тільки в бій».
«Який там бій! – промовив Ганелон, –
Соромтесь, сір, старі ви вже і сиві,
Говорите ж, неначе та дитина.
Та хто ж Роландову не зважить силу?
Ходімо, франки, далі треба йти.
Не близько ще до Франції-краси».

CXXXVII

Сурмить Роланд, в крові його уста,
І жили всі відкрились на висках.
Сурмить над силу тяжко і напружно.
Почули франки й Карл: «Як смутно-тужно
Роландова сурмить сурма!» – він мовить.
«Роланд в біді, там бій! Наш рицар молить
Допомогти йому! – скричав Немон, –
Нас держить тут лиш зрадник Ганелон.
До зброї, Карл, нехай ваш клич лунає, –
То ж граф Роланд в розпучі в ріг свій грає!»

CXXXVIII

Могучий Карл звелів у сурми грати,
Посходить з коней, зброю свою взяти –
Кольчуги й золоті мечі, шоломи,
Щити розписані й списи міцні.
На коней бойових бійці сідають,-
Над ними прапорці похідні мають:
Червоні, жовті, сині й білі,-
І мчать назад по згір'ях що є сили.

О, якби був Роланд іще живий!
 Барони між собою говорили, –
 «Рубатимемо страшно з ним невірних».
 Даремно все: вони примчать запізно.
 Кругом сіріють скель верхи високі,
 В долинах ринуть скрізь прудкі потоки...
 А сурми франків все гудуть і грають –
 Роландовій сурмі відповідають.
 Вперед щосили поспішає Карл,
 За ним його барони мчать сумні –
 Всі моляться і журяться, і плачуть,
 Живого ще Роланда щоб побачить.
 Та що ж, що франки виступають грізно?
 Даремно все: вони примчать запізно.

CLVIII

Відважно б'ється й далі граф Роланд.
 Палає тіло, шіт тече струмками,
 І нестерпуче голова болить,
 Бо, як сурмив у ріг, порвались жили.
 Та мусить знати, а чи прийде ж Карл?
 І знов сурмити почина Роланд –
 І тихо-тихо грає Оліфант.
 Проте король почув ці ніжні звуки,
 Спинив коня і каже: «Горе нам»
 Сьогодні ми навек Роланда втратим,
 По звуках чую, що йому не жити...
 То ж хто до нього хоче поспішити-
 Спішіть! Хай сурмлять сурми, скільки є!
 І шість десятків тисяч сурм гуде,
 Загнали гори й долини озвались...
 Погани чують звуки, не сміються,
 Поміж собою кажуть: «Карл іде».

CLXXXIII

Відчув Роланд, що морок очі криє,
 На ноги став, напруживши всі сили –
 В лиці червоної ні краплі крові,
 До скелі темнобурої підходить
 І десять раз у розпачу і гніві
 Мечем об камінь б'є. А сталь дзвенить
 І навіть не щербиться. І молить граф:
 О, матір божа, поможи мені!
 Мій добрий меч, о, Дюрандалю вірний,
 Коли я вмру, ти більше не потрібний!
 А скільки битв з тобою виграв я,
 А скільки царств завоював тобою
 Для імператора з сідою бородою!
 Ти не потрапиш в руки страхунам,-
 Тобою володів такий васал,

Яких не зна вже Франція-краса!»

CLXXVI

Роланд почув себе в обіймах смерті –
Смертельний холод в голові і серці.
Лягає під ялину ниць Роланд,
Притис до серця меч і Оліфант.
Він ліг обличчям до країни маврів,
Щоб Карл сказав своїй дружині славній,
Що граф Роланд умер – та переміг.
Згадав ще раз Роланд свої гріхи
Й простяг у небо рукавичку праву.

CLXXXI

Велить король у сурми засурмить
І на чолі дружини франків мчить.
Знайшли сліди іспанських сарацин
Й пустилися за ними навздогін.
Тут бачить Карл, що скоро ніч заходить,
З коня свого на луг зелений сходить.
Учавши ниць, став бога він молити
Продовжить день, рух сонця припинити.
І от що ангел Кардові сказав –
Той, що звичайно з Карлом розмовляв:
«Устань, король, не змеркне сонця світ,
Бо зна творець – загинув франків цвіт, –
За все тепер ти зможеш відомстити!»
Почувши це, король ізнову мчить.

CLXXXII

Для Карла бог являє чудеса:
Без руху сонце стало в небесах.
Тікають маври, франки їх женуть,
Наздоганяють коло Валь-Тенебри,
А звідси аж до Сарагоси гнали,
Вбиваючи невірних всіх без жалю.
Тут заступили маврам всі стежки,
Притисли їх до Ебро, до ріки.
Ріка прудка, глибока і грізна,
А тут тобі ні човна, ні судна
Стрибають просто в воду сарацини,
Звучи па поміч бога Тервагана.
У кого зброя трапилась важка,
Відразу поїняла того ріка.
А інший в хвилях закрутився.
Щасливіший був той, хто захлинувся сам,
Загинули ж усі невірні там.
А франки кажуть: «Так Роланд помотався!»

CLXXXIX

Утік до Сарагоси цар Марсілій,
Зійшов з коня під деревом оливним,

Свій шолом, меч і панцер слугам дав
 І сам сумний, злидений тут же вправ.
 Лежить без правої руки Марсілій,
 І кров тече струмками на траву,
 І з кров'ю тратить він свідомість-силу.
 Над ним стоїть цариця Брамімонда,
 Ридає, тужить і голосить тяжко.
 А з нею куцно двадцять тисяч маврів
 Кленуть і Карла й Францію прекрасну.
 А далі йдуть в печеру Аполліна,
 Кленуть його і зневажають всі:
 «Поганий боже, нащо нас покинув,
 Навіщо соромом царя укрив,
 За вірну службу лихом заплатив?»
 Зривають з нього скіпетр і корону,
 Прив'язують на стовп, скидають знову,
 Ногами топчуть, палицями б'ють
 І на дрібнесенькі шматки січуть.
 Також схопили й бога Тервагана,
 Карбункул ясний відламали в нього
 І з Мухамедом в рів обох звалили,
 Щоб рвали їх там пси і свині рили.

CCLXXIV

Битва християн
 з сарацинами

Вернувся Карл з Іспанії додому,
 В найкраще місто Франції, в столицю.
 Іде в палац, проходить у світлицю.
 Прекрасна Альда Карла зустрічає.
 Де ж граф Роланд? – вона його питає, –
 Що одружитися зо мною має?»
 Від горя Карл і світла вже не бачить –
 Рве сиву бороду і гірко плаче:
 «О, сестро-друже, не питай – загинув,
 Та дам тобі ще кращого в заміну –
 Це Людвік, син мій – кращого не маю,
 Він буде королем у нашім краю».
 І мовить Альда: «Дивні ці слова!
 Господь хай милує і його ангел,

Щоб я жила, коли помер Роланд!»
 Поблідла вся і впала нежива
 Під ноги Карла – бог простить її!
 Заплакали всі франки у журбі.

CCLXXVI

Вернувся Карл в свій Ахен первостольний.
 Перед палацом просто на майдані
 Став зрадник Ганелон в міцних кайданах.

Переклад Василя Щурата

Завдання за рівнями

I

1. Пригадайте основні жанри європейської літератури Середньовіччя.
2. Яка історична подія лягла в основу героїчного епосу «Пісня про Роланда»?

II

1. Доберіть цитати з твору, які характеризують Роланда, Олівера, Карла.
2. Як Роланд виконує свій обов'язок перед королем?
3. Чому Роланд відмовився від пропозиції Олівера засурмити в чудодійний ріг?
4. Які теми порушуються у творі?
5. Визначте провідну ідею твору.
6. Укладіть план до образу Роланда.
7. Які фрагменти з твору вам найбільше запам'яталися? Поясніть чому.

III

1. Визначте та охарактеризуйте риси лицарства, що оспівуються в «Пісні про Роланда».
2. Знайдіть епітети, якими в епосі характеризується Роланд, Карл, Ганелон.
3. Схарактеризуйте образ Роланда.
4. Доведіть, що «Пісня про Роланда» належить до героїчного середньовічного епосу.

IV

1. Опишіть, яким ви уявляєте Роланда.
2. Чим приваблює «Пісня про Роланда» сучасного читача? Обґрунтуйте свою думку.
3. Обґрунтуйте ваше ставлення до образів епосу.

Індивідуальне завдання

Намалюйте поезію Лі Бо в образі яскравого східного килима. Які кольоритки ви використаєте для свого малюнка? Які символи-візерунки?

Суворий Дант, вигнанець флорентійський,
стає із темряви часів середньовічних.

Леся Українка

Данте Аліґ'єрі

Гюстав Доре «Данте
Аліґ'єрі»

Кінець Середньовіччя знаменний тим, що людина стала більше вірити у себе. Цікавість до навколишнього світу збіглася з інтересом до античної культури – періоду розквіту мистецтва, науки, розвитку держави. Мислителі прагнули відродити античну культуру, наслідувати її. З кінця XV ст. таких дослідників почали називати гуманістами. Вони вважали людину найвищою цінністю. Передвісником Відродження був Данте Аліґ'єрі (1265–1321 рр.). – визначний італійський поет і мислитель. Він перший почав боротьбу з насильством, жорстокістю, мракобіссям середньовічного світу.

У той час, коли народився великий поет, людство чекало на великі зміни.

Це було напередодні великого історичного перевороту, який кардинально змінив вигляд європейського суспільства.

Середньовічний світ, феодалне гноблення, анархія і роз'єднаність йшли в минуле. Наставали часи могутності і процвітання національних держав.

Він народився в травні 1265 року у Флоренції. Точна дата народження Данте невідома: за різними джерелами в 1265 р. між 14 травня і 13 липня. Його родина представляла небагатий і не дуже знатний феодалний рід.

Про освіту Данте теж мало відомостей, та, очевидно, він отримав добре виховання, бо вражав сучасників незвичайною освіченістю. Дуже рано хлопчик почав цікавитися літературою і мистецтвом, приділяючи особливу увагу живопису, музики і поезії.

Данте цікавився класичною поезією античності, особливо захоплювався творчістю Вергілія.

Сім'я його була відомою у Флоренції і підтримувала політичну партію гвельфів, що виступала на боці Папства і була у протистоянні з гібеллінами, які підтримували імператора Священної Римської імперії.

Вперше в якості поета Данте спробував себе під час перебування в гуртку «нового стилю».

У 1293 році опубліковано першу книгу поета під назвою «Нове життя». У цьому збірнику було тридцять віршів, написання яких датується 1281–1292 роками. Вони мали великий прозовий комен-

тар автобіографічного та філософсько-естетичного характеру.

У віршах цієї збірки вперше розповідається про історію кохання поета. Об'єктом його обожнювання стала Беатріче Портінарі.

У 1274, коли Данте було 9 років, він зустрів *Беатріче Портінарі*, дочку *Фолко Портінарі*, в яку закохався «з першого погляду», але ні разу навіть не заговорив до неї. Після досягнення повноліття він часто бачив Беатріче, обмінюючись з нею вітаннями на вулиці, але ніколи добре її не знав – він подавав приклад так званого «ввічливого кохання». Тепер важко зрозуміти всі його обставини. Проте, саме це кохання було найсвітлішою подією в житті Данте й, можливо, поштовхом до літературної творчості.

У 13 років Данте заручили з Джеммою ді Манетто Донаті. У 1293 році Данте одружився, але своє перше кохання до Беатріче проніс через усе життя. Данте Аліг'єрі складав тоді свої пісні, прославляючи Беатріче.

Боккаччо, один з перших біографів Данте Аліг'єрі, узагальнив: Данте Аліг'єрі одружився з примусу і за домовленістю і в довгі роки вигнання жодного разу не подумав викликати до себе дружину. Любов до флорентійки Беатріче набрала для нього таємничого сенсу; він наповнював нею кожен мить свого існування. Її ідеалізований образ займає значне місце в поезії Данте. У 1292 році він почав творчий шлях з оповіді про юне кохання: «Нове життя» складається з сонетів, канцон і прозового коментаря про любов до Беатріче. Після смерті коханої Данте присвятив себе філософським дослідженням релігійних шкіл. Він брав участь у диспутах, які влаштовували публічно у Флоренції два головних ордени: францисканський і домініканський.

З 1295 року почав займатися політикою. Незважаючи на те, що Данте входив до партії гвельфів, він завжди намагався перешкодити своєму найлютішому ворогові Папі Боніфацію VIII.

Після поразки гібелінів, гвельфи поділилися на дві фракції: білі гвельфи – партія Данте, і чорні гвельфи. Спочатку розкол стався через сварку родин, проте скоро з'явилися й ідеологічні розбіжності стосовно ролі Папи Римського у флорентійських справах: чорні підтримували Папу, а білі хотіли більше свободи від Риму. Данте опиняється у вигнанні, це були для Данте роки поневіряння. У вигнанні він працює над «Божественною Комедією».

У 1300 році Данте стає членом ради шести пріорів, але папська партія висилає його з Флоренції, конфіскує усі маєтності. У 1301 році Данте засудили до спалення, будинок його зруйнували. Рятуючись від жорстокого вироку йому довелося назавжди покинути рідне місто. 1302 року флорентійська влада постановила, що Данте загрозуватиме страта, якщо він наважиться з'явитися у місті, не виплативши призначеного штрафу у розмірі п'яти тисяч флоринів.

19 років Данте веде мандрівне життя, і на цей період припадає

під його літературної творчості. У період блукань, поневірянь, скорботних роздумів про долю Італії дозрів геній Данте. У той час він виступає як поет, філософ, політичний діяч, публіцист. Тоді ж була написана Данте Аліг'єрі «Божественна комедія».

До кінця свого життя поет мріяв про мир на його рідній землі. Цією місією він жив. Заради неї він поїхав до Венеції, яка готувала військовий напад на Равенну. Данте дуже хотів переконати лідерів Адріатичної республіки в тому, що треба відмовитися від війни.

Але ця поїздка не тільки не принесла бажаних результатів, але і стала фатальною для поета.

Влітку 1321 Данте як посол правителя Равенни їде до Венеції для укладення миру з республікою Святого Марка. Повертаючись дорогою між берегами Адрії і болотами По, Данте захворів на малярію. У ніч з 13 на 14 вересня 1321 року він помирає. Поховали поета в Равенні. Його прах до нашого часу знаходиться далеко від батьківщини, яка відмовилася він нього але для якої він залишається найвідданішим сином. Його могила в наш час є місцем паломництва мільйонів відвідувачів.

Цікаво, що у червні 2008 року через майже 690 років після смерті великого Данте влада Флоренції скасувала своє рішення про його вигнання з рідного міста. За це проголосували 19 членів Флорентійської міськради, а п'ятеро висловилися проти. Мер міста Леонардо Доменічі повідомив, що ануляцію вердикту щодо Данте буде проведено під час урочистої церемонії. На ній великий флорентієць буде удостоєний найвищої нагороди міста. Критики рішення влади Флоренції називають ідею реабілітації Данте дешевим трюком, який має на меті виключно привабити до міста побільше туристів, й відмічають, що якби літератору дозволили повернутися до рідного міста, то він, можливо, ніколи б не написав свої найкращі твори.

«Божественна комедія» – найвидатніше творіння Данте Аліг'єрі. Цей твір став підсумком розвитку художньої, філософської і релігійної думки Середньовіччя і першим кроком до доби Відродження. Головною його ідеєю стає постійний пошук людиною нового шляху в житті.

Перу Данте належать оригінальна лірична автобіографія «*Нове життя*», філософський трактат «*Бенкет*», трактат «*Про народну мову*», *сонети*, *канцони* та інші твори. «*Нове життя*» – прозово-віршова автобіографічна повість про історію кохання Данте до Беатріче і про створення поезій. Вірші передають почуття Данте до його коханої Беатріче, прославляють її. Зміст віршів Данте не обмежуєть-

Санта Кроче. Надгробок Данте Аліг'єрі

ся прославленням Беатріче. Головною дійовою особою збірки є сам автор, закоханий поет, його твір має характер сповіді, в якій передані любовні переживання, зміни душевного стану, боротьба почуттів. Водночас автор роздумує над мистецтвом поезії, коментує і з'ясовує свої вірші. Данте досліджував романське мовознавство. Мертвій латині автор протиставляє живі мови романських народів.

Сонет (італ. *sonetto* – звучати) – ліричний вірш, що складається з 14 рядків п'ятистопного або шестистопного ямбу, власне, двох чотиривіршів (катрени) з перехресним римуванням та двох тривіршів (терцети) з усталеною схемою римування: абаб, абаб, ввд, ввд або (рідше) перехресною абаб, абаб, вде, вде, тощо.

Він привніс у поезію цілий світ нових художніх образів, такий багатий і життєво правдивий, що тепер, через століття, світова поезія черпає з цього джерела.

Ім'я знаменитого поета Італії Данте Аліг'єрі має всесвітню славу. Цитати з його творів можна почути різними мовами, так як з його творіннями знайомий практично весь світ. Юві-

лейні дати життя Данте входять у число великих культурних подій в житті людства. У такому пильному інтересі до власної творчості, поетичної індивідуальності виявляються нові риси, які наближають Данте до Відродження.

Багато українських поетів перекладали й перекладають твори Данте. Свій слід Данте Аліг'єрі залишив і у творчості українських поетів. У вірші «Іржавець» (1847) згадує старого Данта Тарас Григорович Шевченко. Образ Беатріче розкривається в поезії Лесі Українки «Забута тінь» (1898): «Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю Він не забув своєї Беатріче». Юрій Клен поетичними рядками:

«Бо серед скель в похмурій тишині
Своїх терцин холодні діаманти
Тобі влітав у шату темний Данте»
у вірші «Беатріче» прославляв великого Данте.

Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Микола Зеров, Максим Рильський, Василь Стус, Ліна Костенко та багато інших українських поетів присвятили Данте поетичні рядки і поезії.

Сонет 11

«Данте і Беатріче», картина Генрі Холддея, що зображає зустріч поета з Беатріче

В своїх очах вона несе Кохання, –
 На кого гляне, ошчасливить вмить;
 Як десь іде, за нею всяк спішить,
 Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
 Спокутуючи гріх свій самохіть.
 Гордия й гнів од неї геть біжить.
 О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її, – смиренність дум свята
 Проймає в того серце добротливо.
 Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
 Марніе розум і мовчать уста.
 Таке-бо це нове й прекрасне диво.

Сонет 14

Коли я вчув, що в серці пробудився
 Любовний дух, який отам заснув, –
 Тоді здаля мені Амур явився,
 До невпізнання радісний він був.

Сказав: «Пора, щоб ти мені вклонився».
 Це кожне слово сміхом він вгорнув.
 Я панові на вірність присягнув
 І в даль його дороги придивився.

Там монну Ванну й монну Біче враз
 Побачив я: вони ішли до нас, –
 Подвійне дивне диво, не химера.

Таїть і досі ще душа моя
 Слова Амура: «Ця ось – Примавера,
 А та – Любов, на неї схожий я».

Переклади Миколи Бажана

Завдання за рівнями

I

1. Які сторінки біографії Данте зворушили вас найбільше?
2. Чому поет став вигнанцем рідної землі?
3. Кому Данте присвятив свої поезії?
4. Розкажіть про Беатріче і Данте, їхню життєву історію.
5. Ким стала для поета Беатріче?
6. У перекладі якого поета ви прочитали сонет 11 ?

II

1. Як ви думаєте, чому прославив Данте Беатріче?
2. Який твір Данте Аліг'єрі приніс поету безсмертя? Спробуйте пояснити чому.
3. Дайте визначення терміну «сонет». Наведіть приклади.

III

1. Знайдіть поетичні засоби, якими описує Данте свою героїню сонета. Зачитайте.
2. Якою постала у вашій уяві Беатріче? Створіть словесний портрет героїні, уобразивши окремі риси, про які йдеться в тексті сонетів Данте.

IV

1. Виразно прочитайте сонет 11. Розкажіть про своє відчуття.
2. Висловіть своє враження від прочитаного сонету.
3. На які відкриття в самому собі, у своїй душі налаштував вас сонет 11 Данте?
4. У чому гуманізм Данте?

Індивідуальні завдання

1. Створіть буклет до творчості Данте Аліг'єрі.
2. Який би колір ви підібрали для відображення змісту сонета 11 на полотні?

РОЗДІЛ 4

ВІДРОДЖЕННЯ

Зоряна ніч заворожує та надихає. Із завмиранням серця розглядаємо ми різні за яскравістю і кольором високі зорі, які немов нагадують нам, що наша душа – небесного походження.

Спробуйте відшукати внутрішнім поглядом у нічній блакиті чудовий міст, що немов вибудований із великих сяючих зірок. Цей зоряний міст буде для нас образом епохи Відродження, а кожна зірка на ньому символізуватиме геніїв-митців. Адже епоха Відродження була справжнім зоряним часом, коли народжувались не просто талановиті в різних сферах люди, а титани духу, яким було все під силу.

Відродження – могутній європейський культурний рух, у ході якого виникла нова культура, звернена до прагнень і вищих можливостей людини, а також нова система національних літератур, нова філософія і наука, небувалого розквіту досягло мистецтво.

Величезну роль у становленні й розвитку епохи Відродження відіграла античність. Звідси і назва доби: «відродження» у вузькому сенсі означає відродження культури античності, вивчення її пам'яток. Античність сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської культури. З неї черпали сюжети, образи, високі ідеали митці та мислителі Нового часу. У більш широкому сенсі термін «Відродження» можна трактувати як прояв інтересу до людини, відкриття людської природи, взаємин людини і світу. Синонімом Відродження є термін «Ренесанс» (від фр. *renaissance* – розквіт).

Історична та культурна епоха Відродження починається в XIV ст. в Італії, на батьківщині античності, і завершується в XVII ст., поширившись на території всієї Європи, але набуває в кожній окремій країні свій національний характер. Вона розділяється на Проторенесанс, Раннє Відродження, Високе Відродження (період розквіту), Пізнє Відродження і окремо виділяється Північне Відродження (в Англії та Нідерландах).

Подивимось, що є опорами нашого зоряного мосту епохи Відродження – які причини появи нової культури. Цими опорами є розвиток міст та міського населення, винахід друкарства Й. Гутенбергом у 1440-х роках, поява світських шкіл, виникнення інтелігенції, розвиток природничих наук і технічних знань, дослідження сонячної системи М. Коперника та Г. Галілея, великі географічні відкриття, подорожі Васко да Гама, Хр. Колумба, Ф. Магеллана і, як результат, розширення уявлення про масштаби Землі і Всесвіту.

Чудова і зухвала сама мета – обійняти думкою цілий Всесвіт. Філософи Відродження від Еразма Роттердамського до Мішеля Монтеня схилилися перед розумом людини і його творчою міццю. Вони були упевнені в тому, що людський розум здатний осмислити, зрозуміти, розгадати світобудову, створити в своїй уяві повну картину світу, знайти модель ідеального суспільства. Так народжуються утопії (у перекладі з грец. – «місце, якого немає») – ідеальний острів «Утопія» в романі Т. Мора і «Місто сонця» Т. Кампанелли.

Духовною основою епохи Відродження є гуманізм (від лат. *homo* – людина, *humanitas* – людяність) – світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як вищої цінності. Культурних діячів цього періоду відповідно називають гуманістами.

Н. Коперник – видатний польський учений

Томас Мор «Утопія»

Гуманізм – світогляд, філософська течія доби Відродження, що розглядає людину, її особистість, її свободу, її активну, творчу діяльність як вищу цінність.

Гуманісти поставили перед собою грандіозне завдання: пояснити людині, хто вона, якою вона повинна стати, який навколишній світ і яким світ може стати завдяки людині. У добу Відродження відбувається «відкриття світу і людини».

Предтечею Відродження і європейського гуманізму вважається великий поет Середньовіччя Данте Аліґ'єрі.

Ренесанс запропонував уявлення про гармонійно організований світ з людиною у центрі. Влучною ілюстрацією цієї ідеї виступає філософський малюнок Леонардо да Вінчі «Вітрувіанська людина», начерк олівцем якого був зроблений видатним художником у 1492 р. На малюнку зображено оголеного чоловіка, тіло якого вписано в коло (символ духовної сфери) і квадрат (матеріальна сфера). Зробивши акцент на гармонійних пропорціях людини, да Вінчі, як справжній гуманіст, помістив її в центр Всесвіту.

Гуманізм став вираженням нового світосприйняття, нового розуміння сутності людини, яке розвивало ідеї права людини на земні радощі й інтелектуальний розвиток, на задоволення чуттєвих і духовних запитів, на земну, прижиттєву славу. Проголосивши людину вільною, гуманісти боролися з усім тим, що цю волю обмежувало, за духовне розкріпачення особистості.

Основні філософські ідеї епохи Відродження: безмежна віра в людину, в її силу, енергію, волю; утвердження гідності людини, оспівування її краси, величезних можливостей людського розуму, волі, творчого потенціалу; плекання ідеалу гармонійного і всебічного розвитку людини. Ці принципи є гуманістичними, тобто вони утверджують людину. Виникає новий культурний ідеал – «універсальна людина», яка реалізує себе в різних сферах діяльності.

Відчуйте таїнство зоряної ночі. Тиша, спокій, гармонія... Між небом і землею світиться повітря. Епоха Ренесансу оспівує гармонію. Людина епохи Відродження відчуває єдність з природою. Природа тепер розглядається як гармонійний світ божественної благодаті.

Відкидається ідея гріховності людини і її тіла, що панувала в Середньовіччі. Тепер, як і в античності, краса людського тіла оспівується, художники і письменники повертаються до ідей гармонії духовного і тілесного в людині.

Розкріпаченню і розвитку особистості за часів Середньовіччя перешкоджали церковні догми. Нова, ренесансна людина подібна до Бога, вона є творцем своєї долі і єдиної долі людства. Культура Відродження вже має світський, а не релігійний характер, як середньовічна, але не пориває з вірою в Бога. Любов до латині як універсальної мови гуманістичної вченості існує поряд зі стилістичним вдосконаленням національних, народних мов.

Для доби Відродження мистецтво слова було дуже важливим, тому що слово розумілося як вищий прояв людської природи. Культура цієї епохи, власне, і почалася з проголошення літератури царицею всіх наук і мистецтв. Художня творчість стає засобом вироблен-

ня та поширення ренесансних ідеалів, уславлює нову людину – гармонійну, вільну, сміливу, творчу, всебічно розвинену особистість.

Ренесансний літературний герой має власні думки, часто кидає виклик загальноприйнятим нормам і законам моралі, він захоплює читача своїми чеснотами, активною творчою діяльністю, людяністю, життєрадісністю. Такими є герої В. Шекспіра – Джульєтта, Отелло, Фр. Рабле – королі-гуманісти Гаргантюа і Пантагрюель, Дон Кіхот М. Сервантеса.

Основними ідеями літератури Відродження є: ідея національного мистецтва, опора на народну літературну традицію, світський характер літератури, поетизація людини, утвердження позитивних ідеалів, пристрасний інтерес до реального світу, пошук нових форм і стилів. Міська новела і шахрайський роман найбільш яскраво виражають живий універсалізм ренесансної особистості. Характерними для епохи є також жанри героїчної поеми, сатиричної поезії, лірики, роману.

Найбільш яскраві зірки в нашому зоряному просторі немов оточені сяючим мерехтливим ореолом і випромінюють стільки світла, що нагадують маленькі сонця. Вони мають власні імена, це видатні генії-митці, велетні епохи Відродження: скульптор Донателло, художники Сандро Ботічеллі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті, Тиціан, Альбрехт Дюрер, художник і інженер Леонардо да Вінчі, письменники-титани Франческо Петрарка, Лопе де Вега, Франсуа Рабле, Вільям Шекспір, Мігель де Сервантес. Їх твори й до сьогодні зберігають значення неперевершеного взірця.

Немає нічого вищого за зоряне небо, на яке дивимось із захопленням і тремтінням перед незбагненністю Всесвіту. Так і епоха Відродження – це зоряна вершина, яка сформувала нову духовність, створила багато шедеврів мистецтва, виплекала прекрасні ідеали.

Мікеланджело. Піста (Ошлякування Христа), фрагмент, 1496 р.

Сандро Ботічеллі. Портрет юнака в червоному капешоу. 1483–1484

Мистецька палітра

Вражає універсальна обдарованість майстрів Ренесансу – вони часом одночасно працювали в галузі архітектури, скульптури, живопису, поєднували захоплення літературою, поезією і філософією з вивченням точних наук. Поняття творчо багаті, або «ренесансної», особистості стало згодом прозивним.

Для живопису епохи Відродження характерне звернення професійного погляду художника до природи, до законів анатомії, дії світла й інших природних явищ. Герої традиційних біблійних сюжетів (Мадонни, святі) на картинах художників епохи Відродження вперше набувають рис реальних людей.

У музиці Ренесансу виявилися чужими грубі та різкі звуки. Закони гармонії складають її головну суть, що знаходить підтвердження у естетиці твору «Встановлення гармонії» композитора Дж. Царліно.

Узагаднюємо

1. Дайте визначення культурної епохи Відродження.
2. Поясніть смисл походження терміну «Відродження».
3. Назвіть синонімічну назву епохи Відродження.
4. Які етапи виділяють всередині епохи Відродження?
5. Перерахуйте основні філософські ідеї Ренесансу.
6. Складіть порівняльну таблицю характерних рис доби Середньовіччя і епохи Відродження.
7. Дайте визначення ренесансного гуманізму.
8. Охарактеризуйте гуманістичний ідеал людини.
9. Поясніть, чому мистецтво слова вважалося за доби Відродження царицею наук.
10. Назвіть характерні риси ренесансної літератури.
11. Назвіть імена найбільш яскравих діячів епохи Відродження.
12. Прочитайте висловлювання гуманістів доби Відродження і дайте відповідь на питання, якою хотіли вони бачити людину?

«Хто не захоплювався людиною, коли вона за допомогою годинника вивчає небо, надає силу і мудрість безглуздим речам, дає душу аркушу, як Бог, щоб мудрість розмовляла з відсутніми людьми і з людьми майбутніх часів і передавала їм знання і звичаї, мистецтва і подвиги предків» (Т. Кампанелла).

«Тіло в більшій чи меншій мірі запам'ятовує витонченість залежно від характеру душі, від чого вона може пізнаватися за зовнішнім виглядом, як у деревах краса квітів говорить про якість плодів... Тому некрасиві люди найчастіше бувають поганями, а красиві – хорошими. Можна сказати, що краса – це привабливе, веселе, приємне і бажане обличчя блага, а потворність – темне, неспокійне, неприємне і похмуре обличчя зла» (Кастільйоне).

13. Робота в групах. Об'єднайтесь у три групи. Проведіть наукове дослідження з тем:
  - 1) діалог епох: «Як перегукується література доби Відродження з античною літературою?»,
  - 2) діалог мистецтв: «Образотворче мистецтво і архітектура в епоху Відродження»,
  - 3) діалог авторів: «Сонети Петрарки і Шекспіра».

Індивідуальне завдання

Створіть свій опорний образ-символ епохи Відродження і зобразіть його за допомогою будь-якого жанру (вірш, малюнок, ліплення, аплікація тощо).

Франческо Петрарка (1304–1374)

Франческо Петрарка – італійський поет та літописець, ранній гуманіст. Один із засновників гуманізму, його називають «батьком гуманізму».

Народився 20 липня 1304 року у місті Ареццо, що поблизу Флоренції.

Батько його був другом та однодумцем Данте, якого, як і Данте, було вигнано з рідного міста у 1302 році. Невдовзі після народження майбутнього поета родина перебирається у Пізу, а в 1312 році в Авіньйон (Франція), де на той час знаходилась папська резиденція. Там Франческо отримує початкову освіту, навчається в юридичній школі в Монтельє, у 1320 році разом з братом їдуть в Болонський університет вивчати право. Але у 1326 році помирає батько, і брати повертаються додому в Авіньйон. У цей час Петрарку вже цікавить літературна діяльність. Щоб мати засоби для життя, Петрарка приймає духовний сан.

6 квітня 1327, відбувається подія, яка вплинула на всю поетичну творчість поета. В авіньйонській церкві Св. Клари він вперше зустрічає жінку на ім'я Лаура, яка викликає у нього сильні почуття, надихає на творчість, яка принесе йому славу «співця Лаури». Коли відбулася їхня перша зустріч, їй було двадцять років, йому – двадцять три. Історичні джерела не дають однозначної відповіді, чи були особисто знайомі Лаура і Петрарка, чи спілкувалися, чи відповіла вона на почуття поета, який через все своє життя проніс світле почуття до неї.

Своє кохання поет висловлює у сонетах, які і сьогодні вважаються вершиною в спадщині італійської поезії. Смерть Лаури у квітні 1348 року не обірвала творчості поета. Він продовжував осцівувати її у численних ліричних віршах. До останніх хвилин свого життя Петрарка залишався вірним пам'яті Лаури. Світлому образу коханої дівчини присвячено близько дев'яноста сонетів, які ввійшли в «Книжку пісень» («Канцоньєре»).

Існує і така думка, що це кохання поет вигадав як джерело натхнення своїх віршів.

У 1330 році в Авіньйоні Петрарка поступає на службу до кардинала Джованні Колонна, якого у своїх творах змальовує як друга,

близьку духовно йому людину. В цей час поет найбільше у житті поціновує свободу і незалежність, в його творчості з'являється інтерес до власного внутрішнього світу, любов до життя, природи, честолюбна жага до слави. Поет вважає, що тільки розумом і почуттям потрібно керуватись у житті.

Мері Спарталі Стилман. «Перша зустріч Петрарки і Лаури».

Петрарка захоплюється античністю, вивчає стародавні рукописи, багато подорожує. Його ваблять міста, люди, природа, історичні пам'ятки. У 1337 році він здійснює свою першу подорож до Риму, де він знайомиться з культурою Риму.

На той час літературна діяльність приносить Петрарці європейську славу, за рішенням римського сенату 8 квітня 1341 року його було увінчано лаврами поета. До 1353 року Петрарка живе у своєму невеличкому маєтку Восклюд (Франція), де присвячує себе творчості і науці.

В той час поет намагається впливати на суспільне життя країни. Він хоче бачити Італію мирною, об'єднаною, могутньою державою.

У 1353 році Петрарка покидає Восклюд і назавжди виїжджає до Італії. Протягом двадцяти наступних років він активно займається літературною діяльністю. Саме тоді створює збірку «Канцоньєре» італійською мовою. Найбільша частина спадщини поета – латиномовні твори.

У 1367 Петрарка переїжджає до Падови, де живе до кінця своїх днів.

19 липня 1374 Петрарка помирає в Аркві (поблизу Падови), не доживши одного дня до свого сімдесятиріччя. Він заповідає свою бібліотеку рукописів місту Венеція, ці рукописи стали важливою часткою бібліотеки Св. Марка у Венеції. Як твердить легенда, помер Фр. Петрарка за своїм робочим столом, поклавши голову на розгорнуту книгу.

З латинської спадщини Петрарки значний інтерес становлять морально-філософські твори. Так у трактаті «Про презирство до світу» поет утверджує гуманістичний погляд на людину. Цей твір вважають своєрідним коментарем до найвидатнішого твору Петрарки – «Канцоньєре» («Книги пісень»).

«Канцоньєре» («Книга пісень») – збірка віршів італійською мовою, яку Петрарка розпочав писати ще в 30-ті роки, а закінчив незадовго до смерті.

Існує дев'ять редакцій збірки. Остання містить 365 віршів різних ліричних жанрів, з них – 317 сонетів. Збірка поділена на дві частини. Перша – «На життя мадонни Лаури», друга – «На смерть мадонни Лаури». Основна тема збірки – кохання поета до Лаури. Використавши досвід любовної лірики, Петрарка створив поезію нового типу, дав початок розвитку нової гуманістичної лірики. Його поезія наближена до реального, земного життя. По новому у збірці зображено образ жінки, кохання. Хоча Лаура ідеалізується, та постає як жива жінка, із справжніми, земними рисами. Поета найбільше хвилює її зовнішній вигляд, краса. По новому зображений і ліричний герой, який прислухається до власних почуттів, заглиблюється у свій внутрішній світ.

До «Книги пісень» входять вірші на політичні та моральні теми. Є вірші про дружбу, природу, філософські роздуми. У пісні (канцони) «Італія моя» поет висловлює свою любов до батьківщини, засуджує міжусобні війни, закликає до єдності і миру.

У своїх віршах Петрарка створив образ нової людини з її складним, глибоким внутрішнім світом. Він надав сонету класичної, витонченої форми. Його наслідування породило в європейській поезії цілу течію «петраркізм».

Сонети Петрарки вважаються зразком жанру. Мова творів Петрарки, Данте та Боккаччо заклала основу сучасної італійської мови, зокрема першого словника італійської, виданого у 1612 році.

Значення Петрарки в історії гуманізму полягає в тому, що він заснував всі напрямки ранньої гуманістичної літератури з її глибоким інтересом до всіх сторін внутрішнього життя людини, з її критичним відношенням до сучасності й до минулого, з її спробою знайти в древній літературі засади й опору для вироблення нового світогляду й виправдання нових потреб.

З творами Петрарки українською мовою ми знайомимосся в перекладах Григорія Кочура, Дмитра Павличка, Дмитра Паламарчука, Михайла Ореста та ін.

Сонет 61

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця урочі,
Де постеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навік!

Ареццо, будинок,
де народився Петрарка

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Амура, що в безоболочці
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї донни – ніжне і кохане,

І ці сторінки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне, –
Й ти, неподільна радосте моя!

Переклад Дмитра Павличка

Сонет 61

Благословенні місяць, день і рік,
Пора, година, край, містина мила,
Коли краса її очей сп'янила
Мене, і став я бранцем їх повік.

Благословенні: біль, що в душу вник,
Що об'явилась ним Ерота сила,
Лук і стріла, що серце проразила,
І рана, що пройшла в його тайник.
Ім'я моєї пані називав,
Мої зітхання, порив, плач і мрія.

Благословенні і рядки, що склав
Я їй на честь і мисль моя: до неї
Вона іде, до неї однієї.

Переклад Михайла Ореста

Працюємо з текстом

Виразно прочитайте один з перекладів сонета № 61.

Порівняйте:

1. Яким настроєм наповнена поезія?
2. Що ви відчуваєте, передайте свої відчуття.
3. Чому Петрарка так часто використовує слова «благословен, благословенні»? Що він цим хоче сказати?
4. Як свою кохану описує поет? Зачитайте рядки, які її характеризують.

Сонет 267

Де погляд ніжний, де чарівний вид;
Де постать горда, де струнка постава,
Де мова та бентежна й величава,
Що завдає негідникові встид?

Де сміх, що жалить того, хто набрид?
Де та душа, що, мов зоря яскрава,
Висока й гідна владарського права,

Небесну нам осяяла блакить?

Я вами дихаю, для вас палаю,
Я народивсь для вашого єства,
Без вас мені нема й не треба раю;

Як радість відійшла моя жива,
В словах надію я плекав безкраю,
Та вітер порозвіював слова.

Переклад Дмитра Павличка

Сонет 132

Як не любов, то що це бути може?
А як любов, то що таке вона?
Добро? – Таж в ній скорбота нищівна.
Зло? – Але ж муки ці солодкі, Боже!

Горіти хочу? Відкатись негоже.
Не хочу? То даремно скарг луна.
Живлюща смерте, втіхо навісна!
Хто твій тягар здолати допоможе?

Чужій чи власній долі я служу?
Неначе в просторінь морську безкраю,
В човні хисткому рушив без керма;

Про мудрість тут і думати дарма –
Чого я хочу – й сам уже не знаю:
Палаю в стужу, в спеку – весь дрижу

Переклад Григорія Кочура

Лаура, зображення
XV століття,
Бібліотека Лауренціана.

Працюємо з текстом

1. Прокоментуйте рядки:

Як не любов, то що це бути може?

А як любов, то що таке вона?

Чому поет сумнівається?

2. Які почуття переживає автор?

3. Проаналізуйте стан ліричного героя.

Завдання за рівнями

I

1. Розкажіть про основні життєві події Франческо Петрарки.
2. Назвіть найвідоміший твір Петрарки.
3. Дайте визначення літературознавчого терміну «сонет» («тирцена», «катрен»).

II

1. Чому Петрарку називають «батьком гуманізму»?
2. Яка подія у житті Петрарки вплинула на створення «Канцоньєре»?
3. Визначте основну тему збірки поезій «Канцоньєре».
4. У чому полягає заслуга Петрарки як поета?

III

1. Розкрийте образ Лаури через сонети Петрарки.
2. Як по новому у своїх сонетах Петрарка розкрив образ жінки, кохання?
3. Доведіть, що в сонетах Петрарки зображена людина зі своїми людськими почуттями.

IV

1. Порівняйте образ Беатріче Данте з образом Лаури Петрарки.
2. Які почуття викликає у вас лірична поезія Петрарки? Для відповіді використовуйте рядки із «Канцоньєре».
3. Які кольори відповідають вашому сприйняттю сонетів Петрарки? Емоційна забарвленість яких слів, словосполучень відповідає обраним кольорам?
4. Що вам допомогло зрозуміти почуття ліричного героя сонета 61 Петрарки?
5. Які почуття передає Петрарка в сонеті 132?
6. Якого кольору кохання в сонетах Петрарки? Спробуйте пояснити вибір кольорів.

Індивідуальні завдання

1. Створіть буклет до творчості Фр. Петрарки.
2. Поясніть ваше розуміння кохання в сонетах Петрарки, уклавши діаманту з першим словом кохання.
3. Спробуйте написати власний сонет за класичною схемою.
4. Доберіть музичний твір до сонетів Ф. Петрарки.

Вільям Шекспір

(1564–1616)

Вільям Шекспір – найвидатніший англійський поет і драматург, творчість якого є вершиною англійського Відродження. Персональна художня модель Шекспіра стала, можливо, найбільш впливовою за всю історію розвитку світового літературного процесу.

На жаль, біографічних відомостей про життя митця, його характер, театральну діяльність збереглося дуже мало. Життя Шекспіра – загадка для наших поколінь. Певний час існувала думка, що, насправді, такого письменника не існувало. А під псевдонімом «Шекспір», що у перекладі означає «той, що потрясає списом», працювало 56 осіб, серед яких були і Френсіс Бекон, і граф Ретленд, і Крістофер Марло, і навіть англійська королева Єлизавета I. У даний час, здається, немає жодного відомого сучасника Шекспіра, якому не спробували приписати його твори. Основний мотив таких пошуків образно висловив ще в 1918 р бельгійський учений-ангістретфордіанец С. Дамблон, вважав, що «хорт не може народитися в сім'ї мосьок», «лілія не росте на будяках». Однак спроби вирішити «шекспірівське питання» зовсім не безплідні для науки: у результаті про епоху Шекспіра сьогодні відомо більше, ніж про будь-яку іншу культурну епоху, а сам Шекспір – найбільш вивчений письменник світу. Виникла навіть ціла галузь філології – шекспірознавство.

Традиційно вважається, що великий драматург народився в 1564 році, 23 квітня, у маленькому англійському містечку Стредфорд-на-Ейвоні. Навчався в Стредфордській граматичній школі. Після батькового банкрутства п'ятнадцятирічний Вільям змушений був самостійно заробляти собі на життя. Його ранній шлюб з Енн Хетевей, яка була старша за нього на 8 років, був вимушеним. У травні наступного року у Шекспіра народилася перша дитина, донька Сусанна. На початку 1585 р. Енн народила двійнят: доньку Джудіт і сина Гамнета. Синові судилося коротке життя – він помер через одинадцять років.

У 1587 р. Шекспір покинув сім'ю, рідне місто і подався в актори. Він грав на сцені в Лондоні, хоча великого успіху як актор не мав. З 1593 року працював у театрі Бербеджа як актор, режисер і драматург. За Якова I трупа Шекспіра отримала статус королівської. В 1599 р. брав участь у побудові лондонського театру «Глобус», став його пайовиком – і наступні 10 років був у списках його трупи. Упродовж багатьох років Шекспір займався лихварством, а в 1605 році став відкупником церковної десятини.

Наприкінці 90-х років XVI ст. авторитет В. Шекспіра був загальноприйнятим, незабаром він одержує дворянський титул. За кілька років до смерті В. Шекспір збайдужів до театру. Він нічого не писав, і приблизно саме у цей час повернувся на постійне мешкання до свого рідного міста Стретфорда, де жили його дружина та доньки.

Сьогодні В. Шекспір відомий цілому світові. Він написав 154 сонети, 37 п'єс, декілька поем. Вони перекладені майже на всі мови світу. Драматург створив біля тисячі художніх образів епохи Відродження, у його творах прославляється чесна дружба і піднесене кохання («Ромео і Джульєтта»), висміюється мрійливий індивідуалізм («Марні зусилля любові»). Його ідеалом стає людина, здатна осягнути таємницю світобудови («Гамлет»). Не просто споглядання, а енергійна боротьба за інтереси єдиної, сильної держави («Генріх IV») становлять життєвий шлях його героїв. Шекспір утопічно вірить у кінцеву перемогу добра, гуманних почат у людині.

Сонети Шекспіра. Сонет, як нам вже відомо, виник в Італії в XIII-XIV ст. у творчості Данте, розвивався Петраркою. Назва «сонет» в шекспірівську епоху вільно використовувалась для назви будь-якого короткого вірша. У XVII-XVIII ст. форма сонета зовсім зникла з поезії. Інтерес до неї відродився на початку XIX ст. в епоху романтизму.

Сонети В. Шекспіра – одна з найпрекрасніших сторінок інтимної лірики світової літератури. Налічується 154 сонети англійського поета, в яких яскраво представлена індивідуальність автора, його почуття, особиста драма. Знавець людської психології, поет оспівує почуття кохання і дружби, захоплюється людиною та красою її почуттів.

Уперше сонети Шекспіра було опубліковано 1609 р., можливо, без згоди автора. Лише 1640 р. поет і друг Шекспіра Бен Джонсон надрукував їх повністю.

В. Шекспір вніс у традиційний сонет чимало нового: він змінив його форму, доповнив тематику. Англійський або шекспірівський сонет складається з трьох катренів і фінального двовірша з чітким римуванням – АБАВВГВГДД ЄЄ. Така форма сонета дозволяє укласти в одному вірші цілу історію із глибоким змістом і майже афоризмом наприкінці. Кінцеві два рядки в шекспірівському сонеті викликають великий інтерес: у них утримується висновок, заклик, немовби підсумок усього написаному.

Сонети В. Шекспіра є поетичним циклом, це – порив душі поета. Усі сонети Шекспіра поділяються умовно на три групи:

1) сонети, присвячені другові – знатному прекрасному білявому юнакові (1-126);

2) сонети, присвячені коханій, «смаглявій леді» (127-152);

3) сонети, в яких оспівується радість і краса кохання (153-154).

Образ коханої в сонетах Шекспіра – це звичайна жінка, зовсім не ангельської зовнішності. Право на щастя, право любити і бути коханими мають звичайні люди, а не тільки обрані – це думка повністю відповідає філософії Ренесансу. В образі Смаглявої леді со-

нетів переосмислюється традиційний образ Прекрасної Дами, яка з небес зводиться на грішну землю. Замість ангелоподібного ідеалу створив образ коханої – реальної жінки, яка теж заслуговує на велике кохання.

В. Шекспір змальовує в сонетах цілком земне кохання – з ревностями, з образами через зраду, зі стражданнями від довгої розлуки, з насолодою від близькості з коханою людиною. Любовна лінія поета розвивається бурхливо й суперечливо. Сонети в певній послідовності становлять цілий роман із зав'язкою, кульмінацією й розв'язкою. Смаглява леді може й посміятися над поетом, і відіхнути його, а потім знову поманити. Важко переживає поет ці розриви й розставання, і в середині любовного «сонетного» роману з'являються рядки, у яких відчувається безнадійність і смуток.

І все ж кохання для поета – це дорожчий дар. У 25-му сонеті Шекспір порівнює її з титулами, славою, владою – і приходить до висновку, що кохання іншої людини є найціннішим дарунком долі. Кохання Шекспіра – це шлях до щастя і гармонії в житті.

Хто ж вона, «Смаглява леді» сонетів Шекспіра? Одні вважають, що це італійка Емілія Бассано, а інші кажуть, що під маскою Смаглявої леді ховається придворна дама англійської королеви Єлизавети Мері Фітон або Емілія Бассано Ланьєр. Поговорюють, Шекспір навіть був у неї закоханий. Проте, як зауважив дослідник О. Анікст, «розшук коханої Шекспіра – справа безплідна, оскільки він писав не про якусь реальну жінку, а створював сам образ кохання, що пережив часи й лихоліття».

Найзначніший образ сонетів – образ самого поета, людини, здатної любити, радіти, захоплюватися, мучитися і прощати, – і в той же час глибокого мислителя.

Справжня перлина світової поезії – шекспірівський сонет під номером 66. Ці ідеї, які цілком відповідають епосі Відродження, наповнюють сонети глибоким філософським змістом. Важко сказати чи є цей твір автобіографічними, оскільки подібний сюжет характерний для епохи Відродження.

Емілія Бассано Ланьєр (1569–1645) – кандидатка на роль Смаглявої леді

Мері Фітон (1578–1647) – кандидатка на роль Смаглявої леді

Український контекст

Сонети Вільяма Шекспіра – це взірці поезії, тому не дивно, що до них зверталися перекладачі Павло Грабовський, Максим Славинський, Василь Онуфрієнко, Яр Славутич, Олег Зуєвський, Остап Тарнавський, Святослав Гординський, Святослав Караванський, Олекса Веретенченко, Андрій Легіт тощо.

Дмитро Павличко видав першу в історії української літератури антологію «Світовий сонет» (1998 р.), на сторінках якої надруковано повний корпус Шекспірових сонетів. У вичерпних коментарях Марії Габлевич до згаданої антології міститься висока оцінка доробку Д.Павличка.

Переклад сонетів здійснив також Дмитро Паламарчук, кращі з них друкуються у сучасних хрестоматіях для середньої школи, що є свідченням визнання таланту письменника. І далеко не всі знають, що це так званий “невольничий переклад”: адже Д. Паламарчук працював над ним в Ітинському засланні, переховуючи свого Шекспіра під палітуркою “Короткого курсу історії ВКП(б)”, щоб охоронці не вилучили цю дорогу серцю книжку.

У 2005 р. видано сонети Шекспіра у перекладі Георгія Пилипенка. Згадана книга є першим досвідом трilingвальної англослов'янської версії сонетів. Унікальність цього видання у подвійній мовній стратегії: кожен із 154 текстів мовою оригіналу супроводжується російським та українським перекладами Г. Пилипенка. Поява кожного нового перекладу творів геніального англійця є доказом плідності українського перекладацтва.

Sonnet 66

Tir'd with all these! For restful death I cry,
 As to behold Desert a beggar born,
 And needy Nothing trimm'd in jollity,
 And purest Faith unhappily forsworn,
 And gilded Honour shamefully misplac'd,
 And meiden virtue rudely strumpeted,
 And right Perfection wrongfully disgraced,
 And Strength by limping Sway disabled,
 And Art made tongue-tide by Authority,
 And Folly (doctor-like) controlling skill,
 And simple Truth miscall'd Simplicity,
 And captive Good attending captain ill:
 Tired with all these, from these would I be gone,
 Save that, to die, I leave my love alone.

Сонет 66

Я кличу смерть – дивитися набридло
 На жеври і приниження чеснот,
 На безтурботне і вельможне бидло,
 На правоту, що їй затисли рот,

На честь фальшиву, на дівочу вроду
 Поганьблену, на зраду в пишноті,
 На правду, що підлоті навдогону
 В бруд обертає почуття святі,

І на мистецтво під п'ятою влади,
 І на талант під наглядом шпики,
 І на порядність, що безбожно краде,
 І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
 Та як тебе лишити в самотині?

Переклад Дмитра Павличка

Сонет 66

Стомившись, вже смерті я благаю,
 Бо скрізь нікчемність в роскоші сама,
 І в злиднях честь доходить до одчаю,
 І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
 І честь дівоча втоптана у бруд,
 І почесні не тим, хто гідний шани,
 І досконалості ганебний суд,

І злу – добро поставлене в служниці,
 І владою уярвлені митці,
 І істину вважають за дурниці,
 І гине хист в недоума руці;

Стомившись тим, спокою прагну я,
 Та вмерти не дає любов моя.

Переклад Дмитра Павличка

Працюємо з текстом

Прочитайте оригінал сонету Шекспіра (за умов знання англійської мови) та два його переклади українською мовою.

1. Про що йде мова у 66-му сонеті Шекспіра?
2. Яким постає ліричний герой у цьому вірші?
3. Що створює трагічний настрій сонета?
4. Чому тут з'являється образ смерті?
5. Як поет описує навколишній світ? Що не влаштовує його в цьому світі?
6. Що протиставляється смерті в останніх двох рядках? Чи можна назвати їх втіленням основної думки твору?
7. З'ясуйте основний конфлікт сонета. Де розгортається цей конфлікт?

8. Доведіть, що сонет № 66 виходить за межі суто любовної лірики. Які філософські проблеми тут порушуються?
9. Хто з перекладачів (Д. Павличко або Д. Паламарчук) найбільш точно відтворив основний зміст вірша?
10. Чим різняться настрої, втілений у перекладах сонета № 66?
11. У кого з перекладачів більш виразно змальований образ смерті?
12. У кого з перекладачів ліричний герой зовсім зневірений, а хто наділяє його бунтівним характером?
13. Зіставте кінцівки поетичних перекладів. Чи відтворюють вони адекватно фінал сонета Шекспіра?
14. Що додає кожний із перекладачів до основного змісту сонета?
15. Вивчіть один з перекладів сонету 66 напам'ять.

Сонет 116

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов – над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії,
Це – зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Любов – не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі –
І щік, і уст незайману красу.
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня – я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

Сонет 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишать люди, –
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої – цілком земні.

І все ж вона – найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

Переклад Дмитра Паламарчука

Завдання за рівнями

I

1. Хто є героями даних сонетів Шекспіра?
2. Назвіть українських перекладачів сонетів Шекспіра.

II

1. Поясніть фразу: «Любов – над бурі зведений маяк».
2. Що є кохання для поета?
3. Яка роль останніх двох рядків шекспірівського (англійського) сонету?

III

1. Визначте коло тем і проблем, які порушує Шекспір у сонетах 116 і 130.
2. Яку жінку оспівує поет? Намалюйте її словесний портрет.
3. Яким почуттям пройняті сонети 116 і 130? Доведіть свою думку посиланнями на текст.

IV

1. Які рядки особливо зворушили вас? Чому?
2. Яка за характером мелодія відобразила б настрої сонету 130?
3. Аромат якої квітки, за вашим відчуттям, міг би найкраще передати особливість кохання шекспірівського ліричного героя сонету? Поясніть свій вибір.
4. Якого кольору кохання В. Шекспіра? Поясніть ваш вибір кольорів.

Трагедія «Ромео і Джульєтта»

«Ромео та Джульєтта» – найвідоміша трагедія В. Шекспіра, яка розповідає про кохання юнака та дівчини з двох стародавніх ворогуючих родів – Монтеккі та Капулетті. Античним аналогом трагедії вірних закоханих є історія Пірама та Фісби – її розповів римський поет Овідій у своїх «Метеморфозах». Джерелом сюжету «Ромео і Джульєтта» є старовинна легенда, що неодноразово переповідалась італійськими новелістами. Для сучасників Шекспіра Італія була втіленням своерідної ренесансної утопії. Тому, створюючи свою легенду про кохання, Шекспір обирає історію двох закоханих з Верони. Саме тут могло розквітнути палке почуття Ромео і Джульєтти з його цілковитою довірою до людської природи, з його беззастережною пристрасністю.

Жанр твору – трагедія – встановлюється відповідно до літературних традицій епохи Відродження і визначається нещасливим кінцем (смертю головних героїв). П'єса складається з п'яти дій і відкривається прологом, в якому коротко викладається сюжет «Ромео і Джульєтти».

Трагедія «Ромео і Джульєтта» посідає особливе місце у творчій спадщині Шекспіра. Трагічне невіддільне тут від ліричного і навіть фарсового. Характерною рисою п'єси є і відсутність по-справжньому трагедійних персонажів. «Ромео і Джульєтта» – трагедія кохання, але кохання щасливого. Герої позбавлені почуття трагічної провини, їх загибель – це не очищення стражданням, як ми знаходимо в класичній трагедії.

С. Бродський. Ілюстрація до трагедії «Ромео і Джульєтта»

для них не існує. Герої живуть пристрасно й нетерпляче. Дія трагедії охоплює лише п'ять днів (неділя – п'ятниця).

Ф. Айєс «Поцілунок», 1859

Пристрасних у відчаї й радості, опалених жарким сонцем півдня юних коханців з Верони, що віддаються пориву всім своїм еством, повністю поглинає їх почуття. Вони переконані, що, не опираючись коханням, лише підкоряються закону природи. Питання про правомірність почуття

У родині Капулетті росте слухняна донька Джульєтта, якій лише тринадцять років. Та світле почуття до сина ворогів Ромео неминуче вступає в протиріччя з традиціями і волею батьків.

Для Шекспірових героїв розлука страшніша ніж смерть. Прагнення використати кожну мить, жадібний потяг до всього земного притаманні не лише провідним героям трагедії. Імпульсивний і темпераментний світ, що оточує Ромео і Джульєтту, існує за тими ж законами. Легко й невимушено переходить від веселого жарту до запеклої суперечки Меркуціо. Не може дочекатись весілля дочки старий Капулетті, що переносить з четверга

на середу ним же визначений день шлюбу. Та й сам Ромео, який тільки що прагнув примирити супротивників, нетямлячи себе, вбиває Тібальта. Від спалаху ненависті до цілковитого виправдання коханого умиць переходить Джульєтта, коли мамка розповідає їй про загибель брата.

Більшість персонажів трагедії загалом сприймає ворожнечу як щось позбавлене сенсу. Примирення ворогуючих сімей у фіналі не є, таким чином, несподіваним. Воно породжене логікою розвитку дії.

Ворожнеча хоч і стає перешкодою на шляху героїв до щастя, але не перетворюється на єдину причину їх загибелі. Після смерті Тібальта тема родинних чвар відходить на другий план. Навіть оплакування племінника набуває характеру необхідного ритуалу з традиційними планами помсти. Лише через кілька днів після його загибелі Джульєтта повинна стати дружиною Паріса. Саме шлюб Джульєтти і є рушійною силою дальшого розвитку інтриги.

Трагедія «Ромео і Джульєтта» прославляє вірність почуття. Шекспір тим переконливіше розповідає про вірність Джульєтти, що він описує її нареченого, Паріса, аж ніяк не виродком і не лиходієм. Паріс – красень і відданий Джульєтті, але він не розуміє її почуттів.

Традиційна сімейна мораль стає значною перешкодою на шляху кохання героїв і в «Ромео і Джульєтті». Старий Капулетті, що вимагає від дочки цілковитої покори, не погоджується навіть перенести день шлюбу. Боязкі заперечення Джульєтти викликають запеклий опір синьйори Капулетті. Незважаючи на всі перешкоди, план брата Лоренцо міг би закінчитися вдало, і тоді сюжетна побудова п'єси наблизилась би до комедії з її традиційним фіналом – апофеозом почуття.

Здається, що дія неодмінно призведе до перемоги героїв. Однак протягом усієї дії зберігається і внутрішня драматична напруженість: передчуття Ромео, репліки героїв в епізоді прощання тощо. Виникає особливе емоційне забарвлення дії, не властиве комедіям.

Герої не повинні загинути, але гинуть. У міру того як наближається фінал, до дії втручається прикра випадковість. Ромео не отри-

Кінуко Й. Крафт
«Ромео і Джульєтта», 2007

мує листа брата Лоренцо, слуга героя завчасно повідомляє про смерть Джульєтти, брат Лоренцо не з'являється біля склепу раніше тощо. Передчуття неминучості загибелі героїв, невіддільне від усвідомлення її несправедливості, стає провідним трагічним нервом п'єси.

Ф.Г. Кальдерон.
«Джульєтта», 1888

Трагічне, таким чином, утілюється в ліричній стихії п'єси. Саме кохання героїв, а не лише події, з ним пов'язані, визначає основний зміст трагедії. Людське почуття, що сприймається як важлива етична проблема, є лейтмотивом усього мистецтва епохи Відродження. Тема кохання, як життєствердної основи людської природи, що звеличує людську натуру, формує особистість, стає провідною і в трагедії «Ромео і Джульєтта». Кохання героїв – це безмежне, могутнє своєю природністю почуття. Сила почуття Ромео і Джульєтти, які відкидають усі настанови брата Лоренцо про міру та гармонію, жахає ченця-гуманіста.

Проте це почуття не можливе поза всією високою культурою кохання, створеною Ренесансом. Кохання спроможне змінювати людину, робити її досконалішою, мудрішою. Досить було Джульєтті покохати Ромео, щоб відразу зникли як позбавлені сенсу давні упередження. Наївна дівчинка початку п'єси перетворюється на героїню, що здатна віддати своє життя заради коханого. Ціле життя відокремлює меланхолійного Ромео, що мріє про Розаліну, від героя в кінці п'єси. З великою художньою переконливістю розкриває

Шекспір високу поетичність почуттів Ромео і Джульєтти. «Головна принада її, - писав про п'єсу Іван Франко, – той час молодості і свіжості, те поетичне сяєво, яким обласкані всі фігури, та простота і сила чуття, яка надає тій індивідуальній і випадковими явищами обставленій любовній історії вищу силу і «правдивість тисяч любовних історій».

Усупереч широко відомим словам з цього твору «Сумніших оповідей не знайдете, ніж про любов Ромео і Джульєтти», – це найсвітліша з трагедій В. Шекспіра. Мова трагедії насичена метафорами, грою слів, що підтверджує життєрадісну, ренесансну основу відомої шекспірівської п'єси.

У «Ромео і Джульєтті» буквально на очах народжується новий, гармонійний світ, створений для щастя героїв: на їхньому боці церква (в особі брата Лоренцо, таємно їх вінчає); влада, яка засуджує сімейну ворожнечу; та й

Бронзова Джульєтта

самі сімейства Монтеккі і Капулетті не пам'ятають причини чвари і готові примиритися. Підсумок трагедії закономірний: перемога все одно за любов'ю, а не за ненавистю, і над тілами Ромео і Джульєтти їх батьки відмовляються від своєї ворожнечі. Над могилою загиблих споруджують золотий пам'ятник для прийдешніх поколінь.

Верона – «місто Джульєтти». П'ять днів дії п'єси увічнили і драматурга, і його персонажів, і місто Верону, у якому сам автор ніколи не бував.

Верона нині – місто справжнього паломництва закоханих з усіх кінців світу, адже це «місто Джульєтти». На вулиці Пьяцца деї Синьйорі завжди багато веронців і туристів. Будинок XV століття – Лоджія дель Консильйо – усіма визнано за «будинок Джульєтти». Саме тут збираються закохані, промовляють слова любові та залишають пам'ять про себе: на стіні Лоджії майже всіма мовами світу накреслені палкі признання і клятви про вічне кохання.

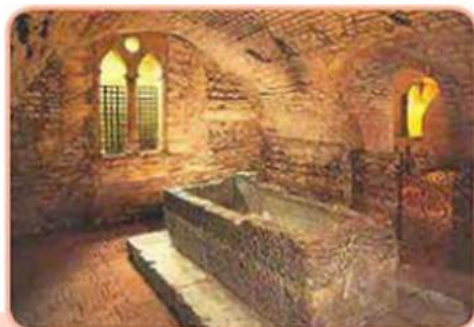
Біля балкону, де «жила» шекспірівська героїня, стоїть і статуя – бронзова Джульєтта, що приклала ліву руку до грудей. Ця статуя відполірована багатьма прихильниками кохання: адже кожному хочеться доторкнутися до, хай і бронзової, Джульєтти. Вважається, що достатньо одного торкання до статуї Джульєтти, аби в коханні у людини все владналося.

Бажаючі можуть пройти навіть у кімнату, де жила героїня: це просторе помешкання з виходом до балкону.

Є у Вероні і гробниця Джульєтти. Кам'яними східцями можна спуститися до склепу, де під зведеннями стоїть відкритий кам'яний саркофаг, усіяний квітами – свіжими і вже зів'ялими. У невелику стінну нішу з колонками можна опустити послання з побажанням чи признанням.

Балкон Джульєтти

Гробниця Джульєтти

Український контекст

В Україні відомі переклади «Ромео і Джульєтти», в різні часи здійснені Пантелеймоном Кулішем, Миколою Вороном, Василем Мисиком, Абрамом Гозенпудом. У 1952 р. трагедію переклала Ірина Степенко.

Видавництво «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» у 2016 р. донесло до українського читача одип зі своїх найамбітніших проєктів – «Ромео і Джульєтта» в новому перекладі відомого українського письменника і поета Юрія Андруховича з ілюстраціями Владислава Єрка, який спеціально їздив до Італії, у Верону, щоб відчутти дух шекспірівського сюжету. Юрій Андрухович працював над перекладом майже 9 років. Особливість у тому, що його переклад – сучасний, актуальний.

Є сенс самостійно прочитати повний варіант трагедії – якщо не в оригіналі, то хоча би у перекладі кпиги українською мовою. Його з легкістю можна знайти в Інтернеті та завантажити. Ну а якщо ваше знання англійської мови дозволяє читати твори в оригіналі – це взагалі чудово! Адже безсмертна історія кохання Ромео та Джульєтти давно вже стала частиною колективної свідомості, тим, без чого не можна вважати себе культурною людиною ні в Україні, ні в Європі, ні де-небудь ще.

Мистецька палітра

«Ромео і Джульєтта»,
Ф.Б. Діксі, 1884

Висока поетичність трагедії Шекспіра зумовила інтерес до історії Ромео та Джульєтти у найрізноманітніших видах мистецтва. Художників у різні епохи цікавила як сила почуття шекспірівських героїв, так і окремо образ Джульєтти (Ф.Б. Діксі, Ф.Г. Кальдерон, Дж. Вотергаус, Кідуко Й. Крафт та ін.). Найпопулярнішим романтичним твором є картина Ф. Айєса «Поцілунок», яка передає чуттєвість і пристрасть юних персонажів Шекспіра.

Найвідомішими скульптурними зображеннями шекспірівських закоханих є роботи О. Родена «Ромео і Джульєтта» та Неро Константині – статуя Джульєтти в Вероні.

Низку музичних поем на цю тему створюють Гуно, Берліоз, Чайковський. Вражає майстерністю виконання ролі Джульєтти Г. Улановою в балеті на музику Прокоф'єва.

Мистецька палітра

Трагедія «Ромео і Джульєтта» підкорила театри світу. Серед знаменитих виконавців ролі Ромео в англійському театрі – Девід Гаррік (1750), Ч.Кембл (1805), Ч.Макреді (1810), Е.Кін (1817), в 1882 році трагедія була поставлена в театрі «Лицеум», (Ірвінг – Ромео, Е.Террі – Джульєтта), в 1884 роль Джульєтти зіграла Стелла Патрік Кемпбелл. У ХХ столітті видатним виконавцем ролі Ромео став А.Мо-Іссі (в постановці М.Рейнгардта, 1907). У 1940 році Л.Олів'є і Вів'єн Лі зіграли спектакль в Нью-Йорку. Відомою виконавицею ролі Джульєтти в 1970-і рр. стала Дороті Тьютін.

На зорі свого виникнення звертається до «Ромео і Джульєтти» мистецтво кіно. Перша екранізація трагедії датується 1911 р. Найзнаменитіша екранізація належить Ф.Дзеффіреллі (1968). Серед останніх екранізацій досить вдалою вважається версія 2014 р. (США, режисер – Доп Рой Кінг). Модернізована версія історії Ромео і Джульєтти, перенесеної в ХХ століття, – фільм-мюзикл «Вестсайдська історія» (1961 р.). З 2001 р. підкорює світ мюзикл «Ромео і Джульєтта», світова прем'єра якого відбулася в Парижі.

Дж. Вотергаус
«Джульєтта», 1898

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

(Фрагменти)

ПРОЛОГ

Входить Хор.

Хор. Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.
Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих,
Вони одвічні звади причинили.
Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.
Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

(Виходить)

ДІЯ ПЕРША
СЦЕНА 1

Верона. Міський майдан.

Входять Абрам та Балтазар, двос слуг Монтеккі.

Самсон. Зброя моя наголо. Починай сварку, а я підтримаю тебе ззаду.

Грегорі. Як? Повернешся до мене задом та й накиваєш п'ятами?

Самсон. Не бійся мене.

Грегорі. Ще чого! Мені тебе боятися! Я боюся за тебе.

Самсон. Треба, щоб закон був на нашому боці: нехай вони почнуть.

Грегорі. Я гляну люто, йдучи повз них; нехай приймають це, як собі хочуть.

Самсон. Ні, як посміють! Я наставлю їм дулю. Ганьба їм буде, як таке стерплять.

Абрам. Це ви нам наставили дулю, синьйоре?

Самсон. Я просто наставив дулю, синьйоре.

Абрам. Це ви нам наставили дулю, синьйоре?

Самсон (до Грегорі). Чи буде закон на нашому боці, якщо я відповім йому «так»?

Грегорі (до Самсона). Ні.

Самсон. Ні, синьйоре. Я не вам наставив дулю, синьйоре; я просто наставив дулю, синьйоре.

Грегорі. Ви запрошуєтесь на сварку, синьйоре?

Абрам. На сварку, синьйоре? Ні, синьйоре.

Самсон. Якцо ви бажаєте, синьйоре, я до ваших послуг. Я служу хазяїнові не гіршому, ніж ваш.

Абрам. Та вже ж не кращому.

Самсон. Гаразд, синьйоре.

Грегорі (до Самсона). Скажи – кращому: сюди йде небіж мого господаря.

Самсон. Авжеж кращому, синьйоре.

Абрам. Ви брешете.

Самсон. Виймайте мечі, якщо ви мужчини. Грегорі, а покажи-но їм твій знаменитий удар.

Б'ються.

Входить Бенволіо.

Бенволіо. Схаменіться, дурні! Мечі сховайте в піхви. Ви самі не тямите, що робите.

(Вибивас мечі в них із рук)

Входить Тібальт.

Тібальт. Що! Б'єшся ти серед негідних слуг? Бенволіо, поглянь. Ось смерть твоя.

Бенволіо. Я їх мирив. Сховай меча у піхви або рубай, щоб їх

розборонити.

Тібальт. Меч у руках, а мир на язиці?! Ненавиджу це слово я, мов пекло, як всіх Монтеккі, як тебе самого. Обороняйся ж, боягузе!

Б'ються.

Входять декілька прибічників обох родин і втручаються в сутичку: згодом вбігають кілька городян із киями.

1-й городянин. Гей, алебард, київ! Мерщій! Лупцюй їх!
Городяни. Смерть Капулетті! Бий їх! Смерть Монтеккі!

Входить Капулетті в халаті, за ним синьйора Капулетті.

Капулетті. Що тут за гамір? Де мій довгий меч?

Синьйора. Кап. Ні, костур, костур! Нащо вам той меч?

Капулетті. Меча, кажу! Іде старий Монтеккі, мені на глум махає він мечем.

Входять Монтеккі й синьйора Монтеккі.

Монтеккі. Ти, підлий Капулетті!

(До дружини). Не тримай.

Синьйора Мон. До ворога не піднищу й на крок.

Входить князь з почтом.

Князь Бунтівники ви! Вороги спокою!

Мечі плямуєте ви кров'ю ближніх.

Ви чуєте? Спиніться, люди! Звірі!

Ви згубний племін люті й ворожнечі

Потоком пурпуровим з власних жил

Гасити ладні раз у раз. Із рук

Додолу кидайте криваву зброю

І слухайте, що скаже в гніві князь ваш,-

Інакше ждуть на вас страшні тортури.

Утреге вже за слово легковажне

Ти, Капулетті, й запальний Монтеккі,

Тривожите ви чварами все місто!

Утреге сиві жителі Верони,

Свої пристойні вбрання поскидавши,

До рук старих стару хапають зброю,

Уцент поточену іржею миру,

Щоб вашу лють іржаву гамувати.

Коли ще раз стривожите Верону,

За спокій ви заплатите життям.

На цей раз – хай розійдеться весь натовп -

Ви, Капулетті, йдіть слідом за мною...

А вас, Монтеккі, жду я по обіді

В тім замку, де ми чиним здавна суд,

Щоб нашу волю вислухать надалі.

Під страхом смерті всім велю – розходьтесь.

[...]

ДІЯ 1
СЦЕНА 5

Зала в домі Капулетті.

[...] Входять Капулетті, синьйора Капулетті, Джульєтта, Тібальт з іншими членами родини, гостями й масками.

Капулетті. Прошу ласкаво! Хто із дам не має
На ніжках мозолів, танцюйте з нами!
Хе-хе, голубоньки! Котра ж синьйора
Відмовиться тепер від танців? Ну ж бо!
Як хтось з красунь маніжитись почне,
Я присягну, що мозолі на ніжках!
Що скажете, чи добре вас піймав?
Вітаю щиро вас, мої синьйори.
Був час, колись і я ходив у масці
І шепотів на ніжне вушко дамі
Приємне щось. Минуло, все минуло!
Ласкаво прошу вас, заходьте, любі!
Ну, грайте ж, музиканти! Місця! Місця!
До танцю ж бо дружніше, синьйорини!
Грає музика, гості танцюють.
Гей, світла, світла, хлопці! Геть столи!
Мерщій вогонь в каміні загасить,
Тут стало надто жарко і без нього.
Як вчасно несподівана розвага!
Сядь, добрий мій кузене, відпочинь.
Для мене й вас вже танців дні минули...
Коли останній раз були ми в масках?
Старий Кап. Та, мабуть, буде років з тридцять тому...
Капулетті. Е, ні, не так давно, не так давно!
Було це на весіллі у Лученцо,
На трійцю саме, як були ми в масках,
Відтоді збігло літ із двадцять п'ять.
Старий Капулетті. Ні, більше, більше. Син його старіший;
Синьйоре мій, йому уже за тридцять.
Капулетті. Та де там! Що ви кажете! Він був
Тому два роки ще неповнолітній.
Ромео (до свого слуги).
Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?
Слуга. Не знаю я, синьйоре.
Ромео. Померкли смолоскини перед нею!
І світить вродою вона своєю
На щоках ночі – діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.

Вона – омріяна любов моя!
 Її оточують прекрасні дами,
 Вона ж між них – голубка між галками!
 Коли танок закінчать вже, саму
 За ніжну ручку я її візьму,
 І щастя неземне тоді відчую...
 Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
 О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
 Не знали ви краси до цієї ночі!
 Тібальт По голосу це мусить бути Монтеккі.
 Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
 Наважився прийти в блазенській масці,
 Щоб глузувати з нашого бенкету?
 Ні, честю роду я клянусь, за сміх
 Убить його, вважаю я, не гріх!
 Капулетті. Чого це ти бушуєш так, небоже?
 Тібальт. Таж, дядьку, тут Монтеккі. Тут наш ворог.
 Негідник цей зумів сюди пробратись,-
 Над нашим святом хоче насміятись!
 Капулетті. Ромео тут?
 Тібальт. Так, він, негідник, тут.
 Капулетті. Спокійно, друже. Не чіпай його.
 Поводиться він ввічливо й шляхетно.
 Сказати правду, вся Верона славить
 Його за честь, за виховання добре.
 За всі скарби Верони я не дам
 Його в моїй господі зневажати.
 Тому вгамуйся й не звертай уваги -
 Так хочу я. Коли мене шануєш,
 Розвеселись, кинь хмурити чоло,
 Бо хмуритись на святі непристойно.
 Тібальт. Пристойно, бо на святі в нас негідник.
 Його я не стерплю.
 Капулетті. Терпять примушу!
 Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
 Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
 Не стерпите він! О боже мій! Ну й ну!
 Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
 Він козиритися надумав! Гляньте!
 Тібальт. Але ж це сором, дядьку!
 Капулетті. Як це? Як це?
 Зухвалий ти хлопчиської Сором?.. Годі!
 Гляди, щоб потім ти не жалкував.
 Відомо, щодо чого... Ти диви!
 Знайшов коли перечити мені!
 Так, дітки, так! Чудово! Ти невіглас!
 Не галасуй, а то... Гей, світла, світла!

Приборкаю тебе! Жвавіше, друзі!
Тібальт. Мій дух скорився й змовк, я ж не змовчу.
Від гніву й сорому я весь тремчу!
Це вторгнення зухвале стерплю нині,
Та згодом в жовч обернеться терпіння!

(Виходить)

Ромео (до Джульєтти).
Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста – два пілігрими – хай пристойно
Цілунок ніжним змиють гріх тяжкий.
Джульєтта. О пілігриме, в тім гріха немає -
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук – то поцілунок їх.
Ромео. Але, крім рук, ще дано й губи їм...
Джульєтта. Так, для молитви, любий пілігрим...
Ромео. О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!
Джульєтта. Нас незворушно слухають святі.
Ромео. Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!

(Цілує її)

Твої уста очистили мій гріх...
Джульєтта. Взяли твій гріх мої уста з твоїх.
Ромео. Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх.
(Знову цілує її)
Джульєтта Мов з книги ти цілуєш...
Мамка Вас просить ваша мати, синьйорино.
Ромео А хто у неї мати?
Мамка Що, юначе?
Таж господиня в домі цім вона.
Така вже добра пані, мудра й чесна,
Я викохала донечку її,
З якою щойно розмовляли ви.
Скажу вам чесно: хто її здобуде -
Здобуде той повнісінький гаман.
Ромео Що? Капулетті?.. Ох! Де ж вороття?..
У ворога в руках мое життя!
Бенволіо Ходім, ходім! Жарт видався на славу!
Ромео Ох, я боюсь – кінчається забава.
Капулетті О ні, синьйори! Рано ще, не йдіть!
Ось слуги вже розносять частування.
Таки йдете? Ну, дякуємо вам!
Синьйори благородні, вам спасибі!

Гей, смолоскишів! Ну, добраніч вам!
 (До старого Капулетті)
 А ми до ліжка... Чорт! Таки пізенько!..
 Стомився я...
 Виходять усі, крім Джульєтти й мамки.
 Джульєтта Глянь, няню, і скажи, хто той господар?
 Мамка Тіберіо старого спадкоємець.
 Джульєтта А той, що саме із дверей виходить?
 Мамка А той, здається, молодий Петруччо.
 Джульєтта А той, за ним, що танцювать не хтів?
 Мамка Не знаю я.
 Джульєтта Довідайся. Як має він дружину,
 Не в постіль шлюбну – ляжу в домовину!
 Мамка Монтеккі він, і звать його Ромео;
 Єдиний син того, хто ворог нам.
 Джульєтта Злоба єдина у душі буяла,
 І зі злоби любов єдина встала!..
 Не знаючи, зустріла надто рано,
 Та пізно я дізналась, безталанна!
 Ох, не на радість ти, любов моя,
 Бо ворога кохаю ніжно я!
 Мамка Що це таке? Що кажеш ти?
 Джульєтта Це вірші.
 Навчив мене їх в танці кавалер...
 За сценою гукають: «Джульєтто!»
 Мамка Я зараз, зараз! Ну, ходім, ходім!
 Останній гість вже залишив наш дім.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА СЦЕНА І

Верона. Фруктовий сад Капулетті.

[...]

Входить Ромео.
 Ромео Сміється з шраму той, хто ран не мав.
 Вгорі, край вікна, з'являється Джульєтта.
 Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!
 Там схід, сама ж Джульєтта – ясне сонце!
 Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
 Блиск задрісного місяця убий!
 Він і без того зблід, він занедужав
 Від прикrostі, що ти – його служниця,
 А все ж затьмарила його красою.
 Тож не служи ревнивцеві блідому!
 Весталчин одяг, бляклий, зеленавий
 Лише безумці носять. Скинь його!

Он владарка моя, мое кохання!
 Дізналася б вона, як я люблю!
 Вона заговорила? Ні, мовчить...
 Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
 Я відповім... Який-бо я зухвалець.
 Ні, не до мене очі ці говорять.
 Дві зірки найяскравіші на небі
 Десь мають пильні справи і повинні
 На час покинути небесні сфери
 Й очам її своє благання шлють -
 За них тим часом сяяти в блакиті1.
 О, що, коли б і справді тії очі
 На небі сяли, зорі ж – на обличчі?
 Обличчя ясні зорі ті затьмило б,
 Як сонечко – ліхтар; та з неба ж очі
 Лили б такі потоки променисті,
 Що всі пташки співати почали б,
 Подумавши, що то вже сходить сонце!
 На руку ось схилилась край віконця,
 Притиснувши долоню до щоки...
 Якби мені за рукавичку бути
 І доторкатись до щоки її
 Джульєтта О лишенько!
 Ромео Вона заговорила...
 Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
 Ти сяеш наді мною серед ночі,
 Як легкокрилий посланець небес
 Перед очима вражених людей,
 Що, голови закинувши, слідкують,
 Як серед хмар лінивих він ширяє
 І по ефіру грудях чистих плава.
 Джульєтта Ромео! О, навіщо ти Ромео?
 Зміни своє ім'я, зречися батька;
 Як ні, то присягни мені в коханні,
 І більше я не буду Капулетті.
 Ромео (вбік).
 Послухать – чи відповісти відразу?
 Джульєтта Лише твоє ім'я – мій ворог лютий;
 А ти – це ти, а зовсім не Монтеккі...
 Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
 Лице і плечі, ноги, груди й руки
 Або якусь частину тіла іншу?
 О, вибери собі нове ім'я!
 Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
 Не зміниться в ній аромат солодкий!
 Хоч як назви Ромео – він Ромео.
 Найвища досконалість все ж при ньому.

Хоч би він був і зовсім безіменний...
 О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
 Воно ж не є тобою, і взамін
 Візьми мене уся!..
 Ромео Ловлю на слові!
 Назви мене коханим, і умить
 Я вдруге охрещусь і більш ніколи
 Не буду зватися Ромео.
 Джульєтта Хто ти,
 Що, притаївшись під серпанком ночі,
 Мою підслухав таїну сердечну?
 Ромео Яким ім'ям назвать себе – не знаю.
 Своє ім'я ненавиджу я самі
 Свята моя, адже ж воно – твій ворог.
 Я б розірвав його, коли б воно
 Написане стояло на папері!
 Джульєтта Мій слух не похочив ще й сотні слів
 Із уст твоїх, а голос я впізнала:
 Хіба ти не Ромео, не Монтеккі?
 Ромео О ні, свята, знай: що не те й не інше,
 Якщо вони для тебе осоружні.
 Джульєтта Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
 Як міг ти перелізти через мур?
 Адже високий він і неприступний.
 Згадай-но, хто ти: смерть тебе спіткає,
 Як з наших хто тебе застане тут.
 Ромео Кохання принесло мене на крилах,
 І не змогли цьому завадить мури;
 Кохання може все і все здолає,-
 Твоя рідня мені не перешкода.
 Джульєтта Вони тебе уб'ють, коли побачать.
 Ромео В очах твоїх страшніша небезпека,
 Ніж в двадцяти мечях. Поглянь лиш ніжно -
 Й мені ненависть їхня не страшна.
 Джульєтта О, не хогіла б я нізащо в світі,
 Щоб тут вони побачили тебе!..
 Ромео Своїм плащем мене прикриє ніч.
 Та, як не любиш ти,- нехай знаходять...
 Хай краще смерть від лютої злости,
 Ніж довгий вік без ніжності твоєї.
 Джульєтта Хто показав тобі сюди дорогу?
 Ромео Моя любов! Вона мене навчила,
 Дала мені пораду, я ж за те
 Позичив їй очей. Я не моряк,
 Та будь від мене ти хоч так далеко,
 Як щонайдальший берег океану,
 Я б зважився такий здобути скарбі!

Джульетта Моє лице ховає маска ночі,
 Але на нїм пала дівочий стид,
 Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
 Хотїла б я пристойність зберегти,
 Від слів своїх відмовитись хотїла б,
 Хотїла б я... та годї прикидатись!
 Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
 Тобї я вірю, з мене досить слова.
 О, не клянись! Зламати можеш клятву:
 Недурно ж кажуть, що з любовних клятв
 Сміється сам Юпітер. О Ромео!
 Скажи, якщо ти любиш, правду щиру.
 Коли ж вважаєш – перемиг мене
 Занадто швидко, я тоді насуплюсь,
 Скажу уперто: «Нї!», щоб ти благав.
 Інакше – нї, нїзащо в світі! Нї!
 Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
 І, може, легковажною здаюсь...
 Повір мені, і я вірніша буду,
 Ніж ті, що хитро удають байдужість.
 І я б могла байдужою здаватись,
 Якби зненацька не підслухав ти
 Любов мою й слова мої сердечні...
 Пробач мені, мій любий, і не думай,
 Що мій порив палкий – це легковажність;
 Мою любов відкрила темна ніч.
 Ромео Клянусь цим місяцем благословенним,
 Що сріблом облива верхи дерев...
 Джульетта О, не клянись місяцем зрадливим,
 Який так часто змінює свій вигляд,
 Щоб не змінилася твоя любов.
 Ромео То чим я поклянусь?
 Джульетта Не треба зовсім.
 Або, як хочеш, поклянись собою -
 Душі моєї чарівним кумиром,-
 І я повірю.
 Ромео Серця почуттям...
 Джульетта Нї, не клянись! Хоч ти – єдина радість,
 Та не на радість змовини нічні...
 Все сталося несподівано занадто -
 Так швидко, так раптово й необачно,
 Як блискавка, що блисне й раптом зникне
 Лець встигнемо сказати: «Он сяйнуло!»
 Добраніч, любий! Теплий подих літа
 Нехай цю бруньку ніжного кохання
 Оберне в пишну квітку запашну,
 Коли з тобою зійдемося ще раз.

Добраніч! Хай у тебе переллється
 Той мир, що вщерть моє сповняє серце!
 Ромео Без нагороди так мене й покинеш?
 Джульєтта Якої ж нагороди хочеш ти?
 Ромео Повинна ти в коханні присягти.
 Джульєтта Я присяглась раніш, ніж ти просив,
 Проте я хтіла б клятву ту забрати.
 Ромео Забрати клятву? О, навіщо, люба?
 Джульєтта Щоб бути щедрою і знов віддати.
 Таж я того жадаю, що вже маю:
 Як море, доброта моя безкрая,
 Як море, дна не має і любов,
 Що більше їх я віддаю тобі,
 То більше їх у мене зостається,
 А їм немає меж...
 Мамка кличе за сценою.
 У домі гамір!
 Прощай, мій любий!.. Няню, я іду!
 Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.
 Хвилину почекай, я повернусь.
 (Виходить)
 Ромео О, ніч свята! Благословенна ніч!..
 Таж ніч тепер... А що, як все це сон?
 Такий солодкий сон, що я боюсь -
 Він не обернеться ніколи в дійсність.
 Знову з'являється Джульєтта.
 Джульєтта Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
 Якщо любов твоя до мене щира
 І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
 То взавтра сповісти мене про це,
 І я пришлю по відповідь когось,
 Де і коли ти хочеш повінчатись;
 Тобі до ніг складу я свою долю -
 З володарем піду хоч на край світу!
 Мамка (за сценою). О синьйорино!
 Джульєтта Я йду! Як ти не будеш з чистим серцем,
 Тоді благаю...
 Мамка (за сценою). Синьйорино!
 Джульєтта Зараз!
 ...Облиш мене і більше не приходь,
 Зостав мене на самоті з журбою,
 То взавтра я пришлю.
 Ромео Душі спасінням...
 Джульєтта Сто тисяч раз тобі привіт!

(Виходить)

Ромео В сто тисяч раз без тебе хмурий світ!

Так, як школяр від книжки утікає,
 Так ревно і любов любов шукає;
 Як гидко їм на школу знов дивитись,
 Так тяжко їй з любов'ю розлучитись!
 (Ступає до виходу)

У вікні знову з'являється Джульєтта.
 Джульєтта Ромео, стій!.. О, стій! Якби мені
 Сокольного голос, щоб назад
 Змогла я сокола мого вернути!
 Неволі голос надто слабосилий,
 А то б я потрясла печеру Ехо,
 Й повітря б голос більш, ніж я, захрип.
 Повторюючи це ім'я невпинно:
 «Ромео, де ти? Де ж ти, мій Ромео?!»
 Ромео То кличе знов мене моя душа!
 Бринять, як срібло, голоси коханців
 І солодко скрашають тишу ночі,-
 Мов ніжна музика милує вухо!
 Джульєтта Ромео!

Ромео Люба!

Джульєтта Милый, завтра вранці
 Коли прислать до тебе посланця?
 Ромео Найкраще о дев'ятій.

Джульєтта Не спізнюсь.

Мов двадцять літ чекать тії години!

Забула я, чого тебе вернула...

Ромео Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Джульєтта Не буду згадувать, щоб ти зостався,

Та не забуду, як з тобою люблю!

Ромео Зостанусь я, щоб ти за все забула,

Забуду й сам, що є десь інший дім.

Джульєтта Світає... Хтіла б я, щоб ти пішов,

Але не далі, аніж птах отой,

Який літає на шовковій нитці.

Пустунка дівчинка його відпустить,

Як бідолашного в кайданах в'язня,

й відразу знов назад за нитку тягне.

Ревнуючи до волі ту пташину.

Ромео Хотів би птахом бути я твоім!

Джульєтта І я, мій любий, теж цього хотіла б,

Та ласками замучила б тебе...

Прощай, прощай! Тяжкий час резетавання...

О, стільки в нім солодкого страждання,

Що все прощалася б, хоч і світає!

(Виходить)

Ромео Тебе хай сон і спокій повиває!

Як хтів би я тим сном спокійним бути,

Щоб тут в солодких мріях все забути!
Тепер до келії отця святого -
Почуть пораду хочу я від нього.
(Виходить)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Мантуя. Вулиця.

Входить Ромео.

Ромео Як можна вірити облесним снам,
То сни мої мені віщують радість:
У грудях, ніби цар на троні – серце.
І дух якийсь на крилах ясних дум
Весь день мене підносить легко вгору.
Приснилася мені моя дружина;
Немов умер я, і вона прийшла...
О, дивний сон, в якому мертвий мислить!
Мене поцілувавши палко в губи,
Мені вдихнула враз нове життя,
І я ожив, і був я імператор -
Яке ж солодке й справді ти, кохання,
Якщо лиш тінь твоя – велике щастя!
Входить Балтазар.

Звістки з Верони! Що там, Балтазарє,
Листи привіз ти від ченця святого?
Моя дружина й батько мій здорові?
Ну, як Джульєтта? Вдруге я питаю.
Як добре їй, лихого бути не може.
Балтазар О, добре їй – лихого бути не може,
Джульєтти плоть – в гробниці Капулетті,
Душа між ангелів уже витає.
Я бачив сам, як в склеп її несли,
І поскакав, щоб сповістити вас.
Простіть мені за звістку нещасливу,
Я виконав, синьйоре, ваш наказ.
Ромео То он як!.. Зорі, кидаю вам виклик!..
Ти знаєш, де живу я. Принеси
Мерщій мені паперу та чорнила
І коней роздобудь: вночі я їду.
Балтазар Благаю вас, синьйоре, заспокойтесь!
У вас палають очі, й ви бліді,-
Віщує це нещастя...
Ромео О, мовчи!
Це так тобі здалось. Облиш мене,
Зроби все так, як я тобі сказав.
То від ченця листів мені немає?
Балтазар Немає, мій синьйоре.

Ромво Все одно.
 Іди мерщій! Найми скоріше коней.
 Я зараз теж прийду. Не забарюсь.
 Балтазар виходить.
 З тобою ляжу нині я вночі,
 Моя Джульетто! Засіб лиш знайти...
 Яке ж ти винахідливе, нещастя,-
 Порадником стає в одчай зло!
 Аптекаря згадав я. Тут живе він
 Десь поблизу. Його недавно бачив;
 Обірваний, з нахмуреним чолом,
 Він трави лікарські все розбирав. [...]
 Так, цей злидар продасть мені отруту... [...]

СЦЕНА 3

Входять Ромео й Балтазар зі смолоскипом, ломом, заступом тощо.

[...]

Ромео.

Таж тут моя Джульетта спочиває;
 Її краса страшний, похмурий склеп
 На променистий оберта палац.
 Лежи тут, смерть,- тебе ховає мертвий!
 (Кладе Парка в склеп)
 Буває часто, люди перед смертю
 Стають веселі! А в уяві свідків
 Це «передсмертна блискавка остання».
 Чи ж це «остання блискавка» й моя?
 Моя любове! О моя дружино!
 Смерть випила твого дихання мед,
 Та не змогла твоєї вроди взяти.
 Ти не подолана. Рум'янець твій
 Ще на устах, на щоках пламеніє,
 Ще смерті стяг блідий не тріпотить!
 І ти, Тібальте, в савані кривавім?
 Що міг би я для тебе більш зробити,
 Ніж те, щоб ця ж таки рука, якою
 Завчасно втято молодість твою,
 Так само знищила й твого убивцю?
 Прости мені, кузене! Ох, Джульетто,
 Чому і зараз ти така прекрасна?
 Подумать можна, що безплотна смерть
 У тебе закохалась, що якийсь
 Кістяк огидний тут тебе замкнув,
 У темнім склені, для утіх любовних!
 Боюсь за тебе й залишусь тому
 З тобою тут. Ніколи я не вийду
 З цього похмурого палацу ночі.

Тут, тут зостанусь я із робаками,
 Служницями твоїми. О, тепер
 Знайду я тут для себе вічний спокій
 І скину гніт моїх зловісних зір
 З замученої й стомленої плоті!
 Милуйтеся, очі, - це в останній раз!
 Ви, руки, пригорніть її востаннє!
 А ви, уста мої, дихання брамо,
 Скріпіть навек священним поцілунком
 Довічну спілку зі скупкою смертю!
 Сюди, мій поводитарю гіркий!
 Лихий стерничий, одчайдуху лютий,
 Розбий об скелі мій нещасний човен!
 За тебе п'ю, моя любов!

(П'є)

О чесний аптекарю! Швидка твоя отрута...
 Отак я з поцілунком умираю!..

(Падає)

[...]

Брат Лор. (підходить до склепу)
 Ромео! Боже мій! Чия це кров
 Камінні східці склепу багрянить?
 Хто кинув закривавлені ці шпаги
 Тут, на порозі вічного спокою?..
 (Входить до склепу)
 Ромео! О, який блідий! Хто ще?..
 Як? І Паріс?.. Увесь залитий кров'ю?..
 Яка лиха година спричинилась
 До цих фатальних і страшних подій?
 Синьйора ворухнулись!
 Джульєтта прокидається.
 Джульєтта О мій отче!
 Пораднику! А де мій чоловік?
 Я знаю добре, де я маю бути;
 І ось я тут. А де ж Ромео мій?
 Шум за сценою.
 Брат Лор. Я чую шум. Ходім з цього гнізда
 Зарази, смерті і тяжкого сну.
 Наш замір вища сила зруйнувала,
 Не наша. Ми противитись не можемо.
 Ходім! Ходім! Джульєтто, поруч тебе
 Лежить твій мертвий муж. Паріс також.
 Тебе у монастир я прилаштую
 Святих сестер. Ходім, не зволікай.
 Нічого не розпитуй. Близько варта.

Біжим хутчій. Джульетто, любя сестро!
Шум наближається.

Загаємось – ускочимо в біду.

(Виходить)

Джульетта Іди, мій отче, сам. Я не піду.

Що любий мій в руці стискає? Склянку,

Спорожнену, я бачу, до останку.

І смерть страшна отрута завдала...

Який скуйий! Все вишив! Не лишив

І краплі благодатної для мене,

Що допомогла б мені піти за ним!

Я цілуватиму твої уста...

Ще, може, трішки є на них трутизни,-

В підкріпленні цьому я смерть знайду...

(Цілує його)

Твої уста ще теплі..

1-й страж

(за сценою)

Де це, хлопче?

Веди нас!

Джульетта Хтось іде!.. Мерщій! О щастя:

Тут рятівний кинджал!

(Вихоплює кинджал Ромео з піхов)

Ось твої піхви!

(Заколює себе)

Зостанься в них і дай мені умерти!..

(Падає на труп Ромео і вмирає)

[...]

Входить князь з почтом.

Князь Яке нещастя сталося тут зненацька,

Що нас так рано підняли з постелі?

Входять Капулетті, синьйора Капулетті та інші.

Капулетті Що скоїлось? Чого це тут кричать?

Синьйора Кап. Народ по вулицях гука: «Ромео!»

А хто – «Джульетта!», хто – «Паріс!». Біжать

Всі з зойками до нашої гробниці.

Князь Який тут жах так нам тривожить слух?

1-й страж Володарю, ось граф лежить убитий,

Ромео мертвий, поруч з ним Джульетта.

[...]

Князь

Монтеккі! Капулетті! Подивіться,

Який вас бич карає за ненависть:

Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!

А я за те, що зносив ваші чвари,

Двох кривних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
 Вдовиний спадок це дочки моєї,
 А більшого не можу я просити.
 Монтеккі Але я можу дати більше. Я
 їй статую із золота поставлю.
 Покіль Вероною звемо Верону,
 Любішого не буде силуета,
 Аніж в коханні вірної Джульєтти.
 Капулетті Ромео статуя не менш багата
 Із нею поруч буде тут стояти
 О, бідні юні жертви наших чвар!..
 Князь Не визирає сонце з-поза хмар...
 Похмурий мир приніс світанок вам.
 Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
 Ще доведеться вирішити нам,
 Кого помилувать, кого скарати...
 Сумніших оповідей не знайдете,
 Ніж про любов Ромео і Джульєтти.
Усі виходять.

Переклад Ірина Стешенко

Завдання за рівнями

I

1. Пригадайте визначення літературознавчого терміну «трагедія».
2. Скільки років було Джульєтті?
3. Скільки років було Ромео?

II

1. За яких обставин уперше зустрілись юні герої Ромео і Джульєтта?
2. Чому герої не можуть бути разом?
3. Які перешкоди долають закохані, щоб бути разом?
4. Як загинули закохані?

III

1. Якою постала у вашій уяві головна героїня трагедії Джульєтта?
Створіть словесний портрет героїні, увиразнивши окремі риси,
про які йдеться в тексті трагедії.
2. Розкрийте образ головного героя твору Ромео.
3. Дайте характеристику почуттю юних героїв.
4. Доведіть, що «Ромео і Джульєтта» належить до жанру трагедії.
5. До яких висновків підводить драматург у фіналі трагедії? Обґрун-
туйте свою думку.

IV

1. У шекспірознавстві вважається, що Джульєтта – одна з улюблених героїнь англійського драматурга. Поясніть, що саме свідчить про ставлення Шекспіра до Джульєтти. Аргументуйте свою думку.
2. Який смак кохання в трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»? Поясніть свої відчуття.
3. Який епізод трагедії «Ромео і Джульєтта» вам найбільше запам'ятався? Чому?
4. Якою ви хотіли б бачити кінцівку трагедії «Ромео і Джульєтта»? Запропонуйте свій варіант.
5. Чи можна вважати трагедію Шекспіра «Ромео і Джульєтта» актуальною для XXI ст.? Обґрунтуйте свої міркування.
6. Укладіть текст заочної екскурсії «Біля пам'ятника Джульєтті в Вероні».

Індивідуальні завдання

1. Створіть буклет до творчості В. Шекспіра.
2. Створіть герою трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта» кардмейкінг у подарунок (якщо ви дівчина – Ромео, якщо хлопець – Джульєтті). Що найкраще зобразити на листівці?
3. Парфумер Мара де Гуїді, мешканка Верони, надихнувшись безсмертною п'єсою Шекспіра «Ромео і Джульєтта», створила аромат для парфумів, який, за її задумом, є самою Джульєттою, суттю її душі. Авторка парфумів докладно вивчила п'єсу, всі джерела історії, які були до Шекспіра і після нього, літературно-критичні матеріали, кіно- і театральні постановки, музику і фотографії, «відновила» ароматну атмосферу трагедії, склала список інгредієнтів і втілила шекспірівську героїню в ароматі. Спробуйте скласти власний рецепт для приготування парфумів «Аромат Джульєтти».

Мігель де Сервантес Сааведра «Дон Кіхот»

У 2002 році літературознавці світу назвали кращий твір другого тисячоліття: ним став роман іспанського письменника Сервантеса «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі». Самі іспанці вже давно вклоняються своєму письменникові номер один і його славетній книзі, яку вони називають «нашою Біблією». Найпрестижніша літературна премія в Іспанії носить ім'я Сервантеса. День народження автора «Дон Кіхота» (29 вересня) в країні – національне свято. Про головного героя роману – Лицаря Сумного Образу – в Іспанській Академії прийнято говорити стоячи. «Дон Кіхот» займає друге місце в світі, після Біблії, за кількістю мов, на які зроблені його переклади.

«Великий однорукий»: життєвий і творчий шлях Мігеля де Сервантеса Сааведри

Майже в кожній країні знайдеться письменник, ім'я якого є невідмінним символом національної літератури. Так, літературу українську представляє Тарас Шевченко, англійську – Вільям Шекспір, російську – Олександр Пушкін, польську – Адам Міцкевич. А в літературі іспанській це, безсумнівно, Сервантес.

Мігель де Сервантес Сааведра (1547–1616) – видатний іспанський письменник. Народився в 1547 р. в Алькала-де-Енарес, в сім'ї хірурга, бідного ідальго. Він прожив героїчне, повне поневірянь і злигоднів життя. Брав участь в знаменитій морській битві при Лепанто, яка тривала три години. Перемога іспано-італійського флоту була повною: десять тисяч турків було вбито, вісім тисяч взято в полон, захвачено сто галер, розбито – п'ятдесят, багата здобич гармат і стягів, дванадцять тисяч рабів-християн було звільнено. Римський папа був дуже задоволений. Але для Сервантеса ця битва закінчилася драматично: його було поранено у груди і ліву руку. Він став калікою: ліва рука на все життя залишилася паралізованою («для більшого прославлення правої» – як говорив письменник згодом). Пізніше, коли Сервантес став вже відомим письменником, шанувальники почали називати його «великим одноруким».

1575 року Сервантес повертається з війська додому на галері «Сонце» і потрапляє в полон до алжирських піратів, які продають його в рабство до турків, і кілька років він провів в Алжирі. Викуплений на волю, Сервантес повертається в Іспанію.

Ставши письменником, він створює кілька драматичних творів, з яких виділяється трагедія «Нумансія». Серед його творів – пасторальний роман «Галатея», роман «Мандри Персилеса і Сіхізмунди», збірка «Повчальні новели», сатирична поема «Подорож на Парнас» та ін.

У 1580-х роках Сервантес збирав податки, об'їжджаючи на шкапі по селах Іспанії з королівським указом. До своїх обов'язків збирача податків Сервантес ставився дуже ревно, не минаючи маєтків можновладців і католицької церкви, за що священники у своїх відправах проклинали його ім'я. У 1590 році від нього вимагають особливого звіту про продовольство, зібране ним на протязі трьох останніх років. За брехливим звинуваченням у розтраті Мігеля садять до в'язниці. І все ж, не дивлячись на труднощі, Сервантес саме тут знов усвідомив себе письменником. Більше шіроку неволі подарували світу найвідоміший твір Іспанії і кращий роман другого тисячоліття – «Премудрого гідальго Дон Кіхота з Ламанчі». Авторіві на той час було 55 років.

За два тижні до кончини Сервантес прийняв чернечий сан, бо не мав грошей навіть на власний похорон. 23 квітня 1616 року письменник помер, і його поховали францисканці-терціарії за рахунок благодійних коштів у монастирі Тринітаріїв. Окремої його могили немає. Прах Сервантеса, мабуть, спочиває під кам'яними плитами, де поховані бідняки.

Роман «Дон Кіхот»

«Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» – книга про пригоди героя, що уявив себе мандрівним лицарем у епоху, коли лицарські ідеали існували вже тільки на сторінках книжок. Твір Сервантеса задумувався як пародія на лицарські романи. Бідний гідальго Алонсо Кіхано, збожеволівши на читанні лицарських романів, у всьому намагається наслідувати героїв цих книжок: він озброюється іржавими уламками старих обладунків, називає себе Дон Кіхотом з Ламанчі, сідає на жалюгідну шкану із звучним ім'ям Росинант, бере собі за зброєносця хитруватого селянина Санчо Пансу та виїздить на подвиги прославляти даму свого серця – прекрасну принцесу Дульсінею Тобоську, яка насправді є простою селянкою Альдонсою Лоренсо.

Мета подорожі Дон Кіхота – захищати ображених і принижених, допомагати усім, хто на це потребує. Центральна проблема твору –

Карта подорожей Дон Кіхота

конфлікт між ідеалом і дійсністю. Іспанські шляхи, змальовані Сервантесом, зовсім не героїчні, і Дон Кіхоту – Лицарю Сумного Образу – доводиться боротися не з велетнями, чудовиськами і ворожими військами, а з вітряками, похоронними процесіями, овечими отарами. Тому часто «подвиги» героя здаються читачам і персонажам роману сміховинними і навіть шкідливими. Ті, кого Дон Кіхот захищає і врятовує, глузують

з нього, побивають камінням і проклинають. Але усі перешкоди і негаразди долі не засмучують благородного лицаря з Ламанчі, а тільки зміцнюють у його свідомості віру в ті ідеали, заради яких він і вирушив у мандри. Створивши пародію на лицарські романи, Сервантес водночас високо підійняв справжній ідеал лицарського служіння людству, який максимально наближався до гуманістичного ідеалу всебічно розвиненої людини.

Роман, який розвінчує утопічні ілюзії, не дивлячись на це, залишає глибоке світле почуття. Лицар Сумного Образу – герой, що втілює загальнолюдську віру в добро, справедливість, свободу, кохання. Твір про Дон Кіхота максимально ввібрав у себе гуманістичні настрої епохи Відродження, змалював складний економічний і політичний період зламу в іспанському суспільстві XVI – початку XVII століть, відобразив духовні й моральні пріоритети Сервантеса.

Перша частина роману Сервантеса вийшла у 1604 році невеликим тиражем у Вальядоліді. Успіх книги примусив видавця навесні того ж року здійснити друге видання. Дуже швидко книга розповсю-

дилася по всій Іспанії, і скоро її вже читали у перекладах в інших країнах Західної Європи. Нарешті до Сервантеса прийшла літературна слава, яка, до речі, не принесла йому грошей: родина дона Мігеля бідкувала, як і раніше.

25 лютого 1615 року до Іспанії приїхали з візитом французькі послы. Мова пішла про найбільш популярні й визнані книги у Європі. Коли послы почали розпитувати іспанського ліценціата про вік, заняття, соціальне становище та майно Сервантеса, той був вимушений відповісти їм, що автор «Дон Кіхота» старий, він солдат, гідальго і бідний. На це один з послів відповів: «Отже, таку людину Іспанія не зробила багатою і не підтримує за державний рахунок?» Інший же кавалер висловив цікаву думку: «Якщо бідність вимушує його писати, дай Боже, щоб він ніколи не жив у достатку, бо своїми творами, будучи бідним, він збагачує весь світ».

Надзвичайна популярність роману про Дон Кіхота, який у 1605 році прочитала вже більша частина Європи – явище унікальне. Читачі надсилали авторові численні відгуки, давали цікаву і оригінальну оцінку першій частині роману та просили продовження пригод лицаря Дон Кіхота та його зброєносця Санчо Панси. Сервантес почав працювати над другою частиною твору, яка була надрукована у Мадриді наприкінці 1615 року у того ж видавця і у тій же типографії, що і перша.

Книгу про Дон Кіхота сам автор називав «правдивою історією» і включав у це визначення як іронічний, так і серйозний зміст.

Український контекст

Перший переклад твору Сервантеса на Україні зробив Іван Франко, відомий український поет, публіцист, мислитель, а також популяризатор світової літератури. І. Франко пішов складним і сміливим кроком: переказав 24 значні епізоди «Дон Кіхота» у віршованій формі і опублікував свою поему під назвою «Пригоди Дон Кіхота» (1891 рік). Поет мав на меті познайомити українського читача з визначним твором іспанської літератури епохи Відродження та розповісти про головного героя – лицаря Дон Кіхота з Ламанчі. Поема мала успіх, хоча сам І. Франко суворо оцінив свою працю: «Дон Кіхотом я сам дуже невдоволений і взявся до нього нерадо, тільки па налягання Шухевича. Я знав, що в римованій переробці, та ще й для молоді не зможу дати вірного відбиття того високого образу, котрий змалював Сервантес... Мій Дон Кіхот вийшов не таким, як би був повинен і яким я сам бажав його вивести» (лист до М. Драгоманова за 5 квітня 1892 року).

Для І. Франка роман про лицаря з Ламанчі – це втілення благородних ідеалів Сервантеса. На думку поета, історична і культурна ситуації в Іспанії епохи Відродження та України кінця XIX століття дуже схожі, тому він і демонструє «Дон Кіхота» українському читачу-сучаснику, щоб створити золотий міст взаєморозуміння між двома народами.

Український контекст

Другий український переклад «Дон Кіхота» спіткала трагічна доля. У 1919 році під час вандалізму молоді радянської влади загинула бібліотека іспанських авторів відомого поета й перекладача Володимира Самійленка, а разом і переклад кількох розділів роману Сервантеса. Можна припустити, що переклад такого чудового автора, як В. Самійленко, мав би стати справжньою літературною подією, якби не зник безслідно.

Наступний переклад іспанського твору в Україні вийшов у видавництві «Молода Україна» у 1924-1925 роках під назвою «Високодумний лицар Дон Кіхот із Ламапчі» у двох томах. Це була українська версія для молодіжні автора А. Лотоцького. Переклад виявився не дуже вдалим і не користувався попитом читачів.

Більш відомим був переклад Миколи Олексійовича Іванова «Вигаданий гідальго Дон Кіхот з Ламапча», що вийшов у скороченій версії і пережив два видання – 1927 та 1935 року. Під час радянських репресій М. Іванова було заарештовано, і точно не відомо, чи він загинув у таборі, чи був розстріляний.

Довгий час працював над перекладом «Дон Кіхота» видатний майстер українського перекладу Микола Лукаш, який мав усі дані для досконалого перекладу цього твору – великий досвід, бездоганне знання мови оригіналу, віртуозне володіння всіма скарбами української мови. Ще й до того, перекладач, як справжній майстер, виразив в українській версії свою вдачу та душу. Його переклад, що з'явився друком під назвою «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламапчі» у 1995 році, – кращий український варіант роману Сервантеса на сьогоднішній день з виразною, яскравою грою слів, колоритними реаліями та яскравими епітетами, прислів'ями та приказками, характерними прізвиськами тощо. На жаль, хвороба передчасно забрала життя М. Лукаша, і він не встиг завершити переклад «Дон Кіхота». Його учень Анатоль Перепадя провів складну й відповідальну роботу, систематизував словниковий запас перекладу М. Лукаша, і доробив XXI–XXXV, LXI–LXXIV розділи другої частини твору.

Книга Сервантеса як пародія на лицарські романи

У «Передньому слові» до книги Сервантес вказав на головну мету свого твору: «дотла зруйнувати баламутну споруду лицарських романів». Що є в романі Сервантеса від традиційного жанру лицарських романів? Насамперед, мотиви дороги та подвигів, що їх здійснює герой. Та Дон Кіхот – не справжній лицар, а людина, що лише уявляє себе лицарем. І подвиги, які здійснює герой Сервантеса – не справжні подвиги, бо часто вони обертаються не допомогою, а шкодою (наприклад, історія з пастушком Андресом; розділ IV).

Герой роману, п'ятидесятилітній бідний іспанський гідальго Алонсо Кіхано проводить увесь свій вільний час за читанням лицарських романів, внаслідок чого втрачає здоровий глузд і вирішує стати мандрівним лицарем. У творі «Премудрий гідальго Дон Кіхот

з Ламанчі» описуються смішні і не розважливі пригоди Дон Кіхота, які він здійснює спочатку наодинці, а потім у товаристві зброєносця Санчо Панси – свого сусіда, якого він повів за собою.

Найбільш смішні, безглузді й дивні вчинки герой здійснює у першій частині роману, майже повністю витриманій у пародійному дусі. Щоб довести шкідливу роль захоплення лицарською літературою, Сервантес обирає головним героєм свого роману не звичайну, просту людину, а інтелігента, мислителя, гуманіста. Головною особливістю Дон Кіхота є його хвороблива і багата на фантазії уява, чуйне до страждань і горя серце, благородна душа. Надмірна пристрасть до читання лицарських романів довела його до того, що він загубився між двома світами: реальним та ілюзорним. У своїх мріях він відірвався від дійсності.

Дон Кіхот вирушає у подорож, вдягнувши іржаві обладунки, верхи на старій шкапі, яку він назвав Росинантом, тобто Перешкапою. У його особі ми бачимо осудження і висміювання письменником лицарських романів. Висміюються нестримна фантазія, безглузда вигадка, мовна витіюватість, вжита без мети і потреби словесна декоративність, надумана образність героїв лицарської літератури.

Тільки наприкінці роману, коли виснажений мандрівкою Дон Кіхот знову перетворюється з лицаря на дрібного гідальго Алонсо Кіхану, від одужує від свого божевілля і проголошує лицарські романи безглуздими дурницями. Перед смертю герой складає заповіт, у якому позбавляє свою небогу спадщини, якщо вона вийде заміж за людину, яка захоплюється лицарськими романами.

Коли взимку 1605 року у книжкових лавках Мадрида з'явилася книга «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», іспанець, що читав її назву, був трохи збентежений та відчував щось незвичне. Форма книжкової назви тут мала дивний та цікавий відтінок. У той час людина, що брала в руки книгу, знала, що назва роману дає чітке уявлення про його героя, жанр і сюжет. Наприклад, роман про Амадіса Гальського видавався під таким заголовком: «Чотири книги про непереможного лицаря Амадіса Гальського, у яких розповідається про його великі подвиги на полі битви та про галантні походження». Тут усе було зрозуміло. А от в новому романі Сервантеса у самому заголовку містилося якесь протиріччя та невизначеність.

До лицарських імен автори часто приставляли епітети: «відважний», «могутній», «непереможний», «доблесний» тощо. Епітет у назві твору Сервантеса – «премудрий» (так М. Лукаш переклав іспанське слово «ingenioso»). Вже у цьому епітеті звучала схована полеміка з жанром лицарського роману.

Ім'я героя – Кіхот – вводило читача у світ лицарства: на іспанській слово «quijote» означає настегенник, тобто частину лицарських обладунків. Можна було припустити, що герой книги був лицарем. Але у словосполученні Дон Кіхот з Ламанчі звучав комізм: які подвиги можна здійснити в Ламанчі, адже Ламанча – зовсім не героїчна область в Іспанії, де завжди палить сонце і немає іншого

пейзажу, окрім нудної рівнини, перерізаної червоними пагорбами. Пригоди в Ламанчі не могли пообіцяти нічого цікавого. До того ж, у побутовій мові «la Mancha» – це «пляма», «шматок землі». Таким чином, ім'я головного героя роману буквально звучало як Дон Настегенник зі Шматка Землі. Це ім'я повинно було приводити до тями захоплених шанувальників Бельянісів Грецьких, Пальмерінів Англійських та Амадісів Гальських. Без сумніву, сучасники Сервантеса етимологію дивного імені героя Сервантеса відчували.

Нарешті, звертало на себе увагу сполучення титулу «дон» зі словом «гідальго», що означало людину хоча і благородну, але не дуже високого походження.

Головний герой роману «Дон Кіхот» – людина, що не тільки вірить у світлі ідеали і добро, але й вирушає у подорож заради встановлення справедливості на землі. Начитавшись книжок про лицарів, Дон Кіхот вирішує також стати лицарем і захищати бідних, знедолених і ображених людей. Його подвиги і вчинки одночасно смішні і трагічні. Усі свої перемоги він присвячує своїй дамі серця – Дульсінеї, прекрасній мрії, що завжди надихає його і відновлює сили.

Сервантес пародіює куртуазний етикет лицарського служіння дамі, сонети і славу, що намагається здобути Дон Кіхот для своєї коханої. Герой будь-якого тво-

Вітряки – відомий символ Іспанії

ру завжди перевіряється письменною справою на спроможність кохати. Здатність на чисті й глибокі почуття характеризує натуру палку, вірну і благородну. Герой Сервантеса закоханий у Дульсінею не тому, що він і справді закохався в неї, а тому, що «мандрівний лицар без любові – то все одно, що дерево без листу й овочу або тіло без душі». Колись давно йому подобалася сіль-

ська дівчина Альдонса Лоренсо, от Дон Кіхот і вирішив зробити її своєю дамою серця і присвячувати їй усі свої перемоги і подвиги. Гадаючи, як назвати свою даму (доречі, Альдонса в іспанських прислів'ях нерідко виступає дівчиною легкої поведінки), лицар з Ламанчі вигадує для неї вишукане ім'я – Дульсінея Тобоська. Етимологія цього імені доволі цікава: «dulce» в перекладі з іспанської означає «солодка», «ніжна», а суфікс «нея» надає простому імені благородного, «лицарського» звучання. Додаток до її імені – Тобоська – повинен був би означати «володарка, принцеса Тобоський земель». Насправді ж, Тобоко – це місто в Іспанії, де виробляють бамбукові горщики.

І хоч би яким надуманим не було почуття героя, воно надає йому міці та енергії. Тому чисту пристрасть Дон Кіхота до Дуль-

сіней Тобоської можна назвати справжнім коханням, тому що це почуття морально підтримує лицаря з Ламанчі та вносить у його внутрішній світ гармонію. Дон Кіхот у скрутних обставинах може шукати підтримки лише у своїй високій мрії, адже в реальному світі він самотній.

Подвиги героя такі ж карикатурні, як і його зовнішній вигляд. В нагороду за благородні поривання він дістає лише глузування та стусани. Але лицар з Ламанчі опанований пристрасстю подвигів, і ця пристрассть примушує його переносити всі невдачі й побиття.

Важливо розуміти, що за образом Дон Кіхота стоїть не лише світ лицарських романів XIII-XVI століть, занесених до Іспанії із Франції, але й «лицарська» Іспанія XVI століття. Відродження мандрівного лицарства у особі Дон Кіхота означало, що ситуація в сучасній Сервантесові Іспанії була дійсно загрозливою: посилення національного нещастя, еміграції, грабування керівної верхівки, економічний і політичний занепад країни, поширення несправедливості, бідкування простого люду.

Письменник блискуче впорався із завданням, яке поставив перед собою: після виходу в світ першої частини «Дон Кіхота» лицарські романи в Іспанії почали швидко втрачати свою популярність і майже не видавалися.

Образ Дон Кіхота

Образ Дон Кіхота – новаторський для творів епохи Відродження. Вперше Сервантес так повно і всебічно змалював героя у його зв'язках зі світом, спілкуванні з іншими персонажами.

Лицар Сумного Образу зітканий з гострих суперечностей: він трагічний герой і комічний, його серйозні вчинки часто здаються смішними, ця квота і немічна людина сповнена високої духовної сили, це і мудрець і безумець одночасно.

Особливість образу «премудрого гідальго» у тому, що лицарські казки для нього є реальним життям, і він прагне здійснити закладені в них ідеали.

Сервантес пародіював лицарство, але в той же час письменник яскраво втілює у романі справжній лицарський ідеал. У п'ятидесятилітньому віці Алонсо Кіхано раптом зрозумів, що не може більше бути бездіяльним та дивитися собі в вікно на дисгармонію і несправедливість, що панують у нашому світі. І от він робить вільний вибір свого життєвого шляху. Важливо зрозуміти, в ім'я чого здійснюється цей вибір. У голові Дон Кіхота роїться безліч благородних думок. Мега, що її бачить для себе лицар з Ламанчі, полягає у тому, аби захищати тих, кого Господь і природа створили вільними.

Дон Кіхот відроджує лицарський ідеал служіння людям у той час, коли ніхто вже в ці ідеали не вірить.

Хвороблива уява Дон Кіхота створює свій образ світу, у якому

Альдонса Лоренсо є Дульсінеєю Тобоською, вітряки – велетнями, отара овець – військом, корчма – замком. Сервантес наділив свого героя щедрою фантазією, яку, однак, не розуміють інші персонажі. У своєму вигаданому світі і здійснює Дон Кіхот вибір між добром і злом.

Бідний гідальго з Ламанчі – безумець. У всіх його діях немає переходу між реальністю і фантазією. Лицар Сумного Образу замість того, щоб захищати святу католицьку віру, приносить чимало турбот служителям церкви. Обов'язок справжнього лицаря – слугувати королю, а Дон Кіхот звільняє ворогів спокою країни – каторжників. Шукаючи пригод, мандрівний лицар приймає учасників похоронної процесії за злочинців. Його безумства нерідко шкодять іншим персонажам: ні в чому не винному бакаляру він ламає ногу (розділ XIX), калічить погоничів мулів, коли вартує над зброєю (розділ III). Сервантес показує, що героїзм Лицаря Сумного Образу часто недоречний, уся його самовідданість і готовність до подвигу жодної користі не приносять, а сам герой видається безумним і смішним у найвних спробах жити згідно з власними ідеалами. Дон Кіхот терпить поразки не тому, що його ідеали несправжні, а тому, що навколишній світ не сприймає їх за ідеали. Але нездійсненність того, до чого прагне герой, чим він живе й у що вірить, не знецінює його лицарську душу. Так, Дон Кіхот пристрасний шукач, але, перш за все, шукач не пригод, як він сам гадає, а високої правди у світі зла, несправедливості, дисгармонії і насильства.

Варто зазначити, що ідеальні уявлення та етичні принципи Дон Кіхота виходять далеко за межі напівмертвого лицарського ідеалу. Лицар Сумного Образу дуже близький до ренесансного ідеалу всебічно

С. Бродський, ілюстрація до роману «Дон Кіхот»

но розвиненої людини. Кофізм твору Сервантеса полягає у тому, що носієм ренесансних ідей виступає «лицар», представник старого суспільства. Уперше Дон Кіхот як гуманіст проявляє себе у промові про Золотий вік (розділ XI), де він веде судження про вищу справедливість, мир, сутність таланту, свободу тощо. У цій промові перед козопасами Дон Кіхот наділений справжніми рисами гармонійної людини Відродження.

Премудрий гідальго з Ламанчі – захисник людської свободи, заступник закоханих, прихильник поезії. Сам бідняк, він вражає своєю безкорисливістю і щедрістю. Однією з головних особливостей образу

Дон Кіхота є його виключна доброта і гостре співчуття чужим стражданням. Деякі його безглузді вчинки досить неоднозначні. Наприклад, звільнення каторжників – це дарування свободи не тільки тим, хто від природи був злодієм, але й тим, кого, можливо, засуджено безневинно і несправедливо.

Хорообрість сервантесівського героя ні в кого не викликає сумнівів. Лише відважна людина насмілиться вийти у бій з велетнями-вітряками (розділ VIII) і з військом – отарою овець (розділ XVIII).

Не лише своїми людськими чеснотами та ідеалами підноситься Дон Кіхот над іншими персонажами роману, але й своїми пізнаннями. Благородний гідальго впевнений в «універсальності» мандрівних лицарів, тому й сам вражає героїв ерудованістю, розумом та мудрістю в різних сферах людського життя. Дон Кіхот знається на лікарських травах, ратній справі, поезії тощо.

Дійсність не відповідає уявленням про неї Дон Кіхота, але це його не бентежить. Він живе не в реальному світі, а у вигаданому, ліузорному. Саме цей світ і слугує йому місцем, де він здійснює свої «подвиги». Реальна дійсність чинить жорсткий опір благородним намірам лицаря з Ламанчі, і, хоча герой роману часто страждає від своїх фантазій, це не гасить його активності і благородної енергії робити добро.

У романі виведено дві реальності:

реальність, що народжена хворобливою уявою мандрівного лицаря з Ламанчі. Ця реальність перетворює дійсність у чудовий, поетичний, чарівний світ, де панують закони «лицарського кодексу честі»;

справжня реальність, що складається з області Ламанчі та її бідного простору, вбогих заїжджих дворів, голодного населення.

Відносини Дон Кіхота з навколишнім світом побудовані суперечливо. Свої високі ідеали лицар з Ламанчі втілює в життя без урахування реального стану речей. Конфлікт зіткнення Дон Кіхота з дійсністю обертається для героя трагедією, бо він безсилий усунути антагонізм ображених і тих, хто ображає.

Світ уявний здається Дон Кіхотові більш істинним, аніж світ реальний. Жодні випробування долі не можуть змінити його погляду. Ця особливість героя викликає до нього повагу автора й читача.

Людина, що живе піднесеною ідеєю, духовно непереможна. Але в реальному світі на долю такої людини випадає багато страждань. Не кожен може узгоджувати між собою високу ідею і реальність, уявний світ і дійсність, але прагнути до цього потрібно, щоб не загубитися десь посередині, як загубився Дон Кіхот.

Головним відкриттям Сервантеса було те, що він створив героя, у якого слова не розходяться з діями. Багато персонажів твору зачитуються лицарськими романами, але наслідувати лицарям зважується один Дон Кіхот.

Усі свої вчинки герой здійснює, виходячи з благородних мотивів, і в цьому – велике значення образу Дон Кіхота. Його внутрішній

світ – самоцінний. У самому собі знаходить Лицар Сумного Образу невичерпне джерело духовної стійкості, енергії, ентузіазму.

У другому томі «Премудрого гідальго Дон Кіхота з Ламанчі» розповідається про третій виїзд Лицаря Сумного Образу з його вірним джурою: їх нові подвиги та пригоди; острів, губернатором якого став-таки Санчо Панса; повернення героїв додому і, нарешті, прозріння перед смертю, коли Дон Кіхот зрозумів, що він насправді – не мандрівний лицар, а гідальго Алонсо Кіхано Добрий.

Роман про Дон Кіхота надихає на світлі благородні почуття, думки, вчинки. За словами Т. Манна, іспанська нація «з гордовитим тихим сумом упізнає себе в цій книзі».

Дон Кіхот відстоював гуманістичні ідеали і тим заповідав їх наступним поколінням.

Образ Санчо Панси

Ім'я для зброєносця Лицаря Сумного Образу Сервантес, як гадають, запозичив з іспанської приказки: «Там Санчо їде на своєму віслокові». Прізвище Панса (ісп. panza) означає в перекладі «черев», «живіт».

Санчо Панса – це хазяйновита, практична і щира людина, що дбає насамперед про свої інтереси і мріє про багатство. Це бідний чоловік, який зазнав за життя злиднів й утисків, тому він легко спокушається на пропозицію Дон Кіхота, сподіваючись дістати з цього користь. На протизагагу своєму панові, Санчо відправляється у мандри не заради високих ідеалів: він мріє про губернаторство, і його мрія ґрунтується на глибокій вірі у власну людську гідність.

Спочатку образ Санчо Панси в романі служить тільки пародійним завданням, але з розвитком сюжету зміст його поширюється і збагачується. Поступово вимальовується живий і правдивий образ допитливого іспанського землероба, сповнений глибокого соціального й етичного змісту.

Санчо Панса – безмежно наївна і явно простувата людина. Він єдиний, хто вірить фантазіям Дон Кіхота і в цьому нагадує безумного свого пана. Простодушність і наївність, проте, поєднуються у нього з селянською хитринкою і часткою шахрайства. Санчо вважає, наприклад, що якщо його підданими на острові виявляться негри, то можна буде нажитися за рахунок работоргівлі. Зброєносець Дон Кіхота ніколи не забуває, що йому треба заробляти і для себе і для сім'ї, тому він завжди щось випрошує для себе в Дон Кіхота: або грошей, або віслоків, або рецепт чудодійного бальзаму тощо. Після кожного подвигу Лицаря Сумного Образу Санчо вишукує собі трофеї на полі битви.

Санчо як типовий представник народу, втілення його мудрості й моральної повноцінності, часто використовує у своїй мові прислів'я і приказки, виказуючи глибоке розуміння життя.

Головна особливість образу Санчо – його твереза розсудливість. На протизагагу Дон Кіхоту він увесь – на землі, у зовнішньому світі,

живе сьогоднішніми проблемами. І на свою службу зброєносця він спочатку дивиться тільки з точки зору матеріальної вигоди.

Але, часто обдурюючи свого пана та користуючись його довірливістю, Санчо сам підпадає під вплив Дон Кіхота і починає вірити в його ідеали. Поступово зброєносець внутрішньо просвітлюється, стає безкорисливою та гуманною людиною, носієм народної мудрості. Санчо Панса починає розуміти, що Дон Кіхот – божевільний, проте вже не може залишити його і всюди слідує за ним, забуваючи колишню корисливість. Проста, неграмотна людина виявилася здатною зрозуміти мудрість, доброту та ідеали Дон Кіхота. У тому, що Санчо Панса не залишає свого пана й завжди знаходиться поряд, виражається його духовна і моральна стійкість.

Не менш важливими рисами характеру Санчо Панси є також його доброта і здатність співчувати. Герой щиро переживає і вболіває за Лицаря Сумного Образу, коли той дістає після подвигів не славу, а побиття і приниження.

Селянин-зброєносець, що супроводжує свого пана на не зовсім героїчних шляхах Іспанії, перейнявся гуманістичними ідеалами Дон Кіхота. Не даремно після виходу в світ першої частини «Премудрого гідальго Дон Кіхота з Ламанчі» читачі закидали Сервантеса численними листами, у яких містилися прохання розвивати й далі образ Санчо Панси, який їм так сподобався.

Однією з найбільш вдалих знахідок письменника є відкриття пари героїв, що доповнюють один другого. Один високий і худорлявий, другий – низенький і повний; один – аскет, другий не може жити без задоволення своїх потреб у їжі, сні, грошах; один – мрійник і ідеаліст, другий – людина з тверезим розумом; у одного – книжкова освіта, у другого – народна мудрість. Протиставляються навіть Росинант

Дон Кіхота і віслюк Санчо Панси. Дехто з літературознавців називає ці образи антиподами, настільки вони несхожі. Але Дон Кіхот потрібен зброєносцю, а Санчо потрібен Лицарю Сумного Образу, бо Дон Кіхот бачить внутрішніми очима, а Санчо Панса – зовнішніми. Герої не лише доповнюють, але й позитивно впливають один на одного. Тому Сервантес і дав їм одне одного у суцутники.

Г. Доре. Ілюстрація до роману «Дон Кіхот»

Поняття «вічний образ» і «донкіхотство»

Вічними образами називають художні образи, які за глибиною узагальнення виходять за межі конкретних творів та зображеної в них історичної доби і містять в собі невичерпні можливості філософського осмислення буття. Такими є Прометей, Орфей, Фауст, Дон Кіхот, Дон Жуан, Гамлет.

Основними характеристиками вічного образу є його максимальне художнє узагальнення, невичерпність змісту, що він виражає, та естетична цінність, яка виходить за межі якогось конкретного століття. Мислителі помітили одну загальну рису, притаманну всім вічним образам: кожен з них став символом якоїсь певної моральної якості чи риси поведінки. Прометей, наприклад, є символом свободолюбності й протесту, Фауст – бажання пізнати та дієвості, Гамлет – скептицизму й рефлексії, Дон Кіхот – любові до добра й альтруїзму, Дон Жуан – тілесної любові й егоїзму. Імена цих героїв увійшли в кожную мову і стали загальноживаними. Так, говорять про «гамлетівську меланхолію», «фаустіанські дерзання», «донжуанську поведінку», «донкіхотську безрозсудливість» тощо. Кожна нова епоха вкладає в трактування того чи іншого вічного образу свій конкретно-історичний смисл, який обумовлений потенційною багатозначністю самого вічного образу. Всі вічні образи – парадоксальні. Та в кожному з нас є дещо від них усіх.

«Дон Кіхот» Сервантеса – це книга про високі поривання духу, людські змагання і здобутки. Іспанський письменник надав величезного узагальнення образів Дон Кіхота і наповнив його загальнолюдським змістом. Певні риси, притаманні герою, виявляються у вчинках багатьох людей, чию поведінку стали називати «донкіхотською».

Донкіхотство – це небажання пристосовуватися до прози життя, прагнення перетворювати навколишній світ, стійке слідування своїй мрії.

Донкіхотами називають наївних мрійників, які безкорисливо, але й безплідно намагаються робити людям добро заради нездійснених ідеалів. І хоча ці люди не завжди можуть змінити навколишній світ, не здатні тверезо оцінити реальне життя, та все ж повагу й захоплення викликають їх непохитність та відданість мрії. Донкіхоти завжди вступають у конфлікт між благородними намірами, високою ідеєю і неспроможністю досягти мети в реальних умовах, за наявних історичних обставин. Для донкіхотів важливий не успіх, а вірність собі, своїм ідеалам і високим поняттям честі. У найскладніших ситуаціях вони не падають духом.

В іспанській мові поняття «донкіхотство» виникло раніше, ніж в інших; воно означає «невиправного ідеаліста». В українській мові від цього поняття утворилися слова *донкіхот*, *донкіхотський*, *донкіхотствувати*, *донкіхотувати*.

Перед читачами різних епох Дон Кіхот постає по-різному. Образ лицаря з Ламанчі уже не сприймається як безумний гідальго, який,

начитавшись лицарських романів, дивує земляків своїми непередбачуваними вчинками, а сприймається як образ, що символізує нескореність людського духу, високе служіння правді, добру та готовність до самопожертви заради благородних ідеалів. На комічну спрямованість Лицаря Сумного Образу в минуле вже давно не звертають уваги, а предметом зацікавлення стають такі риси Дон Кіхота, як боротьба за справедливість, непримиренність з реальним світом, непохитність та відданість мрії. З легкої руки Сервантеса лицар з Ламанчі дав своє ім'я безумству хоробрих у всіх кінцях світу.

Майже всі так звані традиційні образи (Гамлет, Дон Жуан, Фауст та ін.) відокремлюються від своїх першоджерел і стають основою для створення філософських, літературних, живописних, кінематографічних текстів, які відображають первісний образ, наділяючи його новими значеннями, але водночас не втрачаючи інтертекстуального зв'язку з ним. З цього погляду Дон Кіхот, Санчо Панса, Дульсінея становлять найдивовижніші феномени. Самостійне буття героїв «Дон Кіхота» розпочалося надзвичайно рано: є свідчення, що у 1605, 1607, 1610 і наступних роках відбувалися карнавали, в яких брали участь фігури Дон Кіхота і Санчо Панси. Герої, створені уявою Сервантеса, «вирвалися» із книги і почали жити власним життям як культурні та ідеологічні міфи, як кіно- і мультфільми, як реклама, як товари і комерційні бренди.

Над образом благородного лицаря Дон Кіхота замислювалися письменники не одного покоління: Г. Філдінг, М. Твен, П. Меріме, Г. Флобер, Г. Гайне, Т. Манн, М. Унамуно, І. Тургенев, Ф. Достоевський, М. Булгаков, Дж. Байрон, І. Франко, Л. Українка та інші. Герої багатьох великих романів світової літератури, такі, як містер Піквік, Тартарен із Тараскона, мадам Боварі,

Скульптури Дон Кіхота і Санчо Панси перед музеєм Лицаря Сумного Образу, Іспанія

Пам'ятник Дон Кіхоту і Дульсінеї в Тобосо, Іспанія

Том Сойер, завдячують своїм народженням Лицарю Сумного Образу.

Образ Дон Кіхота збагатив і українську літературу, особливо українську поезію. У творчості В. Грінченка, П. Карманського, В. Коротича, Л. Костенко, О. Ольжича, Л. Первомайського, М. Семенка, І. Франка читаємо цікаві поетичні інтерпретації Лицаря Сумного Образу. Адже такі герої потрібні в кожну епоху.

Як це не дивно, музею Лицаря Сумного Образу довгий час в Іспанії не було. І от зовсім недавно (на початку 2002 року) у С'юдяд-Реалі, що знаходиться у самому центрі Ламанчі, відкрито музей Дон Кіхота. Місцева влада отримала старовинний двоповерховий будинок і збрала експонати для вшанування одного з «вічних» образів світової літератури. Біля входу до будинку-музею гостей вітають дерев'яні скульптури Дон Кіхота і Санчо Панси. Дон Кіхот у лівій руці тримає спис, а в правій – рукопис. Навпроти нього стоїть Санчо Панса, підперши руками боки, й дивиться на хазяїна. У музеї зібрано біля 3 тисяч видань «Дон Кіхота» багатьма мовами світу, а в одному з залів реконструйована старовинна типографія, подібна до тої, у якій було вперше надруковано роман Сервантеса.

Окрім музею Дон Кіхота, в Іспанії є також музеї Сервантеса, Дульсінеї Тобоської та вітряка, з яким бився хоробрий лицар з Ламанчі.

Мистецька палітра

Велику роль у осмисленні й популяризації твору Сервантеса в різних країнах світу відіграли ілюстратори, що намагалися якомога точніше віднайти та відобразити відтінки настрою і почуттів головних героїв в найбільш важливих сценах роману. Проте кожен художник акцентував якусь одну лінію багаторівневого твору: сатиричну і гумористичну, драматичну, ліричну, героїчну, гуманістичну чи фантастичну.

Відомий іспанський художник П. Пікассо на малюнку «Дон Кіхот і Санчо Панса» (1955 рік) написав образи героїв роману на фоні палаючого сонця й іспанського красвиду з вітряками. Умовно-прості лінії малюнку напружують увагу глядача і розкривають головний конфлікт твору – протистояння реального й ідеального, комічного й трагічного.

Найпрославленішим ілюстратором твору Сервантеса став французький графік Г.Доре, який створив 375 графічних ілюстрацій до «Дон

Г. Доре. Ілюстрація до роману «Дон Кіхот»

Кіхота». У кожному вчинку головного героя Сервантеса художник намагався відобразити душевну поруху, почуття, біль і сподівання.

Його Дон Кіхот пов'язаний з навколишньою природою, яка також змальована у романтичному дусі. Недаремно найбільше вражають нічні, зоряні пейзажі графіка, на фоні яких виділяється довжелезна фігура благородного лицаря. Найбільш чужою для Г. Доре виявилася комічна сторона «Дон Кіхота».

Трагічна доля Дон Кіхота, його конфлікт з реальним світом змальовані у циклі ілюстрацій С.Бродського (1976 рік). Грати, шахові візерунки, пустеля скрізь супроводжують самотню, вимучену фігуру Дон Кіхота. Інтерпретація С.Бродського має самостійний символічний смисл, де кожна деталь важлива й підкреслює духовну велич героя, трагічну розірваність його свідомості на два світи.

Серед українських художників оригінальні версії роману Сервантеса запропонували Б.Крюков і О.Петрова. Так, О.Петрова наприкінці 1960-х років створила кілька пластичних образів героїв твору: Дон Кіхот – дивакуватий чоловік, інтелектуальний ідеаліст; Дульсінея Тобоська – тендітна лірична красуня з ознаками пихатості.

Образ Дон Кіхота збагатив і музичне мистецтво. Композиторами різних країн і епох написано більше 100 музичних творів різних жанрів за мотивами роману Сервантеса: балети В. Геріха (Берлін, 1840), Д. Макфаррена (Лондон, 1846), Лукантіні (Мілан, 1884), Л. Мінкуса (Санкт-Петербург, 1869); симфонічна поема А. Рубінштейна «Дон Кіхот»; з аналогічною назвою симфонічні варіації Р. Штрауса, симфонічні гравюри А. Кара-Караєва; опери Н. Піччіні, С. Майра тощо. Серед сучасних композиторів можна назвати Г. Гладкова, А. Животова, О. Журбіна, Д. Кабалецького, А. Петрова. У 1981 році з'явився музичний «Дон Кіхот» і на Україні – симфонічна поема Віталія Корейка, який звернувся до літературної теми світового значення.

Театральні вистави про Дон Кіхота були завжди дуже популярними у Іспанії, Італії, Франції, Англії, Німеччині й інших західноєвропейських країнах.

Серед найбільш ушлявлених виконавців ролі Дон Кіхота на сцені можна назвати Ф.Шаляпіна, М.Чехова і М.Черкасова. Видатний французький композитор Ж.Массне написав оперу «Дон Кіхот» у 1910 році саме для Федора Івановича Шаляпіна. Під час створення лібретто його автор Анрі Кен і композитор консультувалися з видатним російським співаком. Ж.Массне вважав Ф.Шаляпіна, який виконував головну партію, ідеальним Дон Кіхотом.

Дон Кіхот і Санчо Панса.
Набло Пікассо. 1955 р.

Сюжет про Рицаря Сумного Образу досить активно використовується і в мистецтві кіно. Один з найяскравіших та оригінальних фільмів про Рицаря Сумного Образу було знято на студії “Грузія-фільм” режисером Резо Чхаїдзе у 1988 році. 4-серійна стрічка вийшла на екрани під назвою “Життя Дон Кіхота і Санчо”. Актор, що виконував головну роль, дуже наблизився до сервантесівського образу Дон Кіхота: відданого своїй мрії дивака, безстрашного охоронця справедливості, безмежно закоханого рицаря. Грузинському режисеру вдалося зберегти і комічну, і трагічну стихію роману Сервантеса. Зв’язок сюжету роману з сучасністю показано через чергування старовинних і сучасних надписів, середньовічних костюмів і одяжі XX століття. Актор – Дон Кіхот то грає Рицаря Сумного Образу, то читає слова без гриму і мандрує вулицями сучасної Грузії. Тим самим створюється вічна основа образу Дон Кіхота, який, можливо, в наш час ходить поміж нами, непомітний, і шукає нагоди встановити справедливість.

Мігель де Сервантес Сааведра

Дон Кіхот

(Фрагменти з твору)

РОЗДІЛ І

де оповідається про побут та звички славнозвісного ідальго* Дон Кіхота Ламанського

В Ламанчі, в одному селі, назви якого я не хочу згадувати, жив нещодавно один із тих ідальго, що все майно їхнє – спис, старовинний щит, миршава шкапина та швидкий гончак. [...] Мав наш ідальго років під п’ятдесят. Був він міцно збудований, сухорлявий, з обличчя худорлявий, вставав рано і дуже любив полювати. Кажуть, звали його Кіхада чи Кесада, але є підстава вважати, що звався він Кіхана.

[...] Слід також знати, що згаданий ідальго своє дозвілля (тобто більшу частину року) присвячував читанню рицарських книжок і так захоплено та завзято віддавався цій праці, що забував про лови й навіть про своє господарство. Цікавість і захоплення ідальго дійшли того, що він продав кілька десятин землі, щоб придбати рицарських книжок, і нарешті зібрав їх у своєму домі всі, які лише міг дістати. Серед цих книжок жодна не сподобалася йому так, як твори славнозвісного Фелісіана Сільванського.

Його проза та плутані вирази здавалися ідальго перлинами, а найбільше, коли йому траплялося читати любовні листи та виклики на бій, де часто стояло таке: «Справедливість несправедливості, що вчинено моєї справедливості, так зменшила мое почуття справедливості, що я справедливо скаржуся до вашої вроди».

Читаючи такі фрази, бідолаха з’їхав із глузду і перестав спати, шукаючи в них змісту, якого не добрав би й не збагнув би сам Арістотель**, коли б навмисно ожив для цього. Ідальго турбували рани,

* Ідальго – дрібний дворянин.

** Арістотель – філософ Стародавньої Греції (IVст. до н.е.).

що їх дістав дон Бельяніс, бо хоч і визначні лікарі його доглядали, а все ж він не міг позбутися численних шрамів на обличчі й на тілі.

[...] Кінець кінцем, ці книжки так захопили нашого ідальго, що, читаючи їх, він проводив ночі від смерку до ранку й день – від вранішньої до вечірньої зорі. Отак через безсоння та постійне читання він сушив собі мозок і збожеволів. Його фантазія виповнилася всім тим, що він вичитав із книжок – чарівництвом, змаганнями, бійками, викликами на бій, ранами, любовними листами, коханням, заздрістю та різною нісенітницею.

Він упевнив себе, що вся ота сила-силенна пригод у книжках – чистісінька правда, і нічого в світі не було для нього правдивішого за них. [...] Йому здалося пристойним і конче потрібним – щоб збільшити свою славу і для користі рідного краю – стати мандрівним лицарем. Заради цього він мусив подорожувати по всьому світу зі зброєю та конем, шукати пригод і робити те, що, як він читав, повинні робити всі мандрівні лицарі, тобто карати за різні кривди та наражатися на всякі небезпеки, щоб, перемагаючи їх, укрити своє ім'я вічною славою. Відолаха уявляв уже себе увінчаним за своє лицарство щонайменше короною Трапезунда* і, захопившись цими приємними думками, хутчій почав здійснювати те, чого весь час так жадав.

Передусім він почистив панцер, що належав ще його предкам і багато віків стояв забутий десь у кутку та взявся іржею і цвіллю. Він почистив та направив його якнайкраще, але спостеріг у нім велику нестачу – у шоломі не було забрала і був тільки самий шишак⁶⁰. Але тут стала в пригоді його вигадливість, – зробивши з картону забрало та прикріпивши його до шишака, він надав усьому приладові вигляду цілого шолома. Щоб дізнатися, чи досить він міцний та чи може витримати удар мечем, він узяв свій меч, двічі добре ним рубнув і враз знищив усе, що майстрував цілий тиждень.

Легкість, з якою він порубав на шмаття шолом, йому не сподобалась, і, щоб запобігти небезпеці надалі, він підклав зсередини кілька смуг заліза. Задоволений тепер міцністю шолома, але не зважуючись уже на нову спробу, він одклав його набік, вважаючи за найкращий у світі.

Після цього він пішов подивитись на свою шкапу, і хоч копита в неї були в розколинах, а вад більше, ніж у коня Гонелли⁶⁰⁰ (а в того були сама шкура та кістки), йому здалося, що ані Буцефал Александра⁶⁰⁰⁰, ані Баб'єка⁶⁰⁰⁰⁰ Сіда не можуть із нею рівнятися. Чотири дні вигадував він ім'я своєму коневі, бо ж (казав він сам собі) немає раці, щоб кінь такого славетного лицаря, сам із себе такий добрячий, мав якусь невідому назву. Він силкувався добрати йому ім'я, з якого видно було б, чим був кінь до того, поки ще не належав мандрівному лицареві, і яке нагадувало б те, чим він є тепер. Йому здавалося, що

* Трапезунд – місто в Малій Азії.

** Шишак – старовинний військовий металевий шолом із вістрам, на кінці якого була невелика кулька (шишка).

*** Гонелла – славетний італійський блазень (XV ст.), герой багатьох анекдотів.

**** Буцефал – славетний кінь Александра Македонського.

***** Баб'єка – ім'я коня Сіда, героя іспанського національного епосу.

після зміни становища господаря і ім'я коня мусить змінитися на нове – славетне та гучне, що пасувало б до його нового призначення та нової праці. Отак вигадавши, обміркувавши, приклавши, відкинувши та ще вигадавши багато імен, він, кінець кінцем, назвав його Росінантом^{*}; це ім'я здавалося йому гучним і змістовним.

Отак добравши собі до вподоби ім'я коневі, ідальго хотів і собі взяти нове ім'я. На ці роздумування пішов іще тиждень, і нарешті він назвав себе Дон Кіхотом. Проте, згадавши, що Амадіс не задовольнився самим ім'ям Амадіса, а додав до нього ще ім'я свого королівства та рідного краю, бо хотів їх уславити, і тому назвався Амадісом Гальським, наш рицар подумав, що слід і йому додати до свого імені назву свого рідного краю. Отож він і назвав себе Дон Кіхотом Ламанчським, що, як здавалося йому, вказувало на його походження та прославляло його батьківщину. Почистивши зброю, зробивши шолом, назвавши коня, він побачив, що тепер йому треба тільки знайти даму серця і закохатися в неї, бо мандрівний рицар без кохання – однаково, що дерево без листя й без соку. Він казав собі:

Мабуть, я зустрінуся з яким-небудь велетнем, як це звичайно трапляється з мандрівними рицарями, одразу ж скину його з коня, або розрубаю, або візьму в полон. Тоді конче треба мати даму, до якої його можна послати. Він увійде, схилить коліна перед моєю коханою і скаже принижено й покірно: «Я, велетень Каракульямбро, господар острова Маліндранія. Мене переміг на поединку рицар Дон Кіхот Ламанчський, якого ще мало славлять, і послав до вашої милості, щоб ваша величність користувалася мною по своїй волі».

Як же зрадів наш рицар після такої промови, а найбільше, коли знайшов, кого обрати дамою серця! Кажуть, що в сусідньому селі жила вродлива сільська дівчина, в яку він був колись закоханий, але вона, кажуть, ніколи цього не знала й не помічала; звали її Альдонса Лоренсо. Їй саме й вирішив він надати титул володарки своїх думок. Добираючи прізвище, що не різнилося б від її справжнього прізвища та одночасно нагадувало б ім'я якоїсь принцеси або знатної дами, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо вона була родом із Тобоса); ім'я, на його погляд, мелодійне, незвичайне та змістовне, як і всі інші, уже вигадані ним імена.

РОЗДІЛ VI

про другий виїзд славетного рицаря Дон Кіхота Ламанчського

[...] У цей час він багато розмовляв зі своїми приятелями – священиком і циркульником – і казав, що для світу тепер найпотрібніші саме мандрівні рицарі і що в ньому це рицарство тепер і відроджується. Іноді священик сперечався з ним, інколи погоджувався, бо без таких хитрощів його переконати було не можна.

А Дон Кіхот тим часом намовляв свого сусіда, придуркуватого, але статечного селянина. Він стільки казав йому, так переконував і стільки обіцяв, що сердешний селюк погодився поїхати з ним і служити йому зброеносцем. Між іншими доводами Дон Кіхот казав,

^{*} Ім'я Росінант складається з двох іспанських слів – *rosin* – кляча, робочий кінь і *antes* – попереду, себто кінь, що є попереду, – найкращий кінь.

що коли той поїде з ним своєю охотою, а він, Дон Кіхот, як це може трапитись, випадково здобуде який-небудь острів, то Санчо Пансу (так звали селянина) він призначить його губернатором.

Ця й багато інших таких обіцянок довели до того, що Санчо вирішив покинути жінку з дітьми й погодився стати зброєносцем свого сусіда. Далі Дон Кіхот почав збирати гроші, те продаючи, те заставляючи, на всьому багато втрачаючи, і нарешті зібрав чималу суму. Він роздобув також круглий щит, позичивши його у приятеля, полагодив, як міг краще, поламаний шолом і повідомив свого зброєносця про день і годину, коли має намір вирушити в дорогу, щоб той і собі подбав про все найшотрібніше, а найбільше, – щоб узяв із собою торбинки.

Санчо обіцяв не забути їх і сказав, що хоче взяти ще й свого дуже доброго осла, бо не може довго ходити пішки. Щодо осла, то Дон Кіхотові довелося трохи поміркувати. Він пригадував, чи бували у рицарів зброєносці на ослах, і, нічого не згадавши, дав дозвіл, сподіваючись подарувати Пансі поважнішу тварину, як тільки відбере її після бою у якогось рицаря. [...] ...і, коли все було готове, вони однієї ночі виїхали з села.

Санчо Панса не цупрощався ні з дружиною, ні з дітьми, Дон Кіхот – ні з ключницею, ні з небогою; ніхто їх не побачив, і на ранок вони були вже так далеко, що їх не знайшли б, якби хто й шукав. Санчо Панса зі своїми торбами та бурдюком сидів на ослі, мов патріарх, бажаючи вже зараз бути губернатором, як обіцяв його пан. [...]

Дорогою Санчо Панса сказав своєму панові:

Дивіться, ваша милосте, сеньйоре мандрівний рицарю, не забудьте про острів, що ви мені обіцяли. Хоч який великий він буде, я зумію ним управляти.

Тобі слід знати, друже Санчо Панса, – відповів Дон Кіхот, – що старовинні мандрівні рицарі звичайно призначали своїх зброєносців губернаторами завойованих островів чи королівств. Я не тільки йти-му за цим гідним звичаєм, але гадаю навіть більше зробити. Іноді, а то й завжди, ті рицарі дожидали, поки зброєносці постаріють у них на службі. Отоді тільки давали вони їм звання графа чи хоч маркіза якої-небудь долини або меншої чи більшої провінції. Отже, коли ти і я будемо живі, дуже можливо, що за шість днів я таки здобуду царство, яке панує ще над кількома, отож одне з них і придасться, щоб там настановити тебе королем. Не дивуйся з цього, бо з мандрівним рицарем трапляються такі ніде ще не бачені й не чувані речі, і я, мабуть, зроблю для тебе ще й більше, ніж обіцяв.

Виходить, – сказав Санчо Панса, – якщо я якимось дивом стану королем, моя дружина Хуана Гутьєррес стане хочнайменше королевою, а мої діти – інфантами?^{*} – А хто ж не певен у цьому? – відповів Дон Кіхот. – Я не певен, – відповів Санчо. – Якби небо послало цілий дощ із королівських корон, то ні одна з них, я думаю, не прийдеться на голову Хуани Гутьєррес. Знайте, ваша милосте, що королевою вона не варта й двох маракедисів^{**}, графинею – ще сяк-так.

* Дітьми короля, принцями.

** Дрібна іспанська монета.

РОЗДІЛ VII

про великий успіх, що мав Дон Кіхот під час жахливої, ніколи не чуваної пригоди з вітряками і про інші, гідні спомину пригоди

У цю хвилину вони побачили тридцять чи сорок вітряків, що стояли недалеко в полі. Тільки Дон Кіхот побачив їх, він зараз же сказав своєму зброєносцеві:

Доля посилає нам більше, ніж ми могли сподіватися; бо дивись, друже Санчо, там стоять тридцять, а то й більше превеликих велетнів. Я битимусь із ними й усіх повбиваю, а те, що ми від них здобудемо, стане основою нашого багатства.

Яких велетнів? – спитав Санчо.

Тих, що ти бачиш там, із величезними руками; вони у декого з них сягають двох миль.

Придивіться краще, ваша милосте, – сказав Санчо, – те, що вам здається велетнями, це звичайнісінькі вітряки, а їхні руки, як ви кажете, – то крила: їх крутить вітер, а вони крутять жорна.

Зразу видно, що ти не маєш рицарського досвіду, – відповів Дон Кіхот. – А втім, це – велетні, і якщо ти боїшся, стань осторонь та дивись, поки я битимусь з ними в лютому й нерівному бою.

Із цими словами він стиснув шпорами боки Росінанта, аж ніяк не зважаючи на репетування свого зброєносця, який увесь час кричав йому навздогін, що то вітряки, а не велетні. Та Дон Кіхот, певний, що то величезні гіганти, не чув криків Санчо, не бачив, що то таке, хоч був коло самих млинів, і, кидаючись на вітряки, гукав на повний голос:

Не тікайте, щідлі й гидкі створіння, бо на вас нападає тільки один рицар.

На той час знявся вітрець, і крила вітряків почали рухатися. Побачивши це, Дон Кіхот гукнув:

– Ви мене знатимете, хоч би у вас було стільки рук, як у велетня Бріарей*.

Кажучи таке і від щирого серця доручаючи себе своїй сеньйорі Дульсінеї та просячи її допомогти йому в такій важкій пригоді, він метнувся до вітряків і встромив списа в крило найближчого з них. Вітер зміцнів, дужче повернув крило і потрощив списа, а їздця разом із конем шпурнув геть у поле. Санчо Панса, під'їхавши на ослі, щоб допомогти нашому рицареві, побачив, що той не має сили ворухнутись через великий удар, якого дістав, покотившись із Росінантом.

Боже мій, – сказав Санчо, – чи ж не попереджав я вашу милість? Хіба ж не видно було, що то вітряки, кожному, у кого в голові немає таких самих вітряків?

Мовчи, друже! – відповів Дон Кіхот. – На війні, як ніде інде, речі потерпають від постійної мінливості долі. Я гадаю, та воно так і є, що чарівник Фрестон, який украв у мене бібліотеку та книжки і важким духом дихає на мене, обернув цих велетнів на вітряки, щоб я не міг уславитись, перемигши його. Та його чари нічого не варті проти мого меча.

* Міфічний велетень із рицарських романів, що мав кілька рук.

Санчо Панса допоміг йому підвестися, посадив на Росінанта, якому вітряки мало не потрощили ребра, і після цього вони рушили далі, прямуючи до Пуерта Лаціс, де, як запевняв Дон Кіхот, їм не бракуватиме різних пригод, бо через це місце проходила сила народу. Та нашого лицаря дуже турбувала втрата списа, і, розмовляючи про це зі своїм зброєносцем, він сказав:

Я, пригадую, читав, що один іспанський лицар на ймення Дієго Перес де Варгас, у якого під час бою зламався меч, вивернув величезний дуб, чи то відламав здоровенну дубову гілляку, і з нею того самого дня вчинив стільки подвигів і повбивав стільки маврів⁶, що його прозвали «Громилою»¹. Я сказав де тобі тому, що й сам збираюся відламати отаку дубову гілляку і вчинити з нею такі подвиги, що ти вважатимеш себе найщасливішою в світі людиною, побачивши й побувши свідком речей, яким ледве чи можна поінняти віри.

Я вірю всьому, що каже ваша милість, – відповів Санчо, – але сядьте трохи рівніше, ви зовсім зсунулися на один бік, бо, мабуть, забилися, падаючи.

Правда твоя, – сказав Дон Кіхот, – і я не скаржуся на біль тільки тому, що мандрівні лицарі не сміють скаржитись на свої рани, хоч би навіть у них повилазили кишки.

Якщо воно так, то нема чого й казати, – відповів Санчо, – та я хотів би, щоб ваша милість скаржилася, коли їй щось болить. За себе можу сказати, що я скаржитимусь на найменший біль, якщо це не заборонено зброєносцям так, як лицарям.

Дон Кіхот не міг утримати сміху з приводу щирості Санчо і пояснив йому, що зброєносець має право стогнати скільки й коли схоче, з причини й без неї, бо ніде в книжках не написано, щоб лицарські правила це забороняли.

Ніч вони перебули під деревами; з одного з них Дон Кіхот зробив собі списа, виламавши суху гілку та настроївши на неї залізний наконечник, що залишився в нього від старого списа. Він не спав цілу ніч, думаючи про сеньйору Дульсінею, за прикладом тих лицарів, що, як він читав, багато ночей проводили без сну по лісах та пустинях, підтримуючи себе тільки спогадами про своїх дам.

Санчо Панса зробив інакше. Добре напхавши шлунок, він міцно заснув, і, якби не гукнув до нього Дон Кіхот, його не розбудило б ані сонячне проміння, що падало йому просто в обличчя, ані співи птахів, що різноголосо й радісно вітали світанок нового дня.

Дон Кіхот не хотів і снідати, бо, як сказано, підтримував себе солодкими мріями.

Вони прямували далі до Пуерта Лаціс і близько третьої години дня побачили його. [...] На шляху з'явилося два монахи-бенедиктинці⁶⁰ верхи на мулах, мало не з верблюдів завбільшки, з масками від пилюги на обличчях і з парасольками в руках. Трохи позаду їхала карета, оточена чотирма чи п'ятьма вершниками, а ще позаду йшли

⁶ Маври – колишні мешканці Іспанії, магометани. Їх увесь час переслідували іспанські феодали та буржуазія нібито як людей іншої віри, а насправді, щоб пограбувати.

⁶⁰ Назва монашеського об'єднання у католиків.

пішки два погоничі, ведучи мулів, на яких сиділи монахи. Як потім виявилось, в тій кареті їхала одна жінка з Біскаїї. Вона прямувала до Севільї, до свого чоловіка, призначеного на високу посаду в Індії. Монахи подорожували окремо і цілком випадково зустрілися з нею в дорозі.

Побачивши їх, Дон Кіхот зразу ж сказав своєму зброеносцеві:

– Або я помиляюся, або ми натрапили на таку пригоду, якої ніколи ще не бачили. Ці темні постаті, безперечно, якісь чарівники, що везуть у кареті вкрадену десь принцесу, і я мушу докласти всіх зусиль, щоб звільнити її. Це буде гірше за вітряки, – сказав Санчо. – Ви ж дивіться, сеньйоре, то брати ордену святого Бенедикта, а карета, певно, належить якомусь подорожньому. Прошу вас, придивіться раніше, щоб не наробити лиха.

– Я вже казав тобі, Санчо, – відповів Дон Кіхот, – що ти мало розумієшся на рицарських справах, і зараз ти побачиш сам, що це правда.

Кажучи це, він поїхав уперед, зупинився посеред дороги, якою мали проїхати монахи, і, коли вони наблизились так, що могли його чути, голосно сказав: – Звільніть зараз же вкрадену принцесу, яку везете в кареті, чортячі потвори, або готуйтеся вмерти на цьому ж таки місці за ваші брудні вчинки.

Монахи спинили мулів і, дивуючися з постаті Дон Кіхота і його слів, відповіли: – Сеньйоре рицарю, ми зовсім не чортячі потвори, а брати з ордену святого Бенедикта, їдемо в своїх справах і не знаємо, чи є в кареті якась полонена принцеса.

Мене не підманите чемними словами, бо я знаю вас, зрадливий пройдисвіті, – відповів Дон Кіхот і, не чекаючи далі, наставив на найближчого монаха свій спис так шалено й люто, що коли б бенедиктинець не впав із мула з власної волі, то Дон Кіхот не тільки скинув би його, а тяжко поранив чи, може, й убив би. Другий бенедиктинець, побачивши, як поводяться з його товаришем, стиснув п'ятами свого мула і погнав у поле швидше вітру.

Санчо Панса, побачивши, що монах лежить на землі, легко зіскочив з осла, кинувся до монаха й заходився знімати з нього одягу. На цей час до бойовища підійшли погоничі мулів і спитали в Санчо, навіщо він роздягає бенедиктинця. Санчо відповів, що забирає одягу, як законну здобич після перемоги свого пана Дон Кіхота. Погоничі, що не звикли до жартів і не розумілися ні на рицарській здобичі, ні на битвах, побачивши, що Дон Кіхот підступив до карети і розморозовляв із тими, хто в ній сидить, звалили Санчо на землю, добре поскубли йому бороду та нам'яли ребра і покинули майже непритомного. Тим часом переляканий бенедиктинець, не гаючи й хвилини, здерся на свого мула й помчав до товариша, що здалека спостерігав ці страшні події; не чекаючи їх кінця, вони поїхали далі, раз у раз хрестячись, так, ніби за ними гнався сатана. Дон Кіхот, як це вже згадано, розмовляв із панею, що була в кареті, і сказав таке:

Вродлива сеньйоро, ви можете робити все, що бажає ваша милість, бо зухвалі злодії, які вкрали вас, лежать скинуті на землю цією міцною рукою. А щоб вам не дізнаватись, хто вас звільнив, хай

буде вам відомо, що я Дон Кіхот Ламанчський, мандрівний рицар, полоненик незрівнянної донї Дульсінеї Тобоської. На подяку за те, що я для вас зробив, я жадаю тільки, щоб ви повернулися до Тобоса, від мого імені з'явилися до тієї дами та розповіли про те, як вас звільнено. Один із біскайців, що супроводив даму, прислухавшись до слів Дон Кіхота і спостерігши його намір повернути карету назад, під'їхав до нашого рицаря, вхопив його за спис і закричав поганою кастильською і ще гіршою біскайською* мовою:

Геть, рицарю, геть; бо я вб'ю тебе, якщо ти не даси нам їхати далі, не будь я біскаець! Дон Кіхот зрозумів його і спокійно відповів: Мерзенне створіння! Якби ти був рицарем, я покарав би тебе як слід за твій дурний розум та зухвальство.

Я не рицар? – скрикнув біскаець. – їй-богу, ти брешеш! Якщо ти кинеш списа і видобудеш меча, зараз побачиш, як вода несе кішку**.

Зараз ви це побачите, як казав Аграхес***, – відповів Дон Кіхот, кинув спис, узяв у руки меч, притиснув до себе щит і атакував біскайця, маючи намір убити його.

Бачачи, що він наближається, біскаець хотів злізти зі свого мула, бо він був найманий і на нього не можна було звірятись, але встиг лише вихопити меч. На щастя, він згадав, що недалеко стоїть карета, і звідти взяв подушку замість щита, і незабаром вони стояли один проти одного, як два смертельні вороги.

Решта вершників намагалися заспокоїти їх, та не могли нічого вдіяти, бо розлютований біскаець своєю малозрозумілою говіркою кричав, що коли хто заважатиме йому закінчити цей бій, го він уб'є і даму і всіх. Дама в кареті, налякана і здивована тим, що їй довелося побачити, наказала кучерові триматись осторонь і дивилась на битву здаля. Тим часом біскаець так урізав Дон Кіхота мечем по плечу, що, якби той не затулився щитом, розрубав би його до попереку. Відчувши силу цього могутнього удару, Дон Кіхот голосно сказав: – О, квітко вроди, владарко душі моєї, Дульсінеє, допоможіть рицареві, який, щоб задовольнити вашу добрість, перебуває в такій страшній баталії!

Сказавши це, він наготовив меч, прикрився щитом і кинувся на біскайця. Все це сталося в одну мить, бо Дон Кіхот вирішив докінчити справу одним нападом.

Побачивши, як він наступає на нього, і догадавшись із завзятості рицаря про його відважність, біскаець вирішив і собі робити, як Дон Кіхот, і чекав, захищаючись подушкою і не маючи змоги зрушити з місця свого мула, втомленого і незвиклого до таких дитячих забавок. Дон Кіхот, як уже сказано, наступав на лукавого біскайця, піднісши вгору меч і маючи намір розрубати його пополам. Біскаець чекав його, теж піднісши меч і виставивши наперед подушку.

Глядачі злякано дожидали, що станеться після двох жажливих ударів, які загрожували впасти на супротивників. А дама в кареті

* Біскаія, Кастилія – провінції в Іспанії.

** Себто побачимо, чи ти мене подолаєш!

*** Фраза з роману «Амадіс».

та решта слуг без ушину молилися та давали тисячі обіцянок перед усіма святощами Іспанії, щоб Бог урятував їх і конюха від величезної небезпеки.

Лютий біскаєць ударив перший і так сильно оперезав Дон Кіхота мечем, що, якби він у нього випадково не повернувся, одного такого удару було б досить, щоб кінчити не тільки цю жорстоку баталію, а й усі пригоди нашого рицаря. Проте доля, що берегла його для кращих подій, одвернула руку біскайця, і меч хоч і сильно вдарив Дон Кіхота в ліве плече, але не дуже зашкодив йому, зірвавши тільки з лівого боку панцер, а по дорозі й частину шолома та половину вуха.

Всі ці прилади з великим брязкотом упали на землю, і Дон Кіхот опинився в дуже скрутному становищі. Але, ставши на стременах і

націливши меча, він обома руками опустив його на голову біскайця з такою силою, що в того, не зважаючи на додушку, на яку саме вправ меч, потекла кров із носа, з рота і з вух, неначе на нього ішала гора.

Він не скотився з мула тільки тому, що вхопився за його шийку, але вибився зі стремен і хутко випустив поводи з рук, після чого наляканий ударом мул дременув у поле і за кілька скоків скинув свого хазяїна на землю. Дон Кіхот дивився на це цілком спокійно і, коли біскаєць упав, зійшов із коня, швидко підійшов до свого супротивника і, наставивши йому проти очей вістря меча, запропонував здатися, а інакше грозився відтяти йому голову.

Біскаєць був такий приголомшений ударом, що не міг вимовити й слова, і справді зазнав би лиха, коли б жінки, що досі перелякано дивились на змагання з карети, не підійшли до засліпленого люттям Дон Кіхота та не почали благати помилувати біскайця і дарувати йому життя. На їхні благання Дон Кіхот урочисто відповів:

Безперечно, прекрасні сеньйори, я з дорогого душею зроблю те, про що ви мене просите, але з однією умовою, а саме – цей рицар повинен обіцяти мені поїхати до Тобоса, з'явитися від мого імені до незрівнянної сеньйори Дульсінеї і здатися на її волю.

Наполохані та засмучені жінки не говорили більше нічого, не питали навіть, хто така Дульсінея, і обіцяли, що біскаєць виконає всі його розпорядження. [...]

С. Бродський. Ілюстрація до роману «Дон Кіхот»

Завдання за рівнями

I

1. Які факти з біографії Сервантеса ви запам'ятали?
2. Чому Сервантеса називають «великим одноруким»?
3. Коли і за яких обставин написав письменник «Дон Кіхота»?
4. Чи мав новоспечений лицар план дій, коли вирушав у подорож?

II

1. Чому «Дон Кіхот» можна назвати пародією на лицарський роман?
2. Яких традицій лицарства дотримується «премудрий гідальго»?
3. Про що мріяв Дон Кіхот, вирушаючи у подорож?
4. Назвіть головний конфлікт книги Сервантеса.
5. Як відносяться інші персонажі твору до «подвигів» мандрівного лицаря?
6. Доберіть цитати з роману Сервантеса до образу Дон Кіхота.

III

1. Чому образ Дон Кіхота можна назвати трагікомічним?
2. Які риси Дон Кіхота проявилися під час його першої подорожі?
3. Як Дон Кіхот і Санчо Панса відносяться один до одного? Як герої впливають один на одного?
4. Складіть таблицю «Порівняльна характеристика образів Дон Кіхота і Санчо Панси».

IV

1. У чому сила і слабкість Дон Кіхота?
2. Яке почуття викликає у вас Лицар Сумного Образу?
3. Поміркуйте, чи міг мандрівний герой Сервантеса вибрати інший життєвий шлях? Який?
4. Висловіть своє ставлення до Дон Кіхота та Санчо Панси. Аргументуйте свою думку, наведіть відповідні цитати з тексту твору.
5. Яким ви побачили Дон Кіхота у творах різних видів мистецтва? З якою інтерпретацією Лицаря Сумного Образу ви не погодилися і чому?
6. Поміркуйте, що мав на увазі відомий учений А. Ейнштейн, який сказав про героя Сервантеса: «Дон Кіхот допомагав мені зберегти моральні принципи в суспільстві циніків».

Індивідуальні завдання

1. Підготуйте візитку твору Сервантеса «Дон Кіхот».
2. Запропонуйте своє розуміння героїв роману Сервантеса засобами того виду мистецтва, який вам найближче до душі (ілюстрація, ліплення, аплікація, сценарій невеликої вистави про Дон Кіхота, вірш тощо).
3. Напишіть твір-роздум на одну з пропонованих тем: «Чи потрібні донкіхоти сьогодні?», «У житті завжди є місце для подвигу», «Донкіхоти наших днів».
4. Створіть герб героя Дон Кіхота. Які кольори ви використаєте на гербі персонажа? Як вони характеризують героя роману Сервантеса?

РОЗДІЛ 5

БАРОКО І КЛАСИЦИЗМ

БАРОКО

БАРОКО

порит. *la pettola barocca* - «перлина неправильної форми»;
італ. *barocco* - «дивний, химерний»
XVI - XVII ст.

- жорстка контрастність, емоційність образів;
- пошук єдності в протиріччях життя;
- універсальність художнього мислення;
- посилення релігійної тематики;
- використання ускладненої художньої образності (символізм, східні метафори, актичези, алегорія);
- химерна, пишна мова;
- чуттєвість, динаміка, дидактизм;
- жанри: рондо, мадригал, сонет, акробірія, бурима, графічні вірші, трагедія, побутобі, сатиричні романи.

Усі, хто побував на морі, звичайно, пам'ятають мушлі, що лежать просто на березі. Вони, як правило, дуже красиві, різноманітні за забарвленням і формами. Деякі з них можуть зберігати в собі дорогоцінну перлину. У Євангелії від Матвія перли названі символом Царства Небесного: один купець, зачарований красою перлини, продав усе, що мав, і придбав безцінний самоцвіт (Мв.: 13:45–46).

З давніх часів перли високо цінують за ніжні переливи кольору і загадковість. Вони бувають незвичайної, неправильної форми. Ці дивні, часом асиметричні форми перлин називаються «бароковими» – від назви однієї з найбільш цікавих епох в історії світової культури – бароко.

Мистецький напрям бароко набув поширення в європейській культурі в XVI–XVII століттях (у деяких країнах до початку XVIII століття).

Епоху бароко можемо порівняти з прекрасною мушлею, дві розкриті стулки якої є символом складної, суперечливої барокової свідомості, яка неначе розривалася на протиріччя, контрасти. Навіть сам термін «бароко» не має однозначного трактування. В італійському корені *baroco* закладено значення «химерний, дивний, надмірний»; деякі дослідники припускають, що назва епохи походить від португальського *la perrola baroca* – «перлина неправильної форми».

На зміну заспокійливій, врівноваженій, гармонійній картині буття, створеній культурою Відродження, прийшла картина бурхливого світу, що втратив внутрішню врівноваженість. Людина бароко переповнена суперечностями і постійною боротьбою зі своїми пристрастями, з навколишнім природним і соціальним середовищем. Суперечності дивним чином поєднуються в культурі бароко: реальність та ілюзії, емоції та розум, матеріальне і духовне, природне і божественне, трагічне і комічне, піднесене і вульгарне тощо. Однак у цих протиріччях життя людина шукає єдність.

Бароко зобразило уявлення про складність, різноманітність, мінливість і трагізм світу, відчуття життя як швидкоплинного відрізка, де панує сліпа доля. Людина в епоху бароко відчуває себе як мала тлівна піщинка у безмежності й нескінченності Всесвіту.

У нашій мушлі епохи бароко захована перлина як образ найважливіших істин і найбільших цінностей даного напрямку. Такими специфічними цінностями бароко можна вважати: універсальність художнього мислення; посилення релігійної тематики, особливо тем, пов'язаних з мучеництвом, чудесами, видіннями; емоційність образів; пошук єдності в протиріччях життя.

Література бароко відтворювала власний світ, метою якого було вразити читача. Бароко прагнуло до надмірності у всьому, що, як і перлина неправильної форми, проявлялось у підкресленій, навмисній ускладненості художньої образності, красномовстві. Твори цього стилю характеризувались тяжінням до гіпербол, антитез, алегоричністю, символізмом, поєднанням фантастики з реальністю, мотивами світу-лабіринту, хаосу, космізму тощо.

Для поезії бароко властива навмисно ускладнена, вишукана форма: рондо, мадригал, сонет, акровірші, буриме, графічні вірші, рядки яких утворювали малюнки (наприклад, вірші-«хрести», вірші-емблеми).

Панорть
(Йоганн Карст)

Найбільш яскраві представники бароко в літературі – іспанський драматург П. Кальдерон, німецький поет і драматург А. Гріфіус, німецький поет-містик А. Сілезіус, італійський поет Т. Тассо та ін.

Vanitas (Суєта суєт)
(Адріан ван Утрехт, 1642 р.)

Лютніст
(М. Караваджо, бл. 1595 р.)

Собор святого Петра – серце Ватикану

Живопису бароко властиві пишність, екстравагантний орнамент, парадність, сильні контрасти об'ємів, барвистість і динамічність малярських сюжетів, декоративна театральність, звернення до релігійних сюжетів, гіперболізоване зображення мучень святих або чудес. Бароковий натюрморт теж суперечливий: зображуються, наприклад, блискучі за колористикою і технікою букети, вази з фруктами, а поруч – годинник (алегорія скороминучості життя) і череп (алегорія неминучої смерті).

Художники даного напрямку прагнуть створити єдину всеохоплюючу картину світу, об'єднуючи в одне ціле людей, предмети, пейзаж тощо. Найбільш яскраво стиль бароко виражений в картинах італійського художника М. Караваджо та фламандського живописця П. Рубенса.

У скульптурі митців бароко хвилює не краса тіла як така, а краса рухів, їх казкова грація (Л. Берніні).

Для музики бароко характерно створення циклічних форм (соната, концерт), а також поява опери (Й.С. Бах, А. Вівальді).

В архітектурі цього періоду переважає тяжіння до ансамблю, куди входять не тільки окремі споруди і площі, а й вулиці, які підпорядковуються одній монументальній споруді. Майстер епохи бароко мислить як скульптор, і як архітектор, і як декоратор одночасно (Берніні «Собор святого Петра»).

В Україні культура епохи бароко досягла свого найбільшого розквіту у XVII–XVIII ст. Чимало українських письменників писали в баро-

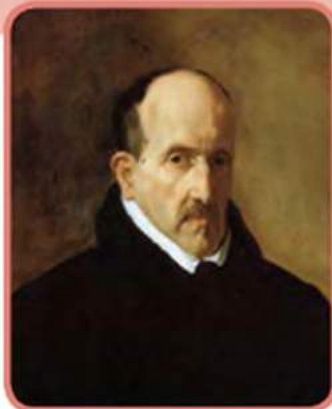
ковому стилі: Мелетій Смотрицький, Лазар Баранович, Іван Величковський, Іоникій Галятівський, Радивилівський, Григорій Сковорода. На думку філософа-мандрівника, народного мислителя Г. Сковороди, пізнаючи в собі вічні закони, людина перемагає злу волю й підіймається над тлінням, досягаючи істини, щастя й душевного спокою.

Бароко створило оригінальний культурний простір (філософський, літературний, живописний, архітектурний), де не було рівноваги і пропорційності, а буяли боротьба пристрастей, картини страждань, пишність художніх форм.

Григорій Сковорода
(1722–1794) –
український мандрівний
філософ

Луїс де Гонгора-і-Арготе

Портрет Луїса
де Гонгора-і-Арготе
Дієго Веласкес

(1561—1627)

Луїс де Гонгора-і-Арготе – іспанський поет епохи Бароко. Упродовж тривалого часу вважався «незрозумілим», «темним», недоступним простому читачеві. Зацікавленість його творчістю зародилася в ХХст. Твори Гонгора не були надруковані за життя. Але вже в першому виданні збірки віршів, що вийшла в рік смерті, він був названий «іспанським Гомером». Дон Луїс де Гонгора-і-Арготе народився та більшу частину життя прожив у Кордові. Його родина походила із старовинного шляхетського роду. Початкову освіту поет здобув в будинку свого батька в Андалусії.

У 15 років майбутній поет відправився у Саламанкський університет, де вивчав право та вдосконалювався у танцях і фехтуванні. В 1580 року публікує свою першу поему. Певний час Гонгора-і-Арготе перебував на посаді ключника собору в Кордові, що не заважало його веселому та безтурботному життю. Через два роки його звинуватили перед єпископом Пачеко в тому, що він абияк ставиться до церковних справ, відвідує бої биків, запрошує додому комедіантів і пише легковажні вірші. Ставши священиком, Гонгора-і-Арготе також не проявив особливої релігійності, очевидно, вважаючи свій сан лише засобом до існування. Був в почесним капеланом короля Філіппа III. Живучи при дворі в Мадриді, Гонгора-і-Арготе не міг зробити

кар'єру і постійно бідував. Щоби сплатити борги, йому доводилося навіть продавати речі.

Поетичні твори Гонгора-і-Арготе, відомі переважно в рукописах, породили заклятих ворогів і відданих прихильників. За два роки до смерті, вже хворий і безпам'ятний, поет повернувся у рідну Кордову.

В кінці життя Луїс де Гонгора опиняється в жахливому становищі, він практично не має можливості виїжджати з будинку. У 1626 році у нього трапляється інсульт, він практично втрачає розум. Королева посилає до нього своїх лікарів, але 23 травня 1627 року у Кордові Гонгора вмирає в убогості. У грудні того ж року Хуан Лопес де Вікунья публікує першу збірку його віршів «Вигадування у віршах іспанського Гомера». Потім ця збірка була конфіскована інквізицією і не перевидавалася до 1633 року.

Гонгора-і-Арготе – центральна постать лірики бароко. Як і поезія Відродження, творчість Гонгора-і-Арготе розвивалась у двох планах. Він використовував два стилі – один зрозумілий і простий, другий – складний і заплутаний, розрахований на вузьке читацьке коло. Було би помилкою вважати, що у перший період Гонгора-і-Арготе використовував «зрозумілий» стиль, а в другий – «темний». Обидва стилі існували паралельно і навіть взаємодіяли, оскільки вони – елементи єдиної поетичної системи Гонгора-і-Арготе.

Сонети Гонгора-і-Арготе, присвячені кохання й уславленню жіночої краси, побудовані на контрасті. Це контраст між життям і смертю, красою та неминучістю її знищення.

Поезія Гонгора-і-Арготе оперує живописом і музикою, вона звернена до зору та слуху. Дивовижна музичність віршів поета складає додаткове джерело їхнього художнього чару. Водночас Гонгора-і-Арготе не просто живописує. Він намагається виділити найефектніші властивості предмета. Натомість прикметника він використовує для характеристики одного предмета інший предмет. Явища природи та людей, які йому потрібно означити, він зіставляє з коштовними металами – золотом, сріблом, порівнює з кристалом і мармуром. При цьому в дусі естетики бароко слово виявляється багатозначним.

Складність і «темнота» мистецтва Гонгора-і-Арготе пояснюються не стільки глибиною висловлених у ньому ідей, скільки навмисним прагненням поета ускладнити саму манеру їхнього вираження. У листі з приводу свого стилю Гонгора-і-Арготе пояснював, що він прагне до «темного» та заплутаного: його мистецтво повинно бути доступним лише невеликій кількості освічених знавців-аристократів, він пише для обраних.

Поезія письменника оперує живописом і музикою, вона спрямована на візуальне та слухове відчуття. Явища природи та людей, яких він зображує, зіставляє з золотом, сріблом, порівнює з кристалом і мармуром.

Гонгора-і-Арготе представляв бароко в його аристократичному варіанті. Дійсності він протиставляв ілюзорний світ, схожий на фе-

ерію й умовну декорацію. Створенню цього світу слугував і стиль поета, який започаткував цілий напрям в іспанській поезії, відомий під назвою «гонгоризм».

Українською мовою окремі твори Гонгора-і-Арготе переклали Л.Первомайський, М. Москаленко, Михайла Ореста.

Галерник

На галері, на турецькій
 І до лави там прикутий,
 Руки на весло поклавши,
 Очі втупивши додолю,
 Він, драгутівський невільник,
 Біля узбереж Марбельї
 Нарікав під звук суворий
 Ланцюга й весла своїх:
 «О святе іспанське море,
 Славний береже і чистий,
 Конє, де незмірна безліч
 Сталася нещастя наморських!
 Ти ж бо є те саме море,
 Що прибоюми цілує
 Краю батьківського мури,
 Короновані і горді.
 Про дружину принеси ти
 Вістку і скажи, чи щирі
 Плач її і всі зітхання,
 Що мені і тут лунають.
 Бо якщо полон мій справді
 Ще оплакує, як легко
 Ти могло б південні води
 Перлами перевершити!
 Дай же, о криваве море,
 Відповідь; тобі не тяжко
 Це вчинити, якщо правда,
 Що і води мають мову.
 Але ти німуй, о море,
 Якщо смерть її забрала;
 Хоч цього не сміє статись,
 Бо живу я поза нею,
 Бо прожив я десять років
 Без свободи і без неї
 В вічній каторзі при веслах
 Не вбиває сум нікого».
 Враз потужно розгорнулось
 Шестеро вітрил галерних,
 І звелів йому наглядач
 Всю свою ужити силу.

Переклад Михайла Ореста

Працюємо з текстом

1. Про що йдеться мова в поезії Гонгора-і-Арготе «Галерник»?
2. На що нарікав невільник?
3. Як поет описує море? Зачитайте.
4. Що символізує море у творі?
5. Кого згадує галерник, за кого переживає?
6. Визначте основну тему та ідею твору іспанського поета.
7. Як змінюється інтонація вірша «Галерник» від його початку до кінця? Які рядки, на вашу думку, мають особливе емоційне навантаження? Чому?
8. Знайдіть риси стилю бароко в поезії «Галерник».
9. Які ключові образи в поезії «Галерник» створюють певну емоційну динаміку, напруження? Назвіть їх, поясніть свою думку.

Індивідуальне завдання

За допомогою кольорів спробуйте передати почуття, що виникли у вас під час читання вірша Гонгори «Галерник». Поясніть, чому саме ці кольори ви обрали.

Джон Донн

(1572–1631)

Джон Донн – англійський поет епохи бароко, автор низки любовних віршів, елегій, сонетів, епіграм, а також релігійних проповідей.

У 1610 р. Джон Донн створив цикл віршів під назвою «Священні сонети». Цим творам властива пристрасність і напруга почуття, яка була характерною для ранньої любовної лірики Донна, лише тепер його кохання звернене не до земної жінки, а до Бога. У «Священних сонетах» поет використав також досвід релігійної медитації, яку розробив і ввів у релігійну практику християнської церкви засновник ордену єзуїтів Ігнатій Лойола (1491–1556). Для того, хто практикував таку форму медитації, необхідно було відтворити у своїй уяві якусь сцену з Нового Заповіту, помістити себе серед дійових осіб, а потім проаналізувати свої переживання і зробити моральний урок. Іноді Донн у «Священних сонетах» використовує цю ж схему.

Окрім значної кількості проповідей, до прозових творів Донна належать також памфлети «Псевдомученик» («Pseudo-martyr», 1610), «Ігнатій і його конклав» («Ignatius, His Conclave», 1611) і трактат «Біатанатос» («Biathanatos», бл. 1611).

Донн вважається засновником школи «метафізичної поезії» в англійській

Українською мовою окремі твори Донна переклали Д. Павличко, В. Коптілов, Л. Череватенко.

Із циклу «Священні сонети»

Сонет 19

Щоб мучить мене, крайнощі у всім
Зійшлися; я – клубок із протиріч;
В душі моїй зустрілись день і ніч;
Веселий щойно – враз стаю сумним,
Впадаю в гріх й розкаююсь у нім,
Любов кляню й хвалу їй шлю навстріч;
Вогонь я й лід, жену й тікаю пріч;
Німиї в мольбі, великий у малім.
Я зневажав ще вчора небеса -
Молюсь сьогодні й Богові лещу,
А завтра вже від страху затремчу -
Й набожність потім знов моя згаса.
Коли тремтів від страху я – ті дні
Спасіння, може, принесуть мені.

Переклад Віктора Марача

Працюємо з текстом

1. Виразно прочитайте сонет Дж. Донна.
2. Які думки і почуття навіяв вам сонет 19?
3. Визначте тему та ідею твору.
4. За допомогою якого художнього засобу побудовано сонет?
5. Яким ви уявляєте ліричного героя твору сонету № 19 Дж. Донна?
6. Чому ліричний герой Дж. Донна називає себе «Я – клубок із протиріч»?
7. Який мотив звучить у сонеті 19 Дж. Донна? Над чим пропонує замислитись автор?
8. На які міркування про сенс життя налаштовує вас автор сонету?

Завдання за рівнями

I

1. Дайте визначення літературного терміну «бароко».
2. Назвіть основних митців епохи бароко та їх твори.
3. Розкажіть про основні віхи життя і творчості Л. Гонгора-і-Арготе.
4. Що вам відомо про життя Дж. Донна?

II

1. Поясніть виникнення назви слова «бароко».
2. У чому особливість мислення людини епохи бароко?
3. Як ви розумієте поняття «гонгоризм»?

III

1. Спробуйте порівняти епоху Відродження та епоху бароко.
2. Доведіть, що сонет Дж. Донна – витвір епохи бароко.

IV

1. Поміркуйте, чим епоха бароко збагатила світову культуру.
2. Які почуття викликала у вас поезія доби бароко?
3. Чим збагатив вірш Гонгори «Галерник» ваші уявлення про епоху бароко?

Індивідуальне завдання

Створіть свій опорний образ-символ епохи бароко і зобразіть його за допомогою будь-якого жанру (вірш, малюнок, ліплення, аплікація тощо).

КЛАСИЦИЗМ

Класичний стиль для людини XXI століття перш за все асоціюється зі строгою, монументальною архітектурною будівлею яскравого білого кольору, де переважають чіткі лінії, прямокутні гармонійні форми, вивірені пропорції, ясно виражена симетрія. Такий будинок уособлює дух вишуканості і благородства, створює атмосферу витонченості й елегантності.

Тож нашим образом літературного та мистецького напрямку класицизму, який прийшов на зміну бароко в XVII–початку XIX ст., буде пропорційний, урочистий класичний будинок. Назва даного напрямку утворена від латинського «*classicus*» – зразковий, адже митці цього періоду звертались до античних творів як вищого зразка, еталону досконалості, незаперечного авторитету, що передбачає суворе дотримання непорушних правил, почерпнутих в естетиці давніх греків та римлян. Як цілісна система смакових уподобань класицизм сформувався в XVII столітті у Франції при королівському дворі, де панувала схильність до парадності й вишуканості, і звідти розповсюдився серед аристократичних кіл усієї Європи.

Дах нашого класичного будинку є образом характерної для класицизму пірамідальної свідомості. Класицизм проголосив абсолютний

культ розуму, ідею раціоналізму (від лат. «ratio» – розум). Людина в епоху класицизму трактується насамперед як функція, як ланка в розумній піраміді світобудови. У кожному явищі художники класицизму прагнули побачити розумний центр, який визнавався вершиною піраміди і уособлював всю будівлю. Скажімо, в розумній державі класицисти виходили з ідеї розумної монархії – корисної і потрібної всім громадянам.

У творах цього напрямку яскраво виражена повчальність, що позначається на виборі значущих тем і сюжетів, суцільної проблематики, суворому розподілі героїв на позитивних і негативних. Героями творів класицистів не ставав будь-хто. Це завжди були знатні, родовиті, видатні, героїчні, моральні особистості, що вершать історію, залучені у важливі історичні події. Внутрішній світ людини класицистів цікавить менше, важливіші зовнішні діяння персонажа. Людина мислиться носієм певної важливої ідеї, яка визначає її сутність, що впливає на надуманість і схематичність характерів персонажів. Спостерігається прагнення до вираження піднесених ідеалів, вічного і незмінного у світі, тому й неухвага до індивідуальних особливостей, деталей. Головний конфлікт: боротьба почуття й обов'язку, підпорядкування особистих інтересів громадським. Почуття в кінцевому рахунку виявлялося переможеним. Така ідеалізація дійсності у творах класицистів неодмінно призводила до порушення життєвої правди.

Обов'язковими елементами класичного стилю є колони. Як колона диктує ритмічну організацію внутрішнього простору архітектурної будівлі, так само і художній твір, на думку класицистів, має будуватися на підставі строгих правил, структурно повторюючи розумність і впорядкованість самого всесвіту.

Митці цього стилю прагнуть досягти гармонії форми і змісту, ясності викладу, чистоти мови і логічної організації літературного твору.

Класицизм встановлює чітку ієрархію жанрів літератури, які діляться «високі» (трагедія, епопея, ода; їх сфера – державне життя, історичні події, міфологія, їх герої – монархи, полководці, міфологічні персонажі, релігійні подвижники) і «низькі» (комедія, сатира, байка, які зображували приватне повсякденне життя людей середніх прошарків).

Культура епохи класицизму – це «золоте століття» європейського театру. Класицистична драматургія затвердила так званий принцип «єдності місця, часу та дії», що означало: всі події відбуваються протягом однієї доби, в одному місці і навколо однієї інтриги, центрального конфлікту, в який втягнуті всі герої. Провідний жанр цього періоду – трагедія. Правда, після геніальних комедій Ж.-Б. Мольєра комедійні жанри теж стали вельми популярними.

Видатні представники класицизму в літературі: драматурги П. Корнель, Ж. Расін, Ж.-Б. Мольєр, Вольтер, автор байок Ж. Лафонтен, сатирик Н. Буало, прозаїки Дж. Свіфт і Ф. Ларошфуко. В українській літературі в силу історичних причин цей художній метод до кінця не сформувався. Елементи класицизму знаходимо у Феофана

Прокоповича, Івана Некрашевича, І. Когляревського, П. Гулака-Артемівського, пізніше (як неокласицизм) – у творчості неокласиків (М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, М. Рильський, Ю. Клен).

В образотворчому мистецтві класицизм прагнув до закономірностей, ясності, логіки, краси, витончених форм, проповіді гармонійного ідеалу людської особистості. Найяскравіші представники живопису даного періоду Н. Пуссен і П. Рубенс.

Скульптура епохи класицизму відрізняється складністю форм, спокійністю поз, зверненістю до ідей античності (Е. Фальконе, Ж. Гудон).

Ознаки архітектури класицизму – продумана симетрична композиція, урочистість, велич, симетричністю і монументальністю форм. Строго дотримуються правильні природні пропорції, які, за задумом митців, повинні виховувати гармонійну особистість. Унікальне явище в архітектурі, яке виникло за часів античності і поширилося у добу класицизму, – колона, що стоїть окремо. Безглузда з точки зору зручності і користі, ця форма відкрила унікальні можливості для організації простору.

Одинока, але підкреслено велична колона, що урочисто височіє посеред площі, отримала назву тріумфальної. Вона повинна була переконувати глядача, що земна слава не завжди проходить безслідно. У блискучому ряду тріумфальних колон хочеться особливо відзначити колону Траяна на римському форумі, Вандомську на однойменній площі та Триумфальну арку на площі Зірки в Парижі, Нельсонівську на Трафальгарській площі в Лондоні.

Увінчання Марії
(П. Рубенс)

Мадам (Ж. Гудон)

Площа Зірки в Парижі, увінчана класичною Тріумфальною аркою.

Незважаючи на відмінності, у бароко і класицизмі є й спільне, адже ці системи були своєрідною реакцією на кризу гуманістичних ідей епохи Відродження. Митці цих напрямків відкидали ідею гармонії, яка становила фундамент гуманістичної ренесансної концепції. Замість гармонії між людиною і суспільством мистецтво XVII ст. висунуло ідею служіння сильної особистості державі, замість гармонії розуму і почуття – ідею підкорення пристрастей розуму.

Індивідуальне завдання

Створіть свій опорний образ-символ доби класицизму і зобразіть його за допомогою будь-якого жанру (вірш, малюнок, ліплення, аплікація тощо).

Мольєр

(1622–1673)

Мольєр (Поклен, Жан Батіст) – французький драматург. Роки життя видатного драматурга Мольєра припали на складний період історії Франції. То був час народних повстань, зовнішніх воєн, зростання влади абсолютної монархії і зародження нового класу – буржуа.

Великий французький драматург, театральний діяч народився в Парижі 15 січня 1622 року в буржуазній сім'ї. Від батька мав успадкувати фах свого батька, придворного оббивальника або стати юристом. Та він вирішив стати актором.

Професія актора вважалась непочесною. Актори були прокляті церквою, їх не дозволялося ховати на цвинтарі, якщо перед смертю вони не відрікалися від свого ремесла.

Коли Мольєр став найвідомішим письменником свого часу, Французька Академія запропонувала йому стати академіком, але за умови, що він порве з театральною діяльністю. Мольєр не зрадив своїй професії, тому двері Академії залишилися назавжди зачиненими для нього.

Початок театральної кар'єри Поклена був невдалим. Він організував разом із трупкою друзів «Блискучий театр», але театр не мав успіху. Врешті-решт він зазнав повного краху, і Поклен, котрий відповідав за фінанси театру, деякий час навіть сидів у борговій в'язниці. Зрозумівши свою помилку, вони вирішили покинути Париж, аби спробувати щастя на периферії.

Трупа перебувала у провінції 12 років, з 1646 до 1658 р. Спочатку її спіткали серйозні невдачі. Публіка не хотіла дивитися трагедії та віддавала перевагу італійським акторам, котрі грали імпровізовані комедії масок. Загалом часи для театральних постановок були не

найкращі. У 1648–1653 рр. Францію охопило полум'я громадянської війни, що отримала назву Фронда.

Класицисти вважали комедію низьким жанром. Комедія підпорядковувалась розважальним завданням. Аристократичний глядач зневажливо ставився до комедії. Але ж паризька театральна труппа могла розраховувати на успіх, лише здобувши прихильність аристократів, інакше їй не бачити ні слави, ні грошей.

Класицизм із його зневажливим ставленням до комедії стримував розвиток цього жанру

Працюючи па провінції, Мольєр почав оволодівати принципами та прийомами комедійних жанрів, став писати сценарії для труппи. У 1658 р. труппа Мольєра повернулася у Париж. Вона представила перед Людовіком XVI та його двором трагедію Корнеля «Нікомеда». Знову трагедія – і знову невдача. Але Мольєр, бажаючи виправити враження, зразу ж після «Нікомеда» показав свою комедію «Закоханий лікар» на кшталт італійських комедій масок. Успіх був величезним. Король залишив труппу у Парижі, віддав їй театр Пті-Бурбон, виділив Мольєру щорічний пенсіон.

Першою п'єсою для нового театру стала одноактова комедія «Кумедні мапірниці», яка мала шалений успіх

Мольєр злісно висміює прагнення аристократії відгородитися від народу з допомогою умовної культури, химерної мови. Вороги вирішили відістити драматургові Труппу вигнати з Пті-Бурбону, а приміщення театру знесли з такою поквалітивістю, що в ньому загинули декорації та костюми. Актори опинились на вулиці. Але вони не покинули Мольєра, хоча їх і запрошували інші театри. Король виділив для труппи нове приміщення – зал у палаці Пале-Рояль. У цій будівлі Мольєр працюватиме до кінця своїх днів.

Мольєр дійшов висновку, що в комедію необхідно перенести моральну проблематику з трагедії з яка зображає сучасне життя звичайних людей. Уперше ця ідея була втілена у комедії «Школа чоловіків» (1661), за якою з'явилася ще яскравіша комедія «Школа дружин» (1662). У них поставлено проблему виховання. Успіх п'єс показав, що вибраний напрям правильний. У «Школі дружин» письменник приходиться до створення нового жанру – «високої комедії».

На 1664–1670 рр. припадає найвищий розквіт творчості великого драматурга. Саме в ці роки він створив свої найкращі комедії «Тартюф», «Дон Жуан», «Мізантроп», «Скупий», «Міщанин-шляхтич».

Останні роки життя у Мольєра загострилася давня легенева хвороба, яку можливо, він заробив ще в молоді роки, перебуваючи в тюрмі. Під час виконання ролі у п'єсі «Вигаданий хворий» у драматурга став напад кашлю і легенева кровотеча. Король вимагав припинення виступу, але великий драматург відмовився, він помер через декілька годин після вистави у себе вдома.

Так як акторів заборонялось ховати па кладовищах, тільки завдяки клопотанню короля, Мольєра поховали вночі, в тій частині кладовища, де ховали нехрещених дітей. У 1792 році його останки було перенесено в музей французьких пам'ятників, а в 1817 році поховоронено на цвинтарі Пер Лашез у Парижі.

Мольєрівська труппа була в 1680 р. об'єднана з труппою Бургундського готелю, внаслідок чого з'явився театр «Комеді Франсез» – «дім Мольєра», як його й по сьогодні називають французи.

Комедія «Міщанин-шляхтич» була написана Мольєром за замовленням Людовика XIV. Передісторія її створення така. Коли в 1699 році в Париж прибуло турецьке посольство, король прийняв його з казковою розкішшю. Однак турки, з їхньою мусульманською стриманістю, не були в захопленні з приводу побаченого ними. А турецький посол заявив, що на коні його пана дорогоцінних каменів більше, ніж на королі Франції.

Комедія – драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища, розкривається смішне в навколишній дійсності чи людині чи тварини.

Тоді ображений король захотів побачити на театральне дійство, у якому б висміювалися турецькі церемонії. Такий був повштовх до створення п'єси. Спочатку Мольєр придумав схвалену королем сцену присвяти в сан «мамамуші», з якої виросла надалі вся фабула комедії. Однак згодом, талановитий драматург змінив первісний задум і комедія, перестала бути сатирою на турецькі звичаї, стала сатирою на сучасні вдачі дворянства й неучтво дрібних буржуа. Більша частина п'єси «Міщанин-шляхтич» написана прозою, віршований тільки вступ.

Уперше п'єса була поставлена 14 жовтня 1670 в шато де Шамбор при дворі Людовика XIV. Пана Журдена грав сам Мольєр.

Комічне – категорія, що характеризує той аспект естетичного освоєння світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення. У комічній ситуації людина інтуїтивно осягає невідповідність між неповноцінним, недосконалим змістом явища і його формою, яка претендує на повноцінність і значущість, між високою метою і негідними засобами її досягнення.

Основні образи комедії.
Головний герой твору – пан Журден, міщанин, котрий вирішив стати дворянином. Сорок років він жив у своєму світі й не знав ніяких протиріч. У нього все є, але йому не вистачає родовитості. Журден страждає від того, що його рід – це міщани. Він бачить, що аристократія відіграє в суспільстві велику роль, і йому хочеться бути серед тих, хто, як йому здається, має вишуканий смак, гарну освіту, може вільно спілкуватися із королем. Щоб бути схожим на аристократа, пан Журден кидає всі свої справи, береться вивчати музику, філософію, вправляється у танцях і фехтуванні. Батько дорослої дочки, він, мов підліток, захоплюється обновами, вірить слову брехливого кравця, що завузькі панчохи, тісні черевики, костюм у квіточках – це саме те, що носять аристократи. Засліплений ідеєю стати шляхтичем, пан Журден знайомиться із графом-шахраєм Дорантом, пише ніжні листи, дарує коштовності маркизі-авантюристі Дорімені. Він вірить, що за допомогою цих сумнівних знайомств упритул підійде до своєї найзаповітнішої мети – стане шляхтичем. Усі, кого пан Журден наблизив до себе, з ким подружився, намага-

Гумор – художній прийом у творах літератури або мистецтва, заснований на зображенні чого-небудь у комічному вигляді, а також твір літератури, або мистецтва, що використовує цей прийом.

Усі, кого пан Журден наблизив до себе, з ким подружився, намага-

ються створити навколо нього атмосферу вишуканості, значущості його персони, всіляко підтримують його ідею. Але все це блюзнірство спрямоване на те, щоб пан Журден оплачував нікому не потрібні уроки, послуги, поради.

Та попри всю дивакуватість поведінки, пан Журден показує себе зовсім не таким дурним, як декому здається. Він типовий буржуа, а тому дуже добре знає ціну грошам; природний розум підказує йому слова до маркізи; він чудово розуміє, що свого часу не здобув гарної освіти і дозволив би себе відшмагати, «аби тільки знати все те, чого вчать у школі».

Пана Журдена можна назвати типовим представником буржуазії, яка тільки-но почала зароджуватися. Невдовзі вона набере сили, оголосить останній бій феодальному дворянству і переможе. Але і тоді, і потім, і за наших часів люди, що швидко розбагатіли і піднялися з «низів», мріяли і мріятимуть прибитися до «пристойного товариства», знайти серед своїх пращурів

хоч якого-небудь аристократа. Геніальність Мольєра в тому, що за будь-яких часів його комедії залишаються актуальними, герої зрозумілими, а їхні бажання, мрії, сподівання передбачуваними.

Пані Журден – дуже поміркована, дуже практична жінка, тому вона добре розуміє, що головним у цьому житті є гроші. Дивне і навіть образливе для неї «перетворення» чоловіка вона пов'язує з тим, що він відійшов від свого звичного життя, намагаючись стати шляхтичем. Саме ж бажання, з погляду пані Журден, і стало для її чоловіка причиною життєвого краху: «Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з цими аристократами злигався». Звичайно, пані Журден має рацію, вона цілком права у тому, що поведінка її чоловіка принижує поважну людину, робить пана Журдена не лише посміховиськом, а, найголовніше, майже повністю позбавляє його притаманного цій людині здорового глузду.

Дворянство у комедії представлене двома персонажами: граф Дорант і маркіза Дорімена. Граф Дорант має шляхетне походження, вишукані манери, але при цьому авантюрист і шахрай, заради грошей готовий на будь-яку підлість. Дорант обирає Журдена. Боязкий і позбавлений тих благородних якостей, якими повинен володіти дворянин. Дорант за рахунок Журдена ладнає свої особисті справи. Він просто загубив свою честь.

Дочка Журдена Люсіль і її наречений Клеонт – люди нового покоління. Люсіль отримала гарне виховання, вона любить Клеонта за його чесноти. Клеонт шляхетний не за походженням, а за своєю вдачею. Він чесний, правдивий, люблячий, діяльний, справедливий.

Сарказм – зла й уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії, троп і засіб комічності, в основі якого лежить гострий дошкульний глум, сповнений презирства. Сарказм заснований не лише на посиленому контрасті між тим, що мається на увазі і тим, що висловлюється, але і на безпосередньому навмисному оголенні того, що мається на увазі. На відміну від іронії сарказм нічим не прикритий. Це аморальні речі, різко негативні.

В образі Клеонта втілюється ідеал класицизму: шляхетна людина, яка керується розумом та іншими чеснотами.

Втратив можливість добре пожити (на широку ногу), але не втратив бажання. У нього з рук поплили успадковані ним маєтки, фальшиві коштовності він марнотратив. Він, по суті, вже і не граф, але залишилися звички, манери і претензії залишилися аристократично панськими.

Засновник «високої комедії».

Афіша Мольєра

«Міщанин-шляхтич» – яскравий доказ того, що Мольєра справедливо називати автором високої комедії. Автор, описуючи смішні витівки своїх героїв, змушує глядачів робити серйозні висновки, адже комізм у п'єсі наближений до сатири.

Мольєр спрямовує свій сатиричний сміх і проти таких буржуа, як Журден, і проти таких аристократів, як Дорант і Дорімена. Мольєр виходить з моралі, яка видається йому загальнолюдською, природною.

Комедія Мольєра «Міщанин-шляхтич» актуальна в наш час. І сьогодні можна зустріти сучасних Журденів, коли люди неосвічені, часом навіть малограмотні, прагнуть здобути і титул, і владу. Журдени ніколи не вмруть, поки існуватимуть ті, хто вважає, що можна купити те, що не дано природою.

Мольєра в історії літератури прийнято відносити до представників класицизму. І дійсно, багато рис творчості великого комедіографа свідчать про його органічний зв'язок з цим літературним напрямом.

Сатира – гостра критика чогось, окремих осіб, людських груп чи суспільства з висміюванням, а то й гнівним засудженням вад і негативних явищ у різних ділянках індивідуального, суспільного й політичного життя, суперечних із загальнообов'язковими принципами чи встановленими ідеалами. Походження своє веде від давньоримської сатири. Художні засоби сатири – гротеск, пародія, іронія в різних літературних жанрах – поезії, прозі, драматичній творчості.

Проте, підкоряючись основним законам поезики класицизму, Мольєр зумів використовувати всі реалістичні можливості, допустимі в рамках цього напрямку, а у ряді випадків геніальний художник виходив з цих деколи сором'язливих для нього рамок і створював достовірно реалістичні твори і образи, що зберігають своє значення і в наші дні.

Типовість образів, уміння знайти в персонажах своїх творів найбільш істотні, соціально обумовлені межі змальовуваного їм людського характеру – ця основна межа реалізму з великою силою виступає у всіх кращих комедіях Мольєра. Багато образів, створених їм, володіли такою широкою типовістю, що переросли рамки свого історичного періоду і придбали світове

прозивне значення. Своїх «героїв» Мольєр оточує не вигаданою обстановкою, в якій діють герої класичних трагедій, – він поміщає їх в типове життєве середовище, оточує типовими обставинами.

В історію світової літератури Мольєр увійшов як засновник «високої комедії». Митець, точно дотримуючись обов'язкових канонів, що панували в драматургії, зумів створити досконалі комедії з напруженим сюжетом і цікавими характерами. В основі сюжетів його комедій лежить класичний конфлікт між людськими пристрастями і здоровим глуздом, між реальністю і викривленим її розумінням героями твору.

Мольєр добре знав, що подобається публіці, добре знав її смаки і створював п'єси, які мали велику популярність. Але його п'єси не тільки розважали глядачів. Мольєр, сміючись із людської дурості, виховує публіку, розкриває перед нею значення моральних цінностей.

Мольєр підніс жанр комедії на нову висоту. У Мольєра мотиви поведінки обумовлені певним становищем людини в суспільстві. Дехто прагне якнайкраще влаштуватися в суспільстві, збагатитися найчастіше за рахунок іншої людини і, як правило, нечесними методами. Викриваючи таких спритних людяків, Мольєр весело сміється одночасно і з тих, хто дає себе піддурити.

Іронія – художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Мольєр обстоює в комедіях не лише вільнодумство («Тартюф»), а й тершимість до людини. За незначними винятками, його персонажі викликають у глядача не гнів, а веселий сміх.

Класицизм з його презирливим ставленням до комедій стримував розвиток цього жанру. Мольєр – теж класицист за способом відображення дійсності, але цей геніальний драматург вільно ставився до правил і норм, заявляючи, що люди повинні бути представлені в комедіях такими, якими вони є, щоб у дійових особах можна було пізнати сучасне суспільство; а якщо правила класицизму не допомагають цьому, на них не треба звертати уваги.

Драматургію Мольєра відрізняє жанрове різноманіття. Мольєр створював чудові зразки й високої комедії, і фарсу, і комедій-балетів.

Для розуміння місця Мольєра в розвитку французької літератури XVII в. надзвичайно важливо належним чином оцінити ту роль, що у його творчості грають матеріалістичні, життєствердні традиції культури Ренесансу.

Мольєр вірив у високу шляхетність людини. За його переконаннями, здоровий глузд і щирість завжди перемагають. Українські корифеї театру на рубежі XIX–XX ст. охоче зверталися до сюжетів Мольєра. На основі п'єси «Міщанин-шляхтич» був створений сюжет «Мартина Борулі» Івана Карпенка-Карого. Бичок з комедії Михайла Кропивницького «Глитай, або ж Павук» дечим нагадує Мольєрового Тартюфа. Леся Українка звернулася до образу Дон Жуана у «Каміноному господарі».

Український контекст

Українською мовою окремі твори Мольєра переклали В. Самійленко, І. Стещенко, М. Рильський, М. Кресан-Тобілевич та інші. П'єсу «Жорж Даней» переробив 1909 р. під назвою «Хоть з мосту в воду головою» М. Кропивницький. Комедії «Тартюф», «Скупий», «Міщанин-шляхтич», «Витівки Скапена», «Хворий, та й годі», «Кумедні маїрніці», «Лікар не по своїй волі» ставилися в українських театрах.

Міщанин-шляхтич (уривки)

Комедія на п'ять дій

Дія відбувається в Парижі, в господі пана Журдена.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 4

*Учитель філософії, пан Журден, учитель музики,
учитель танців, учитель фехтування, лакей.*

Пан Журден. Ах, пане філософе, ви прийшли саме вчасно із вашою філософією. Зробіть ласку, помирить оцих добродив.

Учитель філософії. В чім справа? Що сталося, панове?

Пан Журден. Та, бачте, посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... Ображали тут один одного... Мало до бійки не дійшло.

Учитель філософії. Ах, панове, чи ж можна так аж із шкури лізти? Та хіба ж ви не читали вченого трактату Сенеки «Про гнів»? Чи ж є що гіршого, ганебнішого за ту пристрасть, що робить людину подібною до лютого звіра? Хіба ж розум наш не повинен керувати всіма нашими почуттями?

Учитель танців. Даруйте, пане! Але ж він ображає нас обох, ставлячись із таким презирством до танців, яких я навчаю, та до музики— його професії!

Учитель філософії. Серйозна людина не повинна зважати ні на які образи. Найкраща відповідь на них— стриманість і терпіння.

Учитель фехтування. Вони такі нахабні, що прирівнюють свої професії до моєї!

Учитель філософії. Та чи ж варто хвилюватися через таку дрібницю? Люди не повинні сперечатися за суетну славу... Мудрість та чесноти найкраще нас кваліфікують.

Учитель танців. Я йому доводжу, що танці— така наука, яку всі повинні шанувати.

Учитель музики. А я кажу, що до музики людство споконвіку ставилося з повагою.

Учитель фехтування. А я доводжу їм обом, що фехтування— найкраща і найнеобхідніша з усіх наук на світі.

Учитель філософії. А що ж таке, на вашу думку, філософія?

Мені здається, що ви всі троє невігласи й нахаби! Та як ви смієте так самовпевнено базікати в моїй присутності, так безсоромно називати наукою речі, які не варті навіть того, щоб називатися мистецтвом! Це просто злиденне, жалюгідне ремесло вуличних борців, співаків та комедіантів!

Учитель фехтування. Геть, собачий філософе!

Учитель музики. Геть, огидний педанте!

Учитель танців. Геть, учена шкапо!

Учитель філософії. Що- о?! Ах ви ж, мерзенні шахраї!.. *(Кидається на них, і всі троє починають його бити).*

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель філософії. Поганці! Шахраї! Нахаби!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель фехтування. Мерзенна тварюко!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Безсоромники!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель танців. Сто чортів! Заплішений дурню!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Вражі душі!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель музики. Геть к бісу, зухвальцю!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Шахраї! Голодранці! Брехуни! Дурисвіти!

Пан Журден. Пане філософе! Панове! Пане філософе! Панове!

Пане філософе!

Всі вчителі, луцюючи один одного, виходять.

ЯВА 5

Пан Журден, лакей.

Пан Журден. О! Бийте один одного скільки влізе; я не втручатимусь; чого доброго, ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурнем був би я, коли б устряв у вашу бійку» щоб і мені ще перепало!

ЯВА 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

Учитель філософії *(поправляючи комір)*. Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден. Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Учитель філософії. Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сириймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден. Всього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки— но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

Учитель філософії. Ваші міркування дуже розумні; нам, sine

doctrina, vita est quasi mortis imago. Вам це зрозуміло, бо ви, звичайно, знаєте латину?

Пан Журден. Атож, а ви, проте, поясніть мені так, ніби я її зовсім не знаю. А що ж воно означає?

Учитель філософії. Це означає: «Без науки життя майже подібне до смерті».

Пан Журден. Тай мудра ж ота латина!

Учитель філософії. Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден. Ну, звичайно! Я вмю читати й писати.

Учитель філософії. З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден. А що це за штука – логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден. Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; другий – у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій – у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: *Barbara, Celarent, Darii, Fario, Baralipon* тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волю гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою!

Пан Журден. А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку:

по-перше, треба вивчити всі властивості літер і способи їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які зводяться так через те, що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосових звуків: а, е, і, о, у.

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук а, треба широко розкрити рота: а.

Пан Журден. А, а. Так.

Учитель філософії. Звук е треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: а, е.

Пан Журден. А, е, а, е. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук і, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: а, е, і.

Пан Журден. А, е, і, і, і, і. Так! Хай живе наука!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук о, треба трохи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: о.

Пан Журден. О, о. Авжеж, так, правда! А, е, і, о, і, о. Просто-чудо! А, о, і, о.

Учитель філософії. Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру О.

Пан Журден. О, о, о. Ваша правда. О. Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук у, ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: у.

Пан Журден. У, у. Ай справді так. У.

Учитель філософії. Обидві ваші губи витягаються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам схочеться посміятися з когось, скривити йому міну, – вам досить тільки вимовити: у.

Пан Журден. У, у. Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери – приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну д, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: да.

Пан Журден. Да, да. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. А коли схочете вимовити ф, притисніть верхніми зубами нижню губу: фа.

Пан Журден. Фа, фа. Таки правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Не добрим словом вас згадую!

Учитель філософії. А щоб вимовити р, треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого трем-

тіння: р, ра.

Пан Журден. Р, р, ра, р, р, р, р, ра. А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! Р, р, р, ра.

Учитель філософії. Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже- допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гарзд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Все, що не проза, – вірші, а що не вірші – проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, – це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», – то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Треба було б написати докладніше.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по – модному, так, щоб вийшло делікатно, як нині заведено. Будьте такі ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують,

прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую і прошу вас прийти завтра трохи раніше.

Учитель філософії. Не турбуйтеся, я не запізнюсь....

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Дорімена, пан Журден, Дорант, трое співаків, лакей.

Дорімена. О Доранте! Та це ж розкішний бенкет! Пан Журден. Ви глузуєте з мене... Я волів би запропонувати вам щось достойніше вас, пані!

Дорімена, пан Журден, Дорант і трое співаків сідають до столу.

Дорант. Пан Журден має рацію, маркізо, і я йому дуже вдячний за те, що він так гостинно вітає вас у себе. Я цілком погоджуюся з ним, що обід цей не гідний вас, маркізо. Я сам його замовляв, проте, мушу признатися, я далеко не такий досвідчений у цих справах, як наші друзі, а через те й обід цей не досить вишуканий. Людина, що має витончений смак, знайде в ньому багато недоліків... О, коли б за цю справу взявся Даміс, то все було б як слід: на всьому відбилася б його елегантність і глибоке знання справи, він сам вихваляв би кожную страву, і зрештою ми були б змушені визнати за ним високий талант до науки смачно попоїсти. Він розповів би вам багато й вельми красномовно про цей підрум'янений хліб із золотистою скоринкою, що так м'яко хрумтить під зубами; про тонке, ніжне, немов оксамит, вино з чудовим ароматом; про баранячу лопатку, нашпиговану петрушкою; про нормандську телятину – білу, соковиту, що так і тоне в роті; про куріпок, що так чудово пахнуть; і як про вінець усього – про бульйон з блискітками жиру та про молоду ситеньку індичку, обкладену голубами й прикрашену білими цибулинками та цикорієм. Що ж до мене, то, на жаль, мушу вам признатися, – я великий профан у цій справі, і, як дуже влучно висловився пан Журден, я волів би запропонувати вам щось багато достойніше вас, маркізо.

Дорімена. Я їм з великою насолодою, – оце вам відповідь на ваші компліменти.

Пан Журден. Ах, які чудові ручки!

Дорімена. Руки найзвичайнісінькі, пане Журдене; ви, мабуть, хочете сказати – цей діамант? О, він і справді чудовий!

Пан Журден. Я, маркізо? Боронь боже, щоб я що говорив про

нього! Це було б негідно шляхетної людини; до того ж цей діамант— така дрібничка...

Дорімена. Ви дуже вибагливі.

Пан Журден. Ви надто ласкаві...

ЯВА 5

Пан Журден. Ков'єль переодягнений.

Ков'єль. Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомим?

Пан Журден. Ні, добродію.

Ков'єль (*показуючи рукою на фут від підлоги*). А я вас пам'ятаю, як ви були ще отакенький.

Пан Журден. Мене?

Ков'єль. Атож. Ви були наймиліша дитина в світі, і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Пан Журден. Щоб поцілувати?

Ков'єль. Атож. Я був великим другом вашого покійного батька.

Пан Журден. Мого покійного батька?

Ков'єль. Атож. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Як ви сказали?

Ков'єль. Я кажу, що він був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Мій батько? Ков'єль. Атож.

Пан Журден. Ви його добре знали? Ков'єль. Ще б пак!

Пан Журден. І ви його такого й знали? То був шляхтич?

Ков'єль. Звичайно.

Пан Журден. Он як можна вірити людям!

Ков'єль. А що?

Пан Журден. Знайшлися такі йолоци, які запевняють мене, що він був крамарем!

Ков'єль. Ваш батько— був крамарем! То все лихі язики плетуть! Та він зроду не крамарював. Просто як людина надзвичайно привітна й послужлива,— до речі, він добре розумівся на різному крамі,— батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журден. Яв захоплені, що познайомився з вами: ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтичем.

Ков'єль. Я ладен це підтвердити перед цілим світом.

Пан Журден. Щиро вам дякую! А в яких справах довелося вам завітати до наших країв?

Ков'єль. З того часу, як я товаришував з вашим покійним батьком,— а він, як я вже сказав вам, був справжнім шляхтичем,— я встиг об'їздити цілий світ.

Пан Журден. Цілий світ?

Ков'єль. Атож.

Пан Журден. А це, мабуть, дуже далеко звідси?

Ков'єль. Та вже звісно... Всього чотири дні, як я повернувся з

довгої мандрівки; мене завжди цікавило все, що стосується вас, а тому я й зараз заїхав сюди, щоб повідомити вам дуже приємну для вас новину.

Пан Журден. Яку ж то?

Ков'ель. Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста? Пан Журден. Я? Ні.

Ков'ель. Та невже? З ним разом і пишний почет; всі збігаються на нього подивитися; його вітають і вшановують у нас як дуже високу особу.

Пан Журден. А я цього й не знав. Ков'ель. Найважливіше для вас— те, що він закохався у вашу дочку.

Пан Журден. Син турецького султана?

Ков'ель. Атож. І хоче її сватати.

Пан Журден. Її сватати? Син турецького султана?

Ков'ель. Син турецького султана хоче стати вашим зятем. Сьогодні заходжу я до нього, розмовляю з ним про те, про се, звичайно, турецькою мовою— я знаю її досконало,— коли це він мені й каже: «Акціам крок солер онш алла мустаф гіделум аманахем варахші уссере кар— булат?»— тобто: «Чи не бачив ти молоді вродливої дівчини, дочки пана Журдена, паризького шляхтича?»

Пан Журден. Син турецького султана так і сказав про мене?

Ков'ель. Еге. І коли я відповів йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку, то він мені на це: «Ах, марабаба сахем!»— тобто: «Ах, як я закохався в неї!»

Пан Журден. «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї!»

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Дуже вам дякую за те, що сказали. Я сам ізроду не додумався б, що «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї! Яка хороша ця турецька мова!

Ков'ель. Така прехороша, що важко уявити. А чи ви знаєте, що означає «Какаракамушен»?

Пан Журден. «Какаракамушен»? Ні.

Ков'ель. Це означає: «Моя душко»!

Пан Журден. «Какаракамушен» означає «моя душко»?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Чудасія! «Какаракамушен»— «моя душко»! Хто б же міг таке подумати?! От так штука!

Ков'ель. Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки, а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він— з ласки своєї— надає вам звання «мамамуші»,— це в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден. «Мамамуші»?

Ков'ель. Атож, «мамамуші», тобто по— нашому— паладин. Паладини— це стародавні... ну... одне слово, паладин. Це найпочесніший сан у цілому світі,— таким чином, ви зрівняєтеся з найвидатнішими

вельможами на землі.

Пан Журден. Син турецького султана робить мені велику честь. Прошу вас, проведіть мене, будьте ласкаві, до нього, щоб я міг подякувати йому особисто.

Ков'ель. Навіщо? Він сам завітає до вас.

Пан Журден. Він сам завітає до мене?

Ков'ель. Авжеж, і привезе з собою все, що потрібне для церемонії вашого висвячення.

Пан Журден. Ач, який він прудкий!

Ков'ель. Його кохання не має сил чекати.

Пан Журден. Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта: закохалася по самісінькі вуха в такого собі Клеонта та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

Ков'ель. Вона передумає, тільки— но гляне на сина турецького султана. До того ж уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали... Кохання, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я чую, він наближається. Ось і він сам.

ЯВА 6

Клеонт у турецькому вбранні: три пажі, що несуть поли його каптана: пан Журден, Ков'ель.

Клеонт. Амбусахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

Ков'ель (до пана Журдена). Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий куц!» То звичайне привітання в їхній країні.

Пан Журден. Я покірний слуга їхньої турецької високості.

Ков'ель. Карігар камботб устін мораф.

Клеонт. Устін йок катамалекі басум баче алла моран!

Ков'ель. Він каже: «Нехай пошле вам небо силу лева і мудрість гадюки!»

Пан Журден. Їхня турецька високість роблять мені надто велику честь, і я бажаю їм найбільшого щастя та доброї долі!

Ков'ель. Осса бінамен садок бабаллі оракаф урам.

Клеонт. Бель-мен.

Ков'ель. Він каже, щоб ви мерщій ішли з ним готуватися до церемонії; він бажає швидше побачитися з вашою дочкою й справити весілля.

Пан Журден. І все це він сказав двома словами?

Ков'ель. Еге: то вже така турецька мова, що кількома словами можна сказати дуже багато. Йдіть же мерщій за ним!

ЯВА 7

Ков'ель сам.

Ков'ель. Ха-ха-ха!.. Ну й комедія, слово честі! Ох і дурень!.. Та коли б він вивчив свою роль напам'ять, то й тоді не зіграв би її краще. Ха-ха-ха!

ЯВА 9

ТУРЕЦЬКА ЦЕРЕМОНІЯ

*Муфтій, дервіші, турки – помічники муфтія,
що співають і танцюють.*

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Шестеро турків урочисто входять під музику по двос на сцену. Вони несуть три килими і, протанцювавши кілька фігур, піднімають їх високо вгору. Інші турки, співаючи, проходять під тими килимами і стають по обидва боки сцени. Муфтій з дервішами закінчує цей похід. Потім турки простилають на підлозі килими і стають на них навколішки. Муфтій з дервішами стає посередині, і в той час, коли муфтій різними жестами та гримасами, але без слів, прикликає Магомета, турки – помічники падають долілиць, співаючи «Аллі», потім здіймають руки до неба, співаючи «Алла»; вся ця церемонія повторюється кілька разів до кінця молитви, після чого всі вони підводяться, співаючи «Алла екбер», а двос дервішів ідуть до пана Журдена.

ЯВА 10

Муфтій, дервіші, турки, що співають і танцюють; пан Журден у турецькому вбранні, з поголеною головою, без тюрбана й без шаблі.

Муфтій (до пана Журдена).

Коли ти знай –

Відповідай,

Коли не знай –

Мовчай, мовчай.

Я тут муфтій,

А ти, хто ти?

Не розібрай?

Мовчай, мовчай!

ЯВА 11

Муфтій, дервіші, турки, що співають і танцюють.

Муфтій. Скажіть, турки, хто він іста? Анабаптиста?

Турки. Йок. (Ні тур.)

Муфтій. Цвінгліста?

Турки. Йок.

Муфтій. Кофіста?

Турки. Йок.

Муфтій. Гусита? Мориста? Фроніста?

Турки. Йок.

Муфтій. Йок, йок, йок. Він поганець?

Турки. Йок.

Муфтій. Лютеранець?

Турки. Йок.

Муфтій. Пуританець?

Турки. Йок.

Муфтій Турки.

Муфтій. Браміна? Мофіна? Зурина?
 Турки. Йок, йок, йок
 Муфтій. Йок, йок, йок. Магометана? Магометана?
 Турки. Гі, валла (*Йі-богу*)! Гі, валла!
 Муфтій. Як його звати? Як його звати?
 Турки. Джіурдіна, Джіурдіна.
 Муфтій. (*підплигуючи*). Джіурдіна? Джіурдіна?
 Турки. Джіурдіна, Джіурдіна.
 Муфтій.
 Магомета за Джурдіна
 Я проситиму щоднини.
 Щоб зробити паладина
 З Джіурдіна, з Джіурдіна.
 Дам тюрбана й шаблю нині
 Й відішлю на бригантині
 Захищати Палестину.
 Магомета за Джурдіна
 Я проситиму щоднини.
 (*До турків*). Добрий турок Джіурдіна?
 Турки. Гі, валла, гі, валла!
 Муфтій (*танцюючи й співаючи*). Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!
 Турки. Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!

ЯВА 12

Турки, що співають і танцюють.

ЯВА 13

Муфтій, дєрвіші, пан Журден, турки, що співають і танцюють.

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Муфтій повертається у величезному святковому тюрбані, прикрашеному чотирма або п'ятьма рядками засвічених свічок; за ним двоє дєрвішів у гостроверхих шапках, теж прикрашених засвіченими свічками, несуть Коран. Двоє інших дєрвішів вводять пана Журден а і ставлять його навколішки так, щоб він руками доторкався землі, а спина його служила пюпітром для Корана; муфтій кладе йому на спину Коран і знову починає кривляючись, прикликати Магомета: то насуплює брови, то б'є раз по раз рукою по Корану, то швиденько перегортає сторінки, після чого, зводячи очі й підносячи руки до неба, він голосно вигукнує: «Гу!» Під час цієї другої церемонії турки помічники то нахилиються, то випростуються, теж співаючи: «Гу, гу, гу!»

Пан Журден (*після того, як у нього зняли Коран зі спину*). Уф!..
 Муфтій (*до пана Журдена*). Ти не шахрай?
 Турки. Ні, ні, ні!
 Муфтій. Ти не брехай?
 Турки. Ні, ні, ні!
 Муфтій. (*до турків*). Тюрбан йому дай!

Турки. Ти не шахрай? Ні, ні, ні! Ти не брехай? Ні, ні, ні! Тюрбан йому дай!

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Пані Журден, пан Журден.

Пані Журден. Ах, боже мій милосердний! Ой лишенько! На кого ти схожий! Що ти на себе нап'яв? Чи не зібрався ти часом до маскараду? Та кажи ж нарешті, що це все означає? Хто тебе так вищецуривав?

Пан Журден. Чи чувано коли таке зухвальство! Розмовляти так з «мамамуші»?

Пані Журден. Що ти сказав?

Пан Журден. Так, так, тепер усі повинні мене поважати. Мене щойно зроблено «мамамуші». Чула?

Пані Журден. Ще що вигадай! «Мамамуші»?

Пан Журден. «Мамамуші», кажу ж тобі. Я— «мамамуші»!

Пані Журден. А що це за звір такий?

Пан Журден. «Мамамуші» — це по —нашому «паладин».

Пані Журден. Балазень? Ти таки й справді блазень! Чи не записався ти часом на старість до балету?!

Пан Журден. От дуреля! Я кажу— паладин, розумієш? Це такий високий сан. Мене щойно висвятили на нього з цілою церемонією.

Пані Журден. З якою ж то церемонією.

Пан Журден. Магомета за Жордіна Я проситиму щоднини...

Пані Журден. Що ж воно означає?

Пан Журден. Жордіна— означає Журден.

Пані Журден. Ну, нехай Журден. Ну, та й що з того?

Пан Журден. Щоб зробити паладина із Жордіна...

Пані Журден. Як?

Пан Журден. Дам тюрбана й шаблю нині.

Пані Журден. Що таке?

Пан Журден. Й відішлю на бригантині Захищати Палестину.

Пані Журден. Що ти верзеш?

Пан Журден. Бийте, бийте— не жалійте!

Пані Журден. Що це за мова така чудернацька?

Пан Журден. Не сгидатись, не кричати, Коли хочеш паном стати!

Пані Журден. Та що ти мелеш?

Пан Журден (*співаючи й пританцьовуючи*). Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да! (*Падас додолу*).

Пані Журден. Ой боже ж мій милосердний! Чоловік мій з глузду з'їхав!

Пан Журден (*підводиться й виходить*). Цить, нахабо! Мусиш з повагою ставитися до пана «мамамуші»!

Пані Журден (*сама*). Де він розум свій втратив? Побіжу ж я за ним... Крий боже, ще на вулицю вискочить! (*Побачивши Доріме-*

ну й Доранта). Ой лишенько! Вас іще тут бракувало! З усіх боків біда!

ЯВА 3

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Дорант. Шановний пане, ми з маркізою прийшли висловити вам нашу повагу і привітати вас із новим саном. Ми хочемо потішитися разом з вами з нагоди шлюбу вашої дочки з сином турецького султана.

Пан Журден (*вклоняючись по-турецькому*). Вельможний пане, зичу вам силу гадюки й мудрість лева.

Дорімена. Я маю приємність, добродію, одна з перших привітати вас із тим високим саном, що його ви досягли собі на славу.

Пан Журден. Шановна пані, зичу вам, щоб ваш трояндовий кущ цвів протягом цілого року. Я вам безмежно вдячний за те, що ви завітали мене вшанувати, і невимовно радий, що бачу вас знову в своїй господі та що можу покійно просити вас пробачити зухвалий вибрик моєї жінки.

Дорімена. То пусте! Я охоче прощаю їй її гнів. Ваше серце, мабуть, дуже дороге для неї, і немає нічого дивного в тому, що, «володіючи таким скарбом, вона завжди в тривозі».

Пан Журден. Серце моє належить тільки вам, маркізо.

Дорант. Ви бачите, маркізо, що пан Журден не з таких людей, яких засліплює щастя: високий сан не заважає йому пам'ятати своїх друзів.

Дорімена. Це ознака вельми шляхетної душі.

Дорант. А де ж його турецька високість? Ми хотіли б як ваші друзі засвідчити нашу пошану і йому.

Пан Журден. Ось він іде. Я вже послав по дочку, щоб вона віддала йому свою руку.

ЯВА 4

Пан Журден, Дорімена, Дорант, Клеонт, переодягнений турком.

Дорант (*до Клеонта*). Ваша високість, ми як друзі вашого шановного тестя завітали сюди, щоб засвідчити вам нашу глибоку пошану та найпокірнішу відданість.

Пан Журден. Де ж отой перекладач, щоб відрекомендувати вас принцові й перекласти йому все, що ви маєте сказати? Ось ви почуєте, як він вам відповідатиме: він чудово розмовляє по-турецькому. Агов! Та де ж це він до дідька подівся? (*До Клеонта*). Струф, стріф, строф, страф. Цей вельможний пан— гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, а ця шляхетна пані— гранда Дама, гранда дама... (*Бачачи, що принц його не розуміє*). Ага! (*До Клеонта, показуючи на Доранта*). Вельможний пане, він— французький «мамамуші», а ця дама— французька «мамамушка». Ясніше висловитись я не можу... Нарешті! Ось і перекладач.

ЯВА 5

Пан Журден, Дорімена, Дорант, Клеонт, переодягнений Ков'сль.

Пан Журден. Куди це ви зникли? А ми без вас— ні в тин ні в ворота. (*Показуючи на Клеонта*). Скажіть йому, будьте ласкаві, що цей пан і ця пані— дуже вельможні особи, що вони мої друзі й завітали сюди, щоб засвідчити йому свою відданість та пошану. (До Дорімени й Доранта). Ви зараз почуєте, як він вам відповідатиме.

Ков'ель. Алабала крочіам акчі борама алабамен.

Клеонт. Каталекі тубаль урін сотер амалушан.

Пан Журден (*до Дорімени й Доранта*). Чуєте?

Ков'ель. Він каже: «Нехай дощ успіху зрошує повсякчас садок вашої родини».

Пан Журден. Я ж вам недурно сказав, що він говорить по-турецькому!

Дорант. Надзвичайно!

ЯВА 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант, Ков'ель.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди но ближче і подай руку цьому панові, який робить тобі честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе— кращого й не придумаєш! (*Показуючи на Клеонта*). Ось твій майбутній чоловік— я даю його тобі.

Люсіль. Мені, тату?

Пан Журден. Атож, тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за своє щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден. А я, твій батько, цього хочу.

Люсіль. А я не хочу!

Пан Журден. Що це за вигадки? Ну! Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку!

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізачо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я радніше зважуся на щось лихе, ніж... (*Пізнаючи Клеонта*). Звичайно, ви— мій батько, і я повинна вам у всьому кориться...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну дочку.

ЯВА 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Дорант, Дорімена, Ков'ель.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою в вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав, і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?!

Пан Журден. Атож. *(Показуючи на Ков'єля)*. Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Пан Журден. Чи ти замовкнеш нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант. Як, пані Журден! Та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужих справ!

Дорімена. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Пані Журден. Я би вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що вас зовсім не обходить!

Дорант. Ми дбаємо насамперед про вас. Нам дуже близькі ваші інтереси— ми ж бо ваші друзі.

Пані Журден. Чудово обійдуся я й без вашої дружби.

Дорант. Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона встругне таку штуку!

Пан Журден. Безглузде базікання! Сказано тобі раз— весілля буде, та й по всьому!

Пані Журден. А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден. Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден *(до пані Журден)*. Що?! Ти її лаєш за те, що вона послухалася батька?

Пані Журден. Атож. Вона так само і моя дочка, як і твоя.

Ков'єль *(до пані Журден)*. Пані...

Пані Журден. А ви що маєте мені сказати, ви?

Ков'єль. Одне слово.

Пані Журден. Дуже мені потрібне ваше слово!

Ков'єль *(до пана Журдена)*. Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

Ков'єль. Та ви тільки вислухайте мене!

Пані Журден. Ні.

Пан Журден (*до пані Журден*). Вислухай його!

Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати!

Пан Журден. Він тобі скаже...

Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден. Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'ель. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.

Пан Журден. Ну, що там таке?

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт— оцей син турецького султана.

Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага— а— а!

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'ель, перекладач при ньому.

Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага! Ну, коли і так— я здаюсь.

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Тільки і взнаки не давайте.

Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (До пані Журден). От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить— син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден (*стиха*). Гаразд, гаразд! (*Уголос*). Пошліть по нотаря!

Дорант. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'ель. Дуже вам дякую, пане! (*Набік*). От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

Переклад Ірини Стешенко

Завдання за рівнями

I

1. Пригадайте справжнє ім'я Мольєра.
2. Підготуйте цікаву розповідь про Мольєра – великого драматурга XVII століття.
3. В яку епоху жив і творив великий драматург?
4. Пригадайте, до якого жанру належить «Міщанин-шляхтич»?
5. Хто з українських письменників звертався до сюжетів Мольєра?

II

1. Що нового в жанр комедії вніс Мольєр?
2. Як ви розтлумачите назву твору «Міщанин-шляхтич»?
3. Визначте основну тему твору.
4. Визначте проблематику комедії.
5. Дайте цитатну характеристику головного героя комедії «Міщанин-шляхтич».
6. Знайдіть приклади комічних ситуацій у творі «Міщанин-шляхтич».
7. Які риси людського характеру висміює Мольєр у своїй комедії?
8. Який епізод комедії «Міщанин-шляхтич» вам найбільше запам'ятовується? Чому?

III

1. До яких сатиричних засобів вдається Мольєр в комедії «Міщанин-шляхтич»?
2. Доведіть, що комедія «Міщанин-шляхтич» належить до класицизму. Якими класицистичними законами у творі керувався Мольєр?
3. Опишіть образ головного героя комедії «Міщанин-шляхтич» Журдена.
4. Дайте характеристику одному з образів комедії за вибором: Доранту, Дорімені, пані Журден, Клеонту. Підтвердіть цитатами з твору.

IV

1. Яке забарвлення має, на вашу думку, образ Журдена – комічне, трагічне, нейтральне? Чому ви так вважаєте?
2. Поміркуйте, чи існують Журдени в наш час?

Індивідуальні завдання

1. Створіть портфоліо головного героя комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич».
2. Уявіть, що ви маєте зустрітись з героєм Мольєра Журденом. У вас всього два питання, щоб щось дізнатися про нього. Що ви запитаете? Як ви думаєте, що відповідь герой?

РОЗДІЛ 6

ЛІТЕРАТУРА ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ У ПОШУКАХ СЕБЕ І ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ

Гуманізм в ХХ столітті світових соціальних катастроф і воєн переживає кризу, що вплинула і на художню літературу. Підірвана віра в людину, її благородство і доброту, в те, що вона – «вінець усього живого», як вважали гуманісти епохи Відродження, в те, що вона – втілення Розуму, як вважали класицисти і просвітителі. Література ХХ ст. починає поділятися на літературу масову та літературу високу. Масова література робить світ більш зрозумілим. Вона доносить різноманітні моральні заповіді на доступній звичайній людині мові. Серед видатних пам'яток гуманізму ХХ–ХХІ ст. – твори А. де Сент-Екзюпері, Р. Баха, М. Аромштам.

Антуан де Сент-Екзюпері

(1900–1944)

Антуан Марі Жак-Батіст Роже де Сент-Екзюпері – відомий французький письменник, філософ, професійний льотчик. Народився в сім'ї збіднілих аристократів, що мала старовинне лицарське походження. З дитинства був дивною особистістю, не схожою на інших людей. Рідні його називали Король Сонце через біляве волосся, що вінчало голову хлопця; товариші прозвали Антуана Звіздар, тому що ніс його був задертий до неба. Закінчив школу езуїтів, навчався в католицькому пансіоні,

у 1917 р. вступив до паризької Школи мистецтв на факультет архітектури. Та вибрав рідкісну на той час професію «небесного мандрівника» – льотчика, адже був невиправним романтиком і мрійником. Брав участь у Першій світовій війні. З 1925 р. розвозив пошту на північному узбережжя Африки, працював начальником аеропорту в Кап-Джуба, на самому краю Сахари. Пізніше очолив відділення своєї авіакомпанії в Буенос-Айресі. У 1935 р. побував у якості кореспондента в Москві, кореспондентом відправився і на війну в Іспанії. З перших днів Другої Світової війни воював з нацистами, удостоєний Військового Хреста Французької Республіки.

Робота льотчика, розглянута в побутовому, лірико-романтичному і філософському планах, стає головною темою творчості Сент-Екзюпері (романи «Південний поштовий», «Нічний політ», «Плавета людей»). Його повісті «Військовий льотчик» і «Лист до заручника», написані під час вимушеної еміграції в США, стали частиною літератури французького руху Опору. Нагороджений літературними преміями «Феміна», «Гран-прі дю Роман Французької Академії», «Національна книжкова премія США». Його творчість стала втіленням гуманізму й любові до людини.

31 липня 1944 р. письменник вилетів з аеродрому на острові Сардинія в розвідувальний політ – і не повернувся. Тільки в 1998 р. у морі поблизу Марселя на 70-метровій глибині були знайдені уламки літака, що, можливо, належав письменникові.

«Маленький принц»

Свій найвідоміший твір-казку «Маленький принц» А. Сент-Екзюпері написав у часи Другої світової війни напередодні Різдва 1943 р., адже люди тоді так потребували на подарунок, намалював до неї ілюстрації, пригадавши, як малюють діти, і присвятив її своєму другові Леонові Верту. Чому саме казку, адже цей жанр призначено здебільшого для дітей? Сам автор відповідає: «Всі дорослі спочатку були дітьми...» Крім того, на його думку, дитина – це душа світу, її бачення – природніше, людяніше, отже, правильніше, ніж у дорослих. Дитина більше відчуває серцем, ніж розумом.

Маленький принц, подорожуючи всесвітом, потрапляє на Землю і опиняється в пісках пустелі Сахара біля літака пілота, який потерпів аварію.

Герої шукають серед пустелі живу воду – істину, і вони знаходять її.

У невеликому творі А. Сент-Екзюпері підіймаються найскладніші морально-філософські проблеми: проблема дітей і дорослих, проблема любові і відповідальності, проблема сутності буття самої людини.

Маленький принц – прибулець з планети дитинства. Головний пафос філософської казки А. Сент-Екзюпері – прославляння дитинства, того періоду життя, коли почуття і думки чисті, бачення світу безкорисливе.

Символічне ім'я, обране для назви казки і для героя – Маленький принц. Чому він – принц? Все дуже просто: адже кожна маленька дитина – принц у своєму світі. Дитина подібна до маленького божества, і якщо в світі, де вона з'явилась, їй забезпечені прийняття, турбота і безпека, вона відчуває себе справжнім принцом.

Ілюстрація до казки
«Маленький принц»
(Н. Гольц)

До XIII століття мистецтво слова не зверталось до дітей. Середньовічні автори вважають, що дитина ще належить до нижнього світу, їй тільки доведеться народитися для життя духа. У літературі класицизму дитинство постає як вікове відхилення від норми (незрілість). У добу Просвітництва виникає спеціальна дитяча література – романи виховання, що переслідують повчальну, дидактичну мету. Тільки романтизм відчув дитинство як дорогоцінний «світ у собі» – глибокий, чистий, безпосередній, дивний. У реалістичному романі середини XIX ст., особливо у Ч.Діккенса, з'являються образи бідних знедолених дітей, позбавлених домашнього тепла, жертв сімейної та, особливо, шкільної тиранії, однак самі діти залишаються одномірно наївними та невинними. Вищий ідеал Ф.Достоевського – це дорослий, який зберіг в собі риси дитячої невинності, безпосередності, але додав до них досвід морального усвідомлення. У американській літературі XX ст. у Е.Хемінгуея, В.Фолкнера образ дитинства невід'ємно сплавляється з образом природи.

Як же збагатив розуміння світу дитинства А.Сент-Екзюпері? Героєм його казки виступає дитина. У цьому позначилася любов А.Сент-Екзюпері до дітей і туга за власним дитинством.

Золотоволосий Маленький принц – це казковий, поетичний символ того, що так цінує А. Сент-Екзюпері в людях. Дитина з мудрим серцем знає справжню ціну речам. Вона знає, що жити треба не заради себе, щастя народжується, лише коли віддаєш себе іншим.

Маленький принц прийшов із планети дитинства, щоб пізнати світ. Цей світ має бути зовсім не такий, яким його роблять дорослі люди. Тільки діти вміють бачити речі в їх істинному світлі, не рахуючись з їх «практичною користю». Вони знають ціну істинної дружби, любові та краси. Осягаючи мудрість життя, Маленький принц одночасно викладає моральний урок дорослим, всім людям узагалі.

Живе Маленький принц на своїй планеті за твердим правилом: тримати свою планету в порядку. Що таке порядок на думку Маленького принца? Це – прочищати три вулкани, щоб вони давали більше тепла; воювати з баобабамі, щоб вони не розірвали планету; доглядати за прекрасною квіткою, щоб вона не зачахла. Герой А. Сент-Екзюпері не мислить свого життя без любові до нижніх заходів, без сонця. Дитина відчуває себе частинкою світу природи, до єднання з нею вона закликає і дорослих.

Він покидає власну планету, не знаючи про те, що те, що він буде шукати на різних планетах, виявиться так близько – на його рідній планеті. Маленький герой А. Сент-Екзюпері проходить еволюцію свого духовного розвитку, навчаючись душевній чутливості, вмінню бачити життя у справжньому його розумінні.

Після розмови з Лисом йому відкривається істина – краса лише тоді стає прекрасною, коли вона наповнюється сенсом, змістом. Тільки глибоке розуміння психології кохання, до якого за допомогою мудрого Лиса приходять Маленький принц, дає змогу вирішити існуючий конфлікт і пробуджує в ньому бажання повернутися на покинуту планету.

Маленький принц – образ людської душі в ідеалі. Він втілює в собі всі кращі риси, які можуть бути притаманні людині – відкритість, чистота, піднесеність над матеріальним, мудрість.

Ознаки притчі в творі «Маленький принц». Потреба в глибоких узагальненнях спонукала А.Сент-Екзюпері звернутися до жанру казки-притчі. Твір «Маленький принц» містить філософське повчання, якою повинна бути людина, яке її призначення. Автор зображує через алегорію, метафори та символи теми космічного масштабу: добра і зла, життя і смерті, людського буття, справжнього кохання, моральної краси, безкінечної самотності та багато інших.

Притча в алегоричній формі містить моральне (або релігійне) повчання, глибинну мудрість. Широко цей жанр використовувався у Євангелії. Маючи казкове забарвлення, притча, на відміну від інших жанрів, має універсальний характер, завдяки чому конкретне повчання здобуває поширення у всіх народів. Для притчі характерна надзвичайна загостреність думки, виразність й експресивність оповіді. Оповідь у притчі немовби віддаляється від сучасного автору світу, іноді навіть від конкретного часу. У літературі притча є одним із засобів виявлення морально-філософських суджень письменника.

У ХХ ст. притча у своєму розвитку зробила значний крок уперед. Зокрема, зберігши дидактизм і моралізм, притча набула філософічності.

У «Маленькому принцові» стисло, лаконічно, майстерно передані універсальні людські істини, містяться відповіді на вічні питання про сенс життя, чистоту людських взаємин, справедливість, вірність, справжню дружбу, любов. Тому твір дійсно можна назвати притчею.

Ілюстрація до казки «Маленький принц» (В. Єрко)

Основні символи твору. Глибокі філософські ідеї казки-притчі «Маленький принц» розкриті завдяки системі образів. Ці символи здаються одночасно прозорими та туманними, кожен з них слугує для осягнення тої чи іншої мудрості.

Маленький принц – уособлення чистого дитячого світосприйняття і в той же час це символ людини – мандрівника у всесвіті, що шукає потаємний сенс речей та власного життя.

Планета Маленького принца – символ внутрішнього світу людини, людської душі, символ будинку людського серця.

Баобابی – це персоніфікований образ зла взагалі. А. Сент-Екзюпері хотів, щоб люди турботливо викорчувували баобابی, які

несуть у собі зло та можуть розірвати планету – внутрішній світ людини – на частини.

Троянда – це символ кохання, краси, жіночого начала. Прекрасна і примхлива квітка дарувала Маленькому принцові свій аромат, окрилювала його життя. І все ж він відчував себе дуже самотнім. Герой не одразу розгледів справжню внутрішню сутність краси. Вважають, що прототипом образу троянди для письменника стала його дружина Консуело.

Лис здавна у європейських казках є символом мудрості та знання життя. Бесіди Маленького принца з цією мудрою твариною стають у притчі свого роду кульмінацією, Також образ Лиса втілює символ дружби, вірності і відповідальності людей один за одного. Лис відкриває малюку життя людського серця, у його словах можна почути символ віри А. Сент-Екзюпері: пізнати що-небудь можна лише «приручивши»; «приручення» полягає у «створенні вуз»: людина або «приручена» річ потребує нас так само, як і ми потребуємо її, – адже ми «назавжди відповідальні за тих, кого приручили».

Змія – символ смерті і безсмертя. Легенди приписують цій тварині чарівні сили. Змія, яка прийняла Маленького принца на Землі, показує йому дорогу до людей і застерігає, що в кінці розповіді вона допоможе йому повернутися на рідну планету, давши своєї отрути.

Ще один важливий для А.Сент-Екзюпері образ – колодязь з водою у пустелі. **Вода** – першооснова життя, джерело всілякого існування, здатність до відновлення, відродження, джерело сили, що дає безсмертя. Автор вірить, що в кожній людині «ховаються джерела», необхідно тільки вміти знайти їх та відкрити. Відповідно *пустеля* стає символом духовної сираги; миру, спустошеного війною, людської черствості та егоїзму; символом світу, в якому людина помирає від духовної сираги.

Німі зірки, що з'являються в кінці притчі, – це метафора неможливості почути, зрозуміти інший світ – світ дітей.

Світ дорослих і світ дітей у творі. Цікаво розкривається в притчі «Маленький принц» проблема «дорослих» і «дітей» – вічна проблема поколінь.

«Усі-бо дорослі спершу були дітьми, тільки мало хто з них про те пам'ятає», – говорить у присвяті до своєї казки «Маленький принц»

Ілюстрація до казки
«Маленький принц» (В. Єрмо)

А. Сент-Екзюпері. Цим вступом до дитячого твору письменник неначе підкреслює, що він адресує його не тільки дітям, але й дорослим.

З Маленький принц, цей допитливий космічний мандрівник, що подорожує з планети на планету, зустрічається з дорослими людьми, сподіваючись у спілкуванні з ними зрозуміти і самого себе і світ навколо, набути досвід, якого йому так не вистачало. Однак він бачить всілякі безглуздя: властолюбство, пиху, жаду власності, черствість душі. Вражаючою та гострою подається у казці оцінка юним героєм життєвих принципів різних типів «серйозних людей», що живуть у власному, штучно створеному світі, відокремившись від інших (у кожного своя планета!) та вважають його істинним смислом буття. Ці «дивні» дорослі не помічають безглуздя, будь-яким дурниціям надають великої ваги (наприклад, король без підданих, ділок, котрий все своє життя рахував зірки, географ, котрий ніколи не мандрував), а головного – краси природи і людських стосунків, правдивості, дружелюбності, щирості – не бачать і тому не визнають. Бо погляд у них спотворений, він втратив чистоту й безпосередність, пригаманні дитині.

З усіх мешканців маленьких планет, яких зустрів принц, він подружився б тільки з ліхтарником. Правда, праця ліхтарника була безглуздою. Він безупинно запалював і гасив свій ліхтар. Однак це була людина праці, людина, вірна своєму слову й обов'язкам.

«Дорослі» й «діти» протиставляються у казці «Маленький принц» не за віковими ознаками, а за системою цінностей, важливою для них. Дорослі у погоні за примарною мрією, у суеті тоскних буднів та рутинної роботи, стали забувати та відмахуватися від банальних, на перший погляд, істин.

Усі персонажі, яких відвідує Маленький принц: король, шаноліуб, ділок, п'яничка, ліхтарник, географ – можуть розглядатися як сукушний Дорослий. Вони втілюють у собі доведені до абсурду поширені людські пороки. Письменник не просто торкається теми непорозуміння між дорослим та дитиною, а тему непорозуміння та самотності у космічному масштабі.

На контрасті між світом дітей і дорослих побудована головна ідея казки – уславлення дитинства, того періоду життя, коли почуття та думки кристалево чисті, бачення світу безкорисливе. Письменник закликає дорослих зберігати у собі дитинство.

Найбільш цікавий у творі образ оповідача. Він стоїть на грані, на

Пам'ятник А. Сент-Екзюпері і Маленькому принцу в Ліоні (Франція)

перетині дорослого світу та світу дитини. Що іще цікавіше – цей образ розвивається протягом казки. Спочатку автор-оповідач – тільки льотчик, що потерпів аварію в пустелі, який здатний поблажливо віднести до дитини, що невідомо звідки з'явилася. До кінця казки автор практично переходить у позицію учнівства по відношенню до Маленького принца, уже не тільки мова йде про якусь поблажливність, але є чітке розмежування: мудрець – Маленький принц, учень – автор. Військовому льотчику знадобилася допомога дитини, щоб зрозуміти та побачити: життя – прекрасне, а кохання та відданість варті того, щоб заради них померти. Дитина нагадала дорослому його дитинство, вони набувають здатність розуміти один одного.

«Всі ми родом з дитинства» – відомі слова А.Сент-Екзюпері. Не дивлячись на те, що Маленький принц дитина, йому відкривається істинне бачення світу, недоступне навіть дорослій людині. Людина не може прожити без любові та дружби, їй, як чиста джерельна вода, потрібні також поезія, краса, доброта.

Смерть юного героя як завершальний етап певного витка в розвитку людської душі лише підкреслює і без того глибоку філософську риторичку сутності людського буття. Маленький принц – це той, хто, стаючи мудрим, не побажав дорослішати.

Притча «Маленький принц» – казка для дітей та дорослих, які не втратили дитячу здатність фантазувати, поетично й довірливо сприймати навколишній світ.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

(Скорочено)

Леоніві Верту

Даруйте мені, дітки, що я присвятив цю книжку дорослому. У мене дуже поважне виправдання: той дорослий – мій найкращий приятель. Є й друге виправдання: той дорослий може зрозуміти все на світі, навіть дитячі книжки. І нарешті третє: дорослий живе у Франції, зазнає там голоду й холоду. Йому так треба, щоб його хтось потішив. Та коли все це не може виправдати, то я згоден присвятити отсю книжечку тому хлопцеві, яким був колись мій дорослий приятель. Усі-бо дорослі спершу були дітьми, тільки мало хто з них про тє пам'ятає. Отож я виправляю присвяту:

Леоніві Верту, коли він був маленьким

I

Коли мав я шість років, у книжці під назвою «Билиці» – там про тропічні ліси розповідалося – побачив якоесь химерний малюнок. На малюнку здоровезний удав ковтав якогось хижака. Ось копія того малюнка.

У книжці було написано: «Удав ковтає свою жертву цілою, не прожовуючи. Після цього він не може й ворухнутися, спить собі півроку, аж поки перетравить їжу».

Я чимало думав про сповнене пригод життя в джунглях та й собі намалював кольоровим олівцем мій перший малюнок. Ось що я зобразив.

Я показав цей твір дорослим і считав, чи не лякає він їх.

А мені на те:

– Чого б то капелюх нас лякав?

Але ж то був не капелюх. То був удав, що проковтнув слона. Тоді я зобразив удава в розрізі, аби дорослим було зрозуміліше. Їм завжди треба все тлумачити. Ось мій малюнок № 1.

Дорослі порадили мені не малювати більше гаддя ні в натурі, ні в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, математикою та граматиною. Отак і сталося, що я в шість років зрікся блискучої малярської кар'єри. Зазнавши провалу з малюнками № 1 і № 2, я геть зневірився в собі. Дорослі такі нетямовиті, а діти просто не в змозі розжовувати їм усе.

Отож я мусив обрати собі інше ремесло, і я навчився керувати літаками. Я облетів майже цілий світ. І географія, сказати по щирості, стала мені у великій пригоді. Я умів з першого погляду одрізнити Китай од Аризони. То вельми корисно, надто як увочі з курсу зіб'єшся.

На своєму віку я зустрічав чимало всяких поважних людей і мав з ними стосунки. Жив довго між дорослих. Бачив їх зовсім близько. І від того моя думка про них не покращала.

Коли мені здивався дорослий, людина нібито кмітлива, я поцікавився його думкою про свій малюнок №1, який я беріг. Хотілося знати, чи він справді може второпати. Але дорослий незмінно відповідав мені: «Це капелюх». Тоді я вже не говорив з ним ні про полозів, ні про тропічні ліси, ні про зорі. Я пристосовувався до його тям. Заводив з ним мову про гольф і бридж, про політику і краватки. І дорослий так тішився: познайомитися з такою розважливою людиною.

II

Так жив я сам-один, не маючи нікого, з ким міг погомоніти-порадитися, аж до аварії, що спіткала мене шість років тому в Сахарі. Почав давати збої двигун мого літака. Ні механік, ні пасажири зі мною не летіли, довелося поратися самому, хоч ремонт був складний. Тут таке: або пан, або пропав. Питної води я мав ледве на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тридев'ять земель від будь-якої людської оселі. Я був ще самотніший, ніж потерпілий на плоту посеред океану. Уявіть собі мій подив, коли на зорі мене збудив якийсь чудний голосочок.

Він сказав:

– Прошу... намалюй мені баранця.

– Га?

– Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене громом ударило. Старанно протер очі. Пильно роззирнувся навкруг. І побачив дивовижного хлопчика, що поважно мене розглядав. Ось його найкращий портрет, якого мені пощастило згодом намалювати. Та, звісно, на моєму малюнку він далеко не такий гарний, як був насправді. Не я тут виною. Коли я мав шість років, дорослі відбили у мене охоту до того, щоб стати художником, і я тільки й навчився, що малювати удавів – у натурі та в розрізі.

Отож я вираченими від подиву очима дивився на цю прояву. Не забувайте, що я був за тридев'ять земель, на безлюдді. А проте зовсім не здавалося, щоб це хлоп'я заблукало або вкрай зморилося чи вмирає з голоду, спраги або зі страху. На око годі було сказати, що це дитина, яка загубилася серед пустелі, запропастилася край світу. Нарешті до мене вернулася мова, і я сказав:

– А... що ти тут робиш?

Та він знову попросив тихо й вельми поважно:

– Прошу... намалюй мені баранця...

Тасмнича поява так вразила мене, що я не посмів одмовитися.

І хоч яким безглуздям це могло здатися тут, за тридев'ять земель від людей, коли на мене чигала смерть, я добув із кишені аркуш паперу та самописку. Але одразу ж згадав, що вчився передусім географії, історії, математики та граматики, і сказав хлопцеві (трохи навіть сердито), що не вмю малювати. Він одмовив:

– Байдуже. Намалюй мені баранця.

Я зроду не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, що тільки й умів малювати: удава в натурі. І здивувався непомаду, коли хлоп'я одмовило:

– Та ні! Я не хочу слона в удаві. Удав дуже небезпечний, а слон надто здоровенний. У мене все маленьке. Мені треба баранця. Намалюй баранця.

І я намалював.

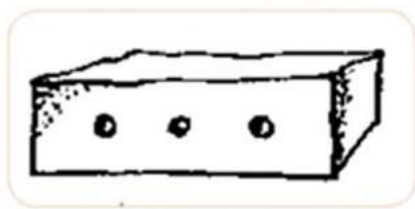
Він глянув пильно та й каже:

– Ні! Цей баранець зовсім хирявий. Намалюй іншого. Я намалював.

Мій приятель усміхнувся лагідно й поблажливо:

– Ти ж добре бачиш – це не баранець, а баранисько. Ще й рога-тий...

Тоді я зобразив ще одного.

Та він забракував і цей малюнок:

– Це надто старий. Я хочу такого ба-ранця, щоб жив довго.

І тут мені терпець урвався – адже тре-ба було якнайхутчі розбирати й лагоди-ти двигун, – і я награмузляв такий ма-люнок.

І заявив:

– Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, який тобі до вподоби.

Я був неабияк вражений, побачивши, як заяснив мій юний суддя:

– Саме такого я й хотів! Як ти гадаєш, багато наші треба для цього баранця?

– А хіба що?

– Таж у мене вдома все маленьке.

– Йому, певне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранчи-ка.

Хлопчик схилив голову над малюнком.

– Не такий він і маленький! Глянь-но, він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом.

III

Збігло чимало часу, поки я втямив, звідки він узявся. Маленький принц про все допитувався в мене, зате моїх питань, здавалося, не чув. Лише з випадково зронених слів мені помалу все стало зрозумілим. Так, побачивши мій літак уперше (я не малюватиму літака – для мене це дуже морочливо), він спитав:

– Що то за штуковина?

– То не штуковина. Ця річ літає. Це літак. Мій літак.

І я гордо розтлумачив йому, що вмію літати. Тоді він вигукнув:

– Як? Ти упав з неба?

– Авжеж, – відказав я скромно.

– От дивина!

І маленький принц так голосно зареготав, що мені стало досадно. Я хочу, щоб моему лихові бодай співчували. Потім він додав:

– Отже, і ти прибув з неба. А з якої планети?

Ось де розгадка його таємничої появи тут, у пустелі!

– То ти потрапив сюди з іншої планети? – гостро спитав я.

Та він не відповів. [...]

– Звідки ж ти прибув, хлопче? Де твій дім? Куди ти хочеш за-брати мого баранця?

На хвилю він замислився, потім промовив:

– Добре, що ти дав мені ящик: баранець тут ночуватиме, це буде його оселя.

– Атож. А коли ти шануватимешся, я дам тобі ще й мотузок, щоб припинати його удень. І пакіл.

Мої слова нібито прикро вразили маленького принца.

– Припинати? Яке безглуздя!

– Бач, коли його не припнеш, він залізе в шкоду або втече.

Мій приятель знову засміявся:

– А куди ж, по-твоему, йому тікати?

– Будь-куди. Просто перед собою, куди очі світять.

Тоді маленький принц зауважив серйозно:

– Пусте, у мене там усе дуже маленьке.

І дещо журливо додав:

– Коли йти просто перед собою, куди очі світять, то далеко не знайдеш.

IV

Так я довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета завбільшки десь із хату!

А втім, це й не так уже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як-от Земля, Юпітер, Марс, Венера, уже давно названих, є сила інших, і між них такі маленькі, що їх нелегко побачити навіть у телескоп. Коли астроном відкриває таку планетку, він дає їй не ймення, а номер. Називає, скажімо, астероїд 3251.

Я маю всі підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, астероїд В-612. Цей астероїд бачили лишень раз, 1909 року, його помітив у телескоп один астроном турецький. [...]

V

Щодень я дізнавався щось про його планету, про те, як він покинув її і як мандрував по світах. Він розповідав про це поступово, і то принагідно. [...]

...На планеті маленького принца було жажливе насіння... Це насіння баобабів. Земля на планеті була вражена тим насінням. А баобаб – така рослина,

що коли не розпізнаєш її вчасно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить цілу планету. Він пониже її своїм корінням. А якщо планета дуже маленька, а баобабів забагато, вони роздеруть її на клапті.

– Є такий закон, – сказав мені згодом маленький принц. – Причепурився сам уранці, причепури гарненько і свою планету. Треба полоти баобаби зараз же, як тільки побачиш, що то не рожі, бо молоді пагінці рожі і баобабів майже однакові. Ця праця дуже нудна, але зовсім легка.

Якось він порадив мені постаратися намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це гаразд затирили діти і моєї планети.

– Якщо колись вони вирушать у мандри, – сказав він, – це їм стане в пригоді. Іноді якусь свою роботу можна й відкласти, нічого від того не станеться. Але з баобабами відкладати годі – тоді чекай лиха. Я знав одну планету, там жив лінтюх. Він не звернув уваги на три кущики...

З оповіді маленького принца я зобразив цю планету. Я не люблю повчального тону. Та люди так мало знають, скільки шкоди від баобабів, а небезпека для того, хто потрапив би на астероїд, від них така велика, що цього разу я роблю виняток і порушую свою стриманість. «Діти! – кажу я. – Стережіться баобабів!» [...]

VIII

[...] На планеті маленького принца завше росли звичайні прості квіти – вони мали нерясно целюсток, місця займали мало й нікого не турбували. Вони розпускалися вранці в траві, а надвечір никли. А та квітка проклюнулась із насінини, занесеної невідомо звідки, і маленький принц викохував той пагінчик, такий неподібний до інших билиннок. А що, як це якась одміна баобаба? Та кущик незабаром перестав рости, і на ньому виліз цуц'янок. Маленький принц ізроду не бачив ще таких буйних пуп'янків і відчував, що от-от станеться якесь диво. Одначе квітка, схована в своїй зеленій світличці, ще не була готова, вона все чепурилася. Старанно добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряючи одну по одній целюстки. Вона хотіла виходити скуйовджена, як самосійний мак. Вона хотіла показатись у всій своїй пишноті. Авжеж, вона була така чепурушка! Таємниче вбирання тривало багато днів. Аж от якось уранці, тільки встало сонце, квітка розпустилась.

Як дбайливо вона готувалася, стільки поралася, а нині, позіхаючи, сказала:

– Ох! Я ледве прокинулась!.. Даруйте мені... Я ще зовсім не зачесана...

Маленький принц не тямився од захвату:

– Яка ви гарна!

– Правда? – тихо озвалася квітка. – І народилась я разом із сонцем...

Маленький принц, звісно, здогадався, що красуня не надто скромна, зате вона була така прегарна!

– Здається, пора снідати, – додала вона по хвилі. – Прошу, потурбуйтеся про мене...

Збентежений маленький принц розшукав поливальницю й полив квітку.

Скоро з'ясувалося, що красуня гордовита й вередлива, і маленький принц попомучився з нею. Якось, мовлячи про свої чотири колішки, вона заявила йому:

– Хай приходять хоч тигри пазуристі – не страшно!

– На моїй планеті тигри не водяться, – відказав маленький принц, – а потім тигри не їдять трави.

– Я не трава, – стиха кинула квітка.

– О, пробачте...

– Тигрів я не боюся, зате терпіти не можу протягів. У вас немає ширми? [...] – Увечері накрийте мене ковпаком. У вас тут надто холодно. Дуже незатишна планета. Там, звідки я прибула...

І затнулася. Її занесло сюди ще зернинкою. Вона нічого не могла знати про інші світи. Навіщо брехати, коли тобі так легко завдати брехню! Красуня знітилася і кахикнула раз-другий – хай маленький принц відчує свою провину.

– То де ж та ширма?

– Я збирався саме по неї піти, але ж ви говорили до мене!

Тоді вона закахикала дужче – вирішила покарати його гризотами сумління.

Отож маленький принц, хоч він і любив прегарну квітку, проїнявся якоюсь недовірою. Порожні необов'язкові слова він узяв близько до серця і відчув себе нещасливим. [...]

IX

Мені здається, що він утік з мандрівними птахами. Вранці того дня ретельно поправ свою планету. Дбайливо прочистив діючі вулкани. Два вулкани в нього діяли. На них було дуже зручно розігрівати сніданок. А ще він мав один погаслий вулкан. Але, сказав він собі, мало що може статися! Отож він прочистив і згаслий вулкан. [...] Зажурений маленький принц вирвав також останні пагінці баобабів. Він гадав, що ніколи більше не вернеться. Але того ранку звична праця здавалася йому такою любовою. А коли востаннє полив квітку й лагодився накрити її ковпаком, йому навіть збиралося на плач.

– Прощавайте, – мовив він квітці.

Красуня не відповіла.

– Прощавайте, – сказав він ще раз.

Вона кахикнула. Не від застуди.

– Я була нерозумна, – озвалася нарешті квітка. – Даруй мені. І спробуй бути щасливим.

І ні слова докору. Маленький принц був вражений. Стояв, збентежений і зічений, з скляним ковпаком у руці. Не розумів, звідки ця погідна ніжність.

– Авжеж, я люблю тебе, – почув він. – Моя вина, що ти цього не знав. Але це пусте. Ти був такий самий дурненький, як і я. Спробуй знайти свою долю... Облиш цей ковпак, він уже мені не потрібний. [...] Намислив іти, то йди. [...]

X

Найближче до планети маленького принца були астероїди 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Спершу він вирушив туди: треба ж знайти якесь діло та й чогось навчитися.

На першій астероїді жив король. Убраний у шарлат і горностаї, він сидів на престолі – дуже простому, а все ж величному.

– А ось і підданець! – гукнув король, углядівши маленького принца. «Звідки він може мене знати, – подумав собі маленький принц. – Він же мене зроду не бачив!»

Він не відав, що світ для королів дуже спрощений. Для них усі люди – підданці.

– Підійди, щоб я тебе краще роздивився, – мовив король, пишаючись, що може нарешті над кимось королювати.

Маленький принц роззирнувся, шукаючи, куди б сісти, але пишна горностаєва керя окривала цілу планету. Отож він зостався стояти і, стоячи, позіхнув з утоми.

– Етикет не дозволяє позіхати перед монархом, – вірик король. – Я забороняю тобі позіхати.

– Не можу стриматися, – відказав маленький принц, страшенно знічений. – Я здорожився і зовсім не спав.

– Ну, тоді наказую тобі позіхати, – сказав йому король. – Я багато років не бачив, щоб хтось позіхав. Мені це навіть цікаво. Тож позіхай ще. Це моє повеління.

– Це мене лякає... більше не можу... – відповів маленький принц і весь зашарівся.

– Гм... гм... Тоді... – озвався король, – тоді я велю тобі то позіхати, то...

Король аж запинаявся і, здається, навіть розсердився. Бо для короля найважливіше, щоб його шанували. Непослуху він не стерпів би. Був то абсолютний монарх. Але він був дуже добрий і тому давав тільки розумні накази. [...]

– Можна сісти мені? – несміливо спитав маленький принц.

– Велю тобі: сідай! – одрік король і велично підгорнув полу своєї горностаєвої киреї.

Одне вражало маленького принца: планетка така манюсінька. Над ким же владарює король?

– Ваша величносте, – мовив він, – можна вас запитати...

– Велю тобі: запитуй! – квапливо сказав король.

– Ваша величносте... чим ви правите?

– Усім, – дуже просто одказав король.

– Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету, а також на інші планети й зірки.

– І всім цим ви правите? – перепитав маленький принц.

– Усім, – одрік король.

Він-бо був не лише абсолютний монарх, а й цар усесвітній.

– І зірки скоряються вам?

– Авжеж, – притакнув король. – Зірки виконують мої повеління негайно. Непослуху я не потерплю.

Така могутність викликала в маленького принца захват. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не со-

рок три рази на день, а сімдесят два, а то й сто, і двісті разів, і навіть стільця не пересуваючи! Згадавши свою покинуту планетку, він трошки зажурився і зважився попросити в короля:

– Я б хотів подивитись, як сідає сонце... Зробіть мені ласку... Звеліть сонцеві зайти... [...]

– Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб сонце сіло. Почекаю, поки будуть сприятливі умови, в тому й мудрість володаря.

– А коли це буде? – спитав маленький принц.

– Гм... Гм... – відповів король, гортаючи грубого календаря. – Це буде... гм, гм... – сьогодні це буде за чверть восьма вечора. І тоді побачиш, як точно виконуються мої розпорядження.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. Та й, сказати по щирості, він уже нудився.

– Мені пора, – сказав він королю. – Більше нема чого тут робити. [...]

«Та й диваки оці дорослі», – помислив маленький принц, пускаючись у мандри.

XI

На другій планеті жив шанолоуб.

– Ага, ось і шанувальник з'явився! – гукнув він, угледівши ще здалеку маленького принца.

Адже для чваньків усі люди – то їхні шанувальники.

– Добридень, – мовив маленький принц. – Який кумедний у вас капелюх.

– Це для вітання, – відповів шанолоуб. – Щоб уклонятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто не зазирає.

– Он як? – сказав маленький принц, нічого не второпавши.

– Поплеци у долоні, – порадив йому шанолоуб.

Маленький принц заплескав у долоні. Шанолоуб скинув капелюха й поштиво вклонився.

«Тут веселіше, ніж у короля», – подумав маленький принц. І знов заплескав у долоні. А шанолоуб, скидаючи свого капелюха, ще раз уклонився.

За п'ять хвилин ця одноманітна гра зморила маленького принца. [...]

І він утік від шанолоуба. «Ці дорослі – дивакуваті люди», – простодушно думав він дорогою.

XII

На дальшій планеті жив п'яничка. Маленький принц пробув там зовсім недовго, а все одно його поійняла глибока журба. П'яничка мовчки сидів перед цілою батареєю пляшок – порожніх і повних.

– Що ти тут робиш? – поцікавився маленький принц.

– П'ю, – похмуро буркнув п'яничка.

– Навіщо ти п'єш? – спитав маленький принц.

- Щоб забути, – відповів п'яничка.
  - Що забути? – допитувався маленький принц; йому стало шкода п'янички.
  - Забути, що мені соромно, – признався п'яничка і похнюпив голову.
  - Чого ж тобі соромно? – спитав маленький принц; йому дуже хотілося чимось зарадити неборакові.
  - Соромно, що п'ю! – додав п'яничка й замовк остаточно.
- А маленький принц, ні в сих ні в тих, пішов геть.
 «Ці дорослі, безперечно, якісь дуже чудні», – думав він дорогою.

XIII

Четверта планета належала ділкові. Цей чолов'яга був такий заклопотаний, що коли прийшов маленький принц, навіть голови не звів.

- Добридень, – сказав маленький принц. – У вас погасла цигарка.
  - Три та два – п'ять. П'ять та сім – дванадцять. Дванадцять та три – п'ятнадцять. Добридень. П'ятнадцять та сім – двадцять два. Двадцять два та шість – двадцять вісім. Нема коли прикурити. Двадцять шість та п'ять – тридцять один. Ху! А всього виходить п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.
  - П'ятсот мільйонів чого?
  - Га? Ти ще тут? П'ятсот мільйонів... уже не знаю чого... У мене стільки роботи! Я людина поважна, мені нема коли язика чесати! Два та п'ять – сім...
  - П'ятсот мільйонів чого? – повторив маленький принц; питаючи про щось, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді. [...]
  - Отих маленьких штучок, що їх іноді можна бачити в повітрі.
  - Це що ж, мухи?
  - Та ні, такі дрібненькі, блискучі.
  - Бджоли?
  - Та ні. Дрібненькі золоті штучки, що викликають мрії у ледацюг. А я людина поважна. Мені мріяти нема коли.
  - А-а! Це зорі!
  - От-от, зорі.
  - П'ятсот мільйонів зірок? А що ж ти з ними робиш? [...]
  - Нічого. Я ними володію.
  - Володієш зірками?
  - Так.
  - Але я вже бачив короля, який...
  - Королі нічим не володіють. Вони лише правлять. Це велика різниця.
  - А нащо тобі володіти зірками?
  - Щоб багатим бути.
  - А нащо бути багатим?
  - Щоб купувати ще нові зірки, якщо їх там хтось відкрис.
- «Цей, – сказав собі маленький принц, – міркує майже так, як той п'яничка». Однак розпитував далі:

– А як можна володіти зірками?

– Зірки, вони чиї? – буркотливо спитав ділок.

– Не знаю. Нічийі.

– Отже, вони мої, бо я перший до цього додумався. [...]

Одначе маленького принца ще це не вдовольнило.

– Якщо я маю шовкову хустинку, я можу пов'язати її на шию й забрати з собою, – мовив він. – Якщо я маю квітку, я можу її зірвати і взяти з собою. А ти ж не можеш забрати зорі?

– Ні, зате я можу покласти їх у банк.

– Як це розуміти?

– А так: пишу на папірці, скільки в мене зірок. Потім кладу цього папірця до шухляди й замикаю її на ключа.

– Та й усе?

– Цього досить. [...]

– Я маю квітку, – сказав він, – і щоранку її поливаю. У мене три вулкани, я щотижня їх прочищаю. Усі прочищаю: і діючі, і погаслий. Мало що може статися. І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зорям від тебе нема ніякої користі...

Ділок відкрив рота, але так і не здобувся на відповідь, і маленький принц рушив далі.

«Дорослі таки справді дивацьке поріддя», – простодушно казав він собі в дорозі.

XIV

П'ята планета була вельми цікава. Вона виявилася з усіх найменша. На ній тільки й ставало місця, що для ліхтаря та ліхтарника. Маленький принц ніяк не міг збагнути, навіщо серед небес, на планетці, де немає ні будинків, ні жителів, потрібні ліхтар та ліхтарник. Але він подумав:

«Можливо, цей чоловік тут і недоречний. А проте він не такий недоречний, як король, шаноліуб, ділок і п'яничка. Його праця має все ж якийсь глузд. Коли він запалює свого ліхтаря – буцімто народжується ще одна нова зірка або квітка. Коли гасить ліхтар – буцімто присипляє зірку чи квітку. Гарна робота! Вона таки справді корисна, бо красива».

І, порівнявшись із планетою, він шанобливо привітався до ліхтарника.

– Добридень, – мовив він. – Навіщо ти оце погасив ліхтаря?

– Таке розпорядження, – відказав ліхтарник. – Добридень.

– А що то за розпорядження?

– Щоб я гасив свого ліхтаря. Добровечір.
І він знову запалив ліхтаря.
– А нащо ти знов його засвітив?
– Таке розпорядження, – відповів ліхтарник.
– Не розумію, – признався маленький принц.
– А що тут не розуміти, – сказав ліхтарник. – Розпорядження це розпорядження. Добридень.

І погасив ліхтаря. [...]
– Планета робить повний оберт за одну хвилину, і я не маю ні секунди перепочинку. Щохвилини я гащу ліхтаря і знов його запалюю.

– От цікаво! Отже, у тебе день триває всього одну хвилину!
– А що тут цікавого? – відказав ліхтарник. – Уже цілий місяць, як ми розмовляємо з тобою.

– Цілий місяць?!
– Авжеж. Тридцять хвилин. Тридцять днів. Добровечір!
І він знову запалив ліхтаря.

Маленький принц подивився на ліхтарника – йому подобався цей чолов'яга, що так віддано виконував розпорядження. [...]

«От з ким я міг би заприятелювати, – подумав він. – Але його планетка зовсім крихітна. Там нема місця для двох...»

Він не смів признатися собі, що найбільше шкодує за цією благословенною планетою саме тому, що на ній за двадцять чотири години можна було тисячу чотириста разів милуватися на захід сонця!

XV

Шоста планета була вдсятеро більша од попередньої. На ній жив дід, він писав грубезні книжки.

– Чи ти ба! – гукнув він, угледівши маленького принца. – Мандрівець!

Маленький принц сів на стола – звести дух. Він уже так здоровився!

– Звідки ж ти? – спитав його старий добродій.
– А що це за грубезна книжка? – поцікавився маленький принц. – Що ви тут робите?

– Я географ, – мовив старий добродій.
– А що таке географ?
– Це вчений, котрий знає, де розташовані моря, річки, міста, гори й пустелі.

– Як цікаво! – вигукнув маленький принц. – Оце вже справжній фах!

І він роззирнувся по планеті географа. Зроду маленький принц не бачив планети такої величної.

– А вона дуже гарна, ваша планета. А океани тут є?
– Цього я не можу знати, – мовив географ.
– А-а! – протягнув маленький принц розчаровано. – А гори?
– Цього я не можу знати, – відказав географ.

- А міста, річки, пустелі?
- Цього я теж не можу знати.
- Але ж ви географ!
- Авжеж, – сказав дід. – Я географ, а не мандрівець. [...]
- Куди ви порадите мені вирушити?
- Одвідай планету Земля, – відказав географ. – Вона має добру славу.

І маленький принц пустився в дорогу, все думаючи про свою квітку.

XVI

Отож сьома планета була Земля.

Земля – планета неабияка! На ній сто одинадцять королів (не поминаючи, звісно, і муринських), сім тисяч географів, дев'ять тисяч ділків, сім з половиною мільйонів п'яничок, триста одинадцять мільйонів шанолубців, себто десь із два мільярди дорослих. [...]

XVII

[...] Отож, потрапивши на Землю, маленький принц [...] уже злякався, що помилково залетів на якусь іншу планету, аж тут у піску ворухнулося кільце такої барви, наче місяць.

- Добри вечір, – мовив про всяк випадок маленький принц.
- Добри вечір, – відповіла гадюка.
- На яку це планету я потрапив?
- На Землю, – мовила гадюка. – До Африки.
- Ага. То що, на Землі нема нікого?
- Це пустеля. В пустелях ніхто не живе. Земля велика, – сказала гадюка.

Маленький принц присів на камінь і звів очі до неба.

– От цікаво – чому зорі світяться, – сказав він. – Мабуть, щоб кожен рано чи пізно міг відшукати свою зірку. Диви, он моя планета – саме над нами. Але як до неї далеко!

- Гарна планета, – мовила гадюка. – А чого ти сюди завітав?
- Я посварився з одною квіткою, – зітхнув маленький принц.
- Ага, он воно що...

І обоє змовкли.

– А де ж люди? – знов озвався нарешті маленький принц. – У пустелі все-таки самотньо...

– Серед людей також самотньо, – відповіла гадюка. [...]

– Усякого, кого я торкнуся, я повертаю землі, з якої він вийшов, – мовила ще вона. [...] Я можу тобі підсобити, якщо ти дуже пошкодуєш за своєю покинутою планетою. [...]

XX

Довго простував маленький принц пісками, скелями й снігами і набрів зрештою на дорогу. А всі дороги провадять до людей.

- Добридень, – промовив він.

Перед ним був садок, повний квітучих рож.

– Добридень, – відгукнулися рожі.

Маленький принц поглянув на них. Усі вони скидалися на його квітку.

– Хто ви? – спитав він, вражений.

– Ми – рожі, – відказали квіти.

– Он як... – сказав маленький принц.

І почувся дуже нещасливим. Його квітка запевняла його, що вона на всьому світі одна така. А ось тут було п'ять тисяч таких самих квіток, лише в одному саду!

«Як би вона досадувала, коли б побачила це! – помислив маленький принц. – Вона б страшенно закахикала і вдала, що помирає, аби лише не стати смішною. А мені довелося б удавати, ніби я доглядаю її, бо ж інакше, аби принизити й мене, вона справді могла б умерти...»

А потім він ще сказав собі: «А я гадав, що маю такий скарб – єдину в світі квітку, а то звичайнісінька рож. Проста рож і три вулкани заввишки до колін, і то один з них погас, певне, назавжди – цього замало, щоб величати себе принцом...»

Він упав на траву й заплакав.

XXI

Отоді-то й показався лис.

– Добридень, – мовив лис.

– Добридень, – звичайненько відказав маленький принц і озирнувся, та нікого не побачив.

– Осьдечки я, – озвався голос, – під яблуною.

– Хто ти? – спитав маленький принц. – Ти такий гарний!

– Я лис, – відповів той.

– Пограйся зі мною, – попрохав маленький принц. – Мені так журно...

– Я не можу з тобою гратися, – мовив лис. – Я не приручений.

– О, даруй, – сказав маленький принц. Але подумав і додав:

– А що означає – приручити? [...]

– Це поняття давно забуте, – мовив лис. – Воно означає: прихилити до себе...

– Прихилити до себе?

– Авжеж, – мовив лис. – Ти для мене поки що лише маленький хлопчик, достоту такий, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібний. І я тобі теж не потрібний. Я для тебе всього тільки лис, достоту, як

сто тисяч інших лисів. Та як ти мене приручиш, ми станемо потрібні одне одному. Ти будеш для мене єдиний на цілм світі. І я буду для тебе єдиний на цілм світі...

– Я вже трошки розумію, – проказав маленький принц. – Є одна рожа... мабуть, вона мене приручила... [...]

Лис замовк і довго глядів на маленького принца. А потім попросив знову:

– Будь ласка... приручи мене! [...]

– А що для цього треба зробити? – спитав маленький принц.

– Треба бути дуже терплячим, – відказав лис. – Спершу ти сядеш трошки далі від мене на траву, ось так. Я краечком ока позиратиму на тебе, дивитимусь, а ти мовчатимеш. Мова – це джерело непорозуміння. Але щодня ти сідатимеш трошки ближче...

Назавтра маленький принц прийшов знову.

– Краще, якби ти приходив о тій самій порі, – попросив лис. – Якщо ти прийдеш, скажімо, о четвертій дня, то я вже з третьої години відчуватиму себе щасливим. О четвертій я вже почну хвилюватися і непокоїтиса. Я узнаю ціну щастю. А як ти приходитимеш коли пошало, то я ніколи не знатиму, на яку годину готувати своє серце... [...]

Так маленький принц приручив лиса. І коли настала пора прощатися, лис казав:

– О, я плакатиму по тобі.

– Сам винний, – мовив маленький принц. – Я ж не хотів тобі нічого лихого, а ти зажадав, щоб я тебе приручив...

– Авжеж, – згодився лис.

– Але ж ти плакатимеш! – мовив маленький принц.

– Виходить, ти нічого не вигдавав.

– Вигдавав, – заперечив лис. – Згадай, що я казав про золоте збіжжя.

Він замовк. Потім додав:

– Піди ще поглянь на рожі. Ти зрозумієш, що твоя рожа – єдина на світі. А як вернешся попрощатися зі мною, я подарую тобі одну таємницю.

Маленький принц пішов глянути на рожі.

– Ви нітрохи не схожі на мою рожу, – мовив він їм. – Ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він нічим не різнився від ста тисяч інших лисів. Але я з ним заприятелював, і нині він – єдиний в усьому світі.

Рожі дуже зніяковіли.

– Ви дуже гарні, але порожні, – сказав іще маленький принц. – Задля вас не схочеться померти. Звісно, випадковий перехожий і про мою рожу подумає, що вона така сама, як і ви. Але вона одна-єдина, над усе найдорожча. Я-бо полив її. Я-бо нактив її скляним ковпаком. Я-бо затулив її ширмою. Я-бо нищив задля неї гусинь, лишив тільки двох чи трьох, щоб повиводились метелики. Я чув, як вона нарікала і як хвалилась і навіть як замовкала. Рожа ця – моя.

І маленький принц вернувся до лиса.

- Прощавай... – мовив він.
- Прощавай, – відповів лис. – Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.
- Найголовнішого не побачиш очима, – повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.
- Твоя рожа дорога тобі тому, що ти присвятив їй стільки часу.
- Моя рожа дорога мені... – повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.
- Люди забули цю істину, – мовив лис, – але ти не забувай. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив. Ти відповідаєш за свою рожу.
- Я відповідаю за свою рожу, – повторив маленький принц, аби краще запам'ятати. [...]

XXIV

- Збіг тиждень із дня моєї вимушеної посадки... [...]
- О, – сказав я маленькому принцові, – твої розповіді дуже цікаві, але я ще не полагодив свого літака, мені нема чого пити, і я теж був би щасливий, аби міг просто піти до криниці!
  - Мій приятель лис... – почав він.
  - Хлопче, мені вже не до лиса!
  - Чому?
  - А тому, що доведеться сконати від спраги...
  - Він не зрозумів мене і заперечив:
  - Добре, коли є приятель, навіть якщо треба сконати. От я, я дуже радий, що приятелював із лисом...
  - «Він не усвідомлює, яка велика небезпека. Він ніколи не зазнавав ні голоду, ні спраги. Йому досить трошки сонця...» – помислив я.
  - Проте він поглянув на мене і відповів на мої думки:
  - Мені теж хочеться пити... пошукаємо колодязя...
  - Я втомлено розвів руками: це безглуздя – шукати навмання в безкрай пустелі колодязя. І все ж ми рушили в дорогу.
  - Довгий час ми йшли мовчки: нарешті споночіло, в небі спалахнули зорі. Від спраги мене трохи лихоманило, і я бачив їх наче вві сні. А в пам'яті все лунали слова маленького принца.
  - Отже, і ти знаєш, що таке спрага? – спитав я.
  - Та він не відповів на моє запитання. Він сказав просто:
  - Вода буває потрібна й серцю...
  - Я не збагнув його слів, але промовчав. Знав, що розпитувати його не слід.
  - Він утомився. Сів на пісок. Я опустився поруч. Помовчали. Потім він мовив:
  - Зорі прегарні, бо десь там є квітка, хоч її й не видно звідси...
  - Авжеж, – відповів я, дивлячись на піщані брижі, осяяні місяцем.
  - Пустеля гарна... – додав він.
  - Це правда. Мені завше подобалося в пустелі. Сидиш на піщаній

дюні. Нічого не видно. Нічого не чуто. І все ж серед цієї тиші світиться щось...

– Знаєш, чому гарна пустеля? – спитав маленький принц. – Десь у ній ховаються джерела. [...]

Потім він заснув, я взяв його на руки й рушив далі. Я був схвилюваний. Здавалося, ніби я несу скарб, тендітний і безборонний. Здавалося навіть, що нічого безбороннішого нема на нашій Землі. У сляві місяця я дивився на його бліде чоло, на примкнуті вії, і казав собі: «Те, що я бачу, це лише оболонка. Найголовнішого не побачиш очима...»

Його розтулені уста затремтіли в усмішці, і я сказав собі ще: «Найзворушливіше в цьому заснулому маленькому принці його вірність квітці, образ рожі, що сяє в ньому, ніби полум'я світильника, навіть коли він спить...» І я зрозумів, що він ще тендітніший і безборонніший, ніж здається. Світильники треба старанно охороняти: порив вітру може погасити їх...

Так я йшов – і на світанні побачив колодязь.

[...]

XXVI

Неподалік від колодязя збереглися руїни давнього кам'яного муру. Наступного вечора, скінчивши з роботою, я вернувся туди і ще здалеку побачив, що маленький принц сидить на краю муру спустивши ноги. І почув його голос:

– Хіба ти не пам'ятаєш? Це було зовсім не тут.

Очевидно, хтось йому відповідав, бо він заперечив:

– Ні, ні! Саме цього дня, тільки не в цьому місці.

Я наближався до муру. Але нікого більше я там не побачив. А проте маленький принц знову мовив комусь:

– Атож, на піску ти побачиш, де мої сліди починаються. Тобі доведеться лише заждати мене. Сьогодні вночі я туди прийду.

До муру лишалося двадцять метрів, але я так само нікого не бачив.

По недовгій мовчанці маленький принц спитав:

– А в тебе добра отрута? Ти певна, що я недовго мучитимусь?

Я зупинився, і серце мені стислося, але я досі ще нічого не розумів.

– Тепер іди, – мовив маленький принц. – Я хочу стрибнути вниз.

Тоді я опустив очі і аж підскочив! Під муром, звівши голову до маленького принца, згорнулася жовта гадючка, від укусу якої люди-

на гине за тридцять секунд. Намацуючи в кишені револьвера, я бігом кинувся до неї, але, почувши шурхіт моїх кроків, гадюка тихо, мов змеженілий ручай, заструмувала по піску і з ледве чутним металевим дзвоном заповзла поміж каміння.

Я підбіг до муру саме вчасно, щоб підхопити на руки маленького принца, білого мов сніг.

– Що за витівки! Ти вже забалакуєш із гадюками!

Я розв'язав золотого шарфа, який він постійно носив. Змочив йому скроні і відпоїв водою. Але я не зважувався більше ні про що розпитувати. Він поважно глянув на мене і оббив мою шию руками. Я почув, як тіпається його серце, мов у підстреленої пташки. Він сказав мені:

– Я радий, що ти знайшов, у чому там був клопіт із твоєю машиною. Тепер ти можеш вернутися додому.

– Звідки ти знаєш?

Я саме збирався сказати йому, що над усі сподівання таки полагодив літака!

Він нічого не відповів на моє питання, сказав лише:

– Я теж сьогодні вертаюся додому.

Потім додав журно:

– Це куди далі... це багато важче... [...] Сьогодні вночі минає рік. Моя зірка саме над тим місцем, де я упав рік тому...

– Слухай, хлопче, адже вся ця історія з гадюкою, з побаченням і з зіркою – це просто лихий сон, еге ж?

Але він не відповів. Сказав лише:

– Найголовнішого не побачиш очима...

– Це як із квіткою. Як ти любиш квітку, що росте десь на далекій зірці, вночі тобі любо дивитися на небо. Всі зорі розквітають.

– Авжеж.

– Це як із тією водою. Коли ти дав мені напиться, вода була наче музика... а все та корба й віршовка... пам'ятаєш?.. вода була чудова.

– Вночі ти подивишся на зорі. Моя зірка дуже маленька, я не можу тобі й показати, де вона. Та це й краще. Вона буде для тебе просто одна з численних зірок. І тобі подобатиметься зорювати... Всі зорі стануть тобі за приятелів. І потім я тобі дещо подарую...

І він засміявся.

– О хлопче, хлопче, як я люблю цей твій сміх!

– Оце й буде мій подарунок... це буде, як із тою водою...

– Що ти хочеш сказати?

– У кожної людини свої зорі. Для одних, тих, хто подорожує, вони дороговказ. Для інших це просто маленькі вогники. Для вчених зірки – наукова загадка. Для мого ділка вони золоті. Але всі ці зорі німі. А ти матимеш такі зірки, яких більше ні в кого немає...

– Як це розуміти?

– Я житиму на одній із зірок, я там сміятимусь, і коли ти подивишся вночі на небо, це буде так, наче всі зорі сміються. Ти матимеш зорі, що вмють сміятися!

І він сам засміявся.

– І коли ти втішишся (а втіха таки приходить), ти будеш радий, що познайомився зі мною. Ти завше будеш моїм другом. Тобі захочеться посміятися зі мною. Тоді ти відчиниш вікно, і тобі буде приємно... І твої приятелі будуть неабияк здивовані, що ти смієшся, глядячи на небо. А ти їм скажеш: «Так, так, зорі завше викликають у мене охоту сміятися!» І вони подумають, що ти несповна розуму. Ось яку капость я тобі втну...

І він знову засміявся.

– Це буде так, наче замість зірок я дав тобі безліч дзвіночків, що вміють сміятися...

І він знову засміявся. Потім знову споважнів:

– Знаєш... сьогодні вночі... краще не приходь.

– Я тебе не залишу.

– Я матиму такий вигляд, наче мені зле... Наче я вмираю. Так уже воно буває. Не треба, щоб ти це бачив... [...]

Тої ночі я не помітив, як він пішов. Він тихо вислизнув. Коли я наздогнав його, він ішов прудко й рішуче.

– А, це ти... – тільки й сказав він мені.

І взяв мене за руку. Але щось іще його тривожило.

– Даремно ти так учинив. Тобі буде боляче. Я буду наче неживий, а насправді це буде не так... [...]

Я не міг ворухнутися.

Неначе жовта блискавка майнула біля його ніг. Якусь мить він стояв непорушно. Не закричав. Потім упав – повільно, як падає дерево.

Повільно й нечутно, бо пісок приглушує звуки.

XXVII

І от збігло вже шість років... Я ще нікому не розповідав цієї історії. Коли я повернувся, товариші були раді, що знову бачать мене живого й здорового. Важко було в мене на душі, але я казав їм:

– Це просто втома...

І все ж потроху я заспокоївся. Тобто... не цілком. Але я добре знаю: він на свою планетку повернувся, бо коли розвидніло, я не знайшов на піску його тіла. Воно було не таке вже й важке... А ночами я люблю слухати зорі. Немов п'ятсот мільйонів дзвіночків... [...]

І якщо до вас підійде золоточубий малий хлопчик, який сміється і не відповідає на ваші питання, ви одразу здогадаєтесь, хто це такий. Тоді – будь ласка – розвійте мою журу, мерщій напишіть мені, що він вернувся.

Переклад А. Перепаді

Завдання за рівнями

I

1. Поясніть значення та роль образів-символів у творі «Маленький принц».
2. Про що цікавого з життя французького письменника А. Сент-Екзюпері ви дізнались?
3. Назвіть головних героїв казки «Маленький принц».
4. З ким подружився Маленький принц на планеті Земля?
4. Хто допомагає юному герою А. Сент-Екзюпері повернутися на рідну планету?

II

1. Розкрийте зміст основних символів філософської казки «Маленький принц».
2. Визначте основні проблеми філософської казки «Маленький принц».
3. Звідки з'явився Маленький принц?
4. Як він ставиться до своєї планети?
5. Чому малюк вирішив покинути свою планету?
6. Розкажіть про зустріч пілота і Маленького принца.
7. Які астероїди відвідав Маленький принц? Що вважали найважливішим «дивні» дорослі, з якими познайомився юний герой під час подорожі всесвітом?
8. Чим дорослі, на думку А. Сент-Екзюпері, відрізняються від дітей?
9. Чи була подорож на Землю важливою для принца? Чому?
10. Які істини відкрив Лис Маленькому принцові?
11. Чому Маленький принц сумував за своєю рідною планетою? Які цінності існують на його планеті?
12. Як Маленький принц вирішив повернутися на свою планету?
13. Пригадайте реакцію Маленького принца, коли він побачив ціле поле троянд. Поясніть його відчуття у цю мить.

III

1. Розкрийте актуальність порушених у казці «Маленький принц» тем і проблем.
2. Яким ви уявляєте Маленького принца? Розкрийте його характер.
3. Чи схожий Маленький принц на звичайних людей? Знайдіть у тексті слова, що його характеризують.
4. Охарактеризуйте відносини Маленького принца і його троянди.
5. Як розкривається у казці А. Сент-Екзюпері проблема «дорослі – діти»?
6. Доведіть, що твір А. Сент-Екзюпері – притча.
7. Проаналізуйте морально-філософський зміст казки-притчі «Маленький принц».

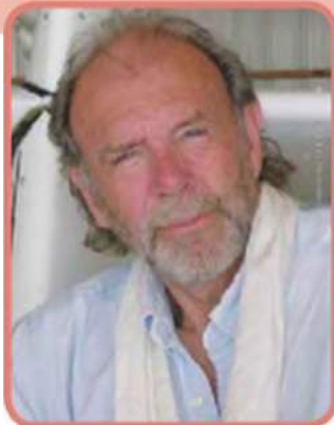
IV

1. Поміркуйте, чому А. Сент-Екзюпері зробив таким сумним фінал притчі?
2. У кожного з нас є своя планета. Назвіть три головні цінності, які існують на вашій планеті. Обґрунтуйте відповідь.
3. Спробуйте наповнити власним змістом фразу: «Найголовнішого не побачиш очима».
4. Поясніть своє розуміння символічного фіналу казки-притчі «Маленький принц».
5. Що, на думку А. Сент-Екзюпері, має в житті дорожчу ціну? Що є, на вашу думку, справжніми життєвими цінностями?
6. Поясніть, як ви розумієте слова сучасника А. Сент-Екзюпері П'єра Декста: «Вимоги, що пред'являються Сент-Екзюпері до людей, занадто великі, занадто піднесені для суспільства, в якому він жив». Чи погоджуєтесь ви з цією думкою?
7. У чому, на вашу думку, полягає актуальність притчі «Маленький принц» для сучасного читача? Аргументуйте свої міркування.

Індивідуальні завдання

1. Складіть цикл мотиваторів на матеріалі афоризмів казки-притчі А. Сент-Екзюпері «Маленький принц».
2. Уявіть, що ви знаходитесь у музеї, присвяченому Маленькому принцу. Де може знаходитись цей музей? Які експонати, на вашу думку, знаходяться в цьому музеї? Які сувеніри напам'ять можна придбати після екскурсії по музею Маленького принца?
3. Створіть Маленькому принцу кардмейкінг у подарунок. Поясніть, чому саме таку листівку ви приготували.
4. Знайдіть і прочитайте текст відомої молитви А. Сент-Екзюпері «Про мистецтво малих кроків». Спробуйте скласти текст своєї молитви на кожен день.
5. Укладіть текст заочної екскурсії «Навколо пам'ятника А. Сент-Екзюпері і Маленькому принцу в Ліоні».

Річард Бах

(нар. у 1936 р.)

Американський письменник, філософ, публіцист, за професією – льотчик, віддалений нащадок генія німецької музики Йоганна Себастьяна Баха. Навчався в Університеті Лонг-Біч штату Каліфорнія. Служив у військово-повітряних силах США на тактичних винищувачах, кілька років працював пілотом-каскадером і авіаконструктором, одночасно публікував статті з проблем авіації в журналах. Більша частина його життя пов'язана з невеликими «прогулянковими» літаками полегшої конструкції. Не раз робив далекі

ризиковані подорожі, потрапляв в аварії і знову літав.

Книги письменника об'єднують дві найголовніші риси: це автобіографічність і тема польоту. В усіх його творах багато місця відведено небу, часто використовується образ літака як спосіб розкриття думки. Письменнику вдалося в 16 книгах оспівати всі можливі стадії польоту: від здійснення душі до бойового вильоту американського винищувача.

«Чайка Джонатан Лівінгстон»

Всесвітню письменницьку славу Р. Баху принесла повість-притча «Чайка Джонатан Лівінгстон», опублікована в маловідомому журналі у 1970 р. Скоро повість вийшла окремим виданням, її було перекладено на багато мов, книга побила всі видавничі рекорди. Її читали в Америці, в Європі, в Австралії. Невеликий твір, який називали філософською казкою, став маніфестом безмежної духовної свободи, вміщував у собі заклик повернення до основ загальнолюдської моралі.

Як стверджує сам Р. Бах, ідея твору була нав'язана йому чайками, коли він прогулювався по морському березі. Письменник почув таємничий голос, який промовив назву його майбутньої книги: «Чайка Джонатан Лівінгстон».

Повість розповідає про незвичайну істоту, яка вчилася життя і мистецтва польоту. Твір складається з трьох частин. Перша частина зображує духовне пробудження Чайки Джонатана Лівінгстона, який прагне змінити своє життя та не вдовольняється подіями буденного життя. Джонатан цілком віддається вивченню польоту як мистецтву і способу буття, а не як способу переміщення в просторі для видобутку їжі. Після вигнання зі Зграї Лівінгстон веде життя відлюдника,

повністю віддаючись вдосконаленню майстерності польоту. З відмовою від усього старого Джонатан закінчує своє земне існування.

Друга частина присвячена зображенню прекрасних Небес, які допомагають Джонатану зрозуміти головне: його можливості безмежні. У новому світі він знаходить своїх справжніх братів, справжню Зграю, знайомиться з мудрою чайкою-старійшиною – Чіангом, який стає наставником Джонатана і вчить його переміщатися зі швидкістю думки в просторі і часі. У процес пізнання залучається не тільки тіло, інтелект, але й дух, тому наблизитись до знань, за Р.Бахом, – це означає здобути цілісність, досконалість.

У третій частині твору Джонатан приймає рішення повернутися з пташиного Раю на Землю, щоб навчити бажаючих майстерності польоту і пробудити в них прагнення до досконалості. Незабаром він передає роль наставника першому учневі Флетчеру Лінду, а сам залишає земний світ заради подальшого шляху вдосконалення. Твір закінчується символічною сценою вічного польоту – пізнання-любові.

Образ Чайки Джонатана Лівінгстона, який намагається донести до нас Бах – це образ сильної і сміливої особистості, вільної і світлої істоти. Ім'я для своєї славетної Чайки письменник запозичив в реальної людини – відважного американського льотчика 30-х років ХХ ст. Джонатана Лівінгстона, який не боявся високих польотів.

Незважаючи на невеликий обсяг твору, Р. Бах уміщає в нього величезний етап становлення особистості. Розвиток Джонатана можна відстежити з початку до кінця. Ось він зовсім ще неоперене пташеня, що вперто йде до поставленої мети. А ось він уже особистість, що досягла неймовірних висот розвитку і мудрості. Шлях героя – це шлях до свободи і безмежних можливостей людської особистості. Для висвітлення цієї ідеї письменник обрав саме образ чайки, тому що тільки в польоті можливо уявити абсолютну, безмежну свободу.

З молодості героя бентежить безглуздість і вузькість існування птахів, стурбованих лише щоденною боротьбою за їжу. Джонатан не хоче бути таким, як усі, намагається пізнати основу вічного життя, зрозуміти, що таке доброта і любов. Осягнення істини і досягнення досконалості герой здобуває наполегливою працею.

Композиція твору, яка складається з трьох частин, відображує три сходинки духовного вдосконалення Джонатана Лівінгстона:

Ілюстрація до повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» (В. Єрко)

I – усвідомлення істини, ідеї свободи;

II – досягнення досконалості;

III – прагнення поділитися знанням вищої істини з учнями, щоб вони також втілили ідею Великої Чайки – всеосяжну ідею свободи.

В образі Чайки Джонатана Лівінгстона втілено прагнення до високої мети. Джонатан своїм життям показує, як потрібно жити.

Художній конфлікт повісті полягає між сірою Зграєю і вигнанцем Джонатаном, а у третій частині твору – між Зграєю і сімома учнями Чайки Лівінгстона. Цей конфлікт розкривається через протиріччя батьки – діти, «низькі» турботи – прагнення до високого, невігластво – жага знань, злість – філософське розуміння доброти і любові.

Ознаки притчі у творі. Як тільки не визначала критика жанрову своєрідність цього твору: притча, філософська казка, поема в прозі. І все-таки за жанром повість «Чайка Джонатан Лівінгстон» наближається саме до притчі, тому що в алегоричній формі пояснює складні соціальні і філософські проблеми, містить багато істин, мораль і навчає добру.

Повість Р. Баха – це філософська метафора людського буття. Під виглядом зграї чайок письменник описує соціум, людське суспільство, його нецтво, безглузду боротьбу за їжу і за місце під сонцем. Та завжди знайдеться особлива чайка, що проводитиме свої дні не в пташиній метушні і турботах про земне, а в небі, для якої головне – політ.

Повість прочитується на двох рівнях: *текстовому*, заснованому на сюжетній лінії – спробах Чайки Джонатана досягти досконалості в польоті, та *символічному* – побудованому на багатозначності образів (Чайка, Зграя, Небеса тощо).

Герої твору, не виключаючи Чайки Джонатана, намальовані дуже схематично і мало індивідуалізовані, що в цілому відповідає жанру притчі: наставник Салліван і старий Чіанг – втілення мудрості, вигнанець Флетчер Лінд – сильний, спритний, Мартін Вільям – непомітний і маленький, Клерк Мейнгард – із зламаним крилом, Чарльз-Роланд – здивований, щасливий, повний рішучості. Дуже важлива деталь, що чайки здобувають ім'я та прізвище тільки тоді, коли Зграя проганяє їх, адже саме в цей момент вони здобувають свою індивідуальність і безсмертну душу.

Очевидні євангельські мотиви у творі: вигнання та обрання, смерть та воскресіння, проповідь, чудеса, учні-апостоли.

У притчі «Чайка Джонатан Лівінгстон» світ, який дає особистості можливість вдосконалюватися, названий Небесами, але, як натякає автор, і Небеса – не межа у досягненні досконалості.

Справедливо вважати твір Річарда Баха однією з найглибших і надихаючих філософських алегорій ХХ століття. Завданням автора було донести до читачів свою істину, своє повчання і надію. У 1973 р. за мотивами повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» був знятий однойменний фільм.

31 серпня 2012 року легкомоторний літак, за штурвалом якого знаходився письменник, потрапив у авіакатастрофу. Р. Бах отримав складну черепно-мозкову травму і переломи, довго лікувався. Досвід близької зустрічі зі смертю надихнув письменника до закінчення четвертої частини своєї відомої повісті-притчі. Що ж, чекатимемо продовження історії Чайки Джонатана!

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН

(Фрагмент)

*Справжньому Джонатану-чайці,
що живе в кожному з нас*

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десять за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить – і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах – чайка Джонатан Лівінгстон. Він злетів на сто футів угору, опустив свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі – ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він заляк у повітрі і впав.

Чайки, як ви знаєте, ніколи не діють нерішуче і не зупиняються в польоті. Спинитися на льоту – це для чайки страшний сором, просто ганьба!

Але Джонатан Лівінгстон – який без тіні сорому знову й знову вигинав напружені крила, щоб летіти все повільніше, а потім спинитися на місці, – був незвичайним птахом.

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, – хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне – їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінгстон

Ілюстрація до повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» (В. Єрکو)

над усе любив літати.

Проте любов'ю до польотів, як він скоро збагнув, не заживеш доброї слави серед птахів. Навіть його власні батьки дивилися скося на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою – як то він казав, тренуючись у низькому польоті.

Він ніяк не міг збагнути – чому, літаючи на висоті, меншій за напіврозмах його крил, він може триматися в повітрі довше і без будь-яких зусиль? Його плавна посадка в низькому польоті завершувалася не гучним плюскотом при зануренні лап у воду, як зазвичай, а появою довгого цінного сліду, що тягнувся за тілом Джонатана, щойно він, підібгавши лапи, торкався води. Коли ж він почав сідати з підібганими лапами на берег, а потім міряти кроками довжину сліду, його батькам це вельми не сподобалося.

– Чому, Джеконе, чому? – питала мати. – Чому ти не можеш поводитись, як усі? Оті низькі польоти – це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

– Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

– Бачиш, Джонатане, – мовив батько зовсім не сердито, – скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілько, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти – це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

«Яка дурість, – подумав він нарешті – і рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. – Весь цей час я міг би вчитися літати! Адже мені ще стільки треба вивчити!»

Невдовзі Джонатан знов опинивсь у морі сам-один – голодний, щасливий, жадібний до знань.

Він хотів знати все про швидкість польоту – і за тиждень дізнався про неї більше, ніж найшвидша чайка у світі.

Злетівши на тисячу футів угору, він щосили замахав крилами, стрімко шугонув униз і зрозумів, чому чайки складають крила, коли йдуть на стрімку посадку. Через шість секунд він уже летів зі швидкістю сімдесят миль за годину, зі швидкістю, при якій крило втрачає рівновагу в русі.

Знову та й знов те саме. Хоч як він пильнував, аби не розслабитись, – на великій швидкості сили полишали його, і він губив рівновагу.

Підйом на тисячу футів. Стрімкий ривок уперед, потім – униз, відчайдушний змах крил, вертикальне падіння. А потім – і так щоразу – його ліве крило завмирало на підйомі, він хилився набік, припиняв махати правим крилом і, безладно перевертаючись у пові-

трі, кулею мчав униз.

Він ніяк не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб – і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, втрачав рівновагу і стрімголов летів у воду.

Річ у тім – зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, – річ у тім, що на великій швидкості слід тримати крила непорушно: можна махати крилами лише доти, поки швидкість не перевищує п'ятдесят миль за годину.

Тоді він злетів на дві тисячі футів угору і спробував іще раз, – стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли швидкість сягнула п'ятдесят миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювало! Десять секунд він мчав зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемога була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома і нездоланна сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів – а це вже була ніч, – він гоїдався на хвилях у місячному сяйві. Понівечені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки. Він потайки марив, аби цей тягар зтягнув його у глибінь, на саме дно, щоб усе було скінчено.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: «Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї натури не підеш. Якби я справді мусив щось дізнатися про польоти, то мав би більше мозку в голові! Якби я справді міг навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Батько мав рацію. Мені треба забути цю дурницю. Треба повернутися додому, до Зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, – жалюгідна, нікчемна чайка».

Голос умовк, і Джонатан скорився йому. Вночі чайка мусить сидіти на березі, і відтепер – так пообіцяв самому собі – він буде звичайною чайкою. Так буде краще для всіх.

Він насилу відірвався від темної води і полетів до берега, радіий, що навчився берегти сили в низькому польоті.

«Та ні, що це я, – схаменувся він. – Це все в минулому. Я мушу забути все, чого навчився. Я просто чайка, я такий, як усі інші чайки, і літатиму, як вони». І він із болісним зусиллям піднявся на сто футів угору та чимдуж замахав крилами, кваплячись до берега.

Тепер, коли він вирішив бути просто звичайною чайкою у Зграї, йому полегшало – адже розірвано пута, якими він сам себе зв'язав. Не буде більше ніякого навчання, не буде боротьби – отже, не буде й поразок. І як хороше ні про що не думати, просто летіти в темряві, летіти до берегових вогнів...

А «Темно!» – раптом пролунав той самий тривожний голос. – Чай-

ки не літають, коли темно!»

Та Джонатан не хотів слухати. «Як хороше, – думав він. – Ясний місяць, світла стежка на воді, вогники на березі – все таке мирне, спокійне...»

«Спускайся вниз! Чайки не літають у темряві! Якби ти справді міг літати в цій темі, то мав би совині очі! Мав би більше мозку в голові! Мав би короткі крила, як у сокола!»

У нічній темряві, на висоті ста футів, Джонатан Лівінгстон примружив очі. І біль, і роздуми – все зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! «Який я був дурний! Усе, що мені треба, – це маленьке, крихітне крило; все, що мені треба, – це скласти крила, так, щоб у польоті ворушити самими кінчиками! Короткі крила!»

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвили не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру – і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти; один легенький порух кінчиками крил – і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице цій темі та вітру, він відчув шалену радість. «Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, – цікаво, з якою швидкістю?..»

Недавні роздуми та обіцянки було забуто, ніби їх звів могутній стрімкий вітер. Але він не картав себе за те, що порушив слово. Ці клятви – для чайок, що згодні бути звичайними чайками. А той, хто хоч раз торкнувся вершини пізнання, не може зв'язувати себе такими обітницями.

На світанку Джонатан продовжив тренування. З висоти п'ять тисяч футів рибальські човни в морі здавалися малими трісочками на голубому тарелі, а Зграя за сніданком – хмаркою легких порошинок.

Він лишився живий, був сповнений сили, тремтів від радості – був гордий, що опанував свій страх. І тому він не вагаючись притиснув до тіла передню частину крил, випроставши самі кінчики, і поринув униз, до моря.

Спустившись на чотири тисячі футів, він досяг граничної швидкості, і вітер постав проти нього, мов щільна пульсуюча запона, що перешкоджала йому рухатися швидше. Він летів прямо чимдалі вниз, зі швидкістю двісті чотирнадцять миль за годину. Якщо випростати крила зараз, на такій швидкості, то його розірве на мільйон шматків, і він розумів це дуже добре. Але ж швидкість – це могуття, швидкість – це радість, швидкість – це просто краса!

Він почав виходити з піке на висоті тисячу футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський чо-

вен і зграя чайок кудись зникли – і раптом вирости просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості.

Зіткнення – це смерть.

І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінгстон врізався просто у Зграю, що спокійно снідала, – влетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Долі йому всміхнулася – ніхто не загинув.

Коли ж він знову підвів голову до неба, то все ще мчав зі швидкістю сто шістдесят миль за годину. А коли зменшив швидкість до двадцяти миль і нарешті зміг випростати крила, рибальський човен уже здавався малою цяткою в морі – за чотири тисячі футів від нього!

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину – для чайки! Це прорив, це велика, вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан – це початок нового життя. І він продовжив своє тренування на самоті, він склав крила і пішов у піке з висоти вісім тисяч футів – і відразу збагнув, як робити поворот!

Тепер він знав, що досить тільки на одну частку дюйма змінити положення однієї пір'їни на кінчику крила – і можна плавно, красиво повернути навіть на граничній швидкості. Та ще до цього він зрозумів, що, коли на такій швидкості змінити положення хоча б двох пір'їн, тебе закрутить, як кулю... Одне слово, Джонатан став першою чайкою на землі, що опанувала фігурні польоти.

Того дня він не захотів гаяти час на балачки з іншими чайками і літав, аж поки посутеніло. Він вивчив мертву петлю, повільну бочку, подвійний переворот через крило, обернений штопор, зворотний імельман, віраж.

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втопився. І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот – а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують, – думав він про свій Прорив, – вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів – а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими – сильними, розумними!

Ілюстрація до повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» (В. Єрмо)

Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»

І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечинь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Зграя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було – чекали на нього.

– Чайко Джонатане Лівінгстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани – це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно, – подумав Джонатан, – сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

– Джонатане Лівінгстон, – мовив Старійшина, – стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пір'я обвисло, у вухах зашуміло. У Коло Ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

– ...За своє неподобне легкодумство, – гудів урочистий голос, – за те, що спашлюжив гідність і звичаї Народу Чайок...

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

– ...Настане день, Джонатане Лівінгстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя – це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми кинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки наслідився подати голос.

– Легкодумство? Браття мої! – вигукнув він. – Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити – щоб учитися, відкривати нове, бути вільними! Дайте мені тільки спробувати, дозвольте показати вам, чого я навчився...

Зграя наче скам'яніла.

– Ти нам більш не брат, – нарешті промовили чайки одна по одній, а потім з поважним виглядом затулили собі вуха і повернулися до нього спинами.

Джонатан Лівінгстон провів рештку свого життя на самоті, але від Далеких Скель він улетів далеко-далеко. І єдине, що його смутило, – це не самотність, а те, що чайки відмовилися повірити в чарівну красу польоту, хоча їм варто було тільки відкрити очі, щоб її побачити. Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи у стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни і крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дме

з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і проривався до світлого чистого неба – у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу. Він навчився мандрувати з сильним вітром у далекі краї і там ловити на обід смачних комашок.

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому прожив довгий щасливий вік.

...Вони прилетіли якось надвечір, коли Джонатан спокійно ніжився у своєму любому небі. Дві чайки, що з'явилися біля його крил, осяяли темну небесну височінь, мов дві чисті зорі. Та ще більшим дивом було їхнє мистецтво польоту: вони ледь не торкалися Джонатана кінчиками крил, проте весь час лишалися на відстані рівно один дюйм.

Не озвавшись ні словом, Джонатан загадав їм випробування, яке було не під силу жодній чайці. Він зігнув крила і зменшив швидкість до тієї межі, за якою настає неминуче падіння. Два осяйні птахи плавно рушили за ним. Вони знали, що таке повільний політ.

Тоді він склав крила, нахилився вбік і ринув у шіке зі швидкістю сто дев'яносто миль за годину. Вони помчали слідом, ні на мить не втративши рівноваги.

Насамкінець він на тій самій швидкості зробив довгий вертикальний переворот. Вони, всміхнувшись, зробили те саме.

Він повернувся в горизонтальний політ і довго мовчав, перш ніж заговорити.

– Непогано, – нарешті мовив він. – Хто ви?

– Ми з твоєї Зграї, Джонатане. Ми твої брати.

Сила та спокій вчувалися в кожному слові.

– Ми прилетіли, щоб забрати тебе у височінь, щоб забрати тебе додому.

– Ні дому, ні Зграї немає в мене. Я Вигнанець. І ми зараз летимо на вершину Великої Гори Вітрів. На кількасот футів я ще підніму своє старе німецьке тіло – та вище злетіти не можемо.

– Можеш, Джонатане. Ти ж навчився. Одне навчання скінчено, і настав час починати інше.

Ілюстрація до повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» (В. Єрмо)

І таїна, що неясно світила чайці Джонатану крізь роки всього життя, в цю мить постала перед ним у сліпучому блиску розуміння. Вони мали рацію. Він може злетіти вище, і настав час повертатися додому.

Він востаннє кинув погляд на обрій, озираючи срібну царину, що відкрила йому свої чари.

– Я готовий, – сказав він.

І Джонатан Лівінгстон, злетівши у височінь із двома зоряними птахами, розтанув у темному просторі небес.

Переклад Дарії Радісико

Працюємо з текстом

1. Прочитайте самостійно другу і третю частини повісті.
2. Поясніть, як ви розумієте епіграф до твору: «Справжньому Джонатану-чайці, що живе в кожному з нас».
3. Чому Джонатан не хоче бути таким, як усі?
4. Чому Джонатан хоче змінитися після розмови з батьками?
5. За що Джонатана вигнали зі Зграї?
6. Чого навчають Джонатана Салліван і Чіанг?
7. Охарактеризуйте головного персонажа твору Р. Баха. Чим привабливий образ Джонатана?
8. У чому, на думку Р. Баха, полягає сенс життя людини?
9. Розкрийте сутність художнього конфлікту повісті.
10. Доведіть, що твір «Чайка Джонатан Лівінгстон» – це притча.
11. Які мотиви з євангельської літератури вгадуються у творі Р. Баха?
12. Чи можна притчу Річарда Баха поставити в один ряд з «Маленьким принцом» А. де Сент-Екзюпері?
13. Висловіть своє ставлення до Чайки Джонатана. Аргументуйте свою думку, наведіть відповідні цитати з тексту твору.
14. Який епізод притчі «Чайка Джонатан Лівінгстон» вам найбільше запам'ятовся? Чому?
15. Чого навчає твір «Чайка Джонатан Лівінгстон»?
16. Поміркуйте, що допомогло притчі «Чайка» здобути масову популярність?
17. Випишіть із повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон» декілька висловів, що, на ваше переконання, є важливими в розкритті головної думки твору. Поясніть, чому саме ці фрази ви обрали.
18. До яких думок спонукало вас знайомство з притчею Р. Баха «Чайка»?

Індивідуальні завдання

1. Висловіть своє ставлення до Чайки Джонатана, порівняйте себе з героєм Р. Баха, заповнивши таблицю:

Риси характеру	Властиво мені (+, -, ?)	Властиво герою (+, -, ?)
----------------	-------------------------	--------------------------

2. Напишіть твір-роздум або есе на тему: «В кожному з нас живе Чайка».
3. Розгляньте філософські ілюстрації до притчі відомого майстра української книжкової графіки В.Єрко. Чи подобаються вони вам? Спробуйте створити свій цикл ілюстрацій за мотивами цитат з повісті «Чайка Джонатан Лівінгстон».
4. Створіть мотиватори за цитатами твору Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон».
5. Складіть оповідання про планету крилатих людей.
6. Поглибити свої знання про життя й творчість Р. Баха можна, завітавши на офіційний письменника: <http://richardbach.com>.

Марина Семенівна Аромштам

(нар. у 1960 р.)

Відома російська письменниця, журналіст, талановитий педагог, спеціаліст з дитячого читання, автор популярних книг про виховання, художніх творів для дітей і підлітків, лауреат багатьох престижних літературних премій, мати двох синів. Здобула освіту вчителя початкових класів, протягом 19 років працювала в школі, вела експериментальний клас, захистила кандидатську дисертацію з педагогіки. З 2000 р. працювала головним редактором газети «Дошкільна освіта». З грудня 2011 р. займає посаду головного редактора сайту «Папмамбук» – для тих, хто читає дітям. Перші художні твори М. Аромштам – оповідання з циклу «Волохата дитина» – були опубліковані у 2007 р. в журналі «Кукумбер».

«Папмамбук» – для тих, хто читає дітям. Перші художні твори М. Аромштам – оповідання з циклу «Волохата дитина» – були опубліковані у 2007 р. в журналі «Кукумбер».

«Коли відпочивають янголи»

Найвідоміший твір М. Аромштам – роман «Коли відпочивають янголи», який у 2008 р. був удостоєний Великої премії національного конкурсу «Заповітна мрія» на кращий твір для дітей середнього і старшого дошкільного віку, до того ж, перше місце їй присудило саме дитяче журі. А у Європі роман поповнив список видатних книг

світу «Білі ворони – 2011», що складається Мюнхенською міжнародною дитячою бібліотекою.

«Коли відпочивають янголи» – книжка надзвичайно щира, яка правдиво, відверто і зворушливо розповідає про сучасну школу, сучасних учнів та досвід учителювання, заснований на принципах гуманної педагогіки. Роман написаний з гумором, іронічно, та є в ньому і світлий сум. Це розповідь дівчинки-школярки Аліни, що перемежовується уривками зі щоденника її вчительки Марсем. Особливість твору в тому, що представляється подвійний – дитячий і дорослий – погляд на одні й ті ж самі події, на один світ. Письмениця говорить про те, що її книга реальна, прототипи героїв взяті з життя, ситуації теж.

Образ Аліни. Основний оповідач роману – школярка Аліна, яку на початку історії відводять до першого класу. Аліна – особлива дитина, не дарма вона не зійшлася характерами з першою вчителькою Тетяною Володимирівною, яка, наприклад, учнівські букети ставить у відро для миття підлог, ображаючи першокласників своєю неувагою, або виставляє на суд усього класу малюнок Аліни неваляшки-дідуса, підкреслюючи, що в природі не існує ляльок з бородою. З перших днів навчання Аліна поводить себе по-особливому, відстоюючи своє право бути живою людиною, а не механічним солдатиком, готовим до виконання вимог.

Дівчинка виховується мамою і дідусем. Папа Аліни – математик, він живе у Франції. Півість починається роздумами юної героїні про те, що могло все скластися інакше, якби був тато. Але величезну роль у формуванні характеру Аліни відіграє мудрий, витриманий, спокійний дідусь, який знаходить підхід до онучки в будь-якій ситуації, відчуває, що необхідно дівчинці в першу чергу.

Потрапивши в клас до Марсем, дівчинка змінюється, стає кращою ученицею, відвертою, чуйною, щирою, сильною, бере активну участь у житті класу. М. Аромштам зображує душу маленької школярки, в якій зовсім не дитячі міркування про складні життєві проблеми.

Учителька Марсем. Один із головних персонажів книги «Коли відпочивають янголи» – нестандартна вчителька початкових класів Маргарита Семенівна або ж, як її називають у школі, Марсем. Маргарита Семенівна зовсім не ідеальний педагог. Вона навіть вважає безглуздими сталі педагогічні цінності: наприклад, обов'язково любити дітей. Бо як їх любити в ті моменти, коли вони навмисне щось чудять? Марсем чесно і відкрито, з самоіронією фіксує в щоденнику свої роздуми і переживання, викликані поведінкою її першокласників і своєю реакцією на їхні вчинки. І хоча у своїх записах Марсем признається, що не любить дітей, що вони «поросята», що інколи їй хочеться їх «вбити і розвісити на ліхтарях», та насправді вона віддає учням всю себе, вмє їх захопити до навчання та вкласти у них правильні думки.

Марсем – персонаж симпатичний своєю непередбачуваністю: відверта, різка, допитлива, вона не так виховує дітей, як співіснує з

ними, вивчаючи їх внутрішній світ. Її не дарма вважають педагогом з особливим підходом. Вона намагається «бачити вглиб дитини» і використовує нестандартні методи. Наприклад, влаштовує своєрідне «реаліті-шоу» – похід для хлопців-«принців» на володаря «жаб стих» істот Чорного Дреґона, бо яке то життя без подвигів і героїзму; для дівчат організовує бал, де попелюшки перетворюються на принцес; читає дітям вголос історію про Короля Матиуша Першого – героя Януша Корчака, портрет якого висить у неї в класі як нагадування вищих педагогічних ідеалів. Робота для Марсем – не механічне виконання інструкцій, а, перш за все, бажання розвивати «внутрішній стрижень» кожного свого учня. Вона сприймає дітей як рівних, не дарма вони обговорюють проблеми і деякі уроки проводять, сидячи в колі на килимі.

Марсем має вплив не тільки на формування характеру Аліни, а й на весь клас в цілому. У кожного з героїв-дітей багато складнощів і труднощів: тут і перша закоханість, як правило, нерозділене, і сімейні складності – багато сімей перебувають на межі розлучення або за його межею, тут і поведінка нового учня Кравчика, і ситуація з валентинками. Але всі ці труднощі долаються завдяки любові, турботі і творчій енергії Марсем.

М. Аромштам показує, як варто любити дітей, вміти бачити їхні проблеми, як вчити їх не просто знань, умінь і навичок, а розкривати потенціал, природу.

І все ж роман «Коли відпочивають янголи» – це аж ніяк не свідчення величких педагогічних перемог, радше – правдива фіксація помилок та відкритих запитань вчительки ХХІ століття. Завершується книга найбільшим педагогічним провалом Марсем.

Конфлікт роману насамперед внутрішній – сумніви Марсем, чи правильно вона виховує своїх учнів, а також конфлікт «батьків і дітей».

Моральні проблеми та їхнє осмислення у творі. Книга «Коли відпочивають янголи» сповнена оригінальних думок і спостережень. Крім педагогічних, у повісті порушуються ще безліч моральних проблем – виховання духовності у підростаючого покоління, зіткнення молодших школярів зі дорослим життям, проблема батьків і дітей. Це книга про сімейні драми (Наташа важко переживає розлучення батьків, намагаючись привернути до себе увагу), перше кохання (Аліна закохана в Єгора, це перше серйозне почуття), вірність (Петро відчуває щирі по-

Ілюстрація до роману «Коли відпочивають янголи» (І. Донець та М. Щетинська.)

чуття до Аліни, не перестає дружити з нею навіть після того, як вона не вибрала його в грі «Коровай»), надії (Марсем сподівається, що діти її класу навчатимуться управляти «бісами» всередині себе), пошуки шляху в житті та ін. У книзі немає ідеальних і бездоганних персонажів, проте вони не можуть не викликати співпереживання, вони справжні, психологічно переконливі.

Повчальна історія про старого з лопатою і його ангела, яку Марсем розповідає дітям, на перший погляд здається казкою. У кожній людині є ангел, який відповідає за його вчинки. Якщо людина щось робить правильно, вони відлітають вирішити інші важливі справи, і тоді однією бідою в світі стає менше. Якщо ж людина чинить погано, ангели повинні залишитися поруч – виправляти її капості. Не можна зв'язувати крила ангелів поганими вчинками. Красива історія про ангелів – духовно-моральний центр роману – налаштовує вихованців Марсем на дотримання вічних моральних цінностей: розуміння, терпіння, доброти, співпереживання, любові, допомоги ближньому.

Українською мовою роман переклав у 2011 р. відомий дитячий письменник Іван Андрусак. М. Аромштам зізналась, що їй дуже приємно думати, що її книжки перекладені й будуть читатися в Україні, адже будь-який письменник мріє про розуміння.

Завдання за рівнями

I

1. Які літературні відзнаки отримала М. Аромштам за свій роман «Коли відпочивають янголи»?
2. Назвіть повне ім'я вчительки Марсем з роману М. Аромштам.
3. Хто з українських письменників зробив переклад твору «Коли відпочивають янголи»?

II

1. Про що роман «Коли відпочивають янголи»? Визначте тему твору.
2. У чому особливість оповіді роману?
3. Які ситуації показує автор в перші дні навчання Аліни в школі?
4. Які проблеми турбують Аліну крім шкільних?
5. Що є робота для Марсем?
6. Який конфлікт в романі?
7. Назвіть моральні проблеми роману М. Аромштам.
8. Знайдіть в тексті твору історію про ангелів і прочитайте її. Поясніть сенс назви роману «Коли відпочивають янголи».

III

1. Охарактеризуйте Аліну, яка вона. Підтвердьте цитатами з тексту.
2. Розкрийте образ вчительки Марсем.
3. Що рухає «нестандартною» вчителькою Марсем?
4. Яку роль зіграла Марсем у формуванні характеру Аліни?

IV

1. Як ви вважаєте, чи права Марсем в своїх роздумах про сучасних учнів?
2. На які відкриття в самому собі, у своїй душі налаштував вас роман М. Аромштам «Коли відпочивають янголи».
3. *Групова робота.* Утворіть три (чотири) групи, кожній з яких пропонується побути в ролі менеджерів відомого PR-агентства при кіностудії, що знімає фільм за романом М. Аромштам «Коли відпочивають янголи».

Індивідуальні завдання

1. Напишіть твір-роздум на тему «А ваш янгол відпочиває?»
2. За проблемами, порушеними в романі М. Аромштам «Коли відпочивають янголи», візьміть інтерв'ю у своїх однолітків і оформіть його у вигляді колажу.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Вступ	5
Література і культура	5
Способи зображення дійсності.....	6
Літературний процес і художні системи в літературі.....	9
РОЗДІЛ 1	
Священні книги людства як пам'ятки культури і джерело літератури	12
Всди.....	14
Біблія.....	17
Створення світу.....	22
Каїн і Авель.....	24
10 Заповідей	25
Притча про сіяча.....	28
Притча про блудного сина.....	29
Корап.....	31
Сура, що відкривас книгу.....	33
Сура двадцять четверта – «світло»	34
РОЗДІЛ 2	
Античність	37
Давньогрецька міфологія.....	41
Паріс викрадає Єлену	43
Смерть Ахілла.....	44
Гомер (VIII–VII ст. до н. е.)	46
Пісня вісімнадцята приготування зброї (Щит Ахілла).....	50
Пісня двадцять друга убивство Гектора (двобій Ахілла з Гектором).....	54
Пісня двадцять четверта. Вкуп Гекторового тіла (Пріам і Ахілла)	61
Лірика Давньої Греції	68
Сафо.....	71
Давньогрецький театр	74
Схема Давньогрецького театру	74
Есхіл.....	75
Есхіл Прометей закутий.....	78
«Золота доба» давньоримської літератури	87
Публій Вергілій Марон (70–19 рр. до н.е.)	87
«Енеїда»	91
Книга восьма (Щит Енея).....	96
Квінт Горацій Флакк (65–8рр. до н.е.).....	101
До Мельпомени (III, 30)	104
Вплив античності на розвиток світової літератури й культури	105
Публій Овідій Назон	105

РОЗДІЛ 3

Середньовіччя	115
Лі Бо (701–762)	120
Ду Фу	125
Золота доба персько-таджицької лірики, її характерні особливості, видатні представники	129
Гафіз (1141–1203)	130
Рудакі (852–941)	131
Омар Хайям (1048–1122)	132
«Пісня про Роланда»	137
Пісня про Роланда (із скороченнями)	141
Дапте Аліг'єрі	157

РОЗДІЛ 4

Відродження	163
Франческо Петрарка	168
Вільям Шекспір	174
Трагедія «Ромео і Джульєтта»	180
Ромео і Джульєтта	186
Мігель де Сервантес Сааведра «Дон Кіхот»	203
«Великий одпорукий»: життєвий і творчий шлях Мігеля де Сервантеса Сааведри	204
Роман «Дон Кіхот»	205
Книга Сервантеса як пародія на лицарські романи	207
Образ Дон Кіхота	210
Образ Санчо Панси	213
Попяття «вічний образ» і «донкіхотство»	215
Мігель де Сервантес Сааведра Дон Кіхот	219

РОЗДІЛ 5

Бароко і класицизм	230
Бароко	230
Луїс де Гонгора-і-Арготе (1561–1627)	233
Джонн Донн (1572–1631)	236
Класицизм	239
Мольєр (1622–1673)	242
Міщанин-шляхтич (уривки)	248

РОЗДІЛ 6

Література ХХ–ХХІ століття у пошуках себе і високого польоту	265
Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц»	266
Маленький принц	271
«Чайка Джонатан Лівінгстон»	392
Маріша Семенівна Аромштам	303
«Коли відпочивають янголи»	303

Навчальне видання

Анна-Марія БОГОСВЯТСЬКА

Людмила КОВАЛЬОВА

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з поглибленим вивченням філології

Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Редактор О.М. Бойцун
Художній редактор І.Б. Шугурма

Формат 70x100¹/₁₆ Ум. друк. арк.

Тираж прим. Зам.

Державне підприємство
"Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ"
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net